T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

KADIN KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİNDE BOŞANMA OLGUSU: KONYA-İZMİR ÖRNEĞİ

Selma ARICI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet AKGÜL

KONYA - 2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selma ARICI		
	Numarası	18810201013		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL		
	Tezin Adı	Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde Boşanma Olgusu: Konya-İzmir Örneği		

Selma ARICI tarafından hazırlanan 'Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde Boşanma Olgusu: Konya-İzmir Örneği' başlıklı bu çalışma 31/07/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	**Danışman ve Üyeler**		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mehmet AKGÜL	
2	Prof. Dr.	Hayri ERTEN	
3	Dr. Öğretim Üyesi	Ali BAYER	
4	Prof. Dr.	Ramazan UÇAR	
5	Prof. Dr.	Kemalettin TAŞ	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selma ARICI		
	Numarası	18810201013		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL		
	Tezin Adı	Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde Boşanma Olgusu: Konya-İzmir Örneği		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Selma ARICI

(İmza)

……

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selma ARICI		
	Numarası	18810201013		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Sosyolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL		
	Tezin Adı	Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde Boşanma Olgusu: Konya-İzmir Örneği		

Boşanma, sosyal bilimlerde en çok ele alınan konulardan biridir. Bu tez çalışması, Konya ve İzmir'de görev yapan kadın Kur'an Kursu öğreticilerinde yaşanan boşanmaların neden ve sonuçlarını makro (birey-toplum ilişkileri) ve mikro (bireyler arası ilişkiler) düzlemde sosyolojik olarak analiz etmektedir. Boşanma olgusu, kentleşmenin ve kadının çalışma hayatına dahil olmasının bir sonucu olarak ailenin fonksiyonlarının değişmesiyle birlikte mesleği din görevlisi olan bireyin öznel dünyasında yarattığı değişimler ekseninden sorgulanmaktadır. Çalışma için İzmir ilinin seçilmesinin sebebi, boşanma istatistiklerinde hemen her sene üst sıralarda yer alması ve daha modern bir kent görüntüsü sunmasıyken, Konya ilinin seçim sebebi ise boşanma istatistiklerinde daha alt sıralarda yer alması ve daha muhafazakâr bir görüntü sergilemesidir. Yaşanılan kentin ve mevcut mesleki statü ve rollerin boşanma kararına etkisi ve boşanma süreci boyunca ve sonuçları itibariyle birey üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak ele alınması çalışmanın temel konusunu teşkil etmektedir.

Konya ve İzmir'de görev yapan tüm kadın Kuran kursu öğreticileri ile görüşmek mümkün olmayacağından, evreni temsil eden 20 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni ile gerçekleştirilmiştir. Veri analizi için ise betimsel analiz, içerik analizi ve tematik analizlerden istifade edilmiştir. Bu anlamda, boşanma, oluşturulan katılımcı grubunun eğitim seviyesi, meslek tecrübesi, sosyo-ekonomik koşulları, din ve değer dünyası, toplumsal rolleri, bu rollerin kadın Kur'an Kursu öğreticilerine yüklediği sorumluluk ve ortaya çıkardığı sorunlar gibi bir dizi değişkenle ilişkisi bağlamında yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Değişme, Aile, Din Görevlisi, Boşanma.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name Surname	Selma ARICI		
	Student Number	18810201013		
	Department	Philosophy and Religious Sciences /Sociology of Religion		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL		
	Title of the Thesis/Dissertation	Divorce Case in Female Qur'an Course Teachers: The Case of Konya-İzmir		

Divorce is one of the most widely discussed topics in social sciences. This thesis analyzes the causes and consequences of divorce among female Qur'an course instructors in Konya and Izmir, examining them from a sociological perspective on both a macro (individual-society relations) and a micro (inter-individual relations) level. The phenomenon of divorce is explored through the changes it creates in the subjective world of individuals who are religious officials, set against the backdrop of changing family functions as a result of urbanization and women's participation in the workforce. The reason for choosing Izmir is its consistently high ranking in divorce statistics and its more modern urban image, while Konya was selected for its lower ranking in divorce statistics and its more conservative image. The main focus of the study is to comparatively examine the effect of the city of residence and the current professional status and roles on the decision to divorce, as well as the impact on the individual during and after the divorce process.

Due to the impossibility of interviewing all female Qur'an course instructors in Konya and Izmir, in-depth interviews were conducted with 20 individuals who represent the study population. The study was carried out using a qualitative research design, specifically phenomenology. Descriptive, content, and thematic analyses were employed for data analysis. In this context, divorce is interpreted in relation to a series of variables such as the educational level, professional experience, socioeconomic conditions, world of religion and values, and social roles of the participant group, as well as the responsibilities and problems these roles impose on female Qur'an course instructors.

Keywords: Social Change, Family, Religious Officer, Divorce.

İÇİNDEKİLER

Doktora Tezi Kabul Formu ii
Bilimsel Etik Sayfası iii
Özet iv
Abstract v
İçindekiler vi
Çizelgeler Listesi x
Şekiller Listesi xi
Kısaltmalar Listesi xii
Ön Söz ve Teşekkür xiv
Giriş 1
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı 6
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 7
3. Araştırma Konusu ile İlgili Literatür Taraması 7
   3.1. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar 7
   3.2. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar 10
4. Araştırmanın Yöntemi 15
5. Araştırmanın Deseni 16
6. Veri Toplama Aracı 18
7. Araştırmanın Problemleri 20
8. Araştırmanın Evren ve Örneklem Grubu 20
9. Görüşme Sorularının Seçimi ve Araştırma Sürecinin İşleyişi 22
10. Araştırma Verilerinin Toplanması 24
11. Veri Analiz Yöntemi 25
12. Araştırmanın Ön Kabulleri ve Sınırlılıkları 27

BİRİNCİ BÖLÜM
TOPLUMSAL BİR OLGU: BOŞANMA

1.1. Terim ve Kapsam Açısından Boşanma 29
1.2. Boşanmanın İstatistiksel Olarak Değerlendirilmesi 30
   1.2.1. Dünyada Boşanma İstatistikleri 30
   1.2.2. Türkiye'de Boşanma İstatistikleri 37

1.3. Boşanma ve Dini Bağlam 43
1.3.1. Yahudi Toplumunda Boşanma 44
1.3.2. Hıristiyan Toplumlarda Boşanma 48
1.3.3. İslam Toplumunda Boşanma 50
1.4. Boşanmanın Hukuki Olarak Değerlendirilmesi 51
1.4.1. İslam Hukuku'nda Boşanma 51
1.4.2. Modern Hukukta Boşanma 53
1.4.2.1. Özel Boşanma Sebepleri 54
1.4.2.1.1. Zina 54
1.4.2.1.2. Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Muamele 54
1.4.2.1.3. Suç İşleme, Haysiyetsiz Hayat Sürme 54
1.4.2.1.4. Terk 55
1.4.2.1.5. Akıl Sağlığı 55
1.4.2.2. Genel Boşanma Sebepleri 55
1.4.2.2.1. Evlilik Birliğinin Temelden Sarsılması 56
1.4.2.2.2. Eşlerin Anlaşması Yoluyla Boşanması 56
1.4.2.2.3. Ortak Hayatın Yeniden Kurulamaması 56
1.5. Modern Dünyada Boşanmalara Etki Eden Faktörler 57
1.5.1. Modernleşme Sürecinde Evlilik ve Aile Kurumunda Yaşanan Değişim 57
1.5.1.1. Ailenin Yapı ve Fonksiyonlarında Yaşanan Değişim 59
1.5.1.2. Evlilik Algısı ve Eş Seçiminde Yaşanan Değişim 61
1.5.2. Kentlileşme Olgusu ve Kadın İmajının Dönüşümü 62
1.5.3. "Bireycilik" Anlayışı ve Duygusunun Eşler Arasındaki İlişkilere Etkisi .67
1.5.4. Seküler Yaşam Tarzı-Dünyevileşme 70
1.5.5. Sosyal Anomi ve Aileye Yansımaları 73
1.5.6. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği veya Cinsiyetsizleştirme Çalışmaları, Feminen Söylemler 79
1.5.7. İletişim Teknolojisindeki gelişmeler-Medya ve Sosyal Medya Ekseninde Dijital Bağımlılık 83
1.5.8. Mahremiyet Algısının Dönüşümü 89
1.5.9. Popüler Kültür-Moda-Tüketim Tutkusu 96
1.6. Ailenin Çözülmesiyle Ortaya Çıkan Alternatif Yaşamlar 102
1.6.1. Tek Ebeveynli Aile (Single Parent Family) 105
1.6.2. Babasız Aile (Fatherless Family) 109

1.6.3. Karışık Aile (Blended Family) 113
1.6.4. Birlikte Yaşama-Nikahsız Birliktelikler (Cohabitation): 118
1.6.5. Eşcinsel Birliktelikler 123
1.6.5.1. Gelişmemişlik Teorisi 124
1.6.5.2. Patoloji Teorisi 124
1.6.5.3. Normallik Teorisi 125

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Araştırma Evrenine Ait Bilgiler 129
2.1.1. Konya İline Ait Bilgiler 129
2.1.1.1. Konya İlinin Nüfusu, Sosyo-Kültürel Yapısı 129
2.1.1.2. Konya İlinin Ekonomik Yapısı ve Eğitim 131
2.1.2. İzmir İline Ait Bilgiler 133
2.1.2.1. İzmir İli'nin Nüfusu, Sosyo-Kültürel Yapısı 133
2.1.2.2. İzmir İlinin Ekonomik Yapısı ve Eğitim 135
2.1.3. Evlenme ve Boşanma İstatistikleri Çerçevesine Konya-İzmir Karşılaştırması 136
2.1.4. Diyanet İşleri Başkanlığı Kısa Tanıtımı 140
2.1.4.1. Kur'an Kursları ve Kadın Kuran Kursu Öğreticileri 141
2.2. Araştırmanın Örneklem Grubuna Ait Bilgiler 143
2.2.1. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri 143
2.3. Araştırmaya Katılanların Evlilik Süreci 148
2.3.1. Evlenme Yaşı ve Evlilik Süreleri 149
2.3.2. Evlilik Algısı, Evlilik Yöntemi, Evliliklerde Dindarlık Kriteri 151
2.3.3. Evlilikte Eşleriyle Birbirlerine Zaman Ayırmaları 159
2.3.4. Kur'an Kursu Öğreticisi Olarak Evliliği Devam Ettirmek İçin Gösterilen Çaba ve Gayretler 162
2.4. Boşanma Sürecinde Karşılaşılan Durumlar 169
2.4.1. Boşanma Düşüncesinin İlk Ne Zaman Oluştuğuna Dair Durum 169
2.4.2. Boşanma Kararı Almada Etkili Olan Faktörler 173
2.4.2.1. Şiddet ve Şiddet Türleri: 176
2.4.2.2. Aldatma 183
2.4.2.3. Kumar 185

2.4.2.4. Aile Mahremiyeti İhlali 187
2.4.2.5. Ailelerin Müdahalesi 187
2.4.3. Boşanma Kararı Alınırken "Din Görevlisi" Kimliğinin Etkisi 191
2.4.4. Boşanma Öncesi ve Sonrası "Kader, Kazâ, Sabır ve Tevekkül" Algısı..196
2.4.5. Boşanma Sürecinde Psikolojik Destek Alınması 199
2.4.6. Boşanma Sürecinde Dini İnanç ve Tecrübelerden Yararlanma 205
2.4.7. Boşanma Öncesi Hakem-Arabulucuya Başvurulması 208
2.5. Boşanma Sonrası Süreç ve Karşılaşılan Sorunlar.....213
2.5.1. Boşanmanın Evlenmek Kadar "Normal" Görülüp Görülmemesi 214
2.5.2. Boşanma Sürecinde Yaşanılan Şehrin Etkisi 217
2.5.3. Çalışılan Kurumda Boşanmış Kadına Karşı Tutum-Davranış ve Destek 221
2.5.4. Meslek Değiştirme Arzusu.....226
2.5.5. Boşanma Sonrası Yaşanılan Meskenin Ayrılması Travması 229
2.5.6. Boşanmanın Sosyal Çevreye Açıklaması Süreci.....230
2.5.7. Boşanma Sonrası Sosyal İlişkilerde Damgalama/ Kısıtlama/ "Dul Avrat (Kadın)" Söylemi ile Karşılaşma.....237
2.5.8. Mal Paylaşımı ve Ekonomik Sıkıntılar 240
2.5.9. Çocukların Velayeti ve Nafaka Durumu 243
2.5.10. Boşanma Sonrası Gündelik Hayat.....252
2.5.11. Boşanılan Eş ile İlişki Düzeyi 255
2.5.12. Değişen Evlilik, Aile ve Boşanma Söylemleri.....258
2.5.13. Boşanma Halinden Pişmanlık Duyup Duymama Durumu 260
2.5.14. Yeniden Evlenme Konusunda Düşünceler.....262
2.5.15. Çocukların Annelerinin Yeniden Evlenmesi Konusundaki Düşünceleri.....266
2.5.16. Boşanmak İstediği Halde Boşanamayan Meslektaşların Olup Olmaması.....268
Sonuç ve Değerlendirme.....272
Kaynaklar.....283
Ekler.....322
Ek-1: Derinlemesine Görüşme Soruları.....322
Ek-2: Etik Kurul Kararı 325
Ek-3: Özgeçmiş.....326

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1.1. Kaba evlenme ve boşanma oranları, (1964–2022) Eurostat (demo_nind) ve (demo_ndivind) (1.000 kişi başına) 34
Çizelge 1.2. Kaba Evlenme Oranı (1964-2022) (1.000 kişi başına)..... 35
Çizelge 1.3. Kaba Boşanma Oranları (1964-1922) (1.000 kişi başına)..... 36
Çizelge 1.4. Evlenme Sayısı ve Kaba Evlenme Hızı, (2001-2024)..... 38
Çizelge 1.5. Cinsiyete Göre Evlenmeyi Düşünmeme Nedenleri, 2021-TAYA 39
Çizelge 1.6. Boşanma Sayısı ve Kaba Boşanma Hızı, (2001-2024) 40
Çizelge 1.7. Kaba Boşanma Hızının En Yüksek ve En Düşük Olduğu 10 İl, 2024 .. 40
Çizelge 1.8. Evlilik Süresine Göre Boşanmaların Oranı, 2024 41
Çizelge 1.9. Velayete Verilen Çocuk Sayısı, (2010-2024)..... 41
Çizelge 1.10. Cinsiyete göre boşanma nedenleri oranı, 2021, [15+ yaş] (%) 42
Çizelge 1.11. Bireylerin Kendine Bakamayacak Kadar Yaşlandığındaki Yaşam Tercihi Oranı, 2021 43
Çizelge 2.1. Konya ve İzmir'de Evlenme Sayısı, (TÜİK-2024) 136
Çizelge 2.2. Konya ve İzmir'de Kaba Evlenme Hızı (‰) (TÜİK-2024)..... 137
Çizelge 2.3. Konya ve İzmir'de Kaba Boşanma Hızı (‰) (TÜİK-2024) 137
Çizelge 2.4. Konya ve İzmir'de Boşanma Sayısı (TÜİK-2024) 137
Çizelge 2.5. İl, Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Konya ve İzmir'de Boşanmalar, (2014-2024) 138
Çizelge 2.6. Evlilik Süresine Göre Konya ve İzmir'de Boşanmalar (TÜİK-2024) 139
Çizelge 2.7. Türkiye'de Öğretime Açık Kur'an Kursu Sayısı (31.12.2023 İtibariyle) 142
Çizelge 2.8. Kuran Kursu Öğreticisi Sayısı (2023 Yılı) 142
Çizelge 2.9. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri 143
Çizelge 2.10. Araştırmaya Katılanların İlk Evlilik Yaşları ve Evlilikte Geçirilen Süre 150
Çizelge 2.11. Boşanma Kararı Almada Etkili Olan Faktörler 175
Çizelge 2.12. Velayete verilen çocuk sayısı ile annenin ve babanın velayetine verilen çocuk oranı, (TÜİK, 2021-2022-2023)..... 244

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Çalışma Planı 6
Şekil 2.1. Araştırmaya Katılanların Evlilik Süreci 149
Şekil 2.2. Boşanma Süreci 169
Şekil 2.3. Boşanma Kararı Almada Etkili Olan Faktörler 174
Şekil 2.4. Şiddetin Türleri 176
Şekil 2.5. Boşanma Sonrası Süreç 214

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS : Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ADRB : Aile ve Dini Rehberlik Bürosu
a.e. : Aynı eser
a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.k. : Adı Geçen Kaynak
a.g.m. : Adı Geçen Makale
a.g.md. : Adı Geçen Madde
a.g.t. : Adı Geçen Tez
a.y. : Aynı yer
ANOVA : Analyses of Variance
ASAGEM : Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
BGST : Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
Ç.s. : Çocuk sayısı
ÇSGB : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DEHÖ : Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği
DEM : Değerler Eğitimi Merkezi
Der. : Derleyen
DFA : Doğrulayıcı Faktör Analizi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
DİKAB : Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
Ed. : Editör
EKEV : Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
ESÇÖ : Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği
EYÖ : Evlilik Yaşam Ölçeği
Haz. : Hazırlayan
HÜTAD : Hacettepe Üniversite Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
İFAV : İlahiyat Vakfı Yayınları
İLİTAM : İlahiyat Tamamlama
İZÜ : İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

KDE : Kişisel Değerler Envanteri
Krş. : Karşılaştırınız
KSÜ : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
M : Ortalama
MAKR : Meclis Araştırma Komisyonu Raporu
md. : Madde
m.g.s. : Meslekte Geçirilen Süre
MÜ : Marmara Üniversitesi
N : Katılımcı Sayısı
no./n. : Numara/Number
ODTÜ : Ortadoğu Teknik Üniversitesi
p. : Page
PODÖ : Partner/Eş Odaklı Dua Ölçeği
pp. : Page to Page
s. : Sayfa
S. : Sayı
Sade : Sadeleştiren
ss. : Sayfadan sayfaya
STD : Sanat ve Tasarım Dergisi
TAYA : Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk : Tahkik
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
TOJDAC : The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication
ty. : Basım tarihi yok
UÜİFD : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ünv. : Üniversite
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve diğerleri
Vol./v. : Volume
vs. : Vesaire
X : Ortalama
Yay. : Yayınları/Yayınevi

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Aile, toplumsal yapının temel kurumudur. Evlilik, ailenin kurumsallaşması için gerekli bir olgu, boşanma ise, eşlerin, birlikteliklerinden bekledikleri gereksinimlerin karşılanamadığı durumlarda evliliklerin hukuken sonlandırılmasıdır.

Aile yapısının parçalanması ve dağılması olarak ifade edilen boşanmalar, ekonomik, hukuki, kültürel ve toplumsal açıdan farklı değişkenlerle ilişkilendirilebilir. Boşanma oranlarında yaşanan artış ise, aile yapısı ve karakteristiklerindeki değişimin en görünür sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda, dolayısıyla ailede yaşanan değişim, bir yandan aile kurumunu ve toplumun temelini sarsma potansiyeli olan ahlaki ve sosyal bir bozulma olarak yorumlanırken, diğer yandan bireysel hak ve özgürlüklerin artması ve geleneksel toplum yapısının değişmesinin sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Değişen toplumun bir kesimi olan kadın din görevlilerinin, toplumsal alanda yaşanan değişim sürecinin dışında kalamayacağı rahatlıkla söylenebilir. Mesleki statüleri gereği halkla sürekli iç içe olmaları ve onlarla doğrudan iletişim kurmaları, din görevlilerini toplumun manevi imarında ön plana çıkarmaktadır. Aynı zamanda din görevlileri, hal ve davranışlarıyla toplum için rol model oluşturmaktadır. Fakat onların da özel hayatlarında birtakım sorunlar yaşaması mümkündür. Bu sorunlar evlilikle ilgili ise daha çok yıpratıcı olabilmektedir. Kötü bir evlilik hayatı yaşayan kadın Kuran Kursu öğreticileri için boşanma öncesi dönem kadar, boşanma ve sonrasındaki süreç de oldukça sancılı geçebilmektedir. Bu çalışma, Kadın Kuran Kursu öğreticilerinin boşanma tecrübesini Konya ve İzmir örneğinde karşılaştırmalı olarak sosyolojik bakış açısıyla ele almak amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırma iki ana bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın giriş bölümünde, metodoloji kısmı yer almaktadır. Araştırmanın konusu, kapsamı, amacı, önemi, literatür taraması, araştırmanın yöntemi, deseni, veri toplama aracı, araştırmanın problemleri, temel hipotez, evren ve örneklem grubuna dair bilgiler, mülakat sorularının seçimi ve araştırma sürecinin işleyişi, verilerin analiz yöntemi, araştırma ile ilgili ön kabul ve sınırlılıklar bu bölümde sunulmaktadır.

Birinci bölüm, toplumsal bir olgu olarak boşanmanın, terim ve kapsam açısından tanımının yapıldığı bölümdür. Bu bölümde, boşanmanın semavi dinlerdeki yeri ve boyutu, hukuksal süreci, Türkiye ve dünyadaki güncel istatistiksel veriler yer almaktadır. Ayrıca, aile kurumunun çözülmesi, bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar ve nihayetinde aile yapısına alternatif olarak ortaya çıkan yaşam biçimleri bu bölümde incelenmiştir.

İkinci bölüm ise araştırma bulgularının yorumlandığı bölüm olarak çalışmada yer almaktadır. Bunun için öncelikle araştırma evreni ve örneklem grubuyla ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Ardından araştırma neticesinde elde edilen veriler, Konya ve İzmir özelinde karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır. Nihayetinde değerlendirme ve sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışmanın alan literatürüne katkıda bulunması beklenmektedir. Fakat çalışmada elde edilen verilerin toplumsal genelleme iddiası bulunmamaktadır.

Kadın Kuran Kursu öğreticileri için boşanma konusu özel ve mahrem kabul edildiğinden, üzerinde konuşulması ve araştırma için bilgi alınması oldukça zor olmuştur. Tüm bu zorluklara rağmen, değerli görüş ve katkılarıyla çalışmamızda yer alan bütün katılımcılara teşekkür ederim.

Bu tezin hazırlanması sürecinde tez danışmanım olan, mülakat sorularının hazırlanmasından tezin son aşamasına kadar, bilgisini, emeğini, zamanını ve sabrını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mehmet AKGÜL'e teşekkür ederim. Ayrıca yine değerli bilgilerini ve rehberliklerini esirgemeyen tez izleme komitesinde yer alan hocalarım sayın Prof. Dr. Hayri Erten ve Dr. Öğretim Üyesi Ali Bayer'e öneri ve eleştirileri için teşekkür ederim.

Araştırma, uzun soluklu ve sabır gerektiren bir çalışma olduğu için, desteklerini ve dualarını esirgemeyen anne babama, eşim ve çocuklarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Selma ARICI

Konya, 2025

GİRİŞ

Mimaride bina tipolojilerinden yalnızca biri olarak adlandırılan ev kavramı, barınma işlevinin yerine getirildiği bir yapı olarak düşünülmektedir.[1] Temel anlamıyla fonksiyonel bir yapı olan ev, insanlık tarihi boyunca bireyin barınma, korunma gibi ihtiyaçları yanında içerisinde birden çok anlamı barındıran bir üretim nesnesine dönüşmüştür. Öznesi ile doğrudan ilişkili olması sebebiyle sıradan bir binanın ev haline dönüşmesi, orada yaşayanların kişisel yaşamı ve sınırları ile ilgili olup, ev kavramını kentsel yapılanmanın dışında anlamlara sahip kılmıştır.

İnsan, ev olmasa, günlük hayatta yaşadığı sorunlar karşısında dağılabilme zafiyetiyle karşı karşıyadır. Bachelard'ın dediği gibi, "ev olmasa insan dağılmış bir varlık olurdu, ev, insanı gökten inen fırtınalardan koruduğu gibi, yaşamdaki fırtınalara karşı da ayakta tutar".[2] Bunun içindir ki ev, insanlığın genetiğinde yer alan korku, kaygı gibi durumları mekân üzerinde tecrübe etme ve çözümleme şeklidir. İnsanoğlunun doğduğu andan itibaren ruhsal ve fiziksel yaşamını düzen içerisinde sürdürme amacı evde fiziksellik kazanır. Tarih boyunca mimari açıdan farklılık gösterse de ev, bu çabanın bir karşılığı olarak dürtüsel olarak hep var olagelmiştir.[3]

Evlilik ve aile kavramlarına sembol olan ev kavramı[4], birlikte yaşamaya karar veren insanların aynı çatının altını paylaştığı yerdir.[5] Nikah adı verilen bir sözleşmeyle bir araya gelip evlenen çiftler, kimi zaman dini, kimi zaman örfi, kimi zaman da modern hukuk kuralları ile evlilik ilişkisine başlamaktadır. Aile olmanın başlangıcı olan bu sözleşme, yaşanan ilişkiyi yasal temellere dayalı bir birliktelik olarak göstermektedir.[6] Tarafların, karşılıklı hak ve yükümlülükler etrafında bir hayat

---

[1] Mert Barlas, "Çağdaş Sanatta Nesne-Mekân Olarak Ev İmgesi" **STD**, Aralık 2019, ss. 95-109.

[2] Gaston Bachelard, **Mekânın Poetikası** (Çev. A. Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2014

[3] Mert Barlas, a.g.m., 95-109.

[4] Kadir Canatan, 'Ailenin Tanımı, Türleri ve İşlevleri', **Aile Sosyolojisi**. (Edit. K. Canatan-E. Yıldırım), Açılım Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 56.

[5] Aylin Çiçekli, **Boşanmalar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Van Örneği (2001-2016)**, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van, 2019, s.33.

[6] İsmail Doğan, **Dünden Bugüne Türk Ailesi,** Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2009, s. 53.

sürmeye karar vermeleri ve bunun için çaba göstermeleri olarak tanımlanabilen evliliklerin[7], çeşitli sebeplerle sürdürülemeyecek olması durumunda ise boşanma, aile birliğini sonlandıran yasal ve sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Boşanma, eşlerin, birlikteliklerinden bekledikleri gereksinimlerin karşılanamadığı durumlarda evliliklerin sonlandırılmasıdır[8]. Sağlıklı, huzurlu, mutlu bir aile ortamı elbette birey ve toplum için büyük önem arz eder, fakat, aile ortamında sağlıklı ve mutlu yaşama imkânı yoksa istisnai bir yol olan boşanma, kaçınılmaz olacaktır. Boşanma, sadece aile üyelerini değil, ortaya çıkardığı sonuçlar ile tüm toplumu etkileyebilen bir olgu olarak önemle üzerinde durulması ve ayrıntılı olarak incelenmesi gereken bir konudur.[9]

Günümüz modern toplumunda boşanma oranlarında istatistiksel bir artış gözlenmektedir. Bu durumun yaşanmasında toplumsal "değişim" in rolü yadsınamaz. Bireyin, modern zamanın getirmiş olduğu gelişmeler sebebiyle hayata yüklediği anlam ve yaşam tarzı değişime uğrayınca aile kurumunda da değişim kaçınılmaz olmuştur. Yapısal olarak büyük aileden küçük aileye geçilmesi, bireylerin daha eşitlikçi ve hür bir seçim şansına sahip olmaları, kadınların haklarına yönelik mücadelelerinde başarılı olmaları, özel ve kamusal alanda statülerinin iyileştirilmesi, aile kararlarının ortak alınması yönündeki durumun iyileşmesi, aile içi rollerin geçmişe göre daha eşit paylaşılması gibi özellikleri modernleşme sürecinde aile için olumlu değişiklikler olarak değerlendirmektedirler. Buna karşın, din ve gelenek menşeli normların yerinden oynaması, insan ilişkilerinde kuralların değişmesi, bireyin yaşadığı ortamların farklılıklar göstermesi, daha çeşitli ilişkiler ağının etkin olması, medya ve sosyal medyanın etkilerinin aile içi ilişkilerde yeni sorunları meydana getirdiği de vurgulanmaktadır. Ayrıca ekonomi ve teknoloji alanındaki gelişmeler, çalışma şekli, iş bölümü, değerler üzerinde değişimlere sebep olmaktadır. Dış faktörler olarak tanımlayabileceğimiz bu unsurlar ailenin kimlik dokusunda da değişimi beraberinde getirmiştir.

---

[7] Hacer Akıcı, **Türkiye'de Boşanmanın Dini ve Psiko-Sosyal Sebepleri Üzerine Bir İnceleme,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012, s. 16-17.

[8] Şengül İlgar**, a.g.e.,** s. 230.

[9] Okan Aydın ve Gülen Baran, "Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan 9-12 Yaş Grubundaki Çocukların Boşanmaya Uyum Düzeylerinin İncelenmesi"**, Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi**, 2012, 1 (1):35-51, s.36.

Modern yaşam dinamikleri, kişiler arası ilişkiler, evlilik beklentileri, boşanma oranlarının yükselmesi ve yeniden evlenmelerin bununla bağlantılı olarak artışı ayrıca farklı aile tiplerinin ortaya çıkması (çocuksuz aileler ve tek ebeveynli ailelerin yaygınlaşması gibi), eşcinsel birlikteliklerin geleneksel algıda değişmesi, bunların çocuk edinebilmelerine dair hukuksal oluşumlar gibi bir dizi durum, aile kurumunun yapı ve işlev olarak değişimle karşı karşıya kaldığını göstermektedir.

Yaşanan tüm bu toplumsal değişim sürecinde en büyük problem, aile yapısının çözülmesi ve boşanma oranlarındaki artış olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem ülkemizde hem dünyada çözülmesi gerekli bir problem olan boşanma olgusuyla ilgili yapılan akademik çalışmalarda, konuyla ilgili iktisadi ve sosyal yapı kaynaklı açıklamalar başı çekmektedir. İktisadi çalışmalarda, özellikle kentlileşme, kadınların çalışma hayatında aktif rol alması ve kadınların ekonomiye katkısının artması merkezinde analizler sunulurken, sosyal çalışmalarda geçmişten bugüne toplumsal alanda yaşanan değişimler neticesinde ortaya çıkan farklılaşmaların evlenme ve boşanma olgularına etkileri üzerine odaklanılmıştır.

Bireyselleşme ve özgürleşmenin artması, eş seçiminden evlilik merasimlerine, evlilik yaşından birlikte yaşanılacak mekâna kadar pek çok konuda dönüşüm yaşanmasını beraberinde getirmiş, toplumsal kurallar ve toplumsal baskı da azalmaya başlamıştır.[10] Önceleri her yetişkin bireyin belli bir yaşta evlenmesi ve çocuk sahibi olması normal; evlenmeyen, evlenme yaşını geçiren kişiler anormal olarak görülürken, günümüzde evlenmemek, nikahsız birliktelikler gibi yaşamlar alternatif ve gençler arasında tercih edilir yaşamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölene kadar birlikte kalınacağı sözüyle başlayan evlilikler, çok küçük sebeplerle bitebilmektedir.

Çalışan kadınların, ekonomik güce sahip olmaları ise boşanma oranlarının artmasında en önemli etken olarak görülmektedir. Dallos, boşanmayı, kadınların toplumsal yapıda değişen rolleriyle açıklamaktadır. Sanayi dönemi öncesinde kadın evinde üretici role sahip ve ev içi işlerle ilgili ihtiyaçların karşılanmasında öncelikli

---

[10] Önal Sayın, *"*Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi*"*, **Sosyoloji Dergisi**, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları, Sayı:1, İzmir, 1987, s. 78.

vazifelerle konumlandırılmışken, ekonomik ve sosyal statüsünün değişmesi, aile içi rol ve ilişkilerine de yansımış, mevcut dengelerde değişim yaşanmıştır. Kadın özel hayatında daha özgür yaşamaya başlamış, daha özgür kararlar almış, eğitim imkanlarından daha rahat faydalanmış, böylelikle kendisini daha rahat ifade edecek bir alana kavuşmuştur.[11] Ayrıca, iletişim ve reklamcılık gibi dış faktörlerin de etkisiyle bireyler, daha çok öznel yaşam tercih etmeye başlamışlardır. Evliliğinde sorun yaşayan kişiler, problemlere rağmen evliliklerini devam ettirme düşüncesini, bağımsızlıklarına, öznel yaşantılarına, kişisel planlamalarına bir saldırı olarak değerlendirebilmektedirler. Bu nedenle özellikle ekonomik güce sahip bireyler, daha özgür olmak ve alternatifleri değerlendirmek için yeni yaşam planları oluşturabilmektedirler.

Boşanma konusunda önemli çalışmaları olan Amato, konu ile ilgili sosyolojik değerlendirmeler yaparken kadınların eğitimli olmaları gereğine özellikle dikkat çekmiştir. Aktif çalışma hayatında olmasa bile çalışabilecek durumda olmuş olmanın herhangi bir nedenle evliliğinde eşiyle sorun yaşayan kadını, eşine karşı güçlü yapan bir unsur olduğunun altını çizmektedir. Ekonomik özgürlüğü olan kadın, kendini eşi karşısında daha güçlü hissedebilmekte, eğitim seviyesi kendinden daha düşük olan kadınlara oranla boşanma kararını daha rahat alabilmektedir.[12]

Kadın Kuran Kursu öğreticileri için ise durum biraz daha farklılık arz etmektedir. Yapılan bir araştırmada, "din görevlisi" ifadesinden nasıl bir imaj anlaşıldığına dair sorulan soruya katılımcıların çoğunluğu olumlu bir imaj anlaşıldığı yönünde fikir beyan etmiştir. Olumsuz cevap verenler ise, buna sebep olarak yazılı ve görsel medyada çıkan haberlerle, bazı din görevlilerinin söz ve davranışlarındaki tutarsızlığı göstermişlerdir. Araştırma anketine katılanların yaklaşık olarak yarısı, kadın din görevlilerinin, istenen düzeyde topluma örnek olmadıklarını ifade etmiştir. Konuyla ilgili kadın din görevlilerinde görmekten rahatsız oldukları durumların başında ise, söz ve davranış tutarsızlığı yer almaktadır. "Kadın hocalar, yaşam şekline

---

[11] Rudi Dallos, "Moral Development and the Family, The Generisis of Crime", **Journal of Crime and Society**, 1990, 2 (4), 385-400.

[12] Paul R. Amato, "Research On Divorce: Continuing Trends And New Developments". **Journal of Marriage and Family,** 2010, 650-666, s.651.

dikkat etmelidir" şeklindeki benzer cevapların fazlalığı, halkın beklentilerini yansıtması açısından önemlidir.[13]

Bu sebeple eğitim seviyeleri yüksek ve ekonomik özgürlükleri ellerinde olsa da kadın din görevlileri evliliklerinde yaşadıkları pek çok soruna mesleki statüsü ve toplumsal baskı sebebiyle olması gereken tepkiyi gösterememektedir. Kötü bir evlilik hayatı yaşayan kadın Kuran Kursu öğreticileri için boşanma öncesi dönem kadar, boşanma ve sonrasındaki süreç de sancılı geçebilmektedir. Bu durumun yaşanmasının altında yatan psikolojik, ekonomik ve sosyolojik sebepler bulunmaktadır. Öncelikle toplumun kadın algısı, bir kadının boşandıktan sonra genellikle sosyal çevresi tarafından damgalanmasına sebep olabilmekte, boşanmış kadın, sosyal baskı ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalabilmektedir. "Dul kadın" damgasıyla etiketlenen kadınlar, bu sebeple yalnız yaşamaya itilebilmekte, üstelik hemcinsleri tarafından bile birer tehlike olarak görülebilmektedir.[14] Toplumsal yapı içerisinde kendini kuşatılmış hisseden ve kaynaklara ulaşmada erkeğe göre daha çok zorlanan kadın, boşanma durumunda karşılaşacağı baskı ve taciz gibi durumlar sebebiyle ya görünmez olmayı tercih etmekte ya da pasifize olmaktadırlar. Ayrıca, boşanmış olma gerçekliklerini saklamakta, ev içi işlerle meşgul olarak ya da kamusal alanda yarı görünür bir halde yaşamayı tercih ederek ama her an tetikte hayatlarını yaşamaya çalışmaktadırlar.[15]

Bu çalışma, modern kentli toplumda yaygın bir fenomen olan boşanmaları, kadın Kuran Kursu öğreticilerinin boşanma tecrübelerinden hareketle din sosyolojisi perspektifinden ele almak amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırmanın çalışma planı genel olarak şu şekildedir:

---

[13] Lütfiye Hacıismailoğlu, **Bayan Din Görevlisinin İmajı ve Mesleğini Temsil Gücü, Çorum Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2017, s. 139.

[14] Yücel Can ve Nazlı Buket Aksu, "Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,** 2016, 15(58): 888-902, s. 889.

[15] Akgül Sarpkaya, "Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskılara Direnme Stratejileri: Van Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2013, 6(26):29-50, s.33.

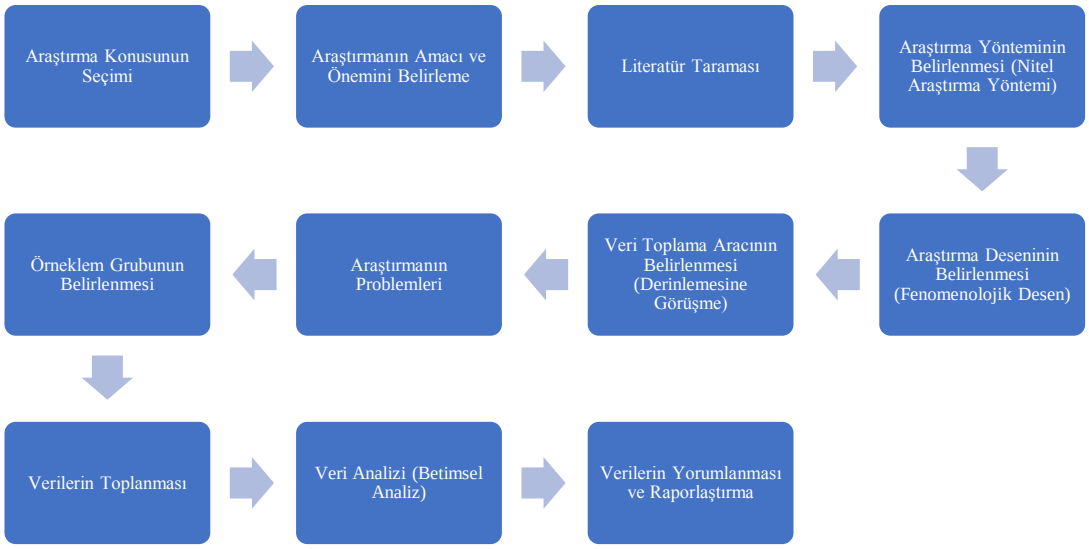

Şekil 1.1. Çalışma Planı

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Bu çalışmanın konusu, "Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde Boşanma Olgusu" dur. Son yıllarda artarak devam eden boşanma olgusu, din görevlileri arasında da yayılmaktadır. Mesleki statüsü "Din Görevlisi" olan Kuran Kursu öğreticilerinin aslında kendi özel hayatlarında ve aile yaşamlarında bazı problemler yaşamaları normaldir. Fakat, toplumsal statü ve bu statüye bağlı olarak üstlenmiş oldukları rolleri ile birey olarak kendi özel hayatlarında üstlendikleri roller arasında zaman zaman çatışma yaşayabilmektedirler. Rol çatışması, aynı anda sahip olunan iki veya daha fazla rolden birine uyulması, diğerine ise uyulmaması durumunda ortaya çıkmaktadır.[16] Bu çalışma, Kuran Kursu öğreticilerinin özel hayatlarında "boşanma" olgusuyla ilgili sorunları incelerken, aile hayatındaki sorumluluklar ve bunlardan kaynaklı sorunlar ile iş hayatının bireyden beklediği sorumluluk ve beklentiler arasında yaşamış oldukları "rol çatışması" alanlarına da işaret etmeyi hedeflemektedir. Tüm bunlardan hareketle, çalışma, Konya ve İzmir'de görev yapan kadın Kuran Kursu öğreticilerinin boşanma deneyimlerini, bu süreçte yaşamış oldukları iş ve aile hayatındaki problemleri makro ve mikro düzlemde sosyolojik açıdan araştırmayı hedeflemektedir.

---

[16] Daniel Katz ve Robert L. Kahn, **Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi**, (Çev. Halil Can ve Yavuz Bayar), Doğan Basımevi, Ankara, 1977, s. 202.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dünyada ve Türkiye'de artan boşanma oranları din sosyolojisi bilimi için önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Önceki yıllarda daha büyük olumsuz toplumsal reflekslerle karşılaşılan boşanma olgusuna yönelik tepkilerde, boşanma oranlarının artmasıyla birlikte giderek normalleşme, hatta azalma görülmeye başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, artan boşanma oranlarının neden ve sonuçlarını İzmir ve Konya'da görev yapan kadın Kuran Kursu öğreticileri üzerinden kıyasla yorumlamaktır.

Araştırmanın amacına yönelik olarak Kuran Kursu öğreticileriyle derinlemesine mülakatlar yapılmış, bu kadınların evlilik ve boşanma süreçlerine yönelik veriler toplanmış, bu veriler aracılığı ile boşanmaların sebep ve sonuçlarının (sosyolojik, psikolojik, ekonomik, hukuksal boyutuyla) incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışmada, boşanmış Kuran Kursu öğreticilerinin pratiklerinden yola çıkarak aile ve boşanmaya yönelik algılarının analizi de amaçlamıştır. Boşanmayla sonuçlanan evliliklerde, din görevlisi olan bu kadınların bu kararı almalarında dinin müspet ve menfi etkisinin olup olmadığı, süreci yaşarken dini argümanlardan faydalanıp faydalanmadıkları, iş ve sosyal çevrelerinden karşılaşmış oldukları tepkilerin neler olduğunun incelenmesi de çalışma amaçları arasında yer almaktadır.

3. Araştırma Konusu ile İlgili Literatür Taraması

3.1. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Boşanma konusu dünya genelinde yapılan araştırmalarda ekonomik, sosyolojik ve psikolojik yönleriyle pek çok çalışmada yer almıştır. South (1985)[17], Jansen ve

[17] Scoth J. South, "Economic Conditions And The Divorce Rate: A Time-series Analysis Of The Postwar United States", **Journal Of Marriage And Family**, 1985, 47(1), 31-41.

Smith (1990)[18], Parkman (1992)[19], Nakonezy (1995)[20], Lester (1996)[21], Ruggles (1997)[22], Seitz (1999)[23]'in tarihli boşanma ana temalı araştırmaları, güncel problemlerin tespitinde önemi olmakla birlikte bu çalışma için asıl literatür taraması, 2000 yılı itibariyle gerçekleştirilmiştir.

Boheim ve Ermisch (2001)[24]'in İngilter'de 5500 hane halkı üzerinde yaptığı araştırmada, boşanma nedenleri araştırılmıştır. Çalışmada, eğitim, sağlık, birlikte yaşama, yaşam boyu evlilik, doğurganlık ve benzeri konuların boşanma olgusu ile ilişkisi incelenmiştir. Buna göre, mali durumdaki olumlu sürprizlerin, boşanma olasılığını önemli ölçüde azalttığı, olumsuzlukların ise bu ihtimali arttırdığı tespit edilmiştir. Araştırma, ayrıca kocanın kazancında meydana gelen artışın boşanma oranını azalttığı, kadının kazancında meydana gelen artışın ise boşanmaları arttırdığını ortaya koymuştur.

Svarer (2002)[25], Danimarka'da 7327 kişi üzerinde boşanma araştırması yapmış, işsizlik oranı ile boşanma olgusu arasında doğrudan orantısal bir ilişki tespit etmiştir. Evlilik öncesi birlikte yaşamanın boşanma riski ile negatif korelasyonlu olduğu, her iki eşin eğitim düzeylerinin yüksek olması durumunda da boşanma oranlarında artış olduğu tespitleri yapılmıştır.

---

[18] Peter Jensen ve Nina Smith, "Unemployment And Marital Dissolution". **Journal Of Population Economics**, 1990, 3, 215-229.

[19] Allen M. Parkman, "Unilateral Divorce And The Labor-Force Participation Rate Of Married Women, Revisited". **The American Economic Review,** 1992, 82(3), 671-678.

[20] Paul A. Nakonezy vd., "The Effect Of No-Fault Divorce Law On The Divorce Rate Across The 50 States And Its Relation To Income, Education, And Religiosity." **Journal Of Marriage And Family**, 1995, 57(2), 477-488.

[21] David Lester, "The Impect Of Unemployment On Marriage And Divorce". **Journal Of Divorce & Remarriage,** 1996, 25(3-4), 151-154.

[22] Steven Ruggles, "The Rise Of Divorce And Separation In The United States, 1880-1990." **Demography,** 1997, 34(4), 455-466.

[23] Shannon N. Seitz, **Labor Supply, Divorce And Remarriage.** Department Of Economics Research Reports, University Of Western Ontario, 1-31, London, 1999.

[24] Rene Böheim ve John Ermisch, "Partnership Dissolution In The UK – The Role Of Economic Circumstances". Oxford Bulletin Of Economics And Statistics, 2001, 63(2), 197-208.

[25] Michael Svarer, **Determinants Of Divorce In Denmark**, Department Of Economics Working Paper, 2002, No:2002-19.

Benzer çalışmalar, Huang (2003)[26]'ün Tayvan'da, Jalovaara (2003)[27]'ün de Finlandiya'da yaptığı araştırmalarla uyumlu sonuçlar vermektedir. Hansen (2005)[28], Norveç'te, Raeymaeckers vd. (2006)[29], Belçika çalışmaları, Rege, Telle ve Votruba'nın (2007)[30], tarihli Norveç'te yaptıkları çalışmalar ekonomik gelir, seviye, medeni durum, çocuk sayısı, cinsiyet, yaş, eş, evlilik zamanı gibi değişkenlerin ele alınarak ayrıntılı sonuçların ortaya konduğu boşanma olgusunu ele alan çalışmalar arasında sayılabilir.

Daha yakın tarihte (2013), Schaller[31], 1978-2009 yılları arasında ABD'de işsizlik, evlenme ve boşanma arasındaki ilişkiye ele alan bir çalışma yürütmüştür. González-Val ve Marcén (2016)[32], 29 Avrupa ülkesinde boşanma oranı, kadının iş hayatına katılması arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Çalışmada, işsizlik oranının ve erkek işsizlik oranında yaşanacak artışın çiftleri boşanmaktan alıkoyduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alola, Arikewuyo vd. (2019)[33] ise, 1995-2016 yılları arasında OECD ülkelerinin işsizlik, boşanma ve evlenme oranları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu çalışmada, erkek işsizliğinin uzun vadede boşanmaya sebep olduğu, kadın işsizliğinin ise, boşanma oranında düşüşe yol açtığı ortaya konmuştur.

Ayrıca psiko-sosyal çalışmaları ile tanınan Amato[34] da boşanmanın sadece evliliği değil, aynı zamanda çocukların ve hatta sonraki nesillerin hayatlarını da

---

[26] Tsung Jr. Huang, "Unemployment And Family Behavior In Taiwan." **Journal Of Family And Economic Issues,** 2003, 24(1), 27-48.

[27] Marika Jalovaara, "The Joint Effects Of Marriage Partners" Socioeconomic Positions On The Risk Of Divorce", **Demography**, 2003, 40(1), 67-81.

[28] Hans T. Hansen, "Unemployment And Marital Dissolution: A Panel Data Study Of Norway." **European Sociological Review,** 2005, 21, 135-148.

[29] Peter vd. Raeymaeckers, "Marriage And Divorce In Belgium: The Influence Of Professional, Financial And Educational Resources On The Risk For Marriage Dissolution", **Journal Of Divorce & Remarriage**, 2006, 46(1/2), 151-174.

[30] Mari Rege vd., **Plant Closure And Marital Dissolution**, Discussion Papers No:514, Research Department, 1-23, Statistics Norway, 2007.

[31] Jessamyn Schaller, "For Richer, If Not For Poorer? Marriage And Divorce Over The Business Cycle." **Journal Of Population Economics,** 2013, 26: 1007-1033.

[32] Rafael González-Val ve Miriam Marcen, M., **Divorce And The Business Cycle: A Cross-Country Analysis**. Springer Science+Business Media New York, 2016, 1-26.

[33] Andrew A. Alola vd., "The Role Of Income And Gender Unemployment In Divorce Rate Among The OECD Countries". **Wiley Lands Jaurnal Of Labor And Society**, 2020, ss.1-12.

[34] Paul R. Amato, "The consequences of divorce for adults and children". **Journal of Marriage and the Family**, 2000, 62:1269-1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x; Paul R. Amato ve Denise

derinlemesine etkileyebileceğini gösteren sonuçlara ulaşan araştırmalarıyla alan yazın açısından büyük önem taşımaktadır.

3.2. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Boşanma, çok sebepli, süreci ve sonuçları açısından çok kapsamlı bir konudur. Bu sebeple gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılan araştırmaların boşanma ana başlığı altındaki spesifik konular etrafında şekillendiği görülmektedir. Boşanma, geleneksel geniş aile modelinin çözülme sürecinde yaşadığı toplumsal değişmeleri anlamak için önemli bir sosyal göstergedir. Aile yapısında yaşanan değişim ve dönüşüm, Türkiye gibi modernleşme yolunda mesafe kat eden toplumlarda da sirayet etmiş, özellikle son dönemlerde belli bir artışla, yüksek oranda riske işaret eden boşanmaların üzerinde durulmasını gerekli kılmıştır.[35]

Bu tez çalışması için, ön araştırma safhasında, YÖK-TEZ üzerinden "boşanma" ana başlıklı 475 yüksek lisans ve doktora çalışmasına ulaşılmıştır.[36] Konuyla ilişkisi en yakın kabul edilen, 225 tez çalışmasının alan dağılımı şu şekildedir: Hukuk (68), Psikoloji (28), Rehberlik ve psikolojik danışmanlık (28), Sosyoloji (22), Aile danışmanlığı (19), Sağlık (14), Sosyal hizmet (10), Çocuk gelişimi ve eğitimi (5), Eğitim (4), Çalışma Ekonomisi (2), Ekonometri (2), Felsefe (6) İşletme (4), İktisat (3), Kültürel çalışmalar (2), Kadın çalışmaları (2) ve diğer (6) olduğu tespit edilmiştir. Doktora türünde eserlerin 27, yüksek lisans türünde eserlerin ise 198 olduğu bilgisi de tespitler arasındadır.

Makale türünde üretilen eserlerden ise çalışmaya direkt veya dolaylı katkı sunacağı düşünülen çok sayıda çalışma incelenmiştir. Boşanma ana temalı makalelerde, din, kadın, kadın istihdamı, modernizm, sekülerizm, boşanma nedenleri,

---

Previti; "People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment". **Journal of Family Issues**, 2003, 602-626.

[35] Mehmet Meder ve Mustafa Gültekin, "Türkiye'de 2001-2009 Yılları Arasındaki Boşanma Eğilimleri", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD),** 2012, 17(17), 149-164.

[36] Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, Ulusal Tez Merkezi, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMer kezi/, Erişim Tarihi: 16.01.2025.

boşanma süreci hukuksal ikilem, sosyal baskı, damgalama, boşanma sonuçları gibi yan dal konular araştırılmıştır.

Ayrıca, 2011'de Türkiye'de yapılan Aile Yapısı araştırmasında bugüne kadarki sosyoloji alanında yapılan çalışmaların genel bir değerlendirilmesi yapılmış, sonuç olarak önceki çalışmaların aile, kentleşme, sanayileşme ve kadın gibi konuları dolaylı yollardan ele aldıkları ifade edilmiştir.[37] Son olarak güncellenen 2021yılına ait TAYA raporu ise, TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu verileriyle oluşturulmuş temel kaynak olarak yer almıştır.[38]

Türkiye'de aile konusu ile ilgili yapılan ve tüm Türkiye'yi kapsayan ilk çalışma, 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün yaptığı çalışmadır. Türkiye'de Aile Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması olarak bilinen çalışmanın ardından 1972 yılında Dr. Serim Timur, Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması'nı; 1988 ve 1992 yılında ise Devlet Planlama Teşkilatı Türk Aile Yapısı Araştırmasını yapmıştır. 2006'da Aile Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2011'de de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması çalışmaları kaynaklarda yer almıştır.[39]

Boşanma konusu özelinde ise, ancak 1990'lı yıllarda ciddi araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunda boşanma oranlarının toplumsal bir sorun olarak algılanmayacak azlıkta olması önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.[40] 2000'li yıllardan itibaren ise, boşanmalarda yaşanan artış, boşanma olgusunun neden ve çözümüne yönelik çalışmaları da arttırmıştır.

---

[37] Mustafa Turğut, **TAYA,** Uzerler Matbaacılık, Ankara**,** 2011, s. 60.

[38] **Türkiye Aile Yapısı Araştırması**, 2021, TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2022.

[39] Mehmet Ali Mişe, **Boşanmanın Sosyo-Psikolojik ve Dini Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Uşak İli Örneği,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2015, s.33.

[40] Yüksel Kaptanoğlu, vd., "Kadınların Evlilik Döngüsü: Evliliğin Sonlanması ve Yeniden Evlenme", **Kadın/Woman 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi**, 2012, 13(1): 63-96, s.69.

Boşanmayla ilgili bilgiler, istatistiksel verilere dayandığından literatürdeki çalışmalara bakıldığında boşanma konusundaki çalışmaların dört başlıkta değerlendirildiği söylenebilir:

Boşanma olgusunun kadının statüsü ve cinsiyeti ile ilişkisini araştıran çalışmalar: Bu çalışmalarda, modern dünyada kadının rol ve statüsünde yaşanan değişmeler, kadınların bireysel özellikleri, boşanma olgusunun neden ve sonuçları, boşanma süreci ve sonrasında karşılaşılan zorluklar ve sosyal çevrenin kadına yönelik algı ve yaklaşımı gibi konular ele alınmıştır.

Boşanma olgusunun çocuklar ve gençler üzerinde meydana getirdiği etkileri inceleyen çalışmalar: Bu tür çalışmalarda boşanma olgusunun ebeveyni boşanmış çocuk ve gençlerin okul başarısı, kimlik gelişimi ve sosyal hayat uyumlarına yönelik etkilerinin ele alındığı görülmektedir.

Boşanma olgusunun hukuksal boyutunu ilgilendiren konularla ilgili olarak yapılan çalışmalar: Bu tür çalışmalarda da genel olarak, İslam öncesi dönemlerde, İslam hukukunda, medeni hukukta ve çeşitli dinlerde boşanma olgusu incelenmiştir.

Genel olarak boşanmanın neden ve sonuçlarının araştırıldığı ve incelendiği çalışmalar: Bu tür çalışmalar ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun, boşanma nedenlerine bağlı olarak elde edilen verilerle ulaşılan istatistiksel sonuçlar, mahkeme kayıtları incelenerek elde edilen veriler, yüksek lisans ve doktora tezleri aracılığıyla yapılan alan çalışmaları vasıtasıyla boşanma olgusunun sosyal, kültürel, dini, ekonomik ve psikolojik nedenleri ve ortaya çıkardığı sonuçlar ortaya konulmuştur.[41]

Bu genel sınıflandırmanın ardından literatürün boşanma konusu ile ilgili Türkiye'de yapılan önemli çalışmalar hakkında ayrıntılı değerlendirmeye geçilebilir.

---

[41] Semra Yurtkuran Demirkıran v.d, **Boşanma Nedenleri Araştırması**, TC. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yay., Ankara 2009, s.16.

Boşanma konusunda bugüne kadar yapılan önemli çalışmalardan biri, Çiğdem Arıkan'a aittir.[42] Araştırmada Ankara'da yaşamlarını sürdüren kadın ve erkeklerin boşanmaya yönelik tutumları incelenmekte, sonuçların, sosyo-ekonomik düzey, yaş, cinsiyet, medeni durum gibi çeşitli değişkenlerle nasıl farklılaştığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ahmet Battal'ın, proje yürütücüsü olduğu bir farklı çalışmada da derinlemesine mülakat ve anket tekniğiyle tüm Türkiye'yi de kapsayacak şekilde bir çalışma gerçekleştirilmiştir.[43] Bu çalışmada, boşanma davası açmış 700 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiş, eş seçiminden, aile hayatının sürdürülmesi için gösterilmesi gereken çaba, fedakârlık; problemlerin çözümünde tarafların gayretinden, hukuksal sürece kadar pek çok başlık ele alınmıştır. Ayrıca, boşanma ve din ilişkisi üzerinde de durulmuş, sonuçlar, genel sosyoloji, din ve aile sosyolojisi özelinde değerlendirilmiştir.

2009 yılında yapılan Boşanma Nedenleri Araştırması da Türkiye'de yapılan geniş kapsamlı araştırmalardandır. 12 bölgeyi temsilen seçilen 12 il üzerinden verilerin toplandığı çalışma, 2000 yılından sonra gerçekleşen boşanmalarda ekonomik krizin de etkisinin ayrı bir başlıkta ele alındığı önemli çalışmalardandır. Buna göre, boşanma nedenleri arasında baş sıralarda gelen "şiddetli geçimsizlik" faktörü, nedenleri etrafında araştırma yapılarak, boşanma olgusunun tek bir sebeple açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğu, sosyal, kültürel, psikolojik pek çok faktörden etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Hacer Akıcı'nın, 2012'de yaptığı çalışma[44] da din sosyolojisi disiplini çerçevesinde gerçekleştirilen alan çalışması niteliğindedir. Aile kurumunda meydan gelen değişim ve boşanmanın nedenlerinin araştırıldığı çalışma, küreselleşme, bireyselleşme, tüketim kültürü gibi pek çok sorunun aileleri etkilediği, buna bağlı

---

[42] Çiğdem Arıkan, **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1996.

[43] Ahmet Battal (Proje Yürütücüsü), **Boşanma Sebepleri-Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları**, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, İstanbul 2008, s.55.

[44] Hacer Akıcı, **Türkiye'de Boşanmanın Dini ve Psiko-Sosyal Sebepleri Üzerine Bir İnceleme,** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012, s.77.

olarak boşanma oranlarını arttırdığını ortaya koyan bir çalışmadır. Ayrıca çalışmada din ve boşanma ilişkisi de ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Mehmet Ali Mişe'nin, yapmış olduğu çalışma[45] da boşanma konusu özelinde din sosyolojisi disipliniyle hazırlanmış alan çalışmaları arasında yer almaktadır. Boşanmanın sosyolojik, psikolojik ve dini sebeplerini ele alan çalışmada ulaşılan sonuçlar arasında, ekonomik sebepler, ailelerin müdahalesiyle oluşan sebepler, ahlaki sebepler, dini sebepler ve benzeri sebepler sıralanmıştır.

Işık Keskin[46], Niğde, Mehmet Yılmaz[47]'ın da Gaziantep özelinde ele aldığı boşanma konulu çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Genel sosyoloji perspektifiyle ele alınan çalışmalar, Aile ve Din Sosyolojisi alanlarından da beslenerek hazırlanmıştır. Boşanmaların sebep ve sonuçlarının analiz edildiği çalışmalarda, alınması gerekli tedbirler konusunda da tavsiyelerde bulunulmuştur.

Nevin Meriç'in hazırladığı çalışma[48] ise, veri kaynağı olarak diğerlerinden farklılık arz etmektedir. "Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı" başlıklı çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı fetva hattına gelen sorulardan derlenerek hazırlanmıştır. Boşanma süreci ve sonrası yaşanan problemler, dindar kadın ve hassasiyetleri, ikinci evlilik, resmi boşanma-dini boşanma ikilemleri ve benzeri konular özelinde incelenmiştir.

Konumuzla ilgili bir diğer çalışma, Vehbi Ünal'ın 2013 yılında yayınlanan makalesidir.[49] Benzer makaleler gibi bu makalede de gelenekten modern dönemlere ailenin geçirmiş olduğu evrim ve boşanma konusu irdelenmiştir. Dinin toplumsal hayatta zayıflaması, baba otoritesinin hissedilir biçimde etkisini

---

[45] Mehmet Ali Mişe, **a.g.e.,** s.86.

[46] Işık Keskin, **Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar: Niğde İli Örneği** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2007, s.54.

[47] Mehmet Yılmaz, **Türkiye'de Boşanma Olgusu ve Gaziantep İli Üzerine Bir Uygulama** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2011, s.74.

[48] Nevin Meriç, **Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı,** Elest Yay., İstanbul 2004, 92.

[49] Vehbi Ünal, "Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,** 2013, 6(26): 588-602, s.594.

azaltması, çocuk sayısında azalma, kadının değişen rolleri eksenli çalışma, bizim çalışmamıza da ışık tutmuştur.

Şen[50], Demirkan[51] ve Eröz[52]'ün çalışmaları da neden-sonuç bağlamında boşanma konusunu ele alan, araştırma evreninin 12 bölgeyi temsilen seçilen 12 ilden oluştuğu geniş kapsamlı bir araştırmadır. 2000 yılından sonraki boşanmaların incelendiği araştırmada 1200 kşi ile yüz yüze görüşülmüş, boşanmanın nedenleri, etki alanları ve sonuçları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Ayrıca Ali Bayer'in 2013 tarihli "Değişen Toplumsal Yapıda Aile: Eşler Arası Şiddet ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)" adlı doktora çalışmasından da araştırma boyunca ilgili konu başlıkları çerçevesinde istifade edilmiştir.

TÜİK tarafından 2021 yılında hazırlanan Türkiye Aile Yapısı Araştırması ise güncel verilere ulaşmada en çok referans alınan çalışmalardan biri olarak araştırmamızda istifade edilen kaynaklar arasında yer almıştır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, Boşanmış Kadın Din Görevlilerinin boşanma öncesi, boşanma süreci ve boşanma sonrasında yaşadıkları durumları teorik ve pratik düzeyde anlamaya yönelik uygulamalı bir araştırmadır.

Teorik kısımda literatür taraması yapılmış, konuyla ilgili kaynaklara ulaşılmıştır. Teori aşamasından sonra yazın kısmına geçilmiş ve teorik çatı oluşturulmuştur. Oluşturulan bu çerçevede araştırma yürütülmüştür.

---

[50] Bülent Şen, **Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu,** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2013, s.77.

[51] Semra Yurtkuran Demirkan vd., **Boşanma Nedenleri Araştırması**, TC. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yay., Ankara 2009., s.77.

[52] Mehmet Eröz, "Evlenme ve Düğün Töreni ile İlgili Türk Gelenekleri", (Der. Beylü Dikeçligil -Ahmet Çiğdem), **Aile yazıları 4, Evlilik Kurumu ve İlişkileri**, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1991, ss. 303-319.

Araştırmanın uygulama kısmında, çalışmaya en uygun araştırma yönteminin nitel araştırma yöntemi olduğuna karar verilmiştir. Nitel kelimesi, nicelik, kapsam, yoğunluk gibi kavramlarla sınanıp ölçülemeyen süreçlere vurgu yapmaktadır.[53] Creswell'e göre, nitel araştırma, "sosyal bir probleme birey ya da grupların atfettiği anlamları keşfetme ve onları anlamaya yönelik bir yaklaşımdır.[54]" Yıldırım ve Şimşek'e göre ise nitel yaklaşım, "gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama araçları kullanılarak algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırmalardır.[55]" Nitel araştırmalarda tümevarım ilkesi hakim olup, araştırmacı çalışmasının sonunda topladığı detaylı ve tamamlayıcı bilgilerden hareketle ele aldığı problem konusuyla ilgili ana temaları ortaya çıkarma, topladığı bilgilerden anlamlı sonuçlara varma çabası içerisindedir. Sosyal olguların yapılan araştırmalarda nitel araştırma yöntemleriyle ele alınmasında tümevarım yöntemi çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu sayede olgular kavramsallaştırılabilmektedir. Tüm bunlardan hareketle bu araştırma da nitel araştırma yöntemi ile oluşturulmuştur.

5. Araştırmanın Deseni

Hazırlanan bu çalışmada "Boşanma" fenomeninin ayrıntılı bir şekilde incelenebilmesi için nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik desen kullanılmıştır. Bu araştırma deseni, toplumda mevcut, farkında olunan fakat ayrıntılı ve derinlemesine bir şekilde bilgi sahibi olunmayan olgulara odaklanmayı hedefler. Fenomenoloji, birkaç kişinin bir fenomenle ilgili olarak kendi dünyasında yaşamış oldukları tecrübelerin ortak anlamını tanımlar.[56] Bu anlamda fenomenoloji yaşanmış deneyimlerin nasıl anlaşılabileceği ve incelenebileceği konularında zengin bir görüş kaynağı sunar. Fenomenoloji ilk defa Edmund Husserl tarafından (1859-1938)

---

[53] Elif Kuş, **Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 106.

[54] John W. Creswell, **Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları**, (Çev. S. B. Demir), Eğiten Kitap, Ankara, 2013, s.4.

[55] Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s.39.

[56] John W. Creswell, **Nitel Araştırma Yöntemleri**, (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s. 77.

kullanılmış, Heidegger, Sartre ve MerleauPont tarafından geliştirilmiştir.[57] Bu tür çalışmanın odak noktasında özellikle karamsarlık, kıskançlık, öfke gibi bir duygu ya da evlilik, boşanma gibi bir olgu olabilmektedir.[58]

Fenomenolojik araştırmanın amacı, insan deneyimini anlamaktır. Gündelik hayatta karşımıza çıkan olay, deneyim, algı ya da durumlar gibi aslında yabancı olmadığımız fakat anlamını da tam olarak bilmediğimiz farklı olguları araştırır. [59] Bundan hareketle, yirminci yüzyılın başından beri, bireyin yaşadığı deneyimi anlamlandırmaya çalışan bir felsefi hareket olarak sosyolojik uygulamalarda da yer almıştır.[60] Özellikle sosyal bilimlerde ve sağlık bilimlerinde, felsefe, eğitim, sosyoloji ve psikoloji alanlarında sıklıkla kullanılmaktadır.

Fenomenolojik desenin uygulandığı araştırmalarda bir olgunun varlığına vurgu yapılır ve bu olguyu tüm yönleriyle deneyimlemiş bir grup üzerinde araştırma yapılır. Dolayısıyla araştırma keşfedici, tahmin edici değil tanımlayıcı bir niteliktedir. Bu tür araştırmada genelleme yapmak gibi bir hedef söz konuş değildir. Fenomenolojik araştırmada tecrübe ilk elden aktarılmaktadır. Bunun içinde araştırmacı örneklem grubu olarak belirlediği kişilerle derinlemesine görüşmeler yapar. "Neyin", "nasıl" deneyimlendiğini ayrıntılı bir şekilde açıklayan, bireylerin deneyimlerinin özünü ortaya çıkarıp, değerlendirip tartışan ve bu sayede sonuca ulaşan araştırma desenidir.[61]

Bu çalışma içerisinde "boşanma" toplumsal bir fenomen olarak ele alınmış, bununla ilgili kadın Kuran Kursu öğreticilerinin farklı deneyimlerinin ortak olan ve olmayan yönleri üzerinden bir açıklamaya varmak hedeflenmiştir. Çalışma kapsamında "boşanma" olgusu derinlemesine incelenmiştir. Sosyolojik bir fenomen olan boşanmanın varlığı, nedenleri, süreçte yaşanılanlar, birey üzerindeki etkileri ve

---

[57] John W. Creswell, **a.g.e**., s. 77.

[58] Michael Quinn Patton, **Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri**, (Çev. M. Bütün, S. B. Demir), Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 105.

[59] Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Anlara, 2016, s.69.

[60] Anthea Wilson, "A Guide To Phenomenological Research", **Nursing Standard,** 2015, 29(34), 38-43, s.38. https://doi.org/10.7748/ns.29.34.38.e8821S. 38.

[61] Hacer Yalçın, "Phenomenology As A Research Pattern", 2022, AÜSBD, 22(2), 214-234, s. 217.

sonuçları üzerine odaklanılmıştır. Boşanmış kadın Kuran Kursu öğreticilerinin yaşamış oldukları tecrübeler araştırmaya yön vermektedir.

6. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme tercih edilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniği, etkileşim halinde olan iki tarafın hem araştırmacı hem de görüşmecinin, karşılıklı gayretleri sonucunda bilginin ve anlamın inşa edildiği bir süreçtir.[62]Teknik, tarafların her ikisinin de ortak etkileşimine imkân vermektedir. Araştırmacı görüştüğü kişinin anlam dünyasına vakıf olurken, aynı zamanda olaylara bakış açısı, özel durumları, bu durumlara ait duygu, düşünce ve tecrübelerini de onların ifade tarzıyla ayrıntılı olarak anlayabilmektedir.[63]

Görüşme tekniği sayesinde katılımcılarla karşılıklı konuşmalara açıklık ve kesinlik kazandırma imkanına ulaşılabilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniğinde iki temel aktörün olduğunu belirten Holstein ve Gubrium, bunları araştırmacı ve araştırma için kendisiyle görüşülerek bilgisine başvurulan kişi olarak tanımlar. Bu teknikte araştırmayı yapan kişi öğrenci; kendisiyle görüşme yapılan kişi ise öğretmen pozisyonunda düşünülebilir. Nitekim araştırmacı araştırdığı konu ile ilgili olarak öğrenmek istediklerini görüşme yaptığı kişiden öğrenmeye çalışmaktadır. Görüşme tekniğinde taraflar karşılıklı iletişim halinde oldukları için zaman zaman birbirlerini etkileyebilmekte ve yönlendirebilmektedirler. Bu özelliğiyle derinlemesine görüşme, etkileşimin her iki tarafında yer alan araştırmacı ve görüşmecinin araştırma süresince ortak gayretle, anlamlı bir sonucun inşası için bilgiyi inşa etmektedir. [64]

Derinlemesine görüşme tekniği, araştırmacı ve görüşme yapılan kişi arasında zihinsel bir mücadele ortaya koymakta, teknik, tarafların her ikisinin de ortak ve paylaşılan bir etkileşim ve iletişimine imkân vermektedir. Araştırmacı görüştüğü kişinin anlam dünyasına vakıf olurken, aynı zamanda olaylara bakış açısı, özel

---

[62] Hasan Hüseyin Tekin, "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, 2012, 3(13): 101-116, s. 101–102.

[63] Grant McCracken, **The Long Interview, Sage Publications**, London, 1988, s. 9, https://www.scribd.com/document/380439338/The-Long-Interview, Erişim Tarihi: 16.12.2023.

[64] Hasan Hüseyin Tekin, a.g.m., s.101-102.

durumları, bu durumlara ait duygu, düşünce ve tecrübelerini de onların ifade tarzıyla ayrıntılı olarak anlayabilmektedir[65]. Bu yönüyle veri toplama teknikleri arasında en güçlü olanlardan biridir.

Teknik, sosyal hayatta görünen pek çok olgu, süreç ve ilişkinin ayrıntılarında gizlenmiş olan hakikati anlamaya imkân verir. Görüşme yapılırken tarafların ikisi de eşit haklara sahiptir. Birbirlerini etkileyebilmekte, yönlendirebilmektedirler. Bilgi tarafların bu karşılıklı etkileşim ve iletişimi sonucunda elde edilmektedir. Görüşmeci görüşme yaptığı kişiden aldığı cevapları kaydettikten sonra bu cevapları kategorize ederek, bundan hareketle yeni sorulara fırsat oluşturur. Bu sonradan oluşturulan sorular, öğrenilmek istenen bilginin ayrıntılarını verir. Oldukça esnek ve keşfe açık bir teknik olan görüşme tekniği sayesinde başka bir yolla elde edilmesi mümkün olmayan verilere ulaşılması mümkün olur[66]. Ayrıca görüşme tekniğiyle yapılan bir araştırmada herhangi bir veriye ulaşıldığında, ulaşılan veriyi, görüşülen kişilere doğrulatma olanağı vardır. Bu da araştırmaların geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmaktadır.[67]

Bu araştırmanın verileri örneklem grubunun boşanma olgusunu algıladıkları şekliyle ve kendi düşünceleriyle anlatmalarına imkân tanıyan derinlemesine görüşme tekniğinden elde edilmiştir. Katılımcılara önceden hazırlanmış, yarı yapılandırılmış, açık uçlu sorular yöneltilmiş, bu sayede görüşmenin kendi doğal ortamında şekillenerek ayrıntılı verilere ulaşılması planlanmıştır. Bunun için görüşme esnasında sorularda kimi zaman değişiklikler yapılmış, görüşmecinin anlayacağı şekilde bazen soru eklendiği gibi gerek görüldüğünde kimi sorular da değiştirilmiştir.

Örneklem grubunda yer alan katılımcıların evliliklerindeki problemleri, boşanmaya doğru evrilen süreci, boşanma ve sonrasında karşılaşılan sıkıntıları ve yaşamış oldukları psiko-sosyal durumları doğru bir şekilde anlamak ve analiz edebilmek için görüşme tekniği tercih edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilere yüz

---

[65] Grant McCracken, **a.g.e.,** s. 9.

[66] Belkıs Kümbetoğlu, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 96.

[67] Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 71.

yüze, video konferans görüşmelerde ya da telefonda gerçekleşen konuşmalar sonunda ulaşılmıştır. Görüşmeler, 1500 dk. civarı sürmüş olup, ses kayıt dökümleri toplam 280 sayfadan oluşmuştur. Bu dökümler araştırmacı tarafından defalarca okunmuş olup, katılımcının boşanma tecrübesi anlaşılmaya ve sözler arasındaki anlamlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun ardından veriler, raporlamak için bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

7. Araştırmanın Problemleri

Araştırmada sosyolojik görüş ve tespitlerden hareketle şu soruların cevapları aranmıştır:

- Kadın din görevlileri için boşanma, bir günah gibi mi algılanmakta, yoksa normal bir insani durum olarak mı görülmektedir?
- "Din görevlisi" sıfatı, boşanma isteği ve sürecine nasıl etki etmiştir?
- Örneklem grubundaki kadınlar, boşanma sürecinde ve sonrasında sosyal baskı, sosyal dışlanma ve sosyal damgalama yaşamışlar mıdır?
- Bireyin soyo-demografik özellikleri, boşanma sürecinde bireyi nasıl etkiler?
- Eşlerin dindarlık düzeyi evliliklerde çıkan problemleri ne kadar telafi edebilir, boşanmaları geciktirebilir mi?
- Kadın din görevlisi neden boşanır? Boşanma kararı almada etkili faktörler nelerdir? Problemler, diğer kadınlarınkinden farklı mıdır? Farklıysa bu farklılıklar neden kaynaklanmaktadır?
- Boşanma sonrası mevcut çocukların nafaka ve velayet açısından durumu nedir?
- Yaşanılan şehrin, sosyo-kültürel dokusuyla boşanma sürecine etkisi var mıdır?
- Boşanmış kadın Kuran Kursu öğreticileri yeniden evlenme konusuna nasıl bakmaktadır?
- Boşandıkları eşle ortak meselelerde görüşmek sorun oluşturmakta mıdır?

8. Araştırmanın Evren ve Örneklem Grubu

Nitel araştırmalarda çalışma grubunun büyüklüğü, çalışmanın kapsamı, planlaması ve verilerin çeşidi, araştırılacak konunun yapısı düşünülerek

belirlenmektedir. Araştırılan konu yeterince açık ve net ise, ayrıca görüşmelerde bilgi elde etmek kolay olabilecekse daha az katılımcı yeterli olabilmektedir. Fakat konu anlaşılması zor bir konuysa ve katılımcılar konuşurken bazı konularda çekimser kalıyor ya da kendilerini ifade etmekte yetersiz kalıyorlarsa, araştırmanın sağlıklı sonuçlarına ulaşmak için daha fazla katılımcı gerekebilmektedir.[68]

Fenomenolojik desenli nitel araştırmalarda ise örneklemin nasıl seçileceği araştırma fenomenine göre değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte örneklem seçiminde dikkat edilmesi gereken en önemli özellik görüşme yapılacak kişinin araştırma fenomenine ilişkin deneyimlerinin olması ve araştırmaya gönüllü ve istekli olarak katılmalarıdır.[69] Fenomenolojik çalışmalarda örneklem seçim yelpazesi oldukça dardır. Zira tüm katılımcıların araştırma fenomenine yönelik tecrübesinin olması gerekmektedir. Büyük farklılıklardan ortaya çıkan ortak bir örüntü, fenomenin de ortak boyutlarını elde etmek ve temel deneyimleri yakalamak adına oldukça değerli olabilmektedir.[70]

Araştırmada alan çalışmasının yapıldığı, İzmir ili, Türkiye boşanma istatistikleri verilerine göre, boşanma sıralamasında hemen her yıl birinci sıralarda yer alırken Konya ili nispeten listenin daha alt sıralarında yer almaktadır.[71] Ayrıca sosyo demografik yapısı ve özgürlük yelpazesinin daha geniş olması gibi özellikleri ile İzmir, yapısal olarak da Konya ilinden farklı özellikler göstermektedir. Bu durum İzmir ve Konya illerinde çalışan kadın Kuran Kursu öğreticilerinin, boşanma fenomeni ile ilgili bilgi ve tecrübe elde etmek konusunda yeterli temsili oluşturdukları kanaatine ulaşılmasını sağlamıştır.

Fenomenolojik araştırmalarda örneklemin kaç kişi olabileceği ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Creswellş, katılımcı sayısının 3 ile 25 kişi arasında değişebileceğini ifade etmektedir.[72] Bu çalışmada boşanma olgusunu deneyimlemiş 20

---

[68] Janice M. Morse (2000), "Determining Sample Size", **Qualitative Health Research**, 10(1), ss. 4-5, https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/104973200129118183, Erişim Tarihi: 16.12.2023.

[69] Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, **a.g.e.,** s.213.

[70] Michael Quinn Patton, **a.g.e.,** s. 235.

[71] "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri", **TÜİK,** 2023**,** https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707, Erişim: 22.01.2025.

[72] John W. Creswell**, a.g.e**., 2013, s.34.

kişilik bir grup kadın din görevlisiyle görüşmenin araştırmanın hedeflerine varması için temsil açısından yeterli olacağına kanaat getirilmiştir. Bu çerçevede örneklem grubu 603'ü İzmir ve 1591'i Konya'da görev yapan toplamda 2194 evren grubu içerisinden seçilmiş olup ortak özellikleri "boşanmış kadın din görevlisi" olmalarıdır.

Bu örneklem grubu Kartopu Örnekleme tekniği ile seçilmiştir. Boşanmış ve aynı zamanda din görevlisi olan kadınlara ulaşmada güçlük çekilmesi normal bir durumdur. Özel bilgilerin paylaşımı konusunda insanların çekingen davranması kabul edilebilir ve saygı duyulması gereken bir durumdur. Kartopu örnekleme tekniği ile araştırma grubunu oluşturmak için öncelikle evrene ait birimlerden birisi ile temas kurulmuştur. Temas kurulan birimin yardımıyla ikinci birime, onun da yardımıyla üçüncü birime ulaşılmıştır. 20 denekle yapılan görüşme sayesinde araştırma için gerekli satürasyona ulaşıldığı kanaatine varılmış, bu rakam, nitel veri analizi için bilimsel olarak yeterli görülmüştür.

9. Görüşme Sorularının Seçimi ve Araştırma Sürecinin İşleyişi

Araştırmada, görüşme yöntemi yapısı gereği, sorular, yarı yapılandırılmış ve açık uçlu biçimde önceden bir havuzda hazırlanarak ve uzmanlar tarafından incelenerek seçilerek sorulmuştur. Bu sayede görüşmecinin sorulara özgürce cevap verebilmesi ve yeni sorularla sondajlama olanağına ulaşılmıştır. Görüşmeciler tarafından belirlenen uygun saatlerde görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, araştırmacı tarafından görüşmecilerin de onayı alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, sonradan vaka tarihçesi olarak araştırmacı tarafından öyküleştirilmiştir.

Araştırmaya dair çalışma diyagramı şöyledir:

Görüşmelerin 10'u İzmir, 10'u ise Konya'daki Kadın Din Görevlileriyle gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, İ1, İ2, İ3…İ10 ve K1, K2, K3…K10 olarak kodlanmıştır. Verilerin analizinde de bu kodlar kullanılmıştır. Görüşmeler, 60-180 dk. arasında sürmüş, ses kayıt cihazı yardımıyla kaydedilmiş, zaman zaman video görüşmeler oluşturulmuş, sonrasında vaka tarihçesi olarak araştırmacı tarafından öyküleştirilmiştir.

● Görüşme Sorularının Genel Çerçevesi

Araştırmada kartopu yoluyla ulaşılan kadın din görevlilerine araştırmanın konusu, amacı ve önemi ile ilgili ön bilgilendirme yapılmış, bu araştırmanın gerek kadın sorunları ve gerekse kurumsal farkındalık oluşturma yolundaki önemi vurgulanmıştır. Çalışmada, kadınların yaşadıkları bu öznel deneyimleri sosyal, psikolojik, ekonomik ve hukuksal boyutta derinlemesine araştırabilmek için üç ana tema ve alt temalarda toplanarak şu şekilde planlanmıştır:

1. Bölüm: "Örneklem Tanıtımı"

- Görüşmecinin ve boşandığı kişinin yaş, ikamet, doğum yeri gibi nüfus bilgileri
- Eğitim durumu, görev yeri, meslekte hizmet süresi gibi iş hayatına dair bilgiler
- Gelir durumu, ekonomik sıkıntı çekip çekmediğine dair ekonomik bilgiler

yer almaktadır.

2. Bölüm: Boşanma Öncesi Süreç-Evlilik Hayatı ile İlgili Sorular

- Evliliğin gerçekleşme biçimi
- Evlilikte aranılan kriterlerde dindarlık (beklentinin karşılanıp, karşılanmaması)
- Boşanma kararını ertelemede "din görevlisi" olmanın etkisi, dini bir kurumda görevli olmanın boşanma kararına etkisi (erteleme-hızlandırma-nötr yönünde)
- Boşanma kararı almada aile ve sosyal çevreden (meslek dışı, akraba-komşu) çekincenin etkisi
- Boşanma kararı almada kurumdan-öğrenciler, amirler ve memurlardan çekincenin etkisi
- Kur'an Kursu öğreticisi olmanın evliliğe etkisi (mesleki çalışmaların yoğunluğu şikâyeti, erkeksiz ortamda ve yarı zamanlı çalışmanın memnuniyeti)
- Kadın din görevlisinin evlilik sürecinde kendini ekonomik olarak özgür hissedip hissetmediği (maaş kartının kendisinde bulunup bulunmaması)
- Eşlerin evlilik ilişkisinde birbirlerine zaman ayırıp ayırmamasının boşanmaya etkisi
- Ailelerin evliliğe müdahalesinin boşanma sürecine etkisi
- Boşanma kararı almada "sabır, kader ve tevekkül" kavramlarının etkisi

- Kur’an Kursu öğreticisi olarak mesleki unvan gereğince evliliği devam ettirmek adına fedakarlıklar-tavizler
- Din görevlilerince, boşanmanın, evlilik gibi “doğal” olduğu düşüncesine sahip olunup olunmadığı
- Din görevlisinin yaşamış olduğu sıkıntılar sebebiyle başka bir meslekte çalışma isteği, düşüncesine dair sorular ve cevapları ele alınmıştır.

3. Bölüm: Boşanma Evresi ve Sonrası

- Sürecin herhangi bir kısmında profesyonel bir destek alınıp alınmadığı
- Boşanmanın hangi hukuk kurallarıyla gerçekleştiği
- Süreçte dini inanç ve tecrübelerden faydalanma yolu
- Boşandıktan sonra ekonomik sıkıntı yaşanılıp yaşanılmadığı
- Çocuk varsa, velayeti konusunda karşılaşılan sıkıntılar
- Evliyken görüşülen ortak arkadaşlarla ilişkiler
- Evliyken yapılan sosyal faaliyetlerin devam edip etmediği
- Boşanma sonrası sosyal baskı ve damgalama ile karşılaşma durumu
- Boşanılan eşle ilişki düzeyi
- Boşanma sonrası ayrı ev kurma veya ailenin yanına dönme durumu
- Kur’an Kursu öğreticisi olarak boşanma, evlilik, sabır, kader ve tevekkül gibi konularda boşanma sonrasında söylem değişikliği yapıp yapmama durumu
- Boşanma sonrası pişmanlık yaşama durumu
- Tekrar evlenme konusundaki düşünceler (kendisi ve çocuklarının) ele alınmıştır.

10. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırmanın veri toplama aşaması 2023 yılının Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık ayları boyunca sürmüştür. Görüşmeler kimi zaman yüz yüze kimi zaman video görüşme aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler, görüşmecinin iş hayatını, evde varsa çocukları ve anne babasından etkilenmeyecek şekilde yalnız kaldığı zamanlar tercih edilerek yapılmıştır. Bu sayede, görüşme yapılan din görevlisinin dış etkilerden arınmış cevaplar vermesine ortam hazırlanmıştır. Görüşme saatleri görüşmeciler tarafından belirlenmiştir.

Görüşme süresi ile ilgili görüşmecilere 1 saat civarı olduğu bilgisi görüşmeden önce verilmiş, fakat yaşanılan süreç ve görüşmecinin psikolojik hali gibi sebeplerle görüşmeler 3 saate kadar sürebilmiştir. Görüşmeler tek seferde tamamlanmıştır. Görüşme öncesi görüşmenin ses kayıt cihazıyla kaydedildiğine dair bilgilendirme yapılmış rıza alınmıştır. Bazı görüşmecilerin kaydın görüşme sonrası silinmesi ve geride hiçbir iz kalmaması konusunda fazla hassasiyet gösterdiği gözlenmiştir. Bu sebeple 20 kişilik görüşmenin 5 tanesi görüşmecinin ses kaydı deşifre edilip öyküleştirildikten sonra silinmiştir. Görüşmecilerin tamamı kişisel bilgilerinin gizli kalmasını istemiştir. Bu sebeple, görüşmecilerin kimlik bilgileri, görev yaptıkları kurs ve konum bilgileri gizli tutulmuştur. Bu aşamadan sonra veri analizine başlanmıştır.

11. Veri Analiz Yöntemi

Nitel araştırma yöntemi, genel olarak içeriden dışarıya doğru, görüşmecilerin bakış açılarından yola çıkarak yaşam dünyalarını betimleme ve anlamlandırma amacına yönelik çalışmalardır. Bu sayede toplumsal gerçekliklere dair daha iyi bir anlayışın gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak; süreçler, anlam örüntüleri ve yapısal özelliklere dikkat çekmek istenmektedir[73]. Bu tür araştırmalarda verilerin toplanması, çözümlenmesi ve yorumlanması zor ve bir o kadar uzun bir süreçte gerçekleşmektedir. Sistematik bir yol izlenerek verilerden anlamlı sonuçlar çıkarılmalıdır. Bu nedenle nitel araştırmacıların en çok zorlandıkları aşamalardan birini veri analizi oluşturmaktadır.

Creswell'e göre nitel araştırmacılar, el de ettikleri verileri tümevarım yöntemiyle soyut bilgi birimleri şeklinde organize ederek örüntü, kategori ve temaları "aşağıdan yukarıya" doğru oluşturmaktadırlar. Bu süreçte araştırmacı kapsamlı bir dizi tema oluşturuncaya kadar araştırmaya devam etmekte ve bu temaların şekillendirilmesi için de katılımcılarla etkin bir iş birliğinde olmaktadırlar. Bu arada araştırmacılar oluşturdukları temaları elde ettikleri verilerle karşılaştırarak sürekli kontrol edip, tümdengelimli düşünme becerilerini de araştırmada kullanmaktadırlar.

---

[73] İhsan Toker, "Nitel Araştırma Paradigması ve Din", **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2008**,** 26 (26): 55-76, s.59.

Yaşanılan bu mantıksal süreç, araştırmacı, karmaşık akıl yürütme becerilerini de aktif olarak kullanmaktadır.[74]

"Nitel araştırmada veri analizi; analiz için verilerin hazırlanması, verilerin kodlanması, kodların bir araya getirilerek temalara indirgenmesi ve son olarak verinin şekiller, tablolar veya bir tartışma halinde sunulmasını içermektedir. Söz konusu aşamalar bütün araştırmacıların kullandığı genel bir süreçtir ve nitel araştırmacılar için genel bir şablon oluşturmaktadır.[75]"

Sosyal bilimlerde nitel veri analizinde genellikle üç yöntem önerilmektedir. Tematik analiz, betimsel analiz ve içerik analizi. Bu araştırmada betimsel analiz tercih edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e göre, betimsel analiz, önceden belirlenmiş bir çerçeveye bağlı olarak nitel verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve tanımlanan bulguların yorumlanması adımlarını içeren nitel analiz yöntemidir.[76] Bu çalışmaya bu analiz yöntemi uygulanırken, kavramsal çerçevenin oluşturulabilmesi için öncelikle yoğun bir okuma sürecine girilmiştir. Bu okumalar neticesinde araştırmanın amacına yönelik yeterli verilerin elde edildiğine dair bir kanaat oluşmuş, bundan sonra da görüşme metinlerinin okunmasına geçilmiştir. Metinler okunurken, araştırmanın problemi ve amacına uygun olan kavram ve temalar, görüşme metinlerinin kenarlarına yazılarak kodlanmıştır. Sonrasında bu kodlardan yola çıkılarak veriler araştırmanın ana temalarına göre kategorileştirilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmakla birlikte içerik analizi ve tematik analizden de istifade edilmiştir. Çalışmanın betimsel analize hazır hale gelebilmesi için öncelikle araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ve örneklem grubuyla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden yararlanılarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeveye göre verilerin hangi alt başlıklar (temalar) altında toplanacağı belirlenmiştir. Daha sonra toplanan veriler, okunmuş, düzenlenmiş ve oluşturulan bu çerçeveye uygun bir şekilde temalar altına yerleştirilmiştir. Bu

---

[74] John W. Creswell, **Nitel Araştırma Yöntemleri -Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni-**, (Çev. Selçuk Beşir Demir, Mesut Bütün), Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2023, s. 46.

[75] J. W. Creswell, a.g.e., s.182,195.

[76] Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **a.g.e.,** s.228.

çerçevede araştırmanın dışında kalan bazı görüşme verileri elenmiştir. Bu aşamada çalışmada kullanılacak doğrudan alıntılar da seçilmiştir. Bir sonraki aşamada düzenlenen veriler tanımlanmış, gerekli görülen yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Son olarak araştırma bulguları açıklanarak yorumlanmıştır. Bu aşamada elde edilen verileri desteklemek için sık sık katılımcı görüşmelerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bu aşamada gereksiz tekrarlardan kaçınmak adına benzer ya da aynı olan alıntılar birleştirilerek veya özetlenerek ifade edilmiştir.

12. Araştırmanın Ön Kabulleri ve Sınırlılıkları

Her araştırmanın kendine özgü zorlukları bulunmaktadır. Fenomenolojik araştırmalarda ise fenomenin belirlenmesi, bununla ilgili zengin veri elde edilmesi, örneklem grubunun belirlenmesi, veri analizi, yorumlama ve raporlama aşamaları bu zorluklar arasında sayılabilir. Nitel araştırma büyük ölçüde araştırmacının yorumuna bağlı olduğu için sonuçların genellenmesi ve mutlak bir doğruluktan bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle bu araştırma ile ulaşılan sonuçların genellenebilirliği, nesnelliği ve istatistiksel olarak geçerliği iddiası bulunmamaktadır.

Araştırmanın evreni İzmir ve Konya'da görev yapan kadın Kuran Kursu öğreticileridir. Bunun için evreni temsil ettiği düşünülen 20 kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İzmir ve Konya ana merkezli yürütülen bu çalışma konusu, pek çok din görevlisi için mahrem bir konu kabul edildiğinden, görüşmeler referanslar yoluyla sağlanmıştır. Ya ortak tanıdıklar aracılığı ile ya da görüşme yapılmış kişilerin referans olmaları sayesinde yeni görüşmeler gerçekleşmiştir. Bu durum araştırmayı zaman zaman aksatmış, öngörülen sürenin uzamasına sebep olmuştur.

Görüşme yapılan bazı görüşmeciler mesleki etiketlerinden çekinerek oldukça kısa cevaplarla soruları geçiştirmiştir. Özgüveni daha yüksek görüşmecilerde ise anlatımın daha rahat, karşılıklı sohbet şeklinde sürdürüldüğü gözlemlenmiştir. Fakat cinsellikle ilgili sorular, katılımcıların genel talebiyle ele alınamamıştır. Bu durum boşanmalarda etken olabilen cinsel problemler için ciddi bir sınırlılık oluşturmuştur.

Kabul edilmelidir ki aile, eş ve çocuklarla ilgili konular kişiler için oldukça hassas konulardır. Kişinin bu konularla ilgili samimi paylaşımda bulunması

araştırmacıyla arasında kuracağı güven bağı ile ilgilidir. Bu durum, duygusal durumu yüksek kişilerle görüşmenin gereğinden fazla uzamasına sebep olmuştur.

Araştırma tekniğinde kullanılan açık uçlu sorular sebebiyle görüşmeci zaman zaman konudan uzaklaşmış, aranılan cevaba ulaşmak fazla zaman almış, ayrıca gereksiz konuşmalar, ilgisiz açıklamalarla karşılaşılmıştır.

Elde edilen verilerin anlamlı bir şekilde değerlendirilip sonuca ulaşılması için görüşmecilerin konuşmalarının öyküleştirilmesi, cevapların temalara ayrılması, oldukça uğraştırıcı olmuş, sayısız çeşitlilik gösteren cevaplardan makul bir sınıflandırma yapmak araştırmacıyı zorlamıştır. Bu durum sonuçlarda bazı sapmalar oluşturabilmiştir.

Verilerin dökümü ve yorumlanması işleminde birbirinden oldukça farklı ve subjektif olması, objektif bir sonuca ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Araştırmada bu subjektif payın tespiti ve kontrol edilebilirliği yapılan çalışmada karşılaşılan başlıca güçlükler olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL BİR OLGU: BOŞANMA

1.1. Terim ve Kapsam Açısından Boşanma

Boşanma, aile ve aile birliğinin kurulmasını sağlayan evlilik anlaşması ile bağlantılı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. TDK'ye göre boşanma, "eşlerden birinin boşanma ilamı almasıyla evlilik birliğinin son bulması"; TÜİK'e göre ise boşanma, "evlenmenin yasal olarak sona erdirilmesi" dir.[77] Sosyal yaşamı düzenleyen, bireyin psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olan ailede[78],bu birliğin sağlıklı bir şekilde sürdürülememesi, boşanma sonucunu ortaya çıkarabilmektedir.

İslam hukukunda "talâk" olarak ifade edilen boşanma, "bağdan kurtulmak, uzaklaşmak, salıvermek, kadının kocasından ayrılması" manalarına gelmektedir.[79] Bu anlamıyla kelime, nikah bağını çözmek olarak kullanılmıştır. Kuran-ı Kerim'in 65. suresi aynı adla meşhurdur. Talâk kelimesi, terim anlamıyla birçok ayet ve hadiste geçmektedir. Fıkıh kitaplarında "Kitabu't-Talâk" başlığı altında konu derinlemesine incelenmektedir.

Türk Medeni Kanunu'na göre ise boşanma, eşler hayattayken mahkemenin vereceği kararla evlilik birlikteliğinin sona ermesi olarak tanımlanır. Boşanma gerçekleştikten sonra eşlerin birbirlerine karşı evlilik ilişkisi sebebiyle var olan sorumlulukları, mahkemenin belirlediği nafaka, tazminat gibi hak ve borçlar hariç son bulur.[80]

---

[77] Kasım Tatlılıoğlu ve Nuri Demirel, "Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal-Psikolojik Bir Değerlendirme", **Asos Journal, The Journal of Academic Social Science**, 2016, Yıl: 4, Sayı: 22: 59-73, s.65.

[78] N. Ceren Fiyakalı, **Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 2008, s.10.

[79] H. İbrahim Acar, "TALÂK", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/talak, Erişim: 18.01.2025.

[80] Ahmet Battal, **Boşanma Sebepleri (Bilimsel Araştırma Nihai Raporu)**, Proje Yılı: 1988, ADAG (Akademik Araştırma Dayanışma ve Geliştirme Vakfı), İstanbul 2008, s. 21.

Boşanma, geçmişte ve bugün bütün toplumlarda görülebilen ailenin tarihiyle bağlantılı doğal fakat istenmeyen süreçlerden biridir. Toplumdan topluma değişebilen birtakım dini, kültürel ve yasal düzenlemelerle şekillenir. Bu anlamda boşanma, evli bireyler arasında duygusal ve cinsel birlikteliğin son bulmasıyla başlayıp, mahkeme kararıyla sonuca bağlanan uzun sürecin adıdır.[81]Tarafları pek çok yönüyle ilgilendiren boşanma, oldukça yoğun geçen karmaşık bir kriz sürecidir. Boşanmanın, bireyi, eşi ve çocukları psikolojik, fizyolojik ve sosyolojik olarak etkileyen karmaşık bir yapısı vardır. Boşanmalar tüm bu yaşananlara paralel bir gelişme göstermektedir.[82] Toplumda her ne kadar "eşler arası ayrılık" gibi görülse de boşanma, doğrudan ve dolaylı pek çok kişiyi etkilemekte; açık ve örtülü pek çok sonucu doğurmaktadır.

1.2. Boşanmanın İstatistiksel Olarak Değerlendirilmesi

1.2.1. Dünyada Boşanma İstatistikleri

Boşanma konusunu inceleyen teorisyenler, konuyu farklı boyutlarıyla ele almışlardır. Araştırmalarda, ekonomi ve hukuk dışında bireylerin kişisel özellikleri, evliliği yürütme becerisi, kişisel gelişmişlik, eğitim düzeyi, evlilik yaşı, mevcut evlilikte bulunan çocuklar, bireyin yaşı, yaşadığı yer, aile geçmişi, evlilik süresi ve sosyo-kültürel coğrafya gibi değişkenler üzerinden sonuca varmaya çalışmışladır. Özellikle eğitim, boşanma oranlarına etki eden başat değişken olarak kabul edilmektedir. Ayrıca kadınların çalışma hayatına aktif katılımları, sosyal desteklerin sağlanması, boşanmış ve çalışmayan kadına yönelik ekonomik destekler kadınlara boşanma fikrinin eyleme geçirilmesi konusunda teşvik olmuştur.[83]

Kadınların eğitim durumlarındaki artış, boşanma oranlarını etkileyen önemli sosyolojik sebeplerin başında gelmektedir. Blossfeld, Rose, Hoem ve Rowher (1995) İtalya'da, Batı Almanya'da ve İsveç'te evliliğin çözülmesi ihtimalinin kadınların

---

[81] Yvette Walczak ve Sheila Burns, **Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri**. (Çev. İ. Ersevim), Özgür Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 12-17.

[82] Çağlar Özbek, vd., "Boşanmanın Sosyolojisi", **Aileyi Anlamak.** (Edit: N. Oktik-H.Ü. Reşitoğlu), Nobel Yayınları, Ankara, 2018, s. 233.

[83] Jane. M. Binner ve Anthony Dnes, "Marriage, Divorce and Legal Change: New Evidence From England and Wales", **Economic Inquiry**, 2001, 39, 298-396.

eğitim durumlarının artmasıyla önemli ölçüde arttığını göstermişlerdir. Onlara göre, kadının eğitim seviyesi yükseldikçe, toplumda boşanma oranlarında da artış yaşanmaktadır.[84]

Dünyada Sanayi Devrimi ile başlayan değişim, kentleşme, kadının çalışma hayatına girmesi, özellikle kadının statüsü ve aile kurumu üzerinde derin etkiler oluşturmuştur. Kapitalizm, ekonominin itici gücüyle birleşince sanayileşmeyle de beraber, dünya genelinde değişimin başlatan temel sebep olmuştur. Küçük ölçekli işletmelere ve tarıma dayanan geleneksel yaşam biçimi, kentlerde yükselen fabrika sesleriyle terkedilmeye başlamıştır. Kırsaldan kente doğru dalga dalga yayılan göç hareketleriyle alışıldık yaşam tarzları da terk edilmeye başlamıştır. Bu büyük ölçekli göç hareketleri, yeni fikirler ve değerler inşa ederek bireyselleşmeyi ön plana çıkarmıştır.[85]Öncelikle bilim ve teknoloji alanında yaşanan değişiklik ve yeniliklerle kadınlar ev dışında da işgüçlerine katılmış, bu da aileyi bir üretim kolu olmaktan çıkarmış, tüketim koluna dönüştürmüştür. Yaşanan değişim ve dönüşüm ailenin toplumda üstlendiği fonksiyonlarda da değişimi beraberinde getirmiştir. Bunların başında, ailenin çözülmesi, dağılması anlamına gelen boşanma oranlarındaki artış gelmektedir. Bu sebeple Batılı sosyal bilimciler özellikle evliliğe ve aileye yüklenen anlam üzerinde durmaktadırlar. Beraber ortak bir hayatı paylaşmak olan evlilik kurumu sanayileşmeyle birlikte farklı anlam ve fonksiyonlar üstlenmiştir. Tarafların, evliliğin anlam ve fonksiyonlarına yönelik yeterli doyumu alamamaları durumunda da boşanmalar kolay gerçekleşebilen bir olguya dönüşmüştür. İngiltere gibi ülkelerde tek eşle evlilik kâğıt üzerinde kalmış, sosyologların "dizisel tek eşlilik" demeyi önerdikleri bir evlilik türü ortaya çıkmıştır. Zira birey bu yeni dönemde yaşamı boyunca birkaç evlilik gerçekleştirmektedir.[86]

Batı'da evliliğin sonunu getiren önemli bir unsur da Marksizmle başlayan kadının evlenip anne olma rolünü sömürü ve erkeğin tahakkümü altına girmek olarak

---

[84] Zuhal Çiçek, **Boşanmanın Sosyolojik Analiz: Denizli Kenti Örneği,** Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Denizli, 2014, s. 185.

[85] Ergün Yıldırım, "Toplumsal Değişme Sürecinde Aile"**, Aile Sosyolojisi**. (Edit: K. Canatan-E. Yıldırım), Açılım Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 122-123.

[86] Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 253-254.

gören Feminist anlayışın sosyal ve siyasal alanlarda ortaya çıkardığı sorunlardır. Geniş kitleleri etkileyen feminist düşünce, kamuoyu yetkinliğine de sahip olmuştur. Durum, Batı insanını aile kurma ve sürdürme çabasından uzaklaştırmıştır. Siyasal anlamda değiştirilen ve yeni çıkarılan yasalar da bu işi meşrulaştırmıştır.

Ailenin çözülmesi ve boşanma oranlarındaki artış, Modern Batı toplumu için "tek ana-babalı hâne" diye bir kavramın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Genellikle anneler ve çocuklarından oluşan bu evler, 1971 yılında İngiltere'de yüzde 3 iken, bu rakam 2003 yılında yüzde on ikiye ulaşmıştır. Ailede "olmayan baba" meselesi, "üvey aile" sorunları, ebeveynden birinin (genellikle anne) yanında kalıp, diğer ebeveyn ile görüştürülmeyen çocuklar Modern Batı toplumunun gerçeği haline gelmiştir.[87]

İnşa edilen modern dünyada, doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesi ise, evli olmayan kişiler arasındaki cinsel ilişkileri kolaylaştırmış ve buna cesareti arttırmıştır. Bu durum henüz kendisi çocuk kabul edilebilecek yaştaki bireylerin dünyaya getirdikleri evlilik dışı çocuk sayısının artmasında da etkili olmuştur.

Son yüzyılda, modern toplumdaki bazı yapıların (oteller, kulüpler vs.) ailenin geleneksel karakterinde bulunan "yuva" fonksiyonu ile rekabet eder hale geldiği görülmektedir. Ayrıca, ailenin toplum içerisindeki koruyucu fonksiyonlarından pek çoğu eğitim seviyesinin yükselmesi ve modern dünyanın ihtiyaçlarına uygun iş istihdamlarının ortaya çıkmasıyla başka sosyal kurumlara aktarılmıştır. Engelli ve hasta bakım işlerinin profesyonel bir şekilde uygulamaya konulması bu duruma örnek verilebilir. Ortalama hayat süresinin artmasıyla da toplumdaki yaşlı sayısı yükselmiş, bu da erken emeklilik durumlarında bazı toplumlarda çalışmadan, iyi bir gelire sahip ortalamanın üstünde bir emekli kitlesi oluşmasına sebep olmuştur.

Boşanma konusunda Batılı ülkeler arasında başı çeken İngiltere'de bu oran, 1960-1970 yılları arasında her yıl istikrarlı bir artış göstermiş, on yıl içerisinde iki katına yükselmiştir. 1972'de bir kez daha iki katına çıkmıştır. 2001 verilerine göre, İngiltere'deki her beş evlilikten ikisi boşanma ile sonuçlanmaktadır. Ülkede yaşanan

---

[87] Anthony Giddens, **a.g.e**., 263.

ilk zamanlardaki boşanmalar için boşanmayı gerektirecek sebepler aranırken, 1960'lı yıllarda artık "anlaşmalı boşanma" adı altında "kusurun olmadığı" boşanmalar da yasalaşmış, bu amaçla 1969'da "Boşanmanın yeniden biçimlendirilmesi yasası" da oluşturulmuştur. Bu yasa 1971'de yürürlüğe girmiş olup, sosyologlarca hukuksal kolaylığın boşanmayı teşvik ettiği yorumlarına sebep olmuştur. Yaşanan küresel bazdaki hızlı değişim, tek eşin bir ev kurabilme ekonomik yetkinliğine sahip olması, boşanmanın ayıp sayılmaması ve evlilikte hazza verilen değerin gittikçe artması boşanmayı artıran sebepler arasında görülmüştür.[88] Buna bir de 2020 yılında yaşanan COVID-19 salgını eklenmiş, tüm bu yaşananlar, Avrupa'nın birlikte yaşama ve çalışma biçimi üzerinde kalıcı değişiklikler ortaya çıkmıştır.

AB üye devletleri için mevcut en son verilere göre, 2022 yılında AB'de yaklaşık 1,9 milyon evlilik ve tahmini 0,6 milyon boşanma gerçekleşmiştir. (Veriler Mart 2024'te çıkarılmış olup, planlanan güncelleme 21 Mart 2025 olarak tahmin edilmektedir.) Bu rakamlar, her 1000 kişide 4,2 evlilik ve her 1000 kişide 1,6 boşanma olarak ifade edilebilir. 1964'ten (verilerin mevcut olduğu ilk yıl) bu yana, AB'deki kaba evlilik oranı göreceli olarak neredeyse %50 oranında azalmıştır (1964'te 1.000 kişide 8,0'dan 2022'de 4,2'ye düşmüştür). Düşüş eğilimi, 1989'da (6,4), 2000'de (5,2), 2007'de (5,0) ve 2018'de (4,5) görülen bazı ara zirvelerle kesintiye uğramıştır. 2019 (1.000 kişide 4,3) ile 2020 (3,2) yılları arasında kaba evlilik oranında gözlenen önemli düşüş, COVID-19 pandemisinin bir etkisi olarak yorumlanmakta ve yaklaşık %25'lik bir düşüşü temsil etmektedir. 2021'den itibaren, kaba evlilik oranında 2022'de 4,2'ye ulaşan önemli bir artış gözlemlenmiştir. Aynı uzun dönemde, kaba boşanma oranı esasen iki katına çıkarak 1964'te 1.000 kişide 0,8'den 2022'de 1,6'ya çıkmıştır. Boşanma oranı ise, 2006'da zirveye ulaşmış (2,1) ve o zamandan beri düşmeye devam etmektedir. Bu artışın bir kısmının, bu dönemde birkaç AB Üye Devletinde boşanmanın yasallaştırılmış olmasından kaynaklanma ihtimali bulunmaktadır (örneğin, İtalya, İspanya, İrlanda ve Malta). COVID-19 salgınının başlangıcı, 2019 ile 2020 arasında gerçekleşen hafif düşüşten de görülebileceği gibi, boşanma oranını da etkilemiş görünmektedir. Bununla birlikte, kaba boşanma

[88] Anthony Giddens, **a.g.e.,** s. 263.

oranındaki düşüş, kaba evlilik oranında gözlemlenen düşüşten çok daha az belirgindir (yaklaşık %10). O zamandan beri bu değer neredeyse hiç değişmemiştir.[89]

Çizelge 1.1. Kaba evlenme ve boşanma oranları, (1964–2022) Eurostat (demo_nind) ve (demo_ndivind)[90] (1.000 kişi başına)

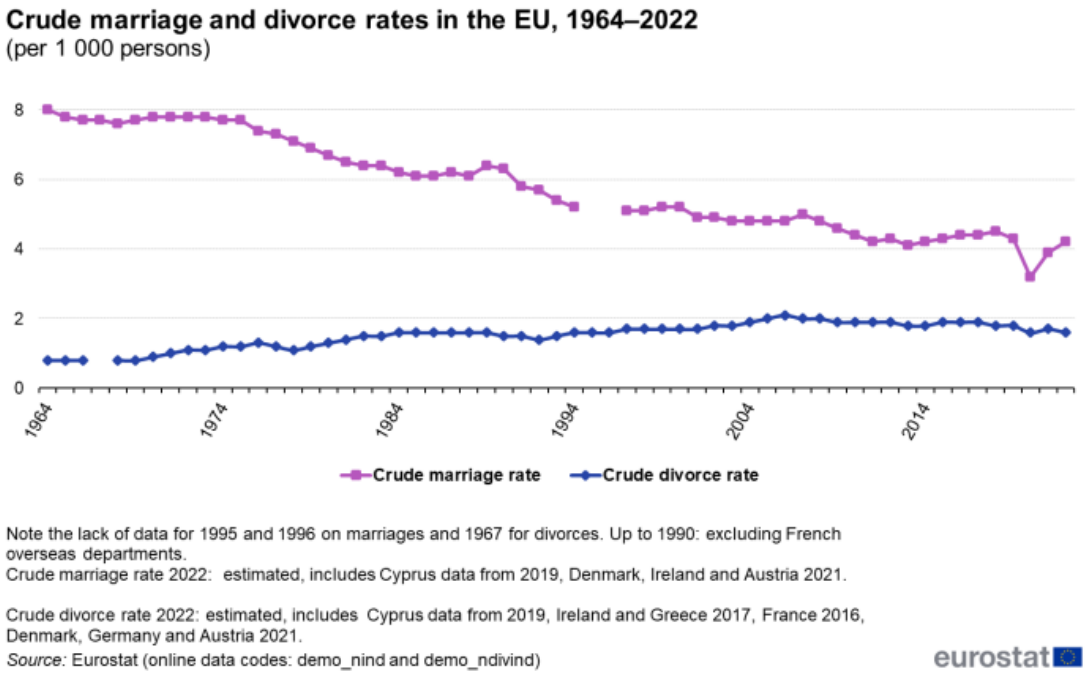

İstatistikler, 2022 yılında en yüksek kaba evlilik oranlarının Macaristan'da (1000 kişide 6,6 evlilik), Letonya'da (6,3) ve Romanya'da (6,2) olduğunu göstermektedir. En düşük kaba evlilik oranları ise Slovenya, İtalya (her ikisi de 1000 kişide 3,2 evlilik) ve Portekiz'de (3,5) gerçekleşmiştir. Rakamlar, bazı AB Üye Devletlerinde 2020'de covid acil durumu nedeniyle uygulanan karantinaların evlilik oranlarının %50'den fazla düşmesine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin İrlanda'da (2019'da 4,1'e karşı 2020'de 1,9) ve Malta'da (2019'da 5,3'e karşı 2020'de 2,2). Buna karşılık, pandeminin ilk yılında kaba evlilik oranının arttığı tek ülke Macaristan olmuştur (2019'da 6,7'ye karşı 2020'de 6,9). O zamandan beri, özellikle 2019'daki durum 2022'deki durumla karşılaştırıldığında, çoğu üye devlette eğilimin

---

[89] "Marriage and divorce statistics", **Statistics Explained, eurostat**, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics, Erişim: 11.10.2024.

[90] "Marriage and divorce statistics", **Statistics Explained, eurostat**, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics, Erişim: 11.10.2024.

pandemi öncesi duruma geri döndüğü görülmektedir. Verilere göre AB ülkeleri arasında 8 üye devlette (Belçika, Estonya, İspanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Portekiz) kaba evlenme oranları 2022'de 2019'a göre daha yüksek gerçekleşmiştir.

Çizelge 1.2. Kaba Evlenme Oranı (1964-2022) (1.000 kişi başına)

Crude marriage rate, selected years, 1964-2022
(per 1 000 persons)

	1964	1970	1980	1990	2000	2010	2019	2020	2021	2022
EU (¹)	8.0	7.8	6.7	6.3	5.2	4.4	4.3	3.2	3.9	4.2
Belgium	6.9	7.6	6.7	6.5	4.4	3.9	3.9	2.8	3.5	4.2
Bulgaria	8.1	8.6	7.9	6.9	4.3	3.3	4.2	3.2	3.9	3.9
Czechia	8.3	9.2	7.6	8.8	5.4	4.5	5.1	4.2	4.5	5.1
Denmark	8.4	7.4	5.2	6.1	7.2	5.6	5.3	4.9	4.7	:
Germany	8.5	7.4	6.3	6.5	5.1	4.7	5.0	4.5	4.3	4.7
Estonia	8.5	9.1	8.8	7.5	3.9	3.8	5.1	4.6	4.8	5.3
Ireland	5.6	7.0	6.4	5.1	5.0	4.5	4.1	1.9	3.3	:
Greece	8.9	7.7	6.5	5.8	4.5	5.1	4.4	2.9	3.9	4.2
Spain	7.4	7.3	5.9	5.7	5.4	3.6	3.5	1.9	3.1	3.7
France (²)	:	:	:	:	5.0	3.9	3.3	2.2	3.2	3.6
Croatia	8.5	8.5	7.2	5.8	4.9	5.0	4.9	3.8	4.6	4.7
Italy	8.1	7.3	5.7	5.6	5.0	3.7	3.1	1.6	3.1	3.2
Cyprus (³)	4.4	8.6	7.7	9.7	13.4	7.3	8.9	:	:	:
Latvia	8.6	10.2	9.8	8.9	3.9	4.4	6.7	5.6	6.0	6.3
Lithuania	8.6	9.5	9.2	9.8	4.8	6.0	7.0	5.5	6.0	5.7
Luxembourg	6.6	6.4	5.9	6.1	4.9	3.5	3.5	2.9	3.0	3.8
Hungary	8.7	9.3	7.5	6.4	4.7	3.6	6.7	6.9	7.4	6.6
Malta	6.4	7.9	8.8	7.1	6.7	6.3	5.3	2.2	4.4	4.8
Netherlands	8.5	9.5	6.4	6.5	5.5	4.5	3.7	2.9	3.2	4.0
Austria	8.0	7.1	6.2	5.9	4.9	4.5	5.2	4.4	4.6	:
Poland	7.4	8.6	8.6	6.7	5.5	6.0	4.8	3.8	4.5	4.2
Portugal (⁴)	8.1	9.4	7.4	7.2	6.2	3.8	3.2	1.8	2.8	3.5
Romania (⁵)	9.0	7.2	8.2	8.3	6.1	5.7	6.6	4.2	6.0	6.2
Slovenia	9.0	8.3	6.5	4.3	3.6	3.2	3.2	2.5	2.8	3.2
Slovakia	7.0	7.9	7.9	7.6	4.8	4.7	5.4	4.4	4.8	5.4
Finland	7.6	8.8	6.1	5.0	5.1	5.6	4.0	4.0	3.5	3.9
Sweden	7.6	5.4	4.5	4.7	4.5	5.3	4.7	3.6	3.7	4.6
Iceland	8.3	7.8	5.7	4.5	6.3	4.9	:	5.0	:	:
Liechtenstein	7.6	5.9	7.1	5.6	7.2	5.0	:	:	:	:
Norway	6.8	7.6	5.4	5.2	5.0	4.8	4.0	3.3	:	:
Switzerland	7.6	7.6	5.7	6.9	5.5	5.5	4.5	4.1	:	4.7
Montenegro	:	:	:	:	:	5.9	5.7	3.3	5.2	
North Macedonia	9.1	9.0	8.5	8.3	7.0	6.9	6.7	5.0	6.8	
Albania	7.2	6.8	8.1	8.9	8.4	:	7.9	6.2	7.0	6.8
Serbia	:	:	:	:	5.7	4.9	5.1	3.4	4.8	4.9
Türkiye	:	:	8.2	:	:	8.0	6.6	5.8	:	6.8

(¹) 2020, 2021, 2022: estimated. Includes Cyprus data from 2019, Denmark, Ireland and Austria from 2021.
(²) up to 1990: excluding French overseas departments. 2021 and 2022: provisional.
(³) up to and including 2002: data refer to total marriages contracted in the country, including marriages between non-residents; from 2003 onwards: data refer to marriages in which at least one spouse was resident in the country; 1980: break
(⁴) 2021 and 2022: break in series, provisional.
(⁵) 2020 to 2022: estimated.
Source: Eurostat (online data code: demo_nind)

eurostat

Çizelge 1.3. Kaba Boşanma Oranları (1964-1922) (1.000 kişi başına)

Crude divorce rate, selected years, 1964-2022
(per 1 000 persons)

	1964	1970	1980	1990	2000	2010	2019	2020	2021	2022
EU (¹) (²)	*0.8*	*0.9*	*1.3*	*1.5*	*1.7*	*1.9*	*1.8*	*1.6*	*1.7*	*1.6*
Belgium	0.6	0.7	1.5	2.0	2.6	2.7	2.0	1.8	1.9	1.7
Bulgaria	1.1	1.2	1.5	1.3	1.3	1.5	1.6	1.3	1.5	1.4
Czechia	1.5	2.2	2.6	3.1	2.9	2.9	2.3	2.0	2.0	1.9
Denmark	1.4	1.9	2.7	2.7	2.7	2.6	1.8	2.7	2.2	:
Germany	1.1	1.3	1.8	1.9	2.4	2.3	1.8	1.7	1.7	:
Estonia	2.5	3.2	4.1	3.7	3.0	2.2	2.1	1.9	1.9	1.9
Ireland (³)	:	:	:	:	0.7	0.7	:	:	:	:
Greece	0.4	0.4	0.7	0.6	1.0	1.2	:	:	:	:
Spain (³)	:	:	:	0.6	0.9	2.2	1.9	1.6	1.8	1.7
France (²)	:	:	:	:	1.9	2.1	:	:	:	:
Croatia	1.2	1.2	1.2	1.1	1.0	1.2	1.5	1.3	1.3	1.2
Italy (³)	:	:	0.2	0.5	0.7	0.9	1.4	1.1	1.4	1.4
Cyprus	0.2	0.2	0.3	0.6	1.7	2.3	2.6	:	:	:
Latvia	2.3	4.6	5.0	4.0	2.6	2.4	3.1	2.7	2.5	2.9
Lithuania	0.9	2.2	3.2	3.4	3.1	3.2	3.1	2.7	2.8	2.6
Luxembourg	0.4	0.6	1.6	2.0	2.4	2.1	3.1	2.3	2.2	1.9
Hungary	1.9	2.2	2.6	2.4	2.3	2.4	1.8	1.5	1.9	1.8
Malta (⁴)	:	:	:	:	:	:	0.7	0.5	0.6	0.9
Netherlands	0.5	0.8	1.8	1.9	2.2	2.0	1.7	1.7	1.5	1.3
Austria	1.2	1.4	1.8	2.1	2.4	2.1	1.8	1.7	1.6	:
Poland	0.7	1.1	1.1	1.1	1.1	1.6	1.7	1.4	1.6	1.6
Portugal (⁴)	0.1	0.1	0.6	0.9	1.9	2.6	2.0	1.7	1.7	1.8
Romania (⁴)	1.9	0.4	1.5	1.4	1.4	1.6	1.6	1.2	1.4	1.2
Slovenia	1.0	1.1	1.2	0.9	1.1	1.2	1.2	0.8	1.1	1.0
Slovakia	0.5	0.8	1.3	1.7	1.7	2.2	1.7	1.5	1.5	1.5
Finland	1.0	1.3	2.0	2.6	2.7	2.5	2.4	2.4	2.2	2.0
Sweden	1.2	1.6	2.4	2.3	2.4	2.5	2.5	2.5	2.3	2.1
Iceland	0.9	1.2	1.9	1.9	1.9	1.8	:	1.9	:	:
Liechtenstein	:	:	:	:	3.9	2.4	:	:	:	:
Norway	0.7	0.9	1.6	2.4	2.2	2.1	1.9	1.8	:	:
Switzerland	0.8	1.0	1.7	2.0	1.5	2.8	2.0	1.9	:	1.8
Montenegro	:	:	:	:	:	0.8	1.4	1.3	1.2	:
North Macedonia	0.4	0.3	0.5	0.4	0.7	0.8	1.0	0.8	1.0	:
Albania	0.6	0.8	0.8	0.8	0.7	:	2.1	1.5	1.1	:
Serbia	:	:	:	:	:	0.9	1.6	1.3	1.4	1.5
Türkiye	:	:	:	:	:	1.6	1.9	1.6	:	2.1

(¹) 2018-2022: estimated. Includes figures from previous available year for Cyprus, Germany, Ireland, Greece, France, Denmark and Austria, when missing.
(²) up to 1990: excluding French overseas departments.
(³) divorce was not possible by law in Italy until 1970, in Spain until 1981, in Ireland until 1995 and in Malta until 2011.
(⁴) 2021, 2022: break in series, provisional.
(⁵) 2020 to 2022: estimated.
Source: Eurostat (online data code: demo_ndivind)

eurostat

2022'de AB'deki en düşük kaba boşanma oranı Malta'da (1.000 kişide 0,9 boşanma) gerçekleşmiştir. Bunu Slovenya (1,0), Hırvatistan ve Romanya (ikisi de 1,2) takip etmiştir. Buna karşılık, boşanma oranları en yüksek Letonya (1.000 kişide 2,9 boşanma), Litvanya (2,6) ve İsveç'te (2,1) görülmüştür. Daha önce belirtildiği gibi, COVID-19 salgınının kaba boşanma oranı üzerindeki etkisi, kaba evlilik oranına göre çok daha az görülmüştür. Sonuç olarak, çoğu üye devlette kaba boşanma oranı 2019 ile 2020 arasında hafif bir düşüş göstermiştir. Bir AB ülkesi olan Danimarka ise bu dönemde artış kaydetmiş ve 2019'da 1.000 kişide 1,9 olan boşanma oranı, 2020'de 2,7'ye yükselmiştir.

Öte taraftan kaba boşanma oranlarının dünyada en az olduğu ülkeler ise şunlar olmuştur. Yine Birleşmiş Milletler verilerine göre 17 milyonluk nüfusa sahip olan Guatemala, binde 0.4'lük oranla boşanma oranlarının en az yaşandığı ülke olmuştur. Katar da aynı oranla ikinci sırda yer almaktadır. Onları Peru, 0.5'lik bir oranla takip

ederken, 0.6 oranıyla İrlanda altıncı sırada yer almaktadır. Özbekistan ve Yunanistan bu listenin yedinci ve sekizinci sıralarında yer almaktadır. Bu ülkelerde kaba boşanma hızı oranı binde bir olarak karşımıza çıkmaktadır.[91]

Marksizmle birlikte toplumsal bağlarda da çözülme yaşayan Rusya'da ise durum şu şekildedir: 1989 yılında yapılan nüfus sayımında 36 milyon evli çift mevcut iken, bu rakam, 2002 yılında iki milyonluk bir azalmayla 34 milyon seviyesine düşmüştür. Bu rakamın da 3 milyonu (%10) resmi olarak evli olmayanlardan oluşmaktadır. Rusya Devlet İstatistik Kurumu'nun resmi verilerine göre, 2007 yılında 100 evlilikten 58'i boşanmayla sonuçlanmıştır. Kadınların çocuklarına bakamamasından dolayı Rusya'da her 38 çocuktan biri ailesiz kalmaktadır.[92]

Dünyanın lokomotif güçlerinden biri olan ABD'de ise 2010 verilerine göre, ilk evliliklerin yüzde 41'i, ikinci evliliklerin yüzde 60'ı, üçüncü evliliklerin ise yüzde 73'ü boşanma ile sonuçlanmaktadır. Aynı ülkede 18 yaş üstü evlilerin oranı 1960'ta yüzde 72 iken bu oran 2010'da yüzde 51'e düşmüştür. Sadece 2010'da evlilerin oranı yüzde 5 gerilemiştir. 1960'ta 18 yaş üstü olup hiç evlenmeyenlerin oranı yüzde 15 iken 2010'da yüzde 28'e çıkmıştır.[93] Bu da göstermektedir ki Amerika için sorun sadece boşanmayla sınırlı değildir. Ülke, ailenin yok olduğu bir toplumsal yapıya doğru hızla evrilmektedir.

Sonuç olarak tüm dünyada boşanma, toplumların çözüm üretmek zorunda oldukları ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.2. Türkiye'de Boşanma İstatistikleri

Asya ve Avrupa kıtaları arasında, her iki kültürün etkisi altında olan Türkiye hem Batı hem de Doğu kültürünün sentezlendiği bir coğrafyadır. Kendine ait toplumsal dinamikleri ile geleneksel değerler yaşatılmaya çalışılmasına rağmen

---

[91] "Divorce Rates in the World", **Divorce Rates by Country**, https://divorce.com/blog/divorce-rates-in-the-world/, Erişim: 20.01.2025.

[92] Mehmet Arslan, "Rusya'da Demografik Sorunlar: Bu Sorunların Rusya'nın Eski SSCB Ülkeleri Üzerindeki Nüfuzuna Etkileri ve Çin Tehlikesi", **Avrasya Etüdleri Dergisi**, 38/2010-2, s. 61-98.

[93] "Facts About Divorce in America 2024", **Terry& Roberts Blok**, https://terryandrobertslaw.com/blog/divorce-rate-facts/, Erişim: 20.01.2025.

modern yaşamın etkileri toplumun her kesiminde varlığını hissettirmektedir. Bu haliyle tüm dünyayı geniş bir yelpazede etkileyen boşanma sorunundan, Türkiye'de etkilenmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) verilerine göre 31 Aralık 2024 tarihi itibarıyla ülkenin nüfusu bir önceki yıla göre 292 bin 567 kişi artarak 85 milyon 664 bin 944 kişi olmuştur.[94] TÜİK verilerine göre[95], evlenen çiftlerin sayısı 2023 yılında 567 bin 11 iken, 2024 yılında 568 bin 395 olmuştur.[96]Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı da 2023 yılında binde 6,63 iken, 2024 yılında binde 6,65 olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 1.4. Evlenme Sayısı ve Kaba Evlenme Hızı, (2001-2024)

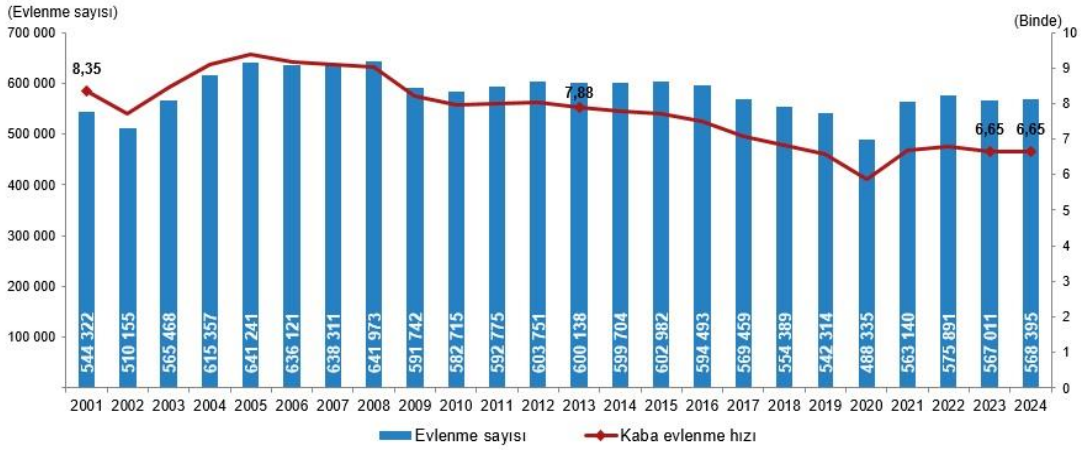

İstatistikler bir önceki yıla göre evlenme sayısının arttığını göstermekle birlikte önümüzdeki üç yıl içerisinde hiç evlenmeyi düşünmeyen ya da evlenme konusunda kararsız olan boşanmış, eşi ölmüş ya da hiç evlenmemiş 15 yaş ve daha yukarı yaştaki bireylerin oranı da %80, 1 olarak rakamlara yansımaktadır. Son aile araştırmasına

---

[94] Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2024, TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten /Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783, Erişim: 5.03.2025.

[95] Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2002 yılına kadar evlenme olaylarına ilişkin bilgiler; belediye teşkilatı bulunan yerlerde belediyeler, belediye teşkilatı bulunmayan bucak ve köylerde ise muhtarlıklar aracılığıyla; boşanma olaylarına ilişkin bilgiler ise asliye hukuk ve aile mahkemelerinden elde edilen istatistik formları ile derlenmekte iken; 2003 yılından itibaren evlenme ve boşanma verileri, Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) veri tabanından elde edilerek analiz edilmekte ve üretilen istatistikler yıllık olarak yayımlanmaktadır.

[96] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2023, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p =Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707, Erişim: 5.03.2025.

göre, bu bireylerin %29,5'i eğitim hayatına öncelik verdiği için, %11,9'u maddi kazancı yeterli olmadığı için, %10,2'si ise evlenmek için uygun birini henüz bulamadığı için evlenmeyi düşünmediğini ifade etmiştir.[97]

Çizelge 1.5. Cinsiyete Göre Evlenmeyi Düşünmeme Nedenleri, 2021-TAYA[98]

(Grafikteki rakamların toplamı, yuvarlamadan dolayı 100'ü vermeyebilir.)

Türkiye'de boşanma sayısı ise 2024 yılında 187 343 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızının da binde 2,19 olarak gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.[99]

---

[97] TAYA, 2022, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813, Erişim: 5.03.2024.

[98] TAYA, 2022, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813, Erişim: 5.03.2024.

[99] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707, Erişim: 5.03.2025.

Çizelge 1.6. Boşanma Sayısı ve Kaba Boşanma Hızı, (2001-2024)

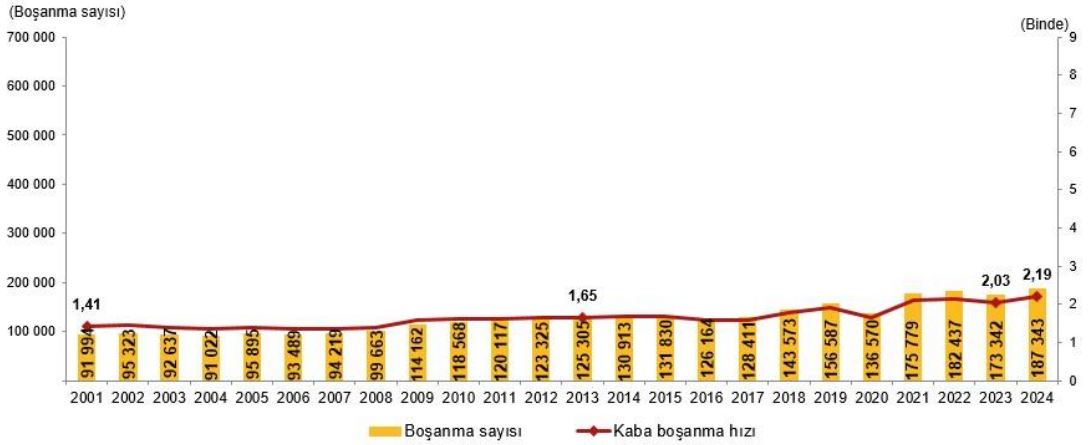

Kaba boşanma hızının 2024 yılında en yüksek olduğu il, binde 3,29 ile Antalya olurken İzmir bir önceki liderliğini Antalya'ya bırakarak 3,09 ile ikinci olmuştur. Karaman, 3,04 ile üçüncü sırada yer almıştır. Kaba boşanma hızının en düşük olduğu il ise binde 0,45 ile Hakkâri olmuştur. Bu ili binde 0,55 ile Şırnak, binde 0,60 ile Siirt ve Muş izlemiştir. Bu çizelgeye göre Türkiye'de coğrafi olarak boşanma oranlarının ülkenin doğusuna doğru gidildikçe düştüğü söylenebilir.

Çizelge 1.7. Kaba Boşanma Hızının En Yüksek ve En Düşük Olduğu 10 İl, 2024

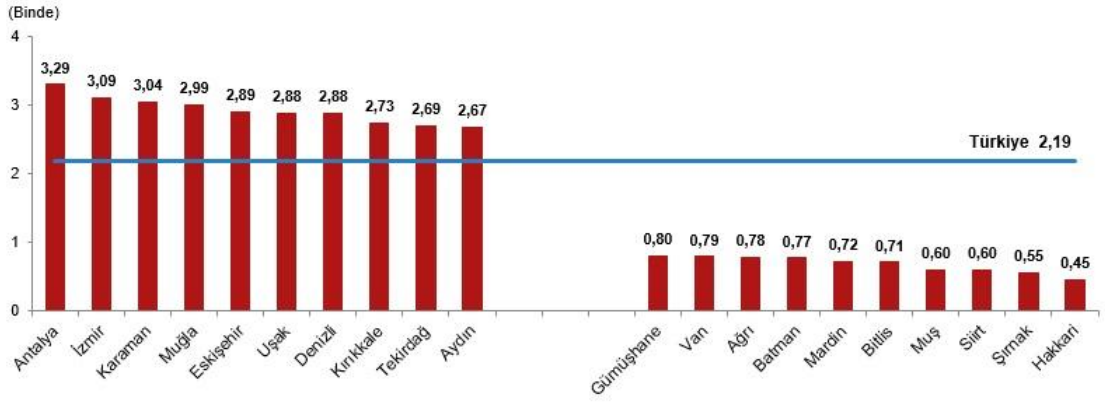

2024 yılında gerçekleşen boşanmaların %33,7'si evliliğin ilk beş yılında gerçekleşmiştir. %21,3'ü ise 6-10 yıl arasında gerçekleşmiştir.

Çizelge 1.8. Evlilik Süresine Göre Boşanmaların Oranı, 2024[100]

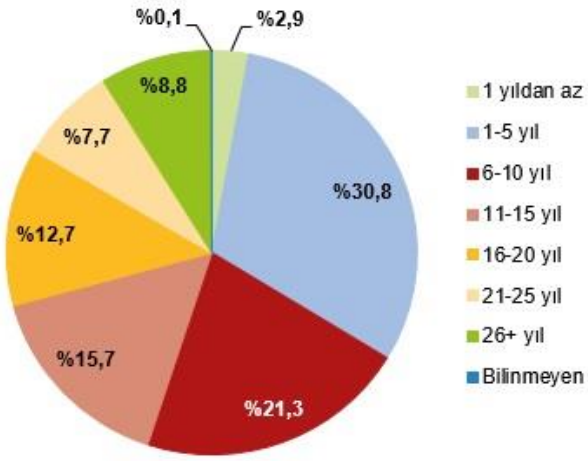

Kesinleşen boşanma davaları sonucunda 2024 yılında boşanan 187 bin 343 çift boşanırken 186 bin 536 çocuk velayete verilmiştir. Boşanma davaları sonucu, çocukların velayetinin çoğunlukla anneye verildiği görülmüştür. Çocukların velayetinin 2024 yılında %74,4'ü anneye, %25,6'sı babaya verilmiştir.[101]

Çizelge 1.9. Velayete Verilen Çocuk Sayısı, (2010-2024)

Velayete verilen çocuk sayısı, 2010-2024

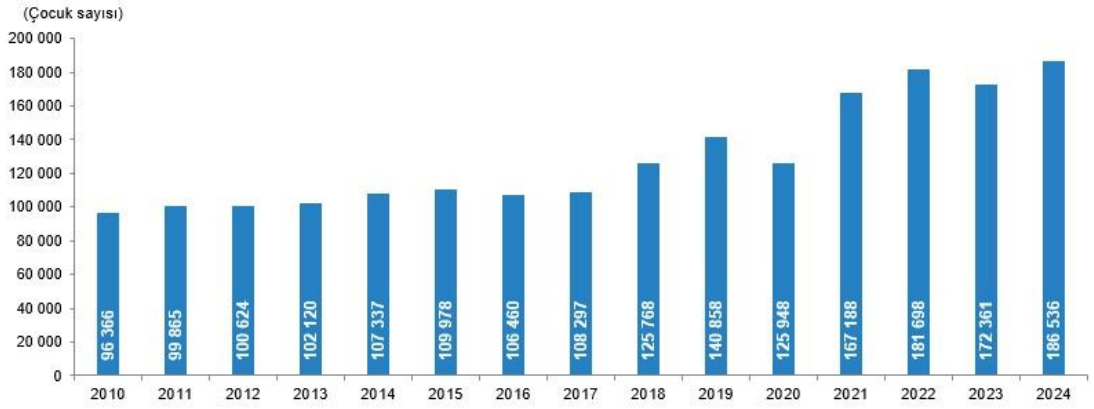

TÜİK'in, veri tabanında yer alan istatistik bilgilere göre, Türkiye'de boşanma nedenleri arasında ilk sırada sorumsuz ve ilgisiz davranma gelmektedir. Bunu

---

[100] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707, Erişim: 5.03.2025.

[101] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707, Erişim: 5.03.2025.

sırasıyla, aldatma, evin ekonomik geçimini sağlayamama, dayak ve kötü muamele izlemektedir. Bağımlılıklar ve çocuk sahibi olamama boşanma nedenleri arasında son sıralarda er almaktadır.[102]

Çizelge 1.10. Cinsiyete göre boşanma nedenleri oranı, 2021, [15+ yaş] (%)[103]

Boşanma Nedenleri	**Erkek**	**Kadın**
Sorumsuz ve İlgisiz Davranma	41,2	24,2
Aldatma	8,2	19,3
Evin Ekonomik Geçimini Sağlayamama	9,7	9,9
Dayak/Kötü Muamele	0,8	14,6
Aile Büyüklerinin Aile İçi İlişkilere Karışması	11,0	5,4
İçki	1,0	8,7
Evi Terk etme	4,1	1,7
Aile Büyüklerine Karşı Saygısız Davranma	3,6	1,4
Hakaret ve Küfürlü Konuşma	3,1	1,4
Ruhsal Bozukluklar	2,9	1,5
Kumar	0,2	2,0
Madde Bağımlılığı	0,1	2,0
Çocuk Olmaması	1,2	1,0
Diğer	7,8	4,3

TAYA verileri incelendiğinde, Türkiye'de yaşayan bireylerin sosyal değişim ve moderniteden etkilendikleri, artık evliliğin yaşlılığın bakım garantisi bir kurumu olarak algılanmadığı da görülmektedir. Nitekim, bireylerin yaşlandıkları zaman nasıl yaşamayı tercih ettiklerine yönelik sorulan sorularda, %30,7'sinin ev bakım hizmeti almayı tercih edecekleri yönünde fikirlerini söylemişlerdir. Çocukları yanında kalmayı düşünenlerin sayısı %27,5, huzurevi/bakımevinde kalmayı düşünenlerin sayısı ise %15,0 oranında olmuştur. Bugün 65 ve üstü yaşlı bireylerin aynı soruya, %46 oranında çocuklarının yanında kalmak istedikleri yönünde cevap vermişlerdir. Evde bakım hizmeti almayı isteyenler %31,6; huzurevi/bakımevinde kalmayı düşünenlerin sayısı ise %10,3'tür.

---

[102] TAYA.2021, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813, Erişim: 5.03.2024.

[103] TAYA, 2021, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirma si-2021-45813, Erişim: 5.03.2024.

Çizelge 1.11. Bireylerin Kendine Bakamayacak Kadar Yaşlandığındaki Yaşam Tercihi Oranı, 2021

1.3. Boşanma ve Dini Bağlam

Toplumsal hayatta önemli bir yer tutan inançlar, sosyal hayatla ilgili koyduğu birtakım kurallarla sosyal yapı üzerinde de etkili olurlar. Ayrıca, dinin başlıca fonksiyonlarından biri olan sosyal kontrol aracı olması toplumsal bütünleşmeye katkı sağlar. Bazı davranışları kutsallık fikri ile desteklerken, bazı hareketleri de günah kabul ederek yapılmasına engel olurlar. Bu şekilde bireyin hemen bütün davranışlarını yönlendiren, bu sayede yaşadığı toplumla uyumlu olmasını sağlayan bir rol üstlenirler. Özellikle geleneksel toplumlarda ekonomik, siyasal ve sosyal kurumlar ile kültürel normların temelini din oluşturmaktadır. Aile kurumu ise dinin toplumdaki taşıyıcılığını yapmaktadır. Aile yapısını etkileyen din, buna bağlı olarak evlenme ve boşanmalara da yön veren bir özellik sergilemektedir.[104]

Tüm toplumlar için evrensel bir olgu olan boşanma, dünya coğrafyasında farklı yaptırımlarla karşılanabilmektedir. Bu durumun oluşmasında toplumların dinsel ve toplumsal özellikleri yanı sıra tarih ve kültürel yapıları da etkili olmaktadır.

---

[104] Nihat Nirun, v.d., **Sosyoloji,** M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1986, s.102.

1.3.1. Yahudi Toplumunda Boşanma

Yeryüzünün en eski dinlerinden kabul edilen Yahudilikte**,** evlik ve boşanmayı gerçekleştiren kocadır. Evlilik, ideal Yahudi bireyini oluşturma uygulamasıdır. Biricik amaç, Hz. İbrahim'in neslini çoğaltmaktır. Bu sebeple bekar kalmak büyük günah olarak kabul edilir.[105] Bu görüş, Tanrı'nın ilk insan Adem'in yanına, yalnız kalmaması için Havva'yı yaratması meselesinin geçtiği Tekvin pasajına dayandırılmaktadır: "Adamın yalnız kalması iyi değildir. Uygun bir yardımcı yapacağım."[106]. Böylelikle Tanrının Havva'yı yarattığı anlatılır. Adem'in yalnızlığına razı olmayan Tanrının, insanlığın menfaatine olmak üzere de bu kutsal birlikteliği uygun gördüğüne ve bu ilişkiyi onayladığına inanılır. Tevrat'ta evliliğin amacı dostluk ve kutsal doğumdur.[107]

Yahudilikte, boşanmak da evlenmek gibi meşru kabul edilse de "iyi karşılanmayan bir uygulama" olarak tasvir edilmiştir.[108] Yahudi hukuku (halaha), boşanmaya izin vermektedir. Koca istediği vakit, karısını rahatlıkla boşayabilmektedir. Fakat kadının aynı şekilde kocasını boşaması söz konusu bile değildir. Boşama yetkisinin erkeğin elinde olması Tora'da yer alan şu pasaja dayandırılmaktadır: "Eğer bir adam evlendiği kadında yakışıksız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmazsa, boşanma belgesini (get) yazıp ona verir ve onu evinden kovar."[109]. İlgili pasaj, Yahudilikte kocanın boşama gerekçesi ve yöntemi hakkında bilgi vermektedir. Aynı şekilde Tanah'ta, "gerusin" kelimesi, boşanmaya karşılık olarak kullanılmaktadır. Boşanan kadının boşanmasının hukuken ve toplumsal olarak geçerli olması ve kadının yeniden evlenebilmesi için "get" ismi verilen ve hahamlar tarafından kaleme alınan bir belge oluşturulmaktadır[110]. Boşama için kocanın yapması

---

[105] Asife Ünal, **Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 20-21.

[106] **Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil**; Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2009, Tevrat (Eski Ahit), Tekvin 2:18.

[107] Raymond Apple, **Marriage**, Encyclopaedia Judaica, Keter Publishing House Ltd., Jerusalem 2007, Vol. 13, s. 563.

[108] **Tesniye**, 24:1.

[109] **Tesniye**, 24: 1.

[110] Cihat Şeker, "Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı/Ahlakı", **İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, 2015, 44:247-271, s. 258.

gereken karısına bu belgeyi vermesidir. Get'i kadına vermekle koca, Hoşea 2:2'deki ifadeyle "o, benim karım değil ve ben onun kocası değilim." demiş olmaktadır.

Boşanmanın sınırlarının tam olarak belirtilmediği Yahudi kutsal kitabında bir kadının kocasını memnun etmemesi, koca için bir boşanma sebebi olarak ifade bulur.[111] Yahudi inancına göre, boşanma Antik Çağ'da kültüre yerleşmiş, hoş karşılanmayan bir gelenektir. Doğu kültürlerinden İbranice'ye geçtiği düşüncesi hakimdir. Kavram, "kocanın karısını babasının evine göndermesi" olarak tanımlanmaktadır.[112]

Boşanan eşlerin yeniden evlenmesi Yahudilikte mümkün değildir. Tesniye, de yer alan ifadelerde, erkeğin boşadığı kadını tekrar almasının mümkün olmadığı görülmektedir: "Ve eğer kadın erkeğin evinden ayrılıp başka bir erkeğin karısı olursa ve ikinci kocası ondan hoşlanmayıp ona bir boşanma belgesi yazıp vererek onu evinden uzaklaştırırsa veya vefat ederse bile, kadın kirlendikten sonra ilk kocasının onunla tekrar evlenmesine müsaade edilmez. Bu durum Rabbin gözünde nefret uyandıran bir şey olurdu. Tanrının size miras olarak verdiği topraklara günah getirmeyin."[113]

M. Ö. V. yüzyıldan kalma kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, zamanla yabancı kültürlerin de etkisiyle kadına boşanma konusunda kısmi bir hak verilmiştir. Kocanın karısıyla cinsel birlikteliğinin olamaması, çocuk istememesi, evin nafaka ihtiyacını karşılamaması, karısına şiddet uygulaması gibi durumlarda kadının boşama hakkı olduğu bu kaynaklarda ifade edilmektedir.[114] Yine, kocada herhangi bir bedensel engel veya deri hastalığı bulunması da boşanmaya sebep olabilmektedir. Kadın bu durumlardan biri sebebiyle boşanmaya karar verirse ve koca, boşanmaya razı olmazsa,

---

[111] **Tesniye**, 24:1-4

[112] David L. Lieber, **Divorce**, Encyclopaedia Judaica, Keter Publishing House Ltd., Jerusalem 2007, Vol. 5, s. 710.

[113] **Tesniye,** 24: 2-4.

[114] Yusuf Besalel, "Boşanma", **Yahudilik Ansiklopedisi,** Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, C. 1, s. 127.

mahkeme tarafından verilen para ve hatta hapis cezası aracılığıyla koca, boşama kararına zorlanabilmektedir.[115]

Boşanma konusunda Yahudi mezhepleri arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Rabbaniler, boşanma talebinin erkek tarafından dillendirilmesini kabul etmiş, fakat hoş olmayan bir davranış olarak nitelemişlerdir. Karailer, erkeğin ancak hâkimin kabul edebileceği meşru bir mazerete binaen boşanma talebinde bulunabileceğini; kadının da erkek gibi böyle bir talebinin olabileceğini kabul etmiştir. Hâkime meşru bir gerekçe sunduktan sonra kadın veya erkek boşanma işlemi için mahkemeye başvurabilmektedir. Nihayetinde boşanma ancak, hâkimin vereceği kararla gerçekleşebilmektedir. Kadın ve erkeğin kendi aralarında anlaşmaları durumunda ise sebep ilan edilmeksizin yine de hâkim karşısında boşanma işlemi gerçekleşmektedir. Fakat kadın kendinden kaynaklanan kusur sebebiyle boşanamamaktadır.[116]

Yahudiliğin modern dönemlerinde (18. yy. sonrası), muhafazakâr hareketin temsilcilerinden Saul Liberman'ın (ö. 1983) önerisiyle Ketuba'ya BetDin (Dini Mahkeme) maddesinin eklenmesi kabul edilmiştir. Böylelikle, eşler arasında çıkan anlaşmazlıklarda evliliği sonlandırma yetkisi olan bir mahkemenin varlığı durumu söz konusu olmuştur. Fakat, Modern Ortodoks Yahudiler, bunu kabul etmemişlerdir. Reformistler ise, "get" belgesini bütünüyle reddedip, boşanmada modern hukukun uygulanması yoluna gitmişlerdir.[117]

Yahudiliğin Modern Ortodoks kolunda kadın boşandıktan sonra İslam dinindekine benzer bir şekilde doksan gün boyunca bir başkasıyla evlenemez. Beklediği bu süre içerisinde dilerse, kocasına dönebilir. Fakat, iddet süresi bittikten sonra bir başka erkekle evlense, daha sonra ondan da boşansa veya yeni kocası ölmüş olsa, kadının yeniden eski kocasına dönmesi yasaklanmıştır.[118]

---

[115] Şerif Abdulazim Muhammed, "İslam, Hristiyanlık ve Yahudilikte Kadın", 2015, **Misbah**, 4(10): 195-228, s.211.

[116] Yusuf Doğan, **Hazreti Peygamber Döneminde Boşanma**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1996, s. 6.

[117] Yusuf Besalel, **a.g.m**., s. 128-129.

[118] Şerif Abdulazim Muhammed, **a.g.m,** s. 210.

Kocası tarafından terkedilen evli kadın, kocası boşamadığı sürece başka bir evlilik yapamamaktadır. Böyle bir durumda bir Yahudi kadın, bir başka erkekle bir ilişki yaşasa ve bir çocuğu olsa, çocuk neseben meşru kabul edilmemektedir. Ve bu durum o kişi için on nesil boyunca devam etmektedir. Böyle bir kadın için "Agunah" terimi kullanılmaktadır ki, ABD'de bugün 1000-1500; İsrail'de ise 16000 civarında kadın agunah yaşamaktadır.[119]

İbranice "zincirlenmiş" anlamına gelen agunah, kocası tarafından boşanamayan, bu sebeple yeni bir evlilik de yapamayan kadınlar için "kocasına zincirli" anlamında kullanılan bir kelimedir. Menanchem Elon, agunahı şöyle tanımlamaktadır: "Gerek boşanma isteğini kocasının gerçekleştirmemesi gerekse kocasının hayatta olup olmadığının bilinmemesi sebeplerinden biri nedeniyle kocasından ayrılmış ve tekrar evlenemeyen kadın."[120] Günümüzdeki agunah sorununun temelinde hukuksal ve sosyal olarak çiftin ayrılması için yeterli ve geçerli sebepler olmasına karşılık, sadece karısına ceza çektirmek amacıyla ona get vermeyi kabul etmeyen koca yer almaktadır. Ayrıca kocası Yahudi dininden dönen kadın da agunah kabul edilmektedir. Kadın, ayrı inançlara sahip olmakla birlikte artık bir arada olamadığı kocasına 'zincirlenmiş' olarak kalır.[121]

Agunah kadınların toplumda karşılaştıkları birtakım sorunlar bulunmaktadır. Bu kadınlar kocalarına zincirli kabul edildiklerinden, daha sonra evlenseler bile get almadan evlendikleri için, bu evlilikleri hükümsüzdür. Yaşanan birliktelik de zina kabul edilmektedir. "Eğer bir erkek karısına geti vermeyi reddederse, kadın agunah olur ve yeniden evlenemez. Şayet evlenirse, çocuklarını bekleyen muhtemel trajik akıbetlerle birlikte zaniye olur."[122]

---

[119] Şerif Abdulazim Muhammed, **a.g.m**., s. 211.

[120] Ben-Zion Schereschewsky, "Agunah", **Encyclopaedia Judaica**, C. 1, s. 510.

[121] Michael J. Broyde, **Marriage**, **Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law**, KTAV Puplishing House Inc., 2001, s. 5.

[122] Forta, Arye**, Judaism**, Heinemann, UK, 1995, s.79.

1.3.2. Hıristiyan Toplumlarda Boşanma

Dünya genelinde müntesibi en fazla din olan Hıristiyanlıkta, evlilik, erkek ve kadının birleşip Tanrının huzurunda tek vücut olmasıdır. Kutsal kitapta, "Tanrının birleştirdiğini insan ayırmasın" ifadeleri yer almaktadır. Bu sebeple Hıristiyanlıkta tanımlanan evliliğin en önemli özelliği ömür boyu sürdürülmesidir. Tanrı katında karı ve kocanın tek beden kabul edilmesi, bir de evliliğin İsa ile Kilisenin birlikteliğini temsil etmesi sebebiyle boşanmaya izin verilmemektedir.[123]

Sadece zina gibi bir sebeple boşanmaya izin verilen Hıristiyanlıkta, boşandıktan sonra yeniden evlenmek de zina olarak kabul edilmektedir. Fakat kocası öldükten sonra kadının evlenmesi zina olarak değerlendirilmemektedir.[124] Hıristiyanlıkta temel inanç, İncil'deki, "Tanrının birleştirdiğini insan ayırmasın"[125] emrinden ötürü, boşanmanın yasak olması şeklindedir. Nikah akdi aynı zamanda İsa'ya tam teslimiyetin, onunla arasındaki kutsal bağın da sembolü olduğundan ayırma gücü de yalnız Tanrıya aittir.[126]

Hz. İsa'nın meşhur "Dağdaki Vaaz" ında da bu durum bizzat Hz. İsa tarafından dile getirilmiştir. O, boşanmayı, Tanrıya karşı büyük bir saygısızlık kabul etmiştir. Hıristiyanlık dini cinselliğe karşı kapalı, kişiyi olabildiğince münzevi bir hayata teşvik eden bir dindir. Fakat, bir yandan da soyun sürdürülmesini teşvik eder. Bu ikilemli düşünce yapısında, birey şayet tercihini evlilikten yana yaptıysa, eşine de bir ömür sadık kalmalı, zinadan ve boşanmadan uzak durmalıdır. Boşanmak, Hıristiyanlıkta çok onursuz bir davranıştır. Öyle ki kutsal kitapta boşanma affedilmeyen tek günah olarak kabul edilmiştir. Bu hata, İsa tarafından bizzat Kutsal Ruh'a karşı işlenen bir günah olarak belirtilmiştir. "Kim karısını boşarsa ona boşanma belgesi versin, denmiştir.

---

[123] Asife Ünal, "Hıristiyanlık'ta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri", **Dinlerde Nikâh**; Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul 2012, s. 300.

[124] Zeynel Abidin Ataşalan, **Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2002, s. 43-44.

[125] **Matta,** 19: 4-6.

[126] Nihat Dalgın, **İslâm Hukukunda Boşanma Yetkisi,** Etüt Yayınları: Samsun 1999, s. 21-22.

Ama ben size diyorum ki, karısını fuhuş dışında bir nedenle boşayan onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur".[127]

Hıristiyanlıkta kişi, boşanamadığı gibi, boşanmış bir kadınla da evlenemez. Çünkü, boşanmış kişiler kirlenmişlerdir. Yeni Ahit, boşanma eylemini bir noktada kabul etse de bu fiili tiksindirici kabul etmektedir. Boşanmak hem doğa yasalarına hem de kiliseye karşı işlenmiş bir suçtur. Evlilik ilişkisinin başlangıcı olan esenlik anlaşmasına ihanettir. Boşandıktan sonra yeniden evlenen kişi, sürekli ve açık açık zina etmiş kabul edilmektedir.[128] Bu durum Tanrıya karşı işlenen büyük günahlardandır. Kişi, ya evlenmeyip kendini ölene kadar Tanrı'ya adamalı, ya da evlendiyse asla boşanmamalıdır. Hıristiyanlığın boşanan eşlere karşı sert yaptırımlarının sebebi budur.[129]

Luka incilinde geçen "Karısını boşayıp başka bir kadınla evlenenler ve boşanan kadınla evlenenler zina yapmış olurlar." şeklindeki ifadelerle boşanma kabul edilmeyen bir davranış biçimi olarak kabul edilmiştir.[130] Yine İncilin farklı yerlerinde boşanan kadınlar kınanmıştır. "Başka bir erkekle evlenmek için kocasını terk eden kadın zina yapmış olur." ifadesine benzer pek çok ağır itham İncil'de yer almaktadır.[131] Bu kesin ifadelere rağmen boşanma konusu, sonraları Hıristiyan mezhepleri arasında tartışılan konulardan biri olmuş, her mezhep konuya farklı yaklaşmıştır.

Boşanma konusunda en katı Hıristiyan mezhebi Katolikliktir. Ortodoks Hıristiyan mezhebinde ise boşanma ilk dönemlerde hoş karşılanmazken, sonraları ılımlı bir bakış gelişmiştir. Delirmek, ayıplı hale gelmek, ağır bir hastalığa yakalanmak gibi durumları boşanmaya mesnet sebep kabul etmişlerdir.[132] Protestan mezhebinde

---

[127] **Matta,** 5: 31-32.

[128] Dominik Pamir (Çev.), **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, Libreria Editrice Vaticana, İstanbul, 2006, s.545, Akt: Hülya Çetin, "Dağdaki Vaazda Boşanma", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 3(2), ss.227-238.

[129] Yul Wesley, **Understanding Of The Church Fathers**, Families, Lynorda Press, London, 2002.s.506-510, Akt: Hülya Çetin, a.g.m., s. 230.

[130] **Luka,** 16/18.

[131] **Markos,** 10/11-12.

[132] Abdurrahman es-Sabûnî, **Hurriyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk,** Dar'ul Fikr, Beyrut, 1968, C: 1, s. 41.

daha ılımlı bir görüş hakimdir. Buna rağmen, Protestanlıkta da boşanma karı-kocadan herhangi birinin din değiştirmesi veya zina etmesi durumunda mümkündür.

1.3.3. İslam Toplumunda Boşanma

İslam, din olarak geldiği andan itibaren, boşanmadan ziyade evlenmeyi ve sağlıklı bir aile ilişkisini tavsiye etmiştir. Hz. Muhammed'in evlilikle ilgili olarak söylediği: "Evleniniz, çoğalınız. Çünkü ben kıyamet günü sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim.[133]" sözünden de hareketle evlilik, İslam'da kişilerin her zaman gündeminde ve önceliği olmuştur. Din olarak İslam, bekar kalmayı tasvip etmemiş, ailenin önemine vurgu yapmıştır. Bunun için Müslümanların yardımlaşmasına da ayrı bir önem vermiştir. Evliliğin olabildiğince kolay ve tarafları zorlamayacak şekilde gerçekleştirilmesi gereğine dikkat çekmiştir.

Aile kurmak, Kuranı Kerim'de teşvik edilmiş, bekarların evlenebilmesi için gerekli imkanların hazırlanması ve onlara yardımcı olunması istenmiştir.[134] Aynı şekilde aile, huzur, muhabbet ve merhametin kaynağı olarak ifade edilmiş, saygı ve sevgi kelimeleri özellikle zikredilmiştir.[135] Rum Suresi 21. Ayette, "Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır." ifadeleriyle evliliğin fıtrat yönüne de işaret edilmektedir. Sadece karı-koca değil, ebeveyn ve çocuk ilişkilerine de vurgu yapılmıştır.[136] Aile bireylerinin birbiri için dua etmeleri örnekleriyle verilmiş, kötülüklerden korunmak için aile fertlerinin birbirinin desteğine ihtiyaç duyduğunun altı çizilmiştir.[137]

---

[133] Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**. (Ter. Zekeriya Yıldız, Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız), C.7, Gonca Yayıncılık, Gaziantep, 2017, 7/81.

[134] Kur'ân-ı Kerîm Meâli, (Çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, en-**Nur** 24/32.

[135] er-**Rum** 30/21. Ayrıca bkz. en-**Nahl** 16/72; en-**Nur** 24/32.

[136] el-**Bakara** 2/32.

[137] en-**Nisa** 4/4; et-**Tâhâ** 20/132; et-**Tahrim** 66/6.

Hz. Peygamber de gerek yaşamı ve gerekse sözlerinde aile kurmayı teşvik etmiş, ailenin huzur yeri olduğunu ifade etmiştir. Kendi çocukları olduğunda sevinmiş, onları kaybettiğinde üzüntüsünü açık bir şekilde yaşamıştır.

Ailenin birlik ve bütünlüğünü korumak İslam dininde esas kabul edilmiştir. Boşanma, ailede yaşanan problemleri çözmede hiçbir yol bulunamadığında en son çare olarak gündeme gelir. Bireylerin kendi başlarına aşamadıkları sorunlarda, her iki taraftan bir hakem seçilerek, destek ve yardım alma, anlaşma yolunu bulma tavsiye edilmiştir.[138] Problemlerin çözümünde akl-ı selim bir yol izlemek emredilmiştir. Zaruret olmadan boşanmayı istemek ağır bir şekilde eleştirilmiştir. "Allah katında en sevimsiz helal boşanmadır.[139]" buyurulmuştur.

İslam dininde Yahudi ve Hıristiyanlıktan farklı olarak aşırılıklardan uzak, gerekli hallerde boşanmayı normal gören bir durum vardır. Uygun eş seçimi, sevgi ve saygı üzerine kurulmuş bir aile yuvası, iyilikle muamele, edep ve iffetin korunması, birr, isar, iletişim, ortak karar, samimiyet, sabur vd. konularında getirdiği hükümler, ailenin korunmasında oldukça etkilidir.[140] Tüm bu çaba ve gayrete rağmen ilişkinin tükenmesi durumunda boşanmak da bir hak olarak ve toplumsal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4. Boşanmanın Hukuki Olarak Değerlendirilmesi

Araştırmada kadın Kuran Kursu öğreticilerinin boşanması meselesi incelendiğinden, bu kısımda örneklem grubundaki kadınların boşanma sürecine etki ettiği düşünülen iki temel hukuk sisteminde boşanma konusu ele alınmıştır.

1.4.1. İslam Hukuku'nda Boşanma

İslam hukukunda boşama kelimesinin karşılığı olarak talâk terimi kullanılmaktadır. Talâk, sözlükte, "serbest kalmak, bağından kurtulmak" anlamına

---

[138] en-**Nisa** 4/35.

[139] Süleyman b. Eş'as es Sicistani Ebu Davud, **es-Sünen**, (Çev. Seyit Avcı), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Talak,3.

[140] er-**Rum** 30/21; el-**İsra** 17/23-24; el-**Lokman** 31/13-15; en-**Nisa** 4/4, 19, 36; el-**Bakara** 2/187; et-**Tâhâ** 20/132; et-**Tahrim** 66/6.

gelmektedir. Bir fıkıh terimi olarak ise, belirli bazı lafızlarla nikah akdinin sonlandırılmasını ifade eder. Kur'an'da aynı isimli bir de sure bulunmakta olup, terim anlamıyla pek çok ayet ve hadiste de kullanılmıştır.[141]

İslam dini neslin korunmasına büyük önem vermiş, bunun için de evliliği teşvik etmiştir. Tarafların, evliliğin devam ettirilmesinde çaba göstermesini, sevgi, saygı ile evlilik bağının korunmasını telkin etmiştir. Boşanma, tüm çabalara rağmen evliliğin sürdürülmesinin imkânsız olduğu zamanlarda söz konusu olmaktadır. Ancak böyle zamanlarda boşanmayı meşru kabul etmektedir.[142] Aksi halde, keyfi gerekçelerle evliliklerin sonlandırılmasına hoş bakılmamıştır.

İslam hukuk literatüründe, talâk, dar bir anlamla, erkeğin karısını tek taraflı ve sözlü olarak boşaması anlamına gelmektedir. Kocanın karısını belirli bir bedel karşılığında anlaşarak boşaması muhâlea, hâkim kararıyla karı kocanın evliliklerine son verilmesine de tefrik denilmektedir. Bu iki terim de geniş anlamıyla talâk olarak değerlendirilebilse de İslam alimlerinin çoğunluk görüşü, talâkın, "eşlerden birinin tek taraflı iradesiyle gerçekleşen boşanmadır" şeklindedir.

Fesih de literatürde boşanma konuları ile ilişkili kullanılabilmektedir. Fesih, evlilik birliğinin, akid esnasında mevcut olan ya da sonradan meydana gelen bir eksiklik sebebiyle bozulmasıdır. Şahitsiz evlilik veya eşlerden birinin dinden çıkması gibi durumlarda akid fesh edilmiş olmaktadır. Evliliği sona erdiren durumun fesih mi talâk mı olduğu meselesi de fakihler arasında ayrı bir tartışma konusudur. Şu var ki, fesih, evlilik ilişkisini hemen sonlandırırken, talâk ise ric'î veya bâin türlerine göre, farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Yine, fesih, talâk sayısını etkilemez. Ayrıca, Hanefilere göre, fâsid bir nikahın erkek tarafından sona erdirilmesine, "mütareke" denilmiştir. Erkeğin karısına cinsel olarak yaklaşmayacağına dair yemin etmesi anlamına gelen ve kazâî boşanma sebeplerinden kabul edilen îlâ, yine, kocanın karısını, kendisine nikahı haram olan bir yakınına benzetmesi demek olan zıhâr ve

---

[141] (Meselâ bk. el-Bakara 2/228-232, 236-237, 241; et-Talâk 65/1-2; Buhârî, "Ṭalâḳ", 1-4)

[142] H. İbrahim Acar, TALÂK, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/talak, Erişim: 08.05.2023.

kadının kendisini zina isnadıyla suçlayan kocasıyla yeminleşmesini ifade eden liân da fıkıh kaynaklarında talâk bölümlerinde ele alınan konulardandır.[143]

1.4.2. Modern Hukukta Boşanma

Hukukta boşanma, genel olarak tarafların kusuru, evlilik birliğinin temelden sarsılması, evliliğin devam ettirilememesi ve eylemli ayrılık ilkelerine dayanmaktadır. Eylemli ayrılık demek, eşlerin ortak hayatı sürdürme inanç ve isteğinin ortadan kalkmış olmasıdır.[144]

Türk Medeni Kanunu, boşanmanın, gerekli sebepler oluştuğu taktirde, hâkim önünde gerçekleşmesini öngörmüştür. Bu sebeple, kanunda, boşanma sebepleri, özel ve genel sebepler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Genel boşanma sebepleri, kanunda ismen belirtilmiş olup, kapsamına nelerin girip girmediğine hâkimin karar verdiği nedenlerdir. Yasalarda somut bir karşılığı olmamakla birlikte, hâkimin meselenin neden, sonuç ve şartlarını takdir ettiği durumlardır. Kanunlarda, evlilik birliğinin temelden sarsılması, eşlerin şiddetli anlaşmazlık yaşaması, ortak hayatın sürdürülememesi gibi nedenler, genel boşanma sebepleri olarak ifade edilmektedir. Özel boşanma sebepleri ise, Medeni Kanun'da açık ve net bir şekilde belirtilmiştir.[145] Bu sebeplere uygun bir durum ortaya çıkınca boşanmanın gerçekleşmesi mümkün olmaktadır. Özel boşanma nedenleri, zina, hayata kast, pek kötü onur kırıcı muamele, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk ve akıl sağlığıdır.[146]

---

[143] Ali Bardakoğlu, "Hukukî ve Sosyal Açıdan Boşanma", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Ankara 1991, I, 205.

[144] Bilal Köseoğlu, "Boşanma Hukukunda Kusur İlkesinin Önemi", **Terazi,** Eylül, 2006, 1: 7-15.

[145] T.C. Cumhurbaşkanlığı, Mevzuat Bilgi Sistemi, **Türk Medeni Kanunu**, Boşanma Sebepleri, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, Erişim: 24.06.2025.

[146] Turgut Akıntürk, **Türk Medeni Hukuku Yeni Medeni Kanun'a Uyarlanmış Aile Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s. 231-277.

1.4.2.1. Özel Boşanma Sebepleri

1.4.2.1.1. Zina

TMK'nın 161. Maddesinde düzenlenen zina, evli bir erkeğin, karısından başka bir kadınla cinsel birlikteliğinin olmasıdır. Kadın veya erkek olarak bir fark gözetmeden, her iki tarafın zinası, boşanma sebebi olarak kabul edilmiştir. Zina, genel olarak gizli işlenen bir durum olduğundan ispatı da oldukça zor bir durumdur. Bundan dolayı, hâkime sunulan deliller, hâkimde kişinin zina yaptığına dair kanaat oluşturursa, hâkim boşama kararı verebilir.[147]

1.4.2.1.2. Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Muamele

TMK'nın 162. Maddesinde düzenlenen mesele, tarafların birbirini bilinçli ve isteyerek iradesiyle öldürmeye teşebbüs etmesi ya da intihara teşvik etmesi durumlarıdır. Pek kötü ve onur kırıcı muamele ise, her türlü eziyet, işkence, zulüm, darp, aç bırakmak gibi durumları içermektedir. Kişinin onuruna, değerlerine, aile bütünlüğüne ağır saldırı, hakaret, küçük düşürücü her türlü söz ve davranış da onur kırıcı muamele kapsamına girmektedir. Ailede bu gibi durumların ortaya çıkması kusura dayalı boşanma sebebi oluşturmaktadır. Hâkim böyle durumlarda bu davranışların evliliğe olan etkilerini göz önünde bulundurarak karar vermektedir.[148]

1.4.2.1.3. Suç İşleme, Haysiyetsiz Hayat Sürme

Boşanma gerekçesi olarak belirtilen suçlar, karı veya kocanın küçük düşürücü, yüz kızartıcı suç işlemesi durumudur. Bu suçlar, hırsızlık, tecavüz, dolandırıcılık, kaçakçılık, gasp, gibi suçlardır. Haysiyetsiz hayat sürme ise, toplumda genel geçer ahlak kurallarının tersi bir şekilde namus, şeref, haysiyet gibi ilkelere aykırı davranışların sergilenmesidir. Ailesine zarar verecek oranda alkol kullanmak, kumar, fuhuş, her türlü cinsel sapkınlık bu kategoride değerlendirilmektedir. Bu tür davranışların alışkanlık oluşturması, aile birlik ve bütünlüğüne zarar vermesi, eşlerden

---

[147] Nihat İnal, **Örnek Dilekçe ve Kararlarla Açıklamalı Aile Mahkemeleri Davaları**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2004, s. 95.

[148] Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Ailenin Çilesi Boşanma**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1965, s. 40.

biri için bu davranışların çekilemez hale gelmesi hâkimin boşama kararı vermesinde etkili olmaktadır.[149]

1.4.2.1.4. Terk

Haklı ve meşru bir sebep olmadan eşlerden birinin ortak meskenden ayrılması ve eve geri dönmemesidir. Boşanma davasının açılabilmesi için bu durumun eşin evden ayrılık tarihinden itibaren üzerinden 6 ay geçmesi gerekmektedir.[150]

1.4.2.1.5. Akıl Sağlığı

Eşlerden birinin akıl sağlığının yerinde olmaması ve bu durumun resmi yerlerden alınacak sağlık raporu ile ispatlanması, tespit edilen sağlık rahatsızlığının tedavi edilememesi ve bu durumun diğer eş için evliliği çekilmez hale getirmesi durumlarında boşanma davası açılabilmektedir. Fakat, böyle bir sebeple boşanma davası açabilmek için, mevcut rahatsızlığın, evlendikten sonra gerçekleşmesi şartı bulunmaktadır.[151]

1.4.2.2. Genel Boşanma Sebepleri

Özel boşanma nedenleri dışındaki bir sorunla karşılaşıldığında, hâkim boşamaya karar verebilmek için genel boşanma nedenlerine bakmaktadır. Yukarıda sayılan özel boşanma nedenlerinden birinin bulunması boşama kararı için yeterliyken, genel boşama nedeni tespit etmek hâkimin inisiyatifine bırakılmıştır. Öncelikle hâkimin böyle bir karar verebilmesi için, evlilik birliğinin temelden sarsılmış olması gerekmektedir. Ayrıca şikâyet edilen durumun ispat edilmesi, davacı taraf için de bu durumun evliliği devam ettirmeyi imkânsız hale getirmesi gerekmektedir.[152]

---

[149] Mustafa Dural vd., **Türk Özel Hukuku, Aile Hukuku**, Filiz Kitabevi Yayınları, 3, İstanbul, 2005, 119.

[150] Mustafa Dural vd., **a.g.e**. 2005, 119.

[151] Mustafa Dural vd., **a.g.e.,** 2005, 213.

[152] Bilge Öztan, **Aile Hukuku**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2004, s. 718.

1.4.2.2.1. Evlilik Birliğinin Temelden Sarsılması

TMK'nın 166. maddesine göre, eşlerin psikolojik özellikleri, kişilik farklılıkları, olaylar karşısındaki tutum ve davranışları arasındaki farklılık, aksi ve kırıcı muamele, eşi küçümseme, aşağılama, sevgi, saygı ve güven duygularının ortadan kalkması ve benzeri nedenler şiddetli geçimsizlik olarak kabul edilmektedir.[153] Bu gerekçeyle boşanma davası açabilmek için karı koca arasında gerçek anlamda büyük problemlerin yaşanıyor olması gerekmektedir. Öyle ki bu problemlerin evlilik ilişkisine ciddi zararlar oraya çıkabilmektedir. Şiddet, zararlı madde kullanımı, eşini küçük düşürücü davranışlarda bulunmak, eşi sadakatsizlikle suçlamak gibi durumlar bu tür genel sebeplere örnek verilebilir.[154]

1.4.2.2.2. Eşlerin Anlaşması Yoluyla Boşanması

En az bir yıl süren evliliklerde, eşler verecekleri ortak karar ile boşanma davası açabilmektedirler. Eşlerin böyle bir dava açabilmesi için kendi aralarında anlaşmış olmaları gerekmektedir. Bu tür davalarda eşlerin ortak hayatı devam ettiremediklerine ve evlilik birliğinin temelden sarsıldığına hükmedilir. Bu tür boşanma davalarına eşler birlikte başvurmaktadırlar.[155]

1.4.2.2.3. Ortak Hayatın Yeniden Kurulamaması

Bu madde, fiilen ve duygusal olarak bitmiş bir evliliğin devam etmesinin gerek olmadığı düşüncesinde dayanmaktadır. Boşanma gerekçelerinden biri sebebiyle açılmış dava, ret ile sonuçlanmış ve buna rağmen taraflar bir araya gelemiyorlarsa boşanma hâkim tarafından gerçekleştirilmektedir.[156]

---

[153] Semra Demirkan vd., **Boşanma Nedenleri Araştırması,** Başbakanlık Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s.15.

[154] Turgut Akıntürk, **a.g.e.,** s.260.

[155] Selahattin Sulhi Tekinay, **Türk Aile Hukuku,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 195-198.

[156] Bilge Öztan, **a.g.e.,** s. 718.

1.5. Modern Dünyada Boşanmalara Etki Eden Faktörler

1.5.1. Modernleşme Sürecinde Evlilik ve Aile Kurumunda Yaşanan Değişim

Modernleşme, sade bir tanımlamayla, modernliğe doğru yaşanan süreçtir. Modernlik ise Anthony Giddens'ın ifadesiyle, "on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve zamanla tüm dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimidir."[157] "Ekonomik, politik ve kültürel alanlarda yaşanan karmaşık değişim süreçleri ve yeni tipte bir toplumun ortaya çıkması" olarak nitelenen modernleşme, on yedi ve on sekizinci yüz yıllarda Batı Avrupa'da başlayan ve esas görünümüne Kuzey Amerika'da rastlanan, o günden bugüne tüm dünyaya yayılan bir toplum biçimidir.[158]

Modernleşme süreci genel olarak Rönesans ve Reform hareketleriyle başlatılır. Aydınlanma dönemi ve en son sanayi devrimiyle Batıda modern toplumun oluştuğu kabul edilir. Aydınlanma döneminin oluşturduğu fikir ve tartışmalarla beslenen bilimsel ve özgür düşünce, araştırmaların ve endüstriyel üretim ekonomisinin önünü açmıştır. Rönesans döneminde Avrupa'da entelektüel düşünce doğmuş, dünya güzellikleri keşfedilmiş, her türlü otoriteye baş kaldırılmış, hümanist ideolojiler ortaya çıkmıştır.[159] Reform hareketleri ise, Katolik kiliseye başkaldırının somutlaştığı dini-toplumsal bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Reform aynı zamanda kilise dininden uzaklaşılarak seküler bir zihniyetin hayata uyarlandığı dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde, evren, din, doğa, insan ve toplumla ilgili her şey konuşulur, tartışılır hale gelmiştir.[160] Tüm bunlara ek olarak, feodalitenin yıkılması, ulus devletlerinin ortaya çıkışı, siyasal temsil ve yönetimlerin değişmesi gibi gelişmeler de modern toplumların oluşmasında etkili olmuştur.

---

[157] Anthony Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik**, (Çev. Ümit Tatlıcan), Say Yayınları, İstanbul, 2019, s. 29.

[158] Fahrettin Altun**, Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2002, s.9.

[159] Frank Thilly, **Felsefe Tarihi** (Çev. İbrahim Şener). Cilt 1. Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995, ss.277-278.

[160] İbrahim Kaygusuz vd., "Modernleşme Sürecinde Din ve Dinde Yeni Eğilimler", **Tarih Okulu Dergisi (TOD),** 2020, 13(49): 4467-4500, s.4469.

Klasik düşünürlerden ve sosyolojinin temel kuramcılarından olan Emile Durkheim (1857-1917) ise, toplumların gelenekten moderne geçişini, "mekanik dayanışma" dan "organik dayanışma" ya geçiş ekseninde tanımlamıştır. Toplumsal evrim, bu geçişle mümkün olmaktadır. İş bölümünün az olduğu geleneksel toplumlarda, birey ile toplum arasında gerçekleşen ilişkide inanç ve değerler hakimdir. Birey içinde yaşadığı gruba bağlıdır ve onlarsız bir anlamı yoktur. Bu kolektif yaşam içinde birey, daha yakın ve samimi ilişkiler kurar ve insanlar, yaşamlarını devam ettirmek için birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Toplumsal iş bölümünün giderek arttığı, modernleşme sürecinde toplumsal yapıda organik dayanışma etkili olmaya başlar. Bu tür toplumlarda birey, kendisi dışındaki insanların yaptıkları eylemlerin sonuçlarına bağımlı hale gelmiştir. Organik dayanışma, işlevsel insani farklılıklar temelinde kurulmaktadır. Durkheim, sosyal değişimin yönüyle ilgili karamsar bir görüşe sahiptir ve geleneksel bağlardan uzaklaşan insanın yalnızlaşacağını ileri sürmektedir. Modern toplumsal örgütlenmeler ve iş bölümünün ortaya çıkaracağı anomi halinin, bireyleri yalnızlığa savuracağı ve bu durumun toplumsal bir olgu olarak intiharla sonuçlanabileceğini ileri sürmektedir.[161]

Modernleşme, toplumsal değişim ve dönüşüm üzerinde akıl yürüten bir diğer klasik kuramcı da Max Weber'dir (1864-1920). Weber, değişimi, akılcılık (rasyonelleşme) kavramı üzerinden ele almıştır. Ona göre akılcılığın iki boyutu vardır. Bir boyutuyla birey, zamanla daha iyi hale gelen kurumlar yoluyla gerçekliği daha iyi kavramaktadır. Burada Weber, dünyanın büyüden kurtulmasından bahseder. Dünya tedrici olarak büyüden, efsundan arınmaktadır. Büyünün rolü gerilerken, aklın rolü ilerlemektedir.[162]

Modernleşme sürecine Batı toplumlarını taklit ederek giren Doğu toplumlarında süreç daha yavaş ve pek çok ülke için gelişi güzel gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin modernleşmesi, 18. Yüzyıldan itibaren Batı'nın Osmanlının askeri gücünün önüne geçmesini engellemek amacıyla devlet eliyle başlatılmıştır. Bu

---

[161] Bkz: Emile Durkheim, **İntihar**, (Çev: Özer Ozankaya), Cem Yayınları, Ankara, 2002.

[162] Bünyamin Solmaz, "Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2011, 32 (32): 35-58, s.42.

süreç, bürokrasi, hukuk, eğitim, sanat, kılık-kıyafet gibi pek çok alanı etkisi altına almıştır.[163] "Palyatif" bazı olumlu sonuçları olsa da bu yenilikler, halk tarafından içselleştirilmediğinden hedeflenen sonuçlara ulaşmamıştır. Çünkü Batıda ortaya çıkan bu gelişmeler yeterince anlaşılamamış, doğru yorumlanamamıştır. Bunun neticesinde gerek Osmanlı'da gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme sürecinde sekülerleşmeye karşı önyargılı ve yanlış tepkiler ortaya çıkmıştır.

Dünyada ve Türkiye'de yaşanan değişim ve modernleşmenin aile kurumunu da etkisi altına aldığı yadsınamaz bir gerçektir. Çekirdek aile, endüstri toplumunda var olageldiği gibi, endüstri sonrası modern toplumda da varlığını korumuştur. Fakat, modern dönemde geleneksel yapıya göre hem ailenin, yapı ve işlevlerinde değişim yaşanmış, hem de toplumda çekirdek ailenin yanı sıra ortaya çıkan yeni yapılar görülmeye başlamıştır.

1.5.1.1. Ailenin Yapı ve Fonksiyonlarında Yaşanan Değişim

İnsanlığın var olduğu günden bugüne varlığını gösteren aile kurumu, görünürde yapısal olarak var olsa toplumsal değişim ve dönüşümlerden etkilenerek pek çok kırılmayla karşı karşıya kalmış gözükmektedir. Sanayi Devrimi, aile kurumunun yaşamış olduğu dönüşümde temel başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.[164] Çünkü Sanayi Devrimi köyden kente göçleri artırmış, kente göç eden ailenin işlevleri değişmiş, aileyi oluşturan bireylerin rolleri yeniden düzenlenmiştir.[165]

Modern Batı dünyasında ailede yaşanan değişiklikler için farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Muhafazakârlar için, ailede yaşanan bu değişim toplumsal bozulma ve dejenerasyonun sonucu iken, liberaller ve sosyalistler için, bu durum kaçınılmaz ve çağdaş bir gelişme olarak ifade edilmektedir. Öyle ki, sosyalistler, devlet ve özel mülkiyet gibi ailenin de bir zaman sonra tamamen ortadan kalkacağını savunmaktadırlar.[166]

---

[163] Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**, Altınordu Yayınları, Ankara, 2016, s. 195, 211.

[164] Bertrand Russell, **Evlilik ve Ahlak**, (Çev. Ender Gürol), İstanbul, Cem Yayınevi, 2005, s.122.

[165] Abdülkerim Bahadır, **Aile Psikolojisi ve Din**, İdeal Usta Fot. Bas. Yay. Dağ., Konya, 2012, s.43.

[166] Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, **Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi**, Açılım Kitap, 2009, s.17.

Yirminci yüzyılın ortalarına kadar toplumların aile yapısı genel olarak geniş aile şeklinde görülmektedir. Bu tür ailelerde otorite yapısı da yukarıdan aşağıya doğru şekillenmiştir. Bireyin kiminle evleneceği konusu kesin ve tartışmasız bir şekilde aile büyükleri tarafından belirlenmiştir.[167] Fakat Sanayi Devrimi sonrası modern toplum yapısında evlilik tercihleri ve yöntemleri, evlilik ve aile kurumuna yüklenen anlamın değişmesiyle farklılaşmaya başlamıştır. Ekonomik, siyasi, dini ve eğitimle ilgili pek çok işlevi bir arada yürüten aile kurumu modernizmle birlikte bu işlevleri farklı kurumlara devretmiş, tüketim birimi haline dönüşmüştür.[168] Erkek için ideal eş, iyi yemek pişiren, iyi temizlik yapan, iyi çocuk bakan kadın algısından sıyrılıp, her iki cins için de hayat arkadaşı vasfıyla nitelenebilecek, psikolojik doyumun ön planda tutulduğu beğeni odaklı tipolojiye dönüşmüştür.[169] Yaşanan bu değişim sonucunda, evliliklerde, aşk, haz, mutluluk gibi duygular öncelik bulmuş, hayat arkadaşı olarak seçilen kişide aranan özelliklerin başında da bireye bu duyguları yaşatacak nitelikler (güzellik, incelik, uzun boy vb.) yer almaya başlamıştır.[170] Bu durumda geleneksellikten modernliğe geçişle birlikte görücü usulü (arranged marriage) evlilikler de yerini aşk evliliklerine (love-match) bırakmıştır. Collier'in anlatımıyla 'görevden arzuya' (From Duty to Desire) geçiş yaşanmıştır.[171] Bunda gençlerin bireyselleşmesinin, akraba ve yakın çevre etkisinin azalmasının etkisi büyük olmuştur.[172] Yaşanan bu toplumsal değişimde toprak mülkiyetine dayalı olarak yapılanmış ataerkil geniş aile yapısı daha eşitlikçi ve çekirdek bir yapıya doğru evrilmiştir.[173] Bu çekirdek yapı üzerine kurulan evliliklerde, evliliğin temel özelliklerinden olan dayanışma ve sorumluluk yerini, duygusal yakınlık, aşk gibi

---

[167] Tanja C. Rothrauff, "Beliefs about intergenerational assistance following matters", Master thesis.University of Missouri, Columbia, 2005, s.63, Akt. Okan Aydın, Gülen Baran, "Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 2010, 21(2): ss. 117 – 126.

[168] Nazife Şişman, "Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın", Günümüzde Aile**, Uluslararası Aile Sempozyumu,** İstanbul, 2007, ss. 587-612, s.587; Kâmil Alptekin, "Düzce İl Merkezindeki Boşanmalar Üzerine Bir Çalışma", **Toplum ve Sosyal Hizmetler,** 2011, 22(2): ss. 37-62, s. 38.

[169] Susan Sprecher vd., "Parental divorce and young adults beliefs about love**", Journal of Divorce and Marriage**, 1998, 28 (4): 21-35, Akt. Okan Aydın ve Gülen Baran, **a.g.m.**, ss. 117 – 126.

[170] Okan Aydın ve Gülen Baran, "Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 2010, 21 (2):117 – 126, s.120.

[171] Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, (6.basım). Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.120.

[172] Anthony Giddens, **Mahremiyetin Dönüşümü**, (3.basım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, ss.38-41.

[173] Atalay Yörükoğlu**, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, 7. Baskı, Özgür yay., İstanbul, 2007, s. 45.

duygulara terk etmiş ve bu duyguların da tek başına evlilik ilişkisini devam ettirmede yeterli olmaması sebebiyle ailede çözülme ve boşanmalar daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır.[174]

1.5.1.2. Evlilik Algısı ve Eş Seçiminde Yaşanan Değişim

Evlilik, yetişkin bir erkek ile kadın arasında gerçekleşen, yasal geçerliliği olan, taraflara belirli hak ve sorumluluklar yükleyen ilişkidir. Evlilik ilişkisi cinselliği ve çocukların bakımını düzenleyen, türün devamını sağlayan da bir kurum olma özelliğindedir.[175] Modernleşme sürecinde evlilik algısı, evlenme yaşı, eş seçimi gibi pek çok konuda değişim yaşanmıştır. Evlilik planlarından önce, iyi bir eğitim almak, kariyer sahibi olmak gibi planlar yapan modern kentli kadın için evlilik yaşı ortalaması otuzlu yaşlara dayanmıştır. Bu yaşlarda kadın, oturmuş karakter yapısıyla evlilik kararından önce daha ince eleyip sık dokumuş, mantık evlilikleri ön plana çıkmış, ekonomik bağımsızlığa sahip olduğu için de eş kriterleri oldukça yükselmiştir. Bugün, eğitim, kariyer, ekonomik gelir gibi özellikler eş seçim kriterlerinin başında yer almaktadır.[176]

Ekonomik bağımsızlığa sahip olan modern kadının evlilik beklentileri diğer kadınlara göre daha yüksek şekillenmektedir. Kocasıyla birlikte çalışıp, eve ekonomisine destek olan kadınlar, ev içi işlerde de kocasından destek beklemektedir.[177] Bunun yanı sıra, geleneksel kalıplarda kalan ve evlilik beklentileri değişmeyen erkekler, evlilik kurumunda ciddi problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu durumda evlilik, modern kadın için zorlu bir süreç, yıpratıcı bir duygu hali, aşkın katili, dolayısıyla ertelenen ya da sakınılan bir durum olarak algılanmaktadır.[178]

---

[174] Okan Aydın ve Gülen Baran, **a.g.m.**, s.120.

[175] Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar**, İstanbul, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004, s.260.

[176] Ali Akdoğan, "Geleneksel Geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, 3: 27-42, s.34.

[177] Sümeyra Ünalan Turan, **Çalışma Hayatının Dindar Kadının Dînî Anlayış ve Uygulamalarına Etkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüsek Lisans Tezi, Bursa, 2013, s. 32.

[178] Cihan Aktaş, **Mahremiyetin Tükenişi**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1995, s.111.

Üstelik bir de mutsuz evlilikler ve boşanma oranlarındaki artış, kadının gözünü evlilikten yana korkutmaktadır. Mutsuz evlilik yapmaktansa, yalnız ve özgür bir birey olarak yaşamak çalışan modern kadın için ideal olmaya başlamıştır. Ayrıca kariyeri ve çocuk yapma planları arasında ikilemde sıkışan kadın için annelik, istenen ama sürekli ertelenen bir hedef olma durumundadır. Nitekim sanayi sonrası dönemde üreme politikalarının insan hayatının gündemi arasında yer alması, evliliğin işlevsel dayanaklarından biri olan çocuk sahibi olma kararını da planlanan ve kontrol altına alınabilen bir duruma dönüştürmüştür.[179] Tüm bu yaşananlar, evliliği yaşam boyu süren kutsal birliktelik idealinden soyutlamış, toplumda boşanmalar kolay ve normal bir durum olarak algılanmaya başlamıştır.[180]

1.5.2. Kentlileşme Olgusu ve Kadın İmajının Dönüşümü

Kentleşme, dar anlamıyla, kentlerin sayılarının ve içerdiği nüfusun artması demektir. Kentlerin nüfusunun artması ya doğal yolla doğumların ölümlerden fazla olmasıyla veya göçlerle mümkündür. Bu dar anlamdan bakıldığında kentleşme demografik bir durum olarak değerlendirilebilir. Geniş anlamıyla kentleşme ise sanayi ve ekonomi alanlarında yaşanan gelişme neticesinde, kentlerin büyümesi ve kant sayılarının artması demektir. Bu durum da yüksek bir örgütlenme ve uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Üretim biçimlerinin değişmesi, tarım dışı üretimin artması, kente olan ilgiyi de arttırmıştır.[181]

Kentler, tarih boyunca insanların değer, zihniyet ve tutumlarını önemli ölçüde belirlerken, kültürel anlamda da bir yaşam tarzını ikame etmişlerdir. Kent ve medeniyet, insanın sosyal yapıya ve istikrarlı yaşam tarzına duyduğu ihtiyacın ifadesi olarak tanımlanabilir.[182] Tarih boyunca değişimin merkezi kent ve kentliler olmuştur.

Modern kent yapısı, kendine ait yeni bir değer sistemi ve sosyal çevreyi beraberinde getirir. İhtiyaçlar, ahlaki ve manevi değerler, kentlerde yeniden yapılanır.

---

[179] Nazife Şişman, **a.g.e.,** ss. 593-594.

[180] Mark Poster, **Eleştirel Aile Kuramı**, (Çev. Hüseyin Tapınç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.231.

[181] Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, İmge Kitapevi, 11. Baskı, Ankara, 2010, s. 27.

[182] Gülzar Haydar, **Şehirlerin Ruhu**, (Çev. Gürkan Sökmen), İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 87.

Dolayısıyla kentte yaşayan insanların neye inandıkları, nasıl yaşadıkları, neyi sevdikleri ve ne için bir araya geldikleri çok önemli olmaktadır. Modernleşmeyle insan hayatına dahil olan teknoloji, sanayi, bilimsel ilerlemeler, vb. insan hayatını geri dönülemez şekilde değiştirmiştir. Öncelikle zihin dünyasında başlayan bu değişim, kendine, eşyaya ve tüm dünyaya bakışını yeniden şekillendirmiştir.

Türkiye'deki kentleşme literatürüne bakıldığında genel olarak ekonomik, teknolojik, siyasi ve sosyo-psikolojik kategorilerden oluştuğu görülmektedir. Bu kategorilerin altında yatan faktörler ise, tarımda teknolojik dönüşümün yaşanması, kentlerde eğitim ve sağlık başta olmak üzere pek çok alanda kaliteli hizmetin ve alternatifin bulunması, istihdam olanaklarının fazla olması, siyasi değişimler, kentlerin daha özgür bir ortam olması, medya ve uluslararası politikalar olarak sıralanabilir.[183]

Kentin insanı cezbeden özellikleri yanı sıra aile gibi toplumsal yapılarda çözülmelerin yaşanmasına sebep olduğu da bilinmektedir.[184] Endüstrileşmeden önceki toplumlar için kadının ev içindeki statü ve rolü önemlidir. Çünkü, üretim ya ev içerisinde veya evin yakınlarında gerçekleşmektedir. Bu tür toplumlarda ailenin tüm bireyleri üretim sürecinde aktif rol almaktadır. Kadın da ailesi için gerekli ihtiyaçların giderilmesinde çoğunlukla üretici durumundadır. Endüstrileşmeyle birlikte aile, üretim merkezi olmaktan çıkmıştır. Üretimin fabrikalarda makineler aracılığıyla gerçekleşmesi, buna bağlı olarak istihdam anlayışının değişmesi, üretimin temel vasıtasının güçten yeteneğe doğru evrilmesi, endüstrileşmenin temel özellikleridir. Endüstrileşmenin bu anlamda artmasıyla, modern dünyada iş yeri ve ev arasındaki fark da derinleşmeye başlamış, kamusal alan-özel alana ayrımı ortaya çıkmıştır.[185] Hiçbir yabancının girmediği, dış dünyadan izole edilmiş alan, özel alanı oluştururken, ailenin dışarı ile olan aktivitelerinin gerçekleştirildiği alan kamusal alan olarak tanımlanmıştır.[186] Ev dışında kalan alan, erkeklerin uygun işlere yerleştirilmesiyle

---

[183] Ruşen Keleş, **a.g.e.**, s.31-37.

[184] Gökhan Gökulu, "Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 24(1): 209-226, s.214.

[185] Anthony Giddens**, Modernliğin Sonuçları,** (6.basım). Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.125.

[186] Gül Efem, **21.yy. da Aile Kavramı ve TMK Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, Eurojuris Yayınları, İstanbul, 2004, s.28.

erkeklere tahsis edilmiş ve mahalli olaylar, siyaset, ekonomi ile ilgili işler, erkek işi kabul edilir. Kadın görevleri ise özel alan ile sınırlandırılmıştır. Evin düzeni, ev içi işler, çocuk bakımı ve eğitimi gibi konular kadının görevi olarak kabul edilir.

Kadının erkeğe tahsis edilmiş olan kamusal alanda görünürlüğü Birinci Dünya Savaşı yıllarına rastlamaktadır. Savaşın devam ettiği zamanlarda erkeklerin savaşta olması, endüstride işgücü kıtlığına yol açar. Akabinde yaşanan İkinci Dünya Savaşı, işgücüne olan ihtiyacı daha da fazla arttırır. Tüm bu yaşananların doğal bir sonucu olarak erkek işlerinde kadın istihdamı da artmaya başlar. Savaşlar sonrasında erkekler, üretim ekonomisindeki yerlerine geri dönseler de emek piyasasında o güne kadar süregiden erkek-kadın ayrımının azalmaya başladığı görülür. Nihayet kadının işgücüne katılım oranı, 1945'te %29 iken, 1971'de %50'lere ulaşır. Bu yıllardan itibaren ücret karşılığı bir işte çalışan kadınların oranı giderek artmış, iş hayatında da cinsiyetler arası ayrım azalmaya başlamıştır.

Günümüzde, kadınların çalışma hayatında aktif olarak yer alışı artarak devam etmektedir. Bu artışın yaşanmasındaki nedenler arasında, öncelikle küreselleşen dünyada kadının eve ait olduğu şeklindeki düşünce yapısının değişmesi yer almaktadır. Ayrıca, modern dünyanın tüketim ihtiyaç ve isteklerinin kadını çalışmak zorunda bırakması da söz konusu olabilmektedir. Kadınların iş hayatındaki haklarını savunan ve genişleten yasaların günden güne yenilenmesi, teknolojik gelişmelerin ev içi iş yükünü kadın lehine azaltması da modern dünyanın çekirdek aile yapılanmasında kadının iş hayatı önündeki engellerin kalkmasında önemli gelişmelerdir.

Modern dönemlerde kadının çalışma hayatında aktif yer alması kadınlar için birtakım zorlukları beraberinde getirmiştir. Almış olduğu eğitim sebebiyle iş yerindeki kariyerinde yükselmek isteyen kadın, bu hedef doğrultusunda evlilik planlarını 30 üstü yaşlara erteleyebilmiş, bu durum ileri yaş anneliklere de sebep olmuştur. Öncelikli tercihi iş ve çalışma yaşamındaki kariyere odaklanmış kadının ertelemiş olduğu evlilik planları bazen hiç gerçekleşememiş, evlilik, kadın için tatlı ama ulaşılamayan bir hayal olarak kalabilmiştir. Bu durum, modern kentli kadını iş ve kariyer sahibi, ekonomik bağımsızlığını elinde bulunduran fakat evine döndüğünde yalnız kadın olarak karşımıza çıkartmaktadır.

Chapel Hill'deki North Carolina Üniversitesi Carolina Toplum Merkezi'nde yürütülmüş bir araştırmada erkek doktorların kadın doktorlara göre evlilik ve aile kurma oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Evlilik erkek doktorlar için kariyerlerinde olumlu bir etki oluştururken, kadın doktorlar için olumsuz etkiye sahip gözükmektedir. Kadın hem ev içi hem ev dışı roller arasında zaman ve enerji kısıtlılığı sebebiyle zaman zaman çatışma yaşayabilmektedir.[187]

İş ve aile çatışması tanımı, ilk kez, Greenhaus ve Beutell tarafından yapılmıştır. Bu tanımlamaya göre, "iş ve aile hayatından kaynaklanan rol beklentilerinin birbiriyle uyuşmaması" durumu çatışmayı ortaya çıkarmaktadır.[188] Ev içi işleri, yaşlı ve çocuk bakımını kadına ait temel görev olarak kabul eden; erkekleri ise aile geçiminden sorumlu tutan zihniyet yapısı ve bu zihniyetin aileye yansıması, kadınların işgücüne katılımını olumsuz yönde etkilemektedir.[189] Çünkü kadının iş hayatında yer alması, ev içi işlerinde bir azalmaya neden olmamıştır. Kadın için çalışmadan önceki ev hanımı ve anne rollerine yönelik sorumlulukları çalışmaya başladıktan sonra da devam etmiştir. Bu durum kadınların iş ve ev işleri arasında rol çatışması yaşamalarına neden olabilmektedir. Yaşanan bu çatışma süreci sağlıklı bir şekilde atlatılamazsa fiziksel ve psikolojik bir talkım sağlık sorunları ortaya çıkabilmektedir.[190]

Türkiye gerçeğinde eğitim ve sosyo-kültürel alanda kadınların karşılaşmış oldukları pek çok engel, iş ve çalışma alanlarında varlığını devam ettirmektedir. İşyerinde çeşitli sebeplerle yaşanan ayrımcılık, ücretlendirmede farklılık, çalışma hayatında hamilelik, doğurma ve emzirme dönemlerine yönelik zorluklar, ev ve aile yaşamında yerine getirilmesi beklenen sorumluluklar, çocuk ve yaşlı bakımı gibi konular sebebiyle iş ve aile arasında yaşanması muhtemel sorunlar, işyerinde zaman

---

[187] Salih Dursun ve Emel İştar, "Kadın Çalışanların Yaşamış Oldukları İş Aile Yaşamı Çatışmasının İş ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2014, 28(3): 127-137.

[188] Mahmut Özdevecioğlu ve Nihal Çakmak Doruk, "Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** 2009, 33: 69-99, s.71.

[189] Nurcan Önder, "Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü", **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, 2013, 1(1): 35-61, s. 50.

[190] Umut H. Üçyıldız, **Kadın Çalışanların Cam Tavan Sendromu Algılamaları: Ege Bölgesinde Faaliyet Gösteren Seyahat Acentalarında Bir Araştırma** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2017, s. 13.

zaman yaşanan psikolojik taciz (mobbing), iş emniyeti ve cinsel taciz, eğitim ve meslekte eşitsizlik, cinsiyet ayrımcılığı, kayıt dışı çalıştırma, sosyal haklardan yararlanmada eşitsizlik, karşılaşılan engel ve sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.[191]

Ayrıca fiziksel güç ve direnç kaybı gibi sağlığı etkileyen problemler yanı sıra pek çok kadın için asıl problem, evlenip çoluk-çocuk sahibi olduktan sonra başlamaktadır. Çünkü kadının modern hayatta yaşadığı imaj dönüşümü, muhafazakâr erkek algısında, kadının aile içi rollerine yönelik olarak çok fazla karşılık bulmamaktadır. Geleneksel erkeklik anlayışında ısrarcı tutum ve davranışları, çalışan kadının hayatını daha da zorlaştırabilmektedir.

Eş ve çocuklara yeterince zaman ayıramama, çalışma hayatı ve aile yaşamı arasındaki sorumluluklar ikileminde sıkışıp kalma önemli bir zorluk olarak ifade edilmektedir. Çocuğuyla ilgili annelik sorumlulukları ve kariyer rolleri arasında bocalayan kadın her iki sorumluluğa da yetememe duygusu karşısında tükenmişlik sendromu yaşayabilmektedir. Kariyer sahibi çalışan kadın, anne kadın, eş kadın, evlat kadın gibi pek çok rol tanımlamaları içinde kendini "süper kadın" olmaya zorlayan kadınlar için bu roller arasında dengeyi kurmak kolay olmamaktadır. İşlerin aksamadan sürebilmesi için daha çok fedakarlıkla çalışıp daha az uyumak ve her işe yetişmek zorunda olduğu düşüncesi çalışan kadınlar için büyük psikolojik kaygı, gerilim, suçluluk duygusu, zihinsel ve bedensel yorgunluk gibi rahatsızlıklar ortaya çıkarabilmektedir.

Kadının çalışma hayatına girmesi, ailedeki yapısal değişiklikler yanında tüketim alışkanlıklarında ve boş zaman değerlendirmeye yönelik eylemlerde de değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Tüm bu yaşananlar toplumun en güçlü yapısı olarak tarif edilse de aile yapısında ve fonksiyonlarında da birtakım değişikliklere sebep olmuştur.[192] Akrabalardan uzaklaşma, üretimin işyerlerine taşınması, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin devlet kurumlarına intikali, boş zamanların ev dışı ortamlarda

---

[191] Fatmanur Aksöz ve Müzeyyen E. Durkal, "Çalışma Hayatında Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar: Kayseri İlinde Çalışan Kadın Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** 2021, 59: 141-176, s. 143.

[192] Beşir Atalay; **Sanayileşme ve Sosyal Değişme: Kırıkkale Araştırması**, DPT Yayınları, 1983, s.125.

değerlendirilmesi, çocukların bakım hizmetlerinin profesyonel kurumlara devredilmesi gibi pek çok durumun altında kadının ev dışı işlerde çalışma hayatına dahil olması yatmaktadır.[193] Ayrıca, modern toplumlarda boşanma gerekçeleri arasında yer almaya başlayan bir kavram olan "evlilik yorgunluğu" da özellikle eğitim seviyesi ve kariyeri uyuşmayan çiftler arasında görülmeye başlamıştır. Flört yöntemiyle başlayan bu tip evliliklerde zamanla sevginin de azalmasıyla taraflar evlilik yorgunluğu hissedebilmektedirler. Nöropsikiyatri uzmanlarına göre, son zamanlarda boşanma nedenleri sıralamasında şiddetli geçimsizliğin önüne geçen evlilik yorgunluğu, ortada makul bir nedeni olmayan fakat sonuçları yıkıcı olabilen, evlilikten yaklaşık iki yıl sonra başlayan, eşler arası paylaşımın bitmesi olarak tarif edilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kariyer ve aile ikileminde tercihe zorlanan bireylerde ortaya çıkma ihtimali daha fazladır.[194] Geçmiş zamanda Eski Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu'nun 25 yıllık evliliğinden bu gerekçeyle boşanmasının ardından, kavram popüler hale gelmiştir.

1.5.3. "Bireycilik" Anlayışı ve Duygusunun Eşler Arasındaki İlişkilere Etkisi

Bireycilik (individüalizm), birey olma duygusu olarak tanımlanan "bireysellik"[195] ten farklı olarak, bireyin merkezi önemini, sosyal grupların ve kolektivitelerin önüne geçiren doktrinin adıdır. Bu doktrine göre, bireyin çıkarı, ahlaki bakımdan kolektivitelerin çıkarından daha önemli ve üstün kabul edilmektedir. Birey madem ki toplumdan önce var olmuştur, o halde bireyin hakları da toplumdan önce mevcuttur. Doktrine göre, insan, tüm değerlerin kaynağı ve değer yargı sisteminin yaratıcısıdır. Yani ahlak değerlerinin merkezinde insan vardır. Kavramın karşıt anlamı olan kolektivizm (colectivism) ise, toplum ve devlet gibi entielerin bireyin üstünde bir gerçekliği olduğu, toplumsal menfaatin, birey menfaatinden üstün ve öncelikli olduğunu savunan doktrinin adıdır.[196]

---

[193] Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar,** Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 268.

[194] Mehmet Yavuz, "Boşanmaların Yeni Sebebi: Evlilik Yorgunluğu", **REEM,** https://www.reem np.com/bosanmalarin-yeni-sebebi-evlilik-yorgunlugu/, Erişim: 25.09.2024.

[195] Sözlük, **TDK**, https://sozluk.gov.tr/, Erişim: 2.03.2025.

[196] Atilla Yayla, **Liberalizm**, Liberte Yayınları, Ankara, 1998.

Bu anlamda bireyciliğin gerçekleşmesi için, bireyin, kendini gerçekleştirmesinin önündeki tüm engellerden kurtulması gerekir. Bu engeller, sadece siyasal otoritelerden gelmez. Baskılar, bireyin kendisi dışındaki bireylerden, dini kurallardan ve geleneklerden de kaynaklanabilmektedir. Bu sebeple bireyciliğin sağlanabilmesi için bunlardan kaynaklı kısıtlamaların da ortadan kalkması gerekmektedir. Birey, devlet dahil hiçbir otorite kaynağının karışmayacağı özgür bir alan oluşturmak ister. Bu anlayışta, toplumsal "ortak iyi" nin bireye zorla dayatılmaması gerekmektedir.[197]

Bireycilik, kişiyi merkeze alıp, onun özgürlüğünü savunan bir düşüncedir. Modernizm, kolektif düşünce ve tercihlerin yerini bireysel düşünce ve tercihlere bırakarak, bu tercihler üzerinde bir kişilik inşa etmektedir. Merkezde özne olarak birey vardır, bu, kendini gerçekleştirmek isteyen birey için önemli bir gelişimdir. Fakat, kendini her konuda merkezde gören birey, bunun sonucunda sınırsız özgürlük istemekte, bunun sınırlanmasına tahammül etmemektedir. Kadın hareketlerinin başlama sebebi de bu bilinç halidir.[198]

Ailede bireycilik, "biz" duygusunun yerini "ben duygusuna bırakmasıdır. Bu durum kadın, erkek ve çocuklarda farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu duygularla ortaya çıkan birey, kendini başkalarına karşı üstün görebilmektedir. Geleneksel aile modeli, birlikte vakit geçirmek yerine, genellikle teknolojik araçlarla kendi bireysel dünyalarında giderek yalnızlaşan ve bunun sonucu olarak birbirlerine yabancılaşan insanlardan oluşan bir aile modeline dönüşmüştür. Geleneksel ailenin net olarak belirlediği rollerin, tecrübelerin, birlikte yaşama kültürünün ve inançların yerini özgürlük ve bireycilik kavramları almıştır.[199]Belirli fedakarlıklarla bir arada bulunan aile bireyleri arasındaki özgürlük yarışı, eşler arasında rekabete, bu da çatışmalara; aileyi bir arada tutacak değerlerin ortadan kalkması ailelerin çözülmesine, dağılmasına ve boşanmalara neden olabilmektedir.

---

[197] M. Umur Tosun, "Malî Sorunlara Yeni Bir Yaklaşım: Anayasal İktisat Teorisi" **Yeni Türkiye Dergisi**, 1999, 5(25): 421-422.

[198] İhsan Çapçıoğlu, "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile", **Turkish Studies, Winter** 2018, 13 (2):19-34, s. 25.

[199] Mustafa Aydın, **Moderniteye Dışarıdan Bakmak**, Açılım Kitap, İstanbul, 2009, s. 92.

Aileyi etkileyen bireyciliğin negatif sonuçlarından biri de ailede bulunan yaşlıların hayatlarının ileriki dönemlerinde huzurevine yerleştirilmeleri sürecinin tercih edilir olması durumudur. Ülkemizde yaşlı oranı artmakla birlikte ailelerin yaşlı bakım sorumluluğundan kaçınmaları, sosyal devlet politikalarında yaşlı bakım hizmetlerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum kamusal anlamda önem kazanmaktadır.

Ailede bireyciliğin bir sonucu da sorunlu çocuk sayısının artması ve bundan kaynaklı yeni problemlerdir. Çocuk sayılabilecek yaşlarda alkol ve madde kullanımları, bireyin aileden uzaklaşmasını beraberinde getirmektedir. Aileden değerlerinden uzaklaşan çocuk için huzursuzluk ve çatışma duygu durumlarında artış yaşanabilmektedir.[200]

Bireycilik, sosyal sermayeyi de zayıflatan bir durumdur. "Toplumsal ortak değerler" olarak tanımlanabilecek olan sosyal sermaye ile bireycilik farklı hedef ve anlayışlara sahiptir. Bireycilik, topluluk ruhunu ortadan kaldırır ve dine karşı mesafe geliştirir. Oysa toplumsal birlik ve beraberliğin ana kaynaklarından birisi dindir. Ortak kutsal etrafında birleşen insanlar, ortak düşünce ve davranış sergiler. Bu birliktelik ve dayanışmada servet, meslek, statü ve gücün önemi yoktur. Dinlerin de zaten en önemli toplumsal işlevi bütünleştirmedir. Toplumda bireyselleşmenin ön plana çıkması, bireysel seçim ve özgürlüklerin genişlemesine, toplumsal normların değişmesine, toplumsal düzenin sağlanamamasına, bunun sonucu olarak kaosa sebep olabilmektedir.

Günümüz modern toplumunda teknolojik alandaki gelişme ve yeniliklerle, kişiler arası ilişkiler de sınır tanımaz bir yöne doğru evrilmektedir. Bu durumun ilk etkilediği kurum yine aile olmuştur. Ailede bireyciliğin birlik ve beraberliğin önüne geçmesi, aileyi ayakta tutan temel dinamiklerden olan sorumluluk duygusunun ortadan kalkmasına sebep olabilmektedir. Görevlerin yerine getirilmediği bir topluluk, kargaşa ve çatışmaların merkezi haline dönüşür. Bu da ailenin çözülmesine ve boşanmalara varan sonuçlara neden olabilmektedir.[201]

---

[200] İhsan Çapçıoğlu, **a.g.m.**, s. 26.
[201] Mustafa Aydın, **Moderniteye Dışarıdan Bakmak**, Açılım Kitap, İstanbul, 2009, s. 92.

1.5.4. Seküler Yaşam Tarzı-Dünyevileşme

Küreselleşen dünyada modernizm ile başlayan ve postmodernizme doğru evrilen süreçte aileyi tehdit eden unsurlardan biri de sekülerizmdir. Etimolojik olarak "asır-devir" gibi anlamlara gelen sekülerizm, ilk zamanlarda kilise hukuku ile sivil hukuku birbirinden ayırmak için kullanılmıştır.[202] Yıllar içerisinde kavramın farklı anlamlarla kullanıldığı görülmüştür. Avrupa'da Tanrı'nın ölmesi[203], dinsizleşme[204], kutsaldan uzaklaşma, kutsal olandan arınma[205], dünyevileşme, sapkınlık[206] gibi anlamalar, bunlardan bazılarıdır. Kavram, sosyal bilimler literatürüne girdikten sonra farklı anlamalar kazanmıştır. Fakat özünde, "dine kayıtsız ve karşı olma" anlamı hep var olmuştur.[207]

Bugün kısaca, "tabiatüstünün ve kutsalın önemini kaybetmesi, dinin gündelik hayattaki etkisinin azalması" olarak tanımlanan ve bilimin sonuçlarından biri olarak kabul edilen, teknoloji toplumlarıyla ve modern olanla özdeşleştirilen sekülerizm[208], altı boyut içermektedir[209]:

- Dinin önemini kaybetmesi,
- Dünya ile uyumlu yaşam,
- Dinin toplumsaldan uzaklaşarak özel alanla sınırlanması, içsel bir karaktere dönüşmesi,
- Dini inançların ve yaptırımların yerini, toplumsal kurumların alması,
- Tamamen aklın yönergesinde rasyonel bir dünyanın oluşması,
- Rasyonel ve faydacı anlayışlarla oluşan seküler toplum yapısının inşası.

---

[202] S. Nakip Attas, **İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, (Çev. M. Erol Kılıç), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 62-63.

[203] Martin Heiddegger, **Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı**, (Çev. Levent Özşar), Asa Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001, ss. 16-17.

[204] Peter L. Berger, **Dinîn Sosyal Gerçekliği**, (Çev. Ali Coşkun), İnsan Yayınları, İstanbul, 1993, s. 160.

[205] Mustafa Özden, "Sekülerliğin Tarihi Serüveni", **Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi,** 2016, 1(2): 59-80, s. 62.

[206] Salih Akdemir, **Kur'an ve Laiklik,** Form Yayınları, İstanbul, 2000, s. 80.

[207] Ali Köse, "Modernleşme-Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar", **Liberal Düşünce**, 2001, 24: 150-165, s. 152.

[208] Ali Köse; **a.g.m**., s.3.

[209] Ali Köse; **a.g.m**, s. 4.

19. yüzyılın önemli isimlerinden Durkheim, Weber ve Marx, sekülerleşmeyi tek yönlü bir süreç olarak görerek, modernitenin bütünleyici bir parçası olarak zamanla tüm dünyayı saracağına inanmışlardır. Onlara göre din özel alanla sınırlanacak, kültür üzerindeki etkisini tamamen kaybedecek, bireysel bir olgu olarak hiçbir toplumsal gücü olmayan bir hale dönüşecekti. İlahi olanla tüm bağların kesildiği sekülerizm sürecinde dini otorite zayıflayarak zamanla tamamen etkisini kaybedecekti.

Başlangıçta Hristiyanlığa yönelik eleştirilerin sonucu olarak ortaya çıkan sekülerizm, küresel anlamda, tanrı ve doğaüstü her şeyin ortadan kalktığı rasyonel bir dünya kurmayı hedeflemiştir. Bu anlamda sekülerizm, belirli bir toplum tipini veya sabit bir durumu değil, genel anlamda toplumsal bir süreci ifade etmektedir. Modernizmle beraber ortaya çıkan yeni yaşam koşulları, özellikle enformasyon sistemlerdeki gelişmeler ve bilimsel ilerlemeler sekülerleşme sürecinde ve seküler düşüncelerin tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmasında oldukça etkili olmuşlardır.

Berger'in ifadeleriyle "kutsal kubbenin" kalkması olarak tanımlanan[210] sekülerleşme, her toplumu ve toplumsal kurumu, kendi dinamiklerinden kaynaklı olarak farklı etkilemiştir. Modernleşmenin seküler kimliğinin etkilediği en önemli toplumsal kurum ailedir. Aile, birey kimliğinin şekillendiği, dinin öğrenildiği, dinin ilk pratiklerinin uygulandığı, cinselliğin meşru bir şekilde yaşandığı, sevgi, saygı, sadakat, birliktelik, paylaşma, yardımlaşma gibi pek çok toplumsal değerin kazanıldığı yerdir.[211] Modernleşme sürecinde yapısal olarak küçülen ailede, esas sorun aile içi sistemlerde ve ailenin işlevlerinin değişmesinde meydana gelmiştir. Bu durumun yaşanmasında sekülerizmin toplumsal kurumlara olan etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Ailenin birey için önemli işlevlerinden biri olan dini sosyalleştirme işlevi, geleneksel dönemde dini değer ve eylemlerin aktarılması, bireyin dindar bir kimlik kazanmasında en etkili kurum olmasıyla kendini göstermişti. Moderniteyle beraber, ailenin bu işlevinde büyük oranda deformasyon oluşmuştur.

---

[210] L. Peter Berger, **Sekülerizmin Gerilemesi**, İçinde (Der. A. Köse), "Sekülerizm sorgulanıyor", Ufuk Kitapları, 2002, ss.70-92.

[211] Abdurrahman Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2009, 18: 1-26, s.5.

Genel olarak bütün dinler, toplumun en temel kurumu olan aileyi korumak, sağlıklı bir şekilde neslin devamını sağlamak amacıyla, karı-koca arasındaki ilişkileri düzenleyen, bireylerin aile içerisindeki hak ve sorumlulukları, akraba toplumla ilişkilerdeki esaslar, çocukların geleceğe hazırlanması gibi konularda birtakım prensiplere sahiptir.[212] İslam dini özelinde ise durum daha ileri boyuttadır. İslam gündelik hayatı, dini esaslara göre düzenlemeyi hedeflemiştir. Giyim-kuşamdan, yeme-içmeye, hal ve hareketlerden, gelenek ve göreneklere, ekonomiden bilim ve sanata, özetle doğumdan ölüme kadar pek çok konuda normatif kurallara sahiptir.[213] Eş seçimi, nikah, aile içi statüler ve roller, İslam hukukunda düzenlenmiş ve sağlıklı bir şekilde yürümesi için emir ve yasaklar belirlenmiştir.

İlahi menşeli dinlere inanan dindar çiftler üzerinde hazırlanan bir araştırmada dindarlık ve aile içi geçimsizliğin azalması arasında güçlü ve pozitif bir ilişkinin ortaya çıktığı görülmüştür.[214] Araştırmada yer alan çiftler, ailede yaşadıkları sorunlar için önlem alma, sorunu çözmeye çalışma ve uzlaşma konularında dinin inanç ve dua başta olmak üzere, yapılan ortak ritüellerin çok etkili olduğunu ifade etmişlerdir.[215] Bu anlamda birey ve çift dindarlığı, muhtemel karamsarlıkları ortadan kaldırmakta, saygısızlık ve aşırı tepkileri törpülemekte, çiftlerin birbirlerini daha kolay affetmelerine vesile olabilmektedir. Dinin ailedeki etkileri hakkında çok önemli bir konu da genel olarak dinlerin boşanmaya sıcak bakmamasıdır. Evliliğin ebedi olması düşüncesi, bireyleri eşiyle geçinme noktasında daha azimli kılmakta, bu da sorunların çözülme olasılığını yükseltmektedir.[216]

Modernizm ve sekülerleşmenin etkisi sonucu birey olma farkındalığının gelişmesiyle, eşlerin çalışması ve kentsel yaşamın zorunlulukları, aileye ilişkin bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Yaşam koşulları gereği daha az bir araya gelen çiftler, ev içi rol dağılımında ve özellikle çocuk bakımı gibi konularda anlaşmazlık

---

[212] Mustafa Tekin, **Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu**, Açılım Kitap, İstanbul, 2011, s. 235.

[213] Erol Güngör, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1983.

[214] Adnan Selman, "Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller", **Akademia Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, 4(1): 13-20, s. 17,

[215] Adnan Selman, **a.g.m.**, s.18.

[216] Adnan Selman, **a.g.m.**, s.18.

yaşayabilmektedirler. Buna yaşlı bakımı, akrabalarla ilişkiler, sorunlu genç nüfusu gibi problemler de eklenince değerlerin muhafaza edilemediği, sekülerleşmenin etkisini gösterdiği ailede çatışmaların yaşanması da kaçınılmaz olabilmektedir.

2000'li yıllarda değişime uğrayan seküler söylemler, modernitenin dinden uzaklaşmak olduğu tezini eleştirmişlerdir. Yeni argümanlar, modernitenin din ile barış ve uyum içerisinde olabileceği düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Sekülerleşme teorisinin "20. Yüzyılın Tanrı'nın ölüm yüzyılı olacağı" beklentisi yerini, "dinsiz bir geleceğin illüzyon" olduğu tezine bırakmıştır.[217] Türk toplumunun modernleşme sürecini analiz eden Şerif Mardin de bu süreçte dinin toplumsal alandan tamamen kaybolmadığını zaman zaman devreye girdiğini ve belli fonksiyonları üstlendiğini ifade etmektedir.[218]

Farklı toplumsal grupların inanç ve kültürlerinin daha fazla iç içe yaşadığı küresel dünyada, günümüzde, varoluşsal problemlere önemli dayanaklar sunan din, birey için mistik, doğaüstü bir güç ile bağ kurma ve kurtuluş alanını ifade etme özelliğini korumaktadır. Bu durum farklı tonlarda da olsa dinin varlığının devam edeceğini, aile kurumunun yapısını koruyup, işlevlerini sürdürmesinde dinin önemli bir olgu olduğunu göstermektedir.

1.5.5. Sosyal Anomi ve Aileye Yansımaları

Anomi kavramı Fransızcadan Türkçeye kural ya da normların olmadığı bir durum, "kuralsızlık" olarak çevrilmiştir. Toplumsal hedeflerin, bireyler tarafından normlara uygun bir şekilde devam ettirilmemesi sonucu, normların zamanla dejenere olması durumudur.[219] Anomi kavramını sosyolojik anlamda ilk kullanan kişi Durkheim'dır. Kavramın sistematik bir biçimde kullanılışı, "Toplumsal İş Bölümü" ve daha geniş haliyle "İntihar" adlı eserlerde görülmektedir.[220] Durkheim, "Toplumsal İş Bölümü" adlı eserinde toplumsal düzeni sağlayan ahlak ve hukuk kurallarının

---

[217] Ali Köse, **a.g.m**., s.5.
[218] Ali Bayer, **Sekülerleşme ve Din**, İksad Yayınevi, Ankara, 2022, s.31.
[219] Acar Demir, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993, s. 30.
[220] Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji-Toplumbilimi**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.219.

ortadan kalkmasını toplumun tamamını saran hastalıklı bir durum olarak tarif eder[221]. Zaman zaman değerlerle bireyler arasındaki ilişkilerde denge bozulabilmektedir. Dengenin bozulması, toplumda birtakım problemler oluşturur. Bu problemler, toplumun tamamını sardığında ise anomi durumu ortaya çıkar. Anomi, sosyal dayanışmanın yok olmasıdır.

Durkheim, iki çeşit anomi durumundan söz eder.: Birincisi iş krizi, boşanma gibi insan hayatında önemli değişikliklerin yaşandığı keskin (acute) anomi; diğeri, modern sanayi toplumunun özelliği olarak yaşanan değişim sebebiyle oluşan süregelen (chronik) anomi. Durkheimın esas ilgilendiği anomi, kronik anomidir.[222] Anomiyle ilgili düşüncelerini ele aldığı İntihar" adlı eserinde, Durkheim, modern toplumsal yapıda zayıflayan toplumsal dayanışmayı ve bireyin toplumla bağlarını sosyolojik analizle incelemiştir. Ona göre, intihar, "kurbanın yaratacağı sonucu bilerek, herhangi bir hareket ile dolaylı ya da dolaysız ortaya çıkan her ölüm olayıdır." İntihar, bireyin, parçası olduğu sosyal grupla bütünleşememesinden kaynaklanmaktadır.

Durkheim, dört çeşit intihardan bahseder. Bencil intihar, bireyin, grup ve kolektivitelerle bağlarının zayıflayıp, aşırı bireycilik duygusuna kapılmasıyla gerçekleşir. Özgeci intihar, bencil intiharın tam tersi olarak bireyin sosyal gruba, onların iyiliği için, intihar edecek derecede bağlı olduğu durumlarda gerçekleşir. Fatalistik intihar, aşırı düzenlemenin sonucu olarak, baskıcı disiplinlerce tutkuların engellenmesi sebebiyle bireyde görülen intihar çeşididir. Şayet birey, özgürlük ve karar verme yetkisi baskılanarak norm, değer ve inançların aşırı baskısı altına girerse, fatalist intihar eylemlerinin kurbanı olabilmektedir. Anomik intihar ise, modern toplumun belirleyici niteliklerinden olup, Durkheim'ın da en çok ilgilendiği intihar tipidir.

Durkheim, anomik intiharların, hızlı toplumsal değişim zamanlarında daha sık görüldüğünü iddia eder. İntihar oranları ile ilgili olarak verdiği istatistiklere göre, ekonomik bunalım, refah ve boşanma dönemlerinde intihar olaylarında artış

---

[221] Emile Durkheim, **Toplumsal İş Bölümü**, (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, Ankara, 2023, s.56.
[222] Emile Durkheim, **İntihar,** (Çev. Zühre İlkgelen), Pozitif Yayınları, İstanbul, 2024, s. 18.

gözlenirken; savaşlarda ve büyük siyasal olayların yaşandığı dönemlerde intihar olayları azalmaktadır. Buradan hareketle Durkheim'a göre, modern toplumlarda bireylerin sürekli rekabet halinde olması, hayata dair yüksek beklentiler içinde olmaları, arzularının peşinde koşmaları gibi sebepler ile bunların gerçekleştirilmesi arasındaki orantısızlık durumunun, insanlarda tedirginliğe ve buna bağlı olarak intihar düşüncesinin gelişmesine sebep olabilmektedir.[223]

Endüstri devrimiyle başlayan ve günümüzde devam eden değişim ve teknolojik gelişmeler nedeniyle toplumların sosyal ve kültürel yapılarında, örgütlenme şekillerinde ve buna paralel olarak değer sistemlerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Yaşanan bu hızlı değişim ve dönüşüme birey uyum sağlamakta zaman zaman zorlanabilmektedir. Özellikle teknoloji alanında yenilikler, hayat tarzlarını da etkilemekte, olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlar da ortaya çıkarmaktadır. Teknoloji, toplumların, sosyal, kültürel tüm yapısını farklılaştırmakta, bu durum insanda uyum güçlüğü oluşturabilmektedir. Sonuçta bireyin yaşadığı toplumla ilişkilerinde birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir.[224]

Durkheim'a göre, sosyal hayattaki iş bölümü, kendi içinde organik bir dayanışma oluşturur. Sosyal değişim ve farklılaşmalar, toplum üyelerinin duygularında da farklılaşmalara sebep olur. Bu durum sosyal inançların da zayıflama nedenidir. Toplumsal imaj, yerini kişisel imaja bırakır. Birey, kendisindeki yetenekleri keşfeder. Şayet, toplumsal rollerle birey yetenekleri uyuşmuyorsa, sosyal bütünleşme gerçekleşemez. Modern toplumsal hayat, iş birliği ile rekabet; dayanışma ile çatışma arasında bocalamaktadır. Bireysel amaç ve araçlar ön plana geçince, sosyal düzen de bozulmaya başlar. Toplumsal değer ve normlardaki fonksiyonel bozukluk, dolayısıyla sosyal kontrolün zayıflaması ya da ortadan kalkması durumu anomiye neden olmaktadır.[225]

---

[223] Emile Durkheim, **İntihar,** (Çev. Zühre İlkgelen), Pozitif Yayınları, İstanbul, 2024, ss.136-285.

[224] Gökhan Ofluoğlu ve Ozan Büyükyılmaz, "Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri", **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, 2008, 10(1): 113-144, s.113.

[225] Vehbi Bayhan, **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 7.

Anominin ortaya çıkması, sosyal yapıdaki standartların bozulmasıyla ilgilidir. Bu standartların bozulma sebepleri ise, hızlı sosyal ve teknolojik gelişmelerin sonucunda normlarda meydana gelen değişmelerle, eski ve yeni kurumlar arasındaki çatışma ve iki farklı toplumsal değer arasında yaşanan çatışmalardır.[226]

Modern topluma geçişi, tarihsel bir yasa olarak tanımlayan Durkheim'a göre, bu yapısal dönüşümün nedenlerini nüfusun hem nicel hem de nitel olarak değişimine bağlar. İletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle, toplumu oluşturan bireyler birbirleriyle daha sıkı bir ilişki ağı geliştirmiş, yaşanan bu yoğunluk toplumda rekabeti, uzmanlaşmayı ve farklılaşmayı ortaya çıkarmıştır. Bu durum, toplumsal yapının organik dayanışmayla şekillenmesine sebep olmuştur. Organik dayanışma sonucu yeni toplumsal statü ve roller sebebiyle "kolektif bilinç" zayıflamış, bireyselleşme artmıştır. Geleneksel hukuk yerini pozitif hukuka bırakmıştır.

Genellikle bireysel bir eylem olarak görülen intihar olgusunu da toplumsal tezlerle açıklayan Durkheim, bunu yaparken istatistiksel veriler de kullanmıştır. Bu istatistikleri kullanmasındaki amacı, intihar olaylarının belli dönemlerde atmış olmasıdır. Psikolojik bir eylem olarak kabul edilen intihar, Durkheim'a göre, toplumsal olayların sonucu gerçekleşmektedir.[227]

Patolojik bir duruma dönüştüğünde, intiharın önlenebilmesi için bireyle toplum arasındaki sosyal bağların güçlenmesi gerektiğini savuna Durkheim, bu bağın oluşabilmesi için bazı aracı rollere atıfta bulunur. Bunların başında da siyaset, din ve aile yer almaktadır. Bu temel kurumlar bireyin toplumsal entegrasyonu için başat rollere sahiptir. Kurumların rollerini yerine getirmesi durumunda ancak toplumsal dayanışma sağlanacaktır.[228]

Durkheim'ın, "Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri" adlı eserinde de anlattığı gibi, din kurumu, insanlık tarihi kadar eski olup, insan varlığının ontolojik ihtiyaçlarının

---

[226] Vehbi Bayhan, **a.g.e.,** s. 10.

[227] Savaş Taş, "Emile Durkheim'ın Sosyolojik Anlayışında Toplumsal İş bölümü, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Din, Anomi ve İntihar", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, 2020, 13 (29): 442-449, s. 456.

[228] Savaş Taş, **a.g.m.,** s.447.

tamamına cevap vermektedir. Durkheim, insanlık tarihinde dinsiz bir topluluğun olmamasını da buna delil göstermektedir. Dinin yerinin toplumda zayıflaması veya işlevselliğinin azalması ya da ortadan kalkması, toplumsal ahlakı da zayıflatarak, kaosa (anomi) sebep olacaktır. Durkheim'a göre, bu sebeple dinin yasakları, ritüelleri ve inançları, toplumsal birlik ve dayanışma için zaruri bir ihtiyaçtır. Bu sayede toplumsal konsensus devam edecektir. Din, "kolektif bilinç" in sürdürülebilir olmasında en önemli işlevsel katkıya sahiptir.[229]

Anomi kavramını kullanan bir diğer sosyal bilimci de Merton'dur. Ona göre, bireyin içinde bulunduğu kültür, bireye hayatı boyunca birtakım arzu ve özlemlerden kaynaklı hedefler (cultural gosals) belirler. Belirlenen bu hedefler, aslında toplumun kültürel yapısının yansımasıdır. Bireyin hedeflere ulaşabilmesi için yasal olarak kullanabilecekleri birtakım araçları belirleyen normlar bulunmaktadır. Bu normlara uygun bir biçimde kültürel hedeflere ulaşmak için toplumsal olanakların dağılımı gereklidir. Kültürel hedeflerle, kurumsallaşmış araçlar arasındaki herhangi bir engelleme, umutsuzluk veya haksızlık gibi bir ayrışma, anomiye sebep olmaktadır.[230] Kuramını Amerikan toplumundan hareketle oluşturan Merton'a göre, Amerikan toplumu, başarıya odaklanmış güçlü kültürel hedefleri ile girişimci ve yapıcı bir toplumdur. Fakat, birey özelinde değerlendirildiğinde, engelleme ve gerilim doğurucu bir yapıya da sahiptir. Özellikle de alt toplumsal sınıftan bireyler için, bu engellenme ve gerilim düzeyi daha yüksektir.[231]

Türkiye özelinde anomik durumları değerlendirdiğimizde, 1950-1980 yılları arasındaki sürecin Durkheim'ın teorisine, 1980'den günümüze kadarki yaşanan süreçte ise Merton'un anomi teorisine benzer bir durumun yaşandığı söylenebilir.

Türkiye'de 1950-1980 yılları arasında yoğun bir şekilde yaşanan kırdan kente göçün, sosyolojik olarak o döneme damga vuran bir süreç olarak yaşandığı

---

[229] Savaş Taş, **a.g.m.**, s.448.

[230] Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1999, s. 32.

[231] Barlas Tolan, **Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1981, s. 70.

bilinmektedir.[232] Kentleşmenin ideal örnekleri olan Avrupa ve Kuzey Amerika kentlerinde nüfus artışının ve kentleşmenin sanayileşmeyle paralel yürüdüğünü[233] göz önüne alırsak, bu kentlerde toplumsal örgütlenmelerin iş bölümü ve uzmanlaşmanın da göçe paralel olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Bu durum, bireylerde, yaşadığı kentin problemlerine karşı hassas olma gibi kente özgü davranış şekillerini de ortaya çıkarmıştır. Sanayileşme, aynı zamanda nitelikli işgücünü tetikleyen de bir durumdur. Ayrıca Batı'da kentleşmenin kendi iç dinamikleriyle başlamış ve gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, kentleşme, müdahalelerle gerçekleştirilmeye çalışılan bir durumdur.

Türkiye'de kentleşme sanayileşmeyle paralel hızda gerçekleşememiştir. Tarımda sanayileşmeyle birlikte kente göçlerin başladığı Demokrat Partili yönetim yıllarında insanlar için kentin çekiciliğinden çok, kır hayatının iticiliği göçte etkili olmuştur.[234] Ayrıca ideal bir kentleşme olgusunda olması hedeflenen örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma, kentlilik bilinci ve bunun davranışlara yansıması gibi unsurlar da bulunmamaktadır.

Altyapıdan yoksun kentlere göç eden insanlar, işsizlik beraberinde birçok sorunla karşılaşmıştır. Gecekondu semtleri hızlı bir şekilde çoğalmaya başlamıştır. Kentler, yoksulluğun yeniden üretildiği mekanlar haline gelmeye başlamıştır.[235] Göç eden insanlar, kentlerde umduklarını bulamamışlardır. Tüm bunlar Türkiye'de mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya sağlıklı bir şekilde geçilemediğinin göstergesidir. Bu durumda, Durkheim'ın "anomi" olarak tanımladığı durum Türk toplumunda da yoğun bir şekilde yaşanmaya başlamıştır. Altyapıdan kaynaklı birçok yetersizlik sebebiyle, farklı iş kollarında ve mesleklerde uyum ve organik dayanışma gerçekleşememiştir. Türkiye'de sanayileşme hızı, tarımdaki modernleşme hızından

---

[232] Mümtaz Peker, "Türkiye'de İçgöçün Değişen Yapısı", **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı, İstanbul, 1999, s. 295.

[233] Hearbert Heaton, **Avrupa İktisat Tarihi**, İmge Yayınevi, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1995, s. 99.

[234] Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", **75 Yılda Köylerden Şehirlere,** Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 250.

[235] Yücel Can, "Yoksulluğun Yeniden Üretildiği Mekanlar Olarak Kentler'', **Yoksulluk**, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul, 2003, s. 79.

oldukça geride olduğu için, "sahte şehirleşme"[236] denilebilecek bir durum ortaya çıkmıştır. Anomik iş bölümü, yarı mekanik yarı organik bir toplum tipi ortaya çıkarmıştır. Bu yeni oluşan toplum tipinde, gecekondulaşma, seyyar satıcılık, hemşehricilik, kahvehaneler, amele pazarları gibi patolojik oluşumlar yer almıştır.

1980'lerden sonra, Türkiye nüfusunun çoğunluğu kentlerde yaşamaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda bu oran %60'a yaklaşmıştır.[237] Bu sebeple kentleşme olgusu, birçok eksiğine rağmen birey hayatında önemli bir yere konumlanmıştır. Bu durum üretim biçiminden insan ilişkilerine kadar geniş bir alanı etkisi altına almıştır. Dönemin liberal ekonomiye eklemlenme girişimleri, Türkiye toplumuna kendi kurum ve hayat tarzını da dayatmış, kültürel hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak araçlar belirlenmiştir. Bu durumda devlet, toplumun alt tabakalarında yaşayan insanlar için ümit vadetmez bir hale gelmiştir.[238] Bu durum, toplumsal eşitsizlikleri ve toplumsal kutuplaşmaları artırmıştır.[239] Eğitim, hukuk, sağlık alanlarındaki eşitsizliklerin de artmasıyla, göreli yoksunluk duyguları filizlenmeye başlamıştır. Özetle, Merton'un amaçlarla araçların kesişme noktasında ortaya çıktığını söylediği anomi, günümüzde Türkiye toplumunda yoğun olarak yaşanmaktadır.[240]

1.5.6. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği veya Cinsiyetsizleştirme Çalışmaları, Feminen Söylemler

Kadın ya da erkek kavramı, bireyin biyolojik cinsiyetiyle ilgili olduğu gibi, dişi/female veya er/male oluşunu, toplumsal roller sistem içerisinde anlam bulan kadın/woman veya erkek/man anlamlarında kullanılışını da ifade eden iki terimdir.[241] Gündelik dilde kullanımı fark edilmese de, cinsiyet merkezli oluşan biyolojik

---

[236] M. Belik Kıray, **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 161.

[237] Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, **a.g.e.**, s. 252.

[238] Ayşe Buğra, "Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi", **Toplum ve Bilim**, Yaz 2001, 89: 22-30, s.23.

[239] Sema Erder, "Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, Yeni Eğilimler ve Kent Yoksullukları", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 108.

[240] Yücel Can, "Durkheim ve Merton'ın Anomi Kuramları Bağlamında Cemaatten Cemiyete Türk Toplumu", **Muhafazakâr Düşünce**, 2004, 1(2): 95-105, s. 103.

[241] Celaleddin Vatandaş, "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", **Istanbul Journal of Sociological Studies**, 2007, 35: 29-56, s.30.

özellikler ile bu özelliklerin üzerine inşa edilen toplumsal roller, bilim insanlarınca cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) terimleri ile ifade edilerek ayrıştırılmıştır. Bu ayrışmanın başlangıç tarihi oldukça yakındır. Toplumsal cinsiyet kavramını, sosyolojik olarak il kullanan kişi, Ann Oakley'dir. Oakly, "Sex, Gender and Society" isimli eserinde ilk kez biyolojik cinsiyet toplumsal cinsiyet terimlerini kullanmıştır. Bununla toplumsal eşitsizlik ve bölünmeye de gönderme yapmıştır. Bugün, literatürde, bu ikilinin birbirinden farklı anlamsal boyutlarıyla ilgili geniş bir alan bulunmaktadır.[242]

Cinsel kimlik, bireyin biyolojik olarak sahip olduğu cinsin bilgisine ve kendi dışındaki insanların cinsiyetlerini de tanıma yeteneğini ifade etmektedir. Bireyin, cinsel kimliğinin oluşumu çok erken yaşlarda başlar. Genellikle iki yaşında küçük bir çocukken, kendi cinsiyetini kavrar. Babasının er, annesinin dişi olduğunu bilir. Fakat bu bilgi onda henüz biyolojik özelliklerden ziyade, kılık kıyafet ve toplumsal rollerle ilişkili yüzeysel bir bilgidir. Beş altı yaşlarına geldiğinde ancak, cinsiyetin değişmez olduğu, dişi ya da erkek doğan birinin bu cinsiyetle öleceğini kavrarlar.

Cinsel kimlik belirlendikten sonraki adımda, iki cinsle ilgili inanç ve tutumların belirlenmesi gelir. Bu inanç ve tutumların belirlenmesinde birey iki ayrı durumla karşılaşır. Birincisi, cinsel kalıplardır. Bu kalıplar içerisinde bireylerin sahip oldukları cinsiyetle ilgili tutum, davranış, tepki vb. konularda kadın ve erkek arasındaki farklar yer alır. İkincisi, ideal kadın ve erkekle ilgili cinsler arasında bulunması gerektiğine inanılan farklılıklarla ilgilidir. Gerçekte bu farklar olmayabilir. Fakat toplumun birey için belirlediği kalıplar bu farklılıkları ortaya çıkarabilmektedir.

G. H. Mead, 1934 yılında "Self and Society" adlı eserinde, rol kavramından bahsetmektedir. Birey, toplumda rolleriyle yer almaktadır. Ralph Linton'un 1936 tarihli "The Study on Man: An Introduction" eseriyle birlikte rol kavramı, sosyolojide başat kavramlardan biri olmuştur. Toplumsal rol, bireyin toplumsal statüsü gereği göstermek durumunda olduğu gerçek veya beklenen davranış ve tutum kalıplarıdır.[243]

---

[242] Celaleddin Vatandaş, **a.g.m**., s.31.

[243] Mine Tan, **Kadın: Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi,** Türkiye İş Bankası, Ankara, 1979, s. 158.

Rol kavramıyla ilgili yapılacak tanımlamalarda ortak olan, toplumun bireyden beklediği birtakım davranışların olmasıdır.

Rolün toplumsal cinsiyetle ilgili kısmına gelince, buradaki ana unsur, bireyin er veya dişi olmasıdır. Bu nedenle her zaman iki cinsiyet rolü olmuştur: Erkek-kadın rolü ile eril-dişil rol. Konuya dair çalışmalar yapan psikolog ve sosyologların çoğu yaş ile cinsiyet rollerini birlikte ele almışlardır. Çünkü, bu iki özelliğe bağlı olarak birey topluma, toplumsal iş bölümüne katılma imkânı bulur. Ayrıca bu iki kriter, farklı yaş kademelerinde yapılması gereken görev ve sorumlulukları belirler.[244]

Cinsiyet rollerinin ortaya çıkışı ile ilgili tartışmalar devam etmekle birlikte, Ralf Dahrendorf gibi rol teorisi müdafacıları, cinsiyet rollerinin toplumsallaşma ve içselleştirme ile gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Öğrenme üzerinden hareket eden yaklaşıma göre, birey öncelikle anne babasına bakarak, sonra sosyal çevresinde olup bitenlere göre cinsiyetine uygun rolleri almaktadır. Toplum da birey cinsiyetine uygun olarak yaptığı rolleri pekiştirmekte, aksi rolleri düzeltmektedir. Taklit de cinsiyet rollerini öğrenmede oldukça etkilidir. Zaten çocuklar, başkalarını taklit etme konusunda çok yeteneklidir. Toplumsal öğrenme teorisine göre çocuklar kendi cinslerindeki anne babasını davranışlarında rol model almaktadır.

Cinsiyet rollerinin ortaya çıkışının tarihsel kökenine gelince, pek çok sosyolog, kadın-erkek rol farklılığının kökenini iş bölümü sürecinin başlamasında bulmuşlardır. Toprağın işlenmesi, metallerin bulunması, hayvanların evcilleştirilmesi, dokumacılık vb. faaliyetlerle ortaya çıkan zorunlu iş bölümü, kadın ve erkeğe de farklı roller yüklemiştir.[245] Oluşan bu yeni toplumsal süreçte erkekler dış işlerde, kadın ise, doğum, çocuk bakımı gibi nedenlerle ev içi işlerle meşgul olmuştur. Özetle, cinsiyet rollerinin oluşmasında temel etken kadın ve erkeğin fizyolojik özelliklerinden kaynaklı farklılıklar olmuştur.

---

[244] Sevim Evrim, **Şahsiyet Alanında Psikososyolojik Bir Kavram Olarak Rol Sorununa Giriş**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1972, s. 102.

[245] Mine Tan**, a.g.e**., s. 164.

Modern zamanlarda insan hayatını değiştiren köklü değişikliklere, sanayi ve bilgi toplumunun etkilerine rağmen toplumsal cinsiyete ilişkin kalıplar varlığını devam ettirmektedir. Bu devamlılıkta ailenin işlevselliğini devam ettirmesinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Türkiye'de aile kurumu, bir yandan üretim, tüketim ve türün devamlılığını sağlarken, diğer taraftan toplumsal değerleri ve buna bağlı olarak cinsiyet rollerini de yeni nesillere aktarmakta, yeniden üretmektedir.[246] Fakat modernizm sürecinde Batı merkezli uygulamalar, ailenin de doğasını bozamaya yönelik birtakım çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Bio-tıp, nörobilim, nano-biyoloji, nano-teknoloji gibi alanlarda yapılan bilimsel çalışmalarla insan biyolojisi, fiziksel ve biyolojik olarak değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu amaca hizmet eden transhümanizm, gerek çevre gerekse insanı değiştirme-dönüştürme amacıyla hareket etmektedir.

Transhümanistler, posthuman sürecine ulaşmak için genetik ve enformasyon teknolojisini kullanmaktadırlar. Nitekim alanda çalışmalarıyla tanınan R. Kurzweil, bir zaman sonra insanın kendi kendisini yükleyeceği, kan dolaşımında nanobotlara sahip olacağı, biyolojik olmayan deneyimlerden hoşlanan siborgların olacağını iddia etmektedirler.[247]

Yaşanan bu sürecin bir göstergesi olarak 1950'lerden itibaren cinsiyetsiz kıyafetler modalaşmaya başlamıştır. Amaç, toplumda yer alan cinsel eşitsizliklerin ortadan kaldırılarak kadının güçlenmesini sağlamak olarak dile getirilmiştir. Bu amaçla bağlantılı olarak biyolojik kimliği ifade eden "sex" terimi yerine toplumsallığı ifade eden "gender" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Bireyin biyolojik kimliğini görmezden gelerek cinsiyetsizlik vurgusu yapan bu hareketler, tarihsel olarak erkek egemen bir yaklaşımla erkeklerin toplumda bir iktidar oluşturduğunu, kadın erkek ilişkisinin temelde sorunlu olmasına sebep olduğunu iddia etmektedirler. Bu oluşumda en büyük etki din ve aile olduğu için de en büyük tehdit kaynağı olarak bu iki toplumsal kurumu görürler.

---

[246] Barlas Tolan, "Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller", **Aile Ansiklopedisi**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991, s. 209.

[247] Ahmet Dağ, "Toplumsal Bir Kötülük Olarak: TCE veya Cinsiyetsizleştirme", **Çilingir Düşünce ve Kültür Dergisi,** 2017, .4(17): 16-19.

Türkiye'de de etkileri görülen cinsiyetsizleştirme hareketlerin hedefinde aile yapısı bulunmaktadır. Kadın için kariyer sahibi olmak, kendi parasını kazanmak, "eş ve anne" olmaktan daha önemli gösterilmekte, reklamlar, diziler gibi medya ve sosyal medya aracılığı yanı sıra çeşitli dernek ve STK'larla bu düşünceler yoğun olarak desteklenmektedir.

Dünyada ve Türkiye'de cinsiyetsizleştirme politikalarını en çok destekleyen grupların başında feminsit gruplar gelmektedir. Onlara göre, cinsiyet, biyolojik değil, sosyo-kültürel bir durumdur. Feminizm, "kadın özgürlüğü" üzerinden geliştirdiği söylemlerle, toplumun cinsiyete yönelik algılarını değiştirmek, erkek egemen toplumsal düzeni ortadan kaldırmak ve kadının pozisyonunu güçlendirmeyi hedeflemektedirler.[248]

Türkiye'de tam adı "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi" olan ve 45 ülkenin imzası olan 2011 tarihli "İstanbul Sözleşmesi"[249], içinde yer alan maddelerle, her ne kadar aile içi şiddet ve kadına yönelik etkilerinin önlemesi amacıyla imzalansa da ailenin parçalanması ve kültürün yok edilmesi tartışmalarına sebep olmuştur.[250]

Kadın üzerinden bu tür söylemlerin sürekli tekrar edilmesi, kadın ile evi arasındaki bağı koparmakta, aidiyet duygusunu yıpratmaktadır. Ailenin temeli olan kadının aracılığıyla ailenin varlığına yönelik bu gibi tehditlerin farkında olunması ve aileyi koruyucu tedbirlerin sürdürülebilir özellikleriyle güncellenmesi gerekmektedir.

1.5.7. İletişim Teknolojisindeki gelişmeler-Medya ve Sosyal Medya Ekseninde Dijital Bağımlılık

İletişim, insan için temel ihtiyaçlardan biridir. Geçmişten bugüne, teknolojinin gelişmesiyle ileti aktarımı da farklı bir sürece girmiştir. Bu anlamda kaynak, hedef,

---

[248] Ümmet Erkan, "Unisex Akımı ve Cinsiyetsiz Beden Tartışmaları", **Medeniyet Bülteni**, 2019, 49:21-23., s. 22.

[249] Kadriye Bakırcı, "İstanbul Sözleşmesi", **Ankara Barosu Dergisi**, 2015, 4: 133-204, 134.

[250] İstanbul Sözleşmesi: Madde:4-6-12-42 maddelerinin eleştirileri için bkz.: Hayrunisa Dokuyucu Solak; "Muhafazakâr Kadınların İstanbul Sözleşmesi Bağlamında Cinsiyet Eğilimleri", **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2022, 28: 126-152.

ileti teknolojiye bağlı gelişmeler çerçevesinde sürekli güncellenmektedir. Teknoloji, insanın ürettiği bilginin sosyal alanda anlam bulmasıdır. Yani teknoloji, sosyalleşmiş bilgidir.[251]

Modern zamanın tüketim alışkanlığının esiri olan insan, teknolojinin de sıkı bir takipçisi haline dönüşmüştür. Teknolojinin sağladığı üretimsel gelişmeler aracılığıyla dijitalleşmiş birey, toplumdan soyutlanmış, sanal bir dünyaya sıkışmış ve tek tip bir şekel dönüşmüştür. Teknoloji ile modern birey makinenin kölesi olma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır.[252] Makinenin kölesi olan birey artık içinde bulunduğu teknik ağın bir parçası haline dönüşmüştür. Birey, teknikle bütünleşmekte ve bu sayede sistemin tamamlayıcısı olmaktadır.[253] Hayatını, bu makinesel kölelikle biçimlendirmiş modern insan, güncel teknolojiye ulaşmak için kitle iletişim araçları ve medyanın son model teknolojilerinden faydalanmaktadır. Fakat, tarih boyunca bilgi kaynakları sürekli tekelleşme yolunda yer almış, birey önceden biçimlendirilmiş ve tasarlanmış bilgilerle teknolojinin gelişim seyrinde yol almıştır.[254]

Literatürde, "Yeniliklerin Yayılma Kuramı" olarak yer alan bir kavram vardır. Bu kavrama göre, yeni ürün, yeni Pazar, yeni reklam vb. sistemler "yenilik" olarak sunulmaktadır. 1960'ı yıllarda Rogers Everett, kavramı tanımlamıştır. Rogers'a göre, yeniliğin yayılma kuramında, bir yeniliğin kabul edilmesi ya da reddedilmesinin ardında bireyde veya bireyin yer aldığı sosyal sistemde meydana gelen değişimler yatmaktadır. Bu değişimlerin ortaya çıkması süreci şu şekildedir: Bilgi, ikna, karar, kabul ve onaylama.[255]

Teknoloji modern insanın hayatının her alanında belirleyici ve yönlendiricidir. Teknolojiye yön veren temel etki ise ihtiyaçlardır. Yeni ihtiyaçlar, teknolojiyi sürekli bir adım daha ileri gitmeye yönlendirmektedir. Ortaya çıkan yeni teknoloji modelleri

---

[251] Deniz Yengin, "Teknoloji Bağımlılığı Olarak Dijital Bağımlılık", **The Turkish Online Journal of Design**, Art and Communication – TOJDAC, 2019, 9 (2): 130-144, 131.

[252] Deniz Yengin**, a.g.m.**, s.132.

[253] Maurizio Lazzarato, **Göstergeler ve Makineler**, (Çev. Ferda Nur Demirci), Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 25.

[254] Deniz Yengin, **a.g.m.,** s. 132.

[255] Everett M. Rogers, **Diffusion of innovations**. (4th ed.), Free Press, New York, 1995, s. 165.

de insan hayatını maddi, manevi etkilemektedir. Çünkü, her teknolojik yenilik, sistem üzerinde baskı yaratır ve bireysel ve toplumsal değişimi zorunlu kılar. Modern zamanlarda çevirim içi sanal dünya ile çevirim dışı gerçek fiziksel dünya birleşimiyle sosyal yansımalar ortaya çıkmaktadır. Sosyalleşeme, sınırsız erişim imkanlarıyla teknoloji temelli küresel ağ olan internet aracılığıyla meydana gelmektedir. Bazılarına göre, küresel devrimin taşıyıcıları da internet, mobil iletişim ve sosyal medya ağlarıdır.[256]

Dünya nüfusunun yarıdan fazlası internet kullanmaktadır. Ortalama 5 milyar insanın mobil telefonu bulunmaktadır. Bu telefonlar aracılığıyla yaklaşık 2,5 milyar insan internete girebilmektedir. Yani dünya nüfusunun üçte birine denk gelecek bir kitle mobil internet kullanıcısıdır. Bu durum dünya genelinde dijital devrimin nasıl hızla gerçekleştiğinin göstergesidir. Dijital iletişim araçları insanlar tarafından sürekli kullanım halindedir. Dakikada milyonlarca mesaj atılabilmekte, gündelik alışverişler dahi dijital ortamlarda gerçekleştirilmektedir.

Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırmasına göre, 2022 yılında Türkiye'de %94,1 oranında evden internet erişimi sağlanabilmektedir. İnternete erişim düzeyi en yüksek olan iller, İstanbul (%98,7), Batı Anadolu (Ankara, Konya, Karaman) (%94,4), Ege (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) olarak gerçekleşmiştir.[257]

Aynı araştırmada internet kullanan bireylerin oranı, (16-74 yaş grubu bireylerde) %85 olurken, erkeklerde internet kullanım oranı %89,1 iken, kadınlarda %80, 9 olarak istatistiklere yansımıştır. Aynı şekilde Türkiye'de düzenli olarak internet kullananların sayısı %82,7 olarak tespit edilmiştir. Bu alanda da erkekler (%49,7), kadınlardan (%42,7) daha fazla yer almaktadır.

---

[256] Mary Chayko, **Süperbağ(lantı)lı: İnternet, Dijital Medya & Tekno-Sosyal Hayat,** (Çev: Bayındır, B. Yengin, D. ve Bayrak, T.), Der Yayınları, İstanbul, 2018, s. 40.

[257] "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması", **TÜİK**, 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587, Erişim: 16.11.2023.

En fazla satın alınan veya abone olunan içerikler ise %26,4 ile film ve dizi kanalları olmuştur. Bunu, %23,2 ile müzik dinleme-indirme siteleri, %15,1 ile yazılım indirme (sürüm yükseltme) takip etmiştir. Ayrıca, %21 oranında bir kitle nüfusu ulaşım hizmeti (otobüs, tren, uçak, gemi vb.) satın almış, %14,9 oranında kültürel etkinliklere (sinema, tiyatro, konser vb.) bilet alma, %13,4 ile internet veya mobil telefon bağlantı aboneliği sağlanmıştır.

2022 yılında bireylerin en fazla kullandıkları sosyal medya ve mesajlaşma uygulaması ise, %82 ile WhatsApp olmuştur. Bunu %67,2 ile Youtube, %57,6 ile Instagram takip etmiştir.[258]

Tüm bu veriler, günümüzde sosyal medyanın toplumsal bir alışkanlık oluşturduğunu ispatlamaktadır. Her yaştan insanın içinde yer aldığı sosyal medya, bireyin ilgi ve ihtiyaçlarına göre kullanılmaktadır. Teknoloji artık araç değil, amaç olarak kullanılır hale gelmiştir. Bu durum bağımlılık sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Özellikle aile içerisinde sosyal medya, bireyin içinden çıkamadığı psikolojik ve toplumsal sorunları için alternatif alan kullanımıyla bağımlılıklara sebep olabilmektedir. Bağımlılık, bireyin akıl, ruh ve beden sağlığına zarar vermekle kalmayıp, ayrıca takıntılı ve engellenemeyen istek durumları ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum, kullanım süresinde artış, kullanımın kesilmesiyle yaşanan yoksunluk, kullanımla birlikte aileden kopuş, yalnızlaşma, toplumsal etkinliklerden uzaklaşma ve isteksizlik, fiziksel sorunlara rağmen kullanıma devam edilmesi gibi göstergelerle dışa vurmaktadır. Bu göstergelerden sadece üç tanesinin bulunması bile kullanıcının "bağımlı" olarak tanımlanması için yeterli olmaktadır.[259]

"İnternet bağımlılığı" tanımlaması bir hastalık olarak ilk defa 1995 yılında Ivan Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders'ın madde bağımlılığından

---

[258] "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması", **TÜİK,** 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587, Erişim: 16.11.2023.

[259] Werner J. Severin, James W. Tankard, **İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları**, (Çev. Ali Atıf Bir ve Serdar Sever), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1994, ss.460-464.

türetilerek kullanılmıştır.[260] Davranışla ilgili bir bağımlılığı ifade eden internet bağımlılığı, belirginlik, ruh hali değiştirme, uzaklaşma, çelişme, nüksetme unsurlarını taşımaktadır. Bağımlılık durumu, iletişim faaliyetlerinin internet üzerinden sürdürülmesi sebebiyle tetiklenmektedir. Bu tür bağımlılarda, aile, iş, okul ve arkadaş çevrelerinde sorunlar yaşanabilmektedir. Çünkü internet bağımlısı birey, kendi kontrolünü kaybetmekte, bu da psikolojik, sosyal ve akademik problemleri beraberinde getirmektedir.

Aslında medyanın bireyin hayal dünyasında oluşturduğu bağlılık durumu uzun zamanlardan beri var olmuştur. Fakat, yeni medyanın bağımlılık oluşturma durumu, eski medya araçlarına göre oldukça yüksektir. Yeni medya araçları, insanları daha uzun süre oyalamakta ve içine çekmektedir. Eski medya araçlarından biri olan televizyon karşısında dizi izleyen bir insanın, araya giren reklamlarda gerçek boyuta dönmesi, dizi aralıklarının haftayla sınırlanması gibi durumlar bağlılığı azaltıcı faktörlerdir. Yeni medya araçlarında ise birey, dilediği zaman ve dilediği kadar dizi izleme imkânı bulunmaktadır. Bu durum bağımlılığın oluşmasında en önemli aktördür. Oluşan bu bağımlılığın dozu ve etkisi çok daha yüksek olabilmektedir.[261]

Günümüzde dijital hastalıkların başında Nomofobi ve Netlessfobi yer almaktadır. Nomofobi, akıllı telefondan uzak durmaya dair bireyin geliştirmiş olduğu korku durumu iken, Netlessfobi ise, internetsiz kalma korkusudur. Her iki rahatsızlık da bireylerin sağlık durumlarını olumsuz etkilemekte, bireyde ruhsal çöküşün yaşanması gibi travmatik sonuçlara yol açabilmektedir.[262]

Dijital bağımlılığın, aile içi ilişkilerde de sorunlar yarattığı açıktır. Yapılan araştırmalarda, dijital bağımlılık ile aile içi iletişimsizlik arasında doğru orantılı bir ilişki saptanmıştır. Bu tür bağımlılıkla, ikili iletişimler zayıflamış, karı-koca birbiriyle sohbet edip beraber zaman geçiremeyen bireylere dönüşmüşlerdir. Ayrıca evlilik

---

[260] Deniz Yengin, **a.g.m.**, s. 139.

[261] Ayten Övür, "Diseases and The Possible Effects that The New Media Brought into The Digitalizing World", **Communication and Technology Congress** 2017, İstanbul Aydın Üniversitesi, CTC Conference Proceedings Book, ISSN: 978-88-87729-44-3: 20-36.

[262] Deniz Yengin, **a.g.m.**, s. 140.

anlaşmasıyla bir arada yaşayan çiftler, dijital platformların kendilerine sunduğu sanal dünyaların büyülü etkisiyle eşini beğenmemeye, zamanla ondan uzaklaşmaya, gizli ya da açıktan meşru olmayan ilişkiler yaşayabilmektedirler. Bu durumun boşanma oranlarını arttırdığı artık bilinen gerçeklerden biridir. Yine, sosyal medya, aile veya arkadaşlar dışındaki yabancı insanlarla iletişim kurmak için kullanıdığında eşler arasında farklı problemlere sebep olabilmektedir.[263] Ayrıca sosyal medyanın aile ilişkilerini bozduğu, depresyon ve güvensizliği arttırdığı da tespit edilmiştir. Dijital bağımlılık, sadakatsizlik, kıskançlık, ilişki çatışması, kavga, ayrılık ve hatta boşanmalara sebep olabilmektedir.[264]

Ellerinden telefon düşmeyen ebeveynlerin zararları bununla sınırlı kalmamaktadır. Dijital bağımlılık en çok çocuğa zarar vermektedir. Her ağladığında eline telefon verilen çocuklar da bu tehlikeli bağımlılıkla çok küçük yaşlarda karşı karşıya kalmaktadır. Bir çocuğun küçük yaşlardan itibaren ekran karşısında büyümesi, o çocuğun zamanla çevresine duyarsızlaşmasına ve içine kapanmasına sebep olabilmektedir. Böyle bir çocukluk geçiren bireyin, ilerleyen yaşlarda gerek sosyal ve akademik hayatında gerekse iş hayatında birtakım olumsuzluklar yaşaması kaçınılmazdır. Bu durumun yaygınlaşması, aile kurumu için büyük tehlike oluşturmaktadır.

Boşanma sonrasında da bazı bireylerin sosyal medya kanallarında gerçek kimliklerini gizleyerek karşı cinsten kişilere mesaj gönderdikleri, bu sayede medeni hallerini gizleyerek daha kolay arkadaşlıklar kurdukları yapılan sosyal araştırmalarda tespit edilen konulardandır.[265]

Literatürde de dijital bağımlılığı azaltmak için sosyal temasların artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Aile fertlerinin birbirleriyle sağlıklı zaman geçirmesi,

---

[263] Naomi Whiteside vd., "Helpful or harmful? Exploring the impact of social media usage on intimate relationships", **Australasian Journal of Information Systems**, 2018, 22:1-23. Research on Recent Advances in Social Media.

[264] Russell B. Clayton, "The third wheel: the impact of Twitter use on relationship infidelity and divorce", **Cyberpsychol Behav Soc Netw**. 2014 Jul;17(7):425-430, s.427.

[265] Betül Aydın vd., "Sosyal Ağ Kullanımının Boşanma Sürecine Etkisi", **Universal Psikoloji Dergisi**, 6(1): 1-8, s. 1 – 8, s.5.

dijital dünya ile etkileşimi azaltacağı için sanal dünyada geçirilen süreyi de azaltacaktır. Bu durum, sağlıklı aile ilişkileri için hayati önem taşımaktadır.

1.5.8. Mahremiyet Algısının Dönüşümü

Köken itibariyle arapça bir kelime olan "mahremiyet", gizlilik, yasaklılık, dokunulmazlık gibi anlamlara gelmektedir. Anthony Giddens'ın tespitiyle, mahremiyet, doğu kültüründe "görünmezlik", batı kültüründe "dokunulmazlık" olarak anlaşılmaktadır.[266] Sözlükte ise, mahrem kelimesi, "samimi, içli-dışlı, herkesçe bilinmemesi gereken, herkese söylenmeyen, gizli olan" demektir.[267]

Mahremiyet hem bireyin kendisi ile baş başa kaldığı zamanları, hem de ailesiyle geçirdiği zaman dilimlerini içermektedir. Bu anlarda birey, inzivaya çekilme, kendi başına kalma, özel alanını saklı tutma duygularında olabilmektedir.[268] Mahremiyet, kişiye özel sınırlardır. Ve bu sınırlar içinde tek söz sahibi kendisidir.[269] Bu mahrem alanda kimliksel oluşumunu güçlendiren ve kişisel haklarının farkında olan ve karşı tarafa kabul ettirebilen bireylerin kendi özdenetimlerini oluşturarak bireyselliğini ve özgürlüğünü muhafaza edebilmesi mümkündür.[270]

Mahremiyetle ilgili seçkin tanımlardan biri de Irwın Altman'a aittir. Bu tanımlamaya göre mahremiyet, "bir kimsenin kendisine veya grubuna ulaşma gayreti üzerindeki seçici kontrolüdür." Buna göre mahremiyet, kişiyi hem özgürleştiren hem de başkalarına karşı koruyan bir haktır.[271] Mahremiyetin sınırı, bireye, ruh haline, zamana, içinde bulunduğu şartlara, kişilik yapısına, mizacına, kültürel ve sosyal

---

[266] Anthony Giddens, **Mahremiyetin Dönüşümü,** (Çev. İ. Şahin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s.77.

[267] Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara, 1990.

[268] Melek Göregenli, **Çevre Psikolojisi: İnsan Mekân İlişkileri,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 61.

[269] Zygmunt Bauman, **Yaşam Sanatı**, (Çev. Akın Sarı), Versus Yayınları, İstanbul, 2011, s. 36.

[270] M. Cumhur İzgi, **Etik Açıdan Yaşlı Mahremiyeti: Huzurevi Örneğinde Hizmet Alanlar ve Verenler Açısından Bir Değerlendirme**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2009, s. 61.

[271] Mehmet Yüksel, "Modernleşme ve Mahremiyet", **Kültür ve İletişim Dergisi**,2003, 6(1), 75-108, s.100.

yapıya göre değişiklik gösterebilmektedir.[272] Fakat, bu farklılıklar kullanılan aracın oluşturduğu alışkanlıklar aracılığıyla normalleşebilmektedir. Mahremiyet gözetlenmekten kaçmak demektir. Dolayısıyla gözetlemenin bir hak ihlali olduğu savunulabilir.[273]

Mahremiyet kavramı insan ilişkileri içerisinde farklı boyutlarda ele alınabilir[274]:

- Bireysel Mahremiyet: Bireyin dışarıdan gelecek müdahalelere karşı korunmasıdır.
- Mekânsal Mahremiyet: Bireyin içinde yaşadığı çevrenin korunmasıdır.
- Enformasyon Mahremiyeti: Bireyin özel bilgilerinin toplanması, saklanması ve kullanımıyla ilgili mahremiyettir.

Mahremiyet, hukuksal olarak ele alındığında ise literatürde üç çeşit yaşam alanından bahsedildiği görülmektedir:[275]

- Ortak Yaşam Çevresi: Bireyin herkesle paylaştığı yaşam alanını ifade etmektedir.
- Özel Yaşam Alanı: Bireyin sadece çok yakın çevresi tarafından bilinen yaşam alanıdır.
- Gizli Yaşam Alanı: Bireyin kendine özel olan, başkalarının bilmesini istemediği yaşam alanıdır.

Mahremiyet, her ne kadar bireyin kendine özel yaşam alanı, kendi bilgi ve eylemlerini başkalarıyla paylaşmak istememesi, gizli alanı olarak kabul edilse de birey, başka kişilerle girdiği iletişim ve sosyal etkileşimler aracılığıyla zaman zaman

---

[272] Ali Toprak, vd., **Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım"**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009, ss.141-142.

[273] Ali Toprak, vd., **a.g.e**., s.143.

[274] Ayşegül Elif Karagülle, **Günümüzde Değişen Mahremiyet Algısının Sosyal Ağlar Bağlamında İncelenmesi,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2015, s.28.

[275] Nalan Çelikoğlu, **Türkiye'de Üniversite Gençliğinde Mahremiyetin Dönüşümü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007, s. 7.

bazı mahrem bilgilerini paylaşabilmektedirler. Özellikle son yıllarda internet ve sosyal medya araçlarının yaygınlaşması mahremiyetin dönüşümünü de gündeme getirmiştir.

Ortaya çıkan yeni sosyo-kültürel, siyasal ve teknolojik gelişme ve değişmeler, kişilerin mahremiyet alanını dar bir alanla sınırlamakta, hatta ihlal edilir duruma getirmektedir. Bu ihlal durumu, bazen iradeli, bazen de irade dışı oluşabilmektedir. Çeşitli sosyal medya platformları bu ihlallerin oluşmasında en önemli aracılardır. Zira bu platformlarda, kişinin özel bilgileri kaydedilmekte, yazışma ve paylaşımlar takip edilmekte, teknik sinyallerle bireyin nerede olduğu rahatlıkla tespit edilebilmekte, telefon görüşmeleri dinlenebilmekte, yapılan her türlü iş ve eylem de kayıt altına alınabilmektedir. Bu durumda birey farkında olarak ya da olmadan pek çok mahrem bilgisini, insanlarla paylaşmakta, paylaşıma açık hale getirmektedir. Oluşturulan profillerde bilgi ve resimler aracılığı ile, kişiye özel resim ve videoların başkalarıyla paylaşımı ve bunların sosyal medya platformları üzerinden paylaşımına izin vermesi, kişinin cep telefonu kamerası veya web camlar aracılığıyla yaşantısını tüm dünyanın gözlemine açık hale getirmesi, mahrem alanın ihlaline en belirgin örneklerdendir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojinin insan hayatında geniş yer almasıyla toplum, bir anda gözetlenen toplum haline dönüşmüştür. Michel Foucault'un literatüre kazandırdığı "panoptikon" kavramı, söz konusu bu gözetleme ve dolayısıyla bu gözetlemeden kaynaklı hapis olma durumunu ifade etmektedir. Panoptikon modelde birey, göz altında tutularak iradesi kolayca ele geçirilebilmekte ve yönlendirmelerde bulunulabilmektedir. Bireyin davranışları bir laboratuvar ortamındaymış gibi kolayca işlenmekte ve biçimlendirilmektedir.[276] Panoptikon, aynı zamanda güçlü olanın güçsüz olanı hakimiyeti altına alması olarak değerlendirilebilir. Üst akıl, kalabalık kitleleri, çeşitli yöntemlerle kolayca etkisi altına alabilmektedir.[277] Böyle bir denetim ve gözetleme ortamında mahremiyetten bahsetmek mümkün değildir.

---

[276] Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara, 1992, s. 257.

[277] Hakan Yüksel; "Sosyal Medya Ortamında Mahremiyet Sorunu: Facebook ve WhatsApp Platformları", **Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi**, 2021, 7: 86-107.

Süperpanoptikon ise, panoptikon kavramının dijital olarak dönüşümüdür. Öyle ki bilgisayar ve dijital teknolojiler aracılığıyla, bahsi geçen hapishane modelinin kapsamı da genişlemiş, küresel anlamda tüm dünya gözetlenmeye açık hale gelmiştir.[278] Dünya ile birlikte insanlar da gözetlenir hale dönüştüğü için mahremiyetin dönüşümü de kaçınılmaz olmuştur. Çünkü, teknolojik ve dijital teknolojilerin tüketiminin olduğu yerde gözetleme kaçınılmazdır.[279] Bu da bireyi süperpanoptikona mahkûm hale getirmektedir. Dijital içerikler uygulama olarak indirilirken bile kullanım sözleşmesi adı altında kişisel veriler elde edilmekte, enformatik mahremiyet sınırları açılmaktadır.[280]

Mahremiyet sınırlarının aşılarak veri güvenliğinin sekteye uğratılması[281], sosyal medya araçlarının güvenirliğini de tartışılır hale getirmektedir. Görsellerin izinsiz olarak paylaşılması hem kişiler için hem paylaşım yapan sayfalar için farklı problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Z kuşağının rol model olarak aldığı ve "ünlü" tanımlaması yaptıkları kişilerin sosyal medyada yaptıkları paylaşımlar, mahremiyetle ilgili farklı problemlere kapı aralamaktadır. Özel hayatlarında paylaşmadıkları tek bir şey kalmayan bu tür kişilerin yeni nesil çocuklar ve gençler üzerindeki etkileri göz ardı edilemez boyutlardadır.

Türkçe sözlük karşılığı, "Herhangi bir özelliğiyle dikkat çeken, kitleleri etkileme gücü olan kimse veya nesne"[282] olan, bugün ise, fikir, düşünce ve davranışları diğer insanlardan daha fazla tercih edilen, onay gören kişi anlamında kullanılan "fenomen" kelimesi, sosyal medya platformları için kullanıldığında, dijital platformlar aracılığı ile tanınmış, şöhret bulmuş, belirli takipçi sayısına ulaşmış, sanal bir kitlesi olan kişiler için kullanılan bir kavramdır. Genellikle instegram ya da youtube fenomeni şeklinde kullanılmaktadır. Ürettikleri fotoğraf ve video içerikleriyle takipçiler

---

[278] David Lyon, **Gözetlenen Toplum Günlük Hayatı Kontrol Etmek,** (Çev: Gözde Soykan), Kalkedon, İstanbul 2006, s.233.

[279] George Ritzeri, **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, (Çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 122.

[280] Hakan Yüksel, **a.g.m**., s. 90.

[281] Seçil Utma, "Mahremiyet Olgusu ve Sosyal Medyada Mahremiyetin Serüveni**" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,** 11 (59): 1193-1204, s.1197.

[282] Sözlük, **TDK**, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 20.11.2023.

kazanan, sevilen, hayran olunan, fikir ve bilgisine güvenilen bu fenomenlerin paylaşımları, elektronik ağın desteğiyle iletilerini geniş kitlelerle paylaşmaktadır.

Sosyal medyanın serbest ve denetimsiz işleyen yapısı sebebiyle mahremiyet problemi yanında bireyde kimlik belirsizliği de oluşturabilmektedir.[283] Dijital platformlarda yeniden farklı bir kimlik arayışında olan bireylerin rol model arayışları, mahremiyet sınırlarını ihlal etmektedir. Ayrıca bu durum veri güvenliği konusunda da birtakım ihlaller doğurabilmektedir. Daha fazla takipçi elde edebilmek için mahremiyet sınırlarını zorlayan paylaşımların yapılması pek çok zaman dini ve ahlaki değerlerin de ayak altına alınması sonucunu ortaya çıkarabilmektedir.[284]

Sosyal medya ve dijital platformların kurdukları yeni dünyada iletişim aracı görmek, göstermek ve gözetlemek ve gözetlenmektir.[285] Bu sebeple bu tür mecralarda paylaşılan materyallerin başında fotoğraf ve video gelmektedir. Gündelik hayatta yaşanılan deneyimler ağa yüklenmekte, bunların takipçiler tarafından görülmesi sağlanmaktadır.[286] Bir şey ne kadar görülüyorsa, o kadar değer kazanıyor.

Modern dünyada teknolojinin gelişmesine paralel olarak insanlar bir yandan birbirlerine çok yakınlaşmakta, diğer yandan gün geçtikçe daha fazla yalnızlaşmaktadırlar. Sosyal medya ağları, internet kullanıcıları için varlığının vazgeçilmez temel bir aracı haline gelmiştir.[287] Akıllı telefonlar sayesinde artık bilgisayara gerek kalmaksızın kolaylıkla bu tür mecralara girebilmek de, sosyal medyaya ulaşmayı oldukça kolaylaştırmıştır. Sokakta, evde, çarşıda, yemekte, sporda, hatta okulda insanlar ellerinde telefonla görülebilmekte, yazışma ve takiplerde bulunabilmektedir.

---

[283] Bermal Aydın, "Sosyal Medya Mecralarında Mahremiyet Anlayışının Dönüşümü." **İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi,** 2013, (5), 131-146.

[284] Yahya Turan, "Sosyal Medyanın Kimlik Gelişimindeki Rolü", **Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu**: 399-420, 2016.

[285] Seçil Utma, **a.g.m.**, s. 1197.

[286] Ali Toprak vd., **a.g.e.,** s. 156-161.

[287] Gönül Eda Özgül, "Bir Görme Biçimi Olarak Yeni Medya: Kamusal Bir Alan İmkânının Araştırılması", **Journal of Yasar University**, 26(7): 4526-4547, s.4530.

Bireyin sosyalleşme adına ihtiyaç duyduğu her şeyi bu tür mecralarda karşılama isteği ve bunu yeterli görmesi, başka bir kimlik oluşumuna sebep olmaktadır. Bu anlamda sosyal medya bazı sosyal yönelimleri pekiştirmiş, birtakım sosyal normların değişimini hızlandırmıştır. Sosyal medyada "fenomen"lere kolayca ulaşılır olması, bireyin "sıradan olmadığını kanıtlama arzusuyla kendi "ideal" kimliklerini oluşturma çabasına dönüşmüştür. Tanınırlık, modern dünyada bireyin önemli olduğuyla ilgiliymiş algısına bürünmektedir. Bu durumda Bauman'ın dediği gibi: "Görülüyorum, o halde varım." gençler için motto kavramlar arasında başta gelmektedir.[288] Bilgiye her yerden ve her zaman ulaşılabilir olması, sınırları da ortadan kaldırmış, küresel köy kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu durum bazı olumlu sonuçları olsa da pek çok olumsuz sonuca neden olmuştur. Bunların başında, sosyal medyanın kontrol edilememe özelliği gelmektedir. Ayrıca sosyal medya, güvenilir bilgi kaynaklarından olmaması sebebiyle bilgi kirliliğinin fazlaca yer aldığı ortamlar olma özelliğine sahiptir.[289]

İnsanın en başat duygularından biri olan merak, modern teknoloji ile birleşince, medyada bir ifşa aracı olabilmektedir. Bu durumda en çok merak edilen kişilerin mahremiyet alanı en çok ihlal edilen kişiler olduğunu söylemek mümkün olabilmektedir. Günümüzde gerçek görüşmelerde konuşulmayan pek çok konunun sanal alemde tanınma, bilinme endişesi olmadığı için rahatlıkla konuşulabildiği görülmektedir. Bu durum mahremiyet sınırlarını da aşabilmektedir. Bauman'ın ifadelerinde yer aldığı şekliyle, "aralarında bağ kuramayan insanlar, çevrimiçi bağlanmakta, akışkan modernite içinde tekrar tekrar bağsız kalmaktadır."[290]

Sosyal ağlarda bireyler gün geçtikçe daha fazla gözetimin "gönüllü unsurları" haline gelmektedir. Bu durum gözetlenen kişilerde haz duygusu oluşturmaktadır. Bu durum mahremiyetin kamusallaşması düşüncesini derinleştirmektedir.[291] Olmak isteyip olamadıkları statüleri, yaşamak isteyip yaşayamadıkları hayatlarla birleştirip

---

[288] Seçil Utma, **a.g.m.,** s. 1197.

[289] Emre Tuncer, **Sosyal Medya İmparatorluğu**, Akis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 211.

[290] Zygmunt Bauman ve David Lyon; **Akışkan Gözetim**, (Çev. Elçin Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 75.

[291] Seçil Utma, **a.g.m.,** s. 1200.

sanal dünyada "sanki oymuş" gibi sunan sosyal medya, haz duygusuyla birleşince ortaya sanal kimlikler çıkabilmektedir. Selfie fotoğraflarla teşhirler, alışveriş yerlerinden alınan markalı ürünler, yenilip içilenin "trendy" mekanlarda olması vb. durumlar, sıradan insanların aslında sıradan olmadıklarını ispatlama çabası olarak karşımıza çıkmaktadır.[292] Bireyin görünmezlikten ve unutulmaktan kurtarma işini yüklenen sosyal medya bu haliyle bireyi mutlu etmekte ve kendine bağımlı yapmaktadır.[293] Nitekim Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg, 2010 yılında yaptığı bir röportajda, sıradan insanların kendileri ile ilgili mahrem bilgileri zamanla daha fazla paylaşma konusunda oldukça istekli olduklarını ifade etmiştir.[294] Bu durumunu sosyal normlar üzerinde de etkili olacağı açıktır. Bireyler görüp etkilendikleri, takip ettikleri diğer bireylerin etkisiyle mahrem alanlarını gittikçe artan oranda ve gönüllü bir şekilde daraltmaktadır.

Kolektif refleksle sürekli mutluluk pozlarının paylaşıldığı sosyal medya ağları, Goffman'ın günlük ilişkilerde "benliğin sunumu" (presentation of self) diye tabir ettiği durumu, "benliğin reklamı" na (advertisement of self) dönüştürmüştür.[295] Niedzviecki, günümüzde yoğun olarak yaşanan bu durumların bir sonucu olarak ortaya çıkan "dikizleme kültürü"nden bahseder. Niedzviecki, kişinin kendini izlenir kıldığında insanların bireyle ilgili yorum yapmalarına izin verdiğinde, ironik bir şekilde birey olduğunun farkına vardığını ifade etmektedir. Teknoloji çağında doğan ve yaşayan birey için izlenmek onu özel ve önemli hissettirmektedir.[296]

Sosyal medya günümüzde hayatımızın bu kadar içindeyken, artık toplantılar, buluşmalar vb. sosyal medya aracılığı ile devam ettiriliyorken dikkat edilmesi gereken en önemli mesele mahremiyeti ihlal etmeden sınırlarımıza saygılı bir ortam oluşturmaktır. Sosyal medyayı içinde yaşadığımız ev, güvenliğini de evimizin güvenliğini sağlamak için kullandığımız kilit, kapı, pencereye benzetirsek, bu anlamda

---

[292] Seçil Utma, **a.g.m**., s.1201.

[293] Zygmunt Bauman ve David Lyon, **a.g.e**., s. 145.

[294] Facebook's Mark Zuckerberg says privacy is no longer a 'social norm', **The Daily Telegraph**. https://www.telegraph.co.uk/technology/facebook/6966628/Facebooks-Mark-Zuckerberg-says-privacy-is-no-longer-a-social-norm.html, Erişim Tarihi. 21.11.2023.

[295] Seçil Utma, **a.g.m**., s.1201.

[296] Hal Niedzviecki, **Dikizleme Günlüğü.** (Çev. G. Gündüç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 38.

Fischer ve Hubner'in tanımladığımekân mahremiyetinin kişisel mahremiyet alanına dahil olan çok önemli bir kullanım alanı olduğunu söylemek mümkündür.

Mahremiyet, yani özel hayatın gizliliği ve korunması temel insan hakları arasındadır. Bireyin bu hakkı, bütün hukuk sistemlerinde kabul edilen haklardandır.[297] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Temel Hak ve Ödevler Kısmı Kişinin Hakları ve Ödevleri Bölümünde 4. maddesinde geçen: "Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir." hükmüyle bireyin özel hayatını koruma altına almıştır. Bu tür koruyucu yasalara rağmen, medya ve sosyal medyada yer alan bazı haber, yazı, fotoğraf ve programlarda bireyin bu hakkının ihlal edildiği görülebilmektedir. Özellikle popüler kimliği olan kişiler bu durumlarla daha fazla karılaşabilmektedirler.[298]

Mahremiyetin dönüşüme uğrayıp, mahrem alanın sınırlarının dijital platformlarda farklı şekiller aldığı günümüz teknolojisini kullanırken, mahremiyeti korumak için sosyal medya platformlarında oluşturulan profil ve içeriklerdeki kullanımlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Nasıl ki evimizde bize ait mahrem alanlar oluşturmuş isek, sosyal medyada da bize ait olanın sadece bizde kalmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Bu şekilde hoşumuza gitmeyecek ya da bireyin özgürlüğünü ihlal edecek durumlar minimize edilebilecektir.

1.5.9. Popüler Kültür-Moda-Tüketim Tutkusu

Etimolojik olarak popüler kelimesi, popülace, popülasyon, public, publicaiton, common, demos gibi kelimelerle akrabalık kökleri olan bir kelimedir. Bu kelimeler, Türkçede, halk, yaygınlık, ortaklaşacılık, kamu ve demokrasi gibi anlamlarla ilişkilendirilebilmekte, bu nedenle popüler kültür, halk, demokrasi, ortak ve yaygın eylem, beğeniler gibi anlamlara karşılık gelmektedir.[299] Popüler kültür, bir zaman

---

[297] Abdullah Kahraman, **İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel hayatın Gizliliği (Mahremiyet),** Ebabil Yayınları, Ankara, 2008, ss.1-3.

[298] Sedat Cereci, **Medya Etiği**, Metropol Yayınları, İstanbul, 2003, s. 14.

[299] Veysel Batmaz, **Medya Popüler Kültürü Gizler**, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2006, s. 19.

diliminde topluma hakim kültür olarak ifade edilebilir.[300] Bu durumda popüler kültür kavramı, "halka ait, halktan" anlamını kaybedip, kapitalist pazar sisteminin bir organı olarak, kitle endüstrilerince üretilen ürünlerin, halk tarafından yaygın kullanımı anlamına gelmektedir. Bu kültür, ticari olarak üretilmekte ve satılmaktadır.[301]

Modern toplumlarda her bireyin tüketici olması sebebiyle popüler kültürün etkisi daha fazla olabilmektedir. Tüketimde artışı sağlamak için, insanların sevdiği ve takip ettiği popüler kültürle eş zamanlı yaşamak ve bu kültürü bilinç altına yerleştirmek gerekmektedir. Bilinç altına yerleştirilen bu kültür kodları, ürünün kendi ederinden ziyade kültürel bağlamda kendisine yüklenen anlamlarla ilişkilidir.[302] Kültürün üretim ve aktarımında halkın etkisinin azalıp, yerine kitle iletişim araçları ve özellikle medya ve sosyal medyanın alması, pek çok toplumsal sorunu beraberinde getirmektedir. Kapitalizmin egemen olduğu toplumlarda her şeyin metalaşması ve alınıp satılır hale getirilmesi, bireylerin umutlarının, hayallerinin, beklentilerinin de ticari sermaye yapıldığı dev bir endüstri oluşturmuştur. Kitleleri ikna etmek için çeşitli teknikler kullanılmakta, bu sayede bilinç yönetimi yapılmaktadır. Bu endüstrilerin başında internet, televizyon, film, dizi, reklam, halkla ilişkiler ve eğitim gelmektedir.[303] Bu sayede ürünler popüler olabilmektedir. Bu popülerleştirme durumu, iletişim medyası aracılığı ile gündemi belirlemekte, kişiler arası etkileşimle de geniş bir alana yayılabilmektedir.[304]

Popüler kültür, topluma yabancılaşmış bireyleri, kullandığı argümanlarla sisteme uygun hale getirebilmektedir.[305] Bu anlamda popüler kültürü eleştiren Gans, popüler kültürü iki noktada suçlamaktadır: Birincisi, popüler kültürün toplumun genel beğeni oranını düşürmesi ve bunun da nitelikli bir medeniyetin oluşumuna engel bir

---

[300] İrfan Erdoğan, "Popüler Kültür, Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele", (Der. N. Güngör), **Popüler Kültür ve İktidar: Popüler Kültür Üzerine Kuramsal İncelemeler,** Vadi Yayınları, Ankara, 1999, ss. 18-52.

[301] İrfan Erdoğan, "*Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayri Meşruluğu"*, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 2001, 4(15): 65-104, S.80.

[302] Hüsamettin Akar, "Popüler Kültür ve Moda", **Erciyes İletişim Dergisi**, 2009, 1(1): 198-206, s.202.

[303] Hüsamettin Akar, **a.g.m.**, s. 201.

[304] İrfan Erdoğan, "Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi Popüler Kültür ve Gençlik Özel Sayısı**, 2004, 5(57): 7-19, s.10.

[305] Ahmet Oktay, **Türkiye'de Popüler Kültür,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 44.

durum teşkil etmesi, ikincisi ise, popüler kültürün, bireyleri uyuşturup, atomize etmesiyle ilgilidir. Bu durumda bireyin kitle ikna tekniklerine duyarlılığı artmakta, hayatının yönetimimin bu teknikler ele geçirmektedir.[306]

Türkiye'de popüler kültür oluşumu, 1950'li yılların başlangıcına dayanmaktadır. Siyasal kitle hareketlerinin yaşandığı, köyden kente göç dalgasının hızını arttırdığı o dönem, ülkede siyasal anlamda Amerikan taraftarlığının ve Marshall yardımlarının etkisinin güçlü hissedildiği bir dönem olmuştur.[307] 1980'lere gelindiğinde, Türkiye'de farklı bir toplumsal yapı oluşturulmuş, farklı türden bir üretim-tüketim süreci kendini göstermiştir. Özellikle ekonomide liberal sisteme geçildiği ve basın yayın organlarında ticari faaliyetlerin kendini boy boy gösterdiği bu dönem, yeni bir kültürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte ortaya çıkan "life style" gazetecilik anlayışı, kültür endüstrisinin halka sunulduğu yeni yaşam tarzlarının bireylere reklam edildiği, tutku ve haz sembolünün net olarak yerleştiği yerler olarak görülmüştür.[308] Bu sürecin toplumda görülen karşılığı ise geleneksel değerlerle sunulan değerler arasında iki kültür çatışmalarının yaşanmaya başlaması olmuştur.

Türkiye özelinde bakıldığında bu ikili kültürel çatışmanın en fazla yaşandığı alan, beden ve moda sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar sosyal ilişkilerini, gündelik araçlar ve eşyalar üstünden belirlemekte ve bu eşyalarla zihinsel bir kabul oluşturmaktadırlar. Özellikle gençler arasında "modaya uygunluk" keskin bir statü oluşturmaktadır. Bireyin, kabul edilebilir bir kimliğe sahip olmasının yolu, modayı takip etmesiyle paralel olması algısı oluşturmaktadır.

Latince "modus ve modernus" kelimelerinden türeyen moda kelimesi, şimdiye ait olan, dünde olmayan anlamlarına karşılık gelmektedir. Fakat, bugünkü kullanımıyla, moda, yol, şekil, tarz, üslup, hareket gibi genel ifadeler altında bireylerin takip ettiği giyinme biçimi ve üslup olarak tanımlanmaktadır.[309] Türkçe sözlükte,

---

[306] Herbert J. Gans, **Popüler Kültür ve Yüksek Kültür**. (Çev. E. O. İncirlioğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.67.

[307] Yusuf Adıgüzel, **Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi**, Şehir Yayınları, İstanbul: 2001, ss. 138-140.

[308] M. Bilal Arık**, İletişim Yazıları**, Tablet Kitabevi, Konya, 2006, s. 73.

[309] Longman-Metro **Büyük İngilizce Türkçe Sözlük**, Metro Kitap Yayın, İstanbul, 1993.

"değişiklik gereksinimi veya süslenme özentisiyle toplum yaşamına giren geçici yenilik; geçici olarak yeniliğe ve toplumsal beğeniye uygun olan"[310] anlamlarına gelen moda, toplumsal hayatta belirli bir kültür içerisinde var olmaktadır.

Doğu kültüründe birey, giyimiyle, varlığıyla, sahip olduğu güzellikleri yabancılardan gizlenmeyi amaçlarken, Batı dünyası için giyim, güzelliğin daha belirgin hale getirilerek ortaya konması anlamına gelmektedir.[311] Modacılar tarafından tasarlanan ve ünlü kişi veya mankenlerle sunulan ürünlerin toplum tarafından benimsenmesi için, toplumun eğilimleri ve özellikleri çok iyi bilinmelidir.[312]

Modanın daha geniş kitlelere hitap etmesi ve toplumsal kabulünü kolaylaştırmak için birtakım mitler belirlenmiştir. Bunlar, bireycilik, bireysel tercih, zevk, çağdaşlık, zamanı yakalamak, değerli görüntü ve lüks gösterişi, tüketim demokrasisi gibi kavramlardır.[313] Kitleleri, tüketime teşvik etmenin yollarından biri moda düşüncesini toplumun geneline yaymaktır.

Moda olanın niçin yayıldığı ve bireyin moda olanı niçin tercih ettiği ise iki görüşle anlatılabilir. İlki, Simmel'in modanın yaygınlaşması ve giyime etkisi yaklaşımı; öteki ise, Bourdieu'nun sınıfsal yeniden üretim ve kültürel beğeniler yaklaşımıdır.

Simmel'in düşüncelerinin merkezinde modanın toplumun öncelikle üst sınıfları tarafından benimsendiği görüşü yer almaktadır. Üst sınıfın benimseyip uyguladığı moda, orta ve alt sınıflarca da taklit edilmektedir. Simmel'e göre, burada orta ve alt sınıfların, üst sınıftakilerin giyimlerini taklit ederek statü kazanmaya çalışmaktadırlar. Fakat, moda, alt sınıflara ulaşıncaya kadar popüler çekiciliğini kaybeder, bu süreçte üst sınıflar, yeni tarzlar benimser ve bu yolla kendilerini alt sınıflardan ayırmaya çalışırlar.[314] Özetle Simmel'in moda görüşünde, moda, yukarıdan aşağıya doğru bir yayılma gerçekleştirmektedir.

---

[310] **Sözlük**, TDK, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 17.11.2023.

[311] Fatma Barbarosoğlu, **Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 10.

[312] Fatma Barbarosoğlu**, a.g.e.,** s.37.

[313] Alemdar Korkmaz ve İrfan Erdoğan, **Öteki Kuram**, Erk Yayınları, İstanbul, 2005, s. 151.

[314] Diana Crane, **Moda ve Gündemleri,** (Çev. Özge Çelik), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 18.

Bourdieu ise, sürecin Simmel'in ifade etiğinden daha karmaşık gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ona göre, toplumsal yapılar, kültürel beğeni sistemleri ve onlarla ilişkili yaşam tarzı kümelerini içine alan karmaşık sınıf kültürü sistemleridir. Sistem içerisinde yer alan alt sınıflar, moda denilen şeyin güzel ve çekici olmasından çok, işlevsel ve pratik olmasıyla ilgilenir. Eğitim ve kültür, modadan alınan hazzı etkilemektedir. Bu durumda Bourdieu'ya göre, alt sınıftan insanlar, üst sınıfı takliden modayı aldıklarında eğitim ve kültürel yetersizlikleri sebebiyle üst sınıfın aldıkları hazzı alamayacaklardır.[315]

Hangi görüş üzerinden anlatılmaya çalışılırsa çalışılsın moda, nihayetinde, kapitalist toplumlarda sosyal bir olgu olarak yer almakta ve bireyin kimliğini hedeflemektedir. Bunun için de estetik ve ekonomiden faydalanmaktadır. Sosyal ve teknolojik değişmelerle zaman zaman istikrarsızlaşan kimliklerde, gerilim, kararsızlık, paradoks ve çatışmalar olabilmektedir. Moda işte bu istikrarsızlıklardan beslenmektedir. Gençlik-yaşlılık, erkeksilik-kadınsılık, androjenlik-tek cinsiyetlilik, iş-oyun, teşhir-saklama, itaat-isyan gibi kararsızlıklar modaya malzeme olabilmektedir. Tam da bu noktada moda, belirli sürelerle bu gerilimlerden birini öne çıkarır, bu sayede bireylerin toplumsal kimliklerine de hitap etmiş olur.[316]

Kapitalistleşme sürecinde hızla ilerleyen Türkiye'de moda, gündelik hayatın temel belirleyicileri arasındaki yerini çoktan almıştır. Sadece gündelik alanla sınırlı kalmayan moda, siyasal tercihlerden, kültürel aktivitelere, yemek kültüründen gezi programlamalarına kadar pek çok alanda varlığını hissettirmektedir. Görünürlüğü olan bütün alanlarda moda varlığını hissettirmektedir. Çeşitli medya araçları aracılığıyla, "trend", "in", "out" gibi ifadelerle mekân, giyim, müzik, kurs vb. her şey takip edilmektedir.

Moda, muhafazakâr kadınları da etkilemiştir. 1980'lerden sonra başlayan bu etki, İslamcı kadınların giyim kuşamlarını, ekonomik durumlarına, sosyal konumlarına ve inançlarını yorumlamalarına bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Bireysel

---

[315] Diana Crane, **a.g.e**., ss. 19-20.

[316] Fred Davis, **Moda, Kültür ve Kimlik**, (Çev. Özden Arıkan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 28.

tercihlerle ortaya çıkan İslamcı kadınların modasının da dinin bir emri olan tesettürden ziyade bir şıklık unsuru olarak tercih edildiği görülmektedir.[317] Moda bilincinin daha çok şehirli, eğitimli kadınlar arasında yayılması, bir zamanların siyasal sembolü olan türbanın üretim ve tüketimin bir objesi haline gelmesine sebep olmuştur.[318]

Tesettürlü kadınların moda aracılığıyla şık ve bakımlı olacağı düşüncesi, onlara yönelik seküler alandan yönelen negatif ve tehditkâr imajın değiştirilme aracı olarak görülmüştür. Çünkü pek çok kadın tesettürlü görünümü sebebiyle aşağılanma hissi yaşadıklarını ifade etmişlerdir.[319] Moda ile üstünlük ve saygı elde edeceğinin düşünen kadınlar, insan algısını, maddi öğelerle değerlendirmeye başlamıştır.

Kamusal ve politik alanda Müslüman kimliğine görünürlük ve meşruiyet arama çabasının ekonomideki karşılığı olarak moda, seküler kesimin faydalandığı imkanlardan muhafazakâr kesimin de faydalanabileceği düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Neo liberal piyasa ekonomisinin sunduğu olanakları kullanarak güçlenen İslami sermaye, neredeyse her şeyin alternatifini üreterek kullanmaya başlamıştır. Muhafazakâr radyolar, televizyon kanalları, tesettür modası, muhafazakâr tatil vb. bu anlayışın ürünleri olarak ortaya çıkmıştır.[320]

Kadınların daha fazla çalışma hayatına katılmalarıyla, ekonomik özgürlüklerini ellerine almış olmaları muhafazakâr da olsa tüketim arzusunu arttırmıştır. Bu durum, eşler arası ilişkilerde olduğu kadar ebeveyn çocuk ilişkilerinde de geçerlidir. En güzeli giyinme, en güzel yerde yemek yeme, en güzel oyuncağı alma, iyi eş-ebeveyn olmanın kriteri olarak yorumlanmaya başlamıştır. Modernizmle birlikte yürüyen kapitalizmin bu diktesi, aile birliğini tehlikeye atacak güncel risk alanlarından olmaya devam etmektedir.

---

[317] Aynur İlyasoğlu, **Örtülü Kimlik**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 27.

[318] Özlem Sandıkçı ve Güliz Ger, "Aesthetics, Ethics and Politics of the Turkish Headscarf", **Clothing As Material Culture**, 2005:61-82, s.62.

[319] Özlem Sandıkçı ve Gülizar Ger, **a.g.m.**, s.78.

[320] Mücahit Bilici, "İslam' ın Bronzlaşan Yüzü: Caprice Otel Örnek Olayı", (Der. Nilüfer Göle), **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri İçinde** (s. 216-236). Metis, İstanbul, 2009, s. 218.

1.6. Ailenin Çözülmesiyle Ortaya Çıkan Alternatif Yaşamlar

Bireyin sahip olduğu tutum ve davranışların kökeninde toplumsal şartlar yer almaktadır. Çünkü insan davranışlarının arka planında toplumsal şartlar[321], veya toplumun ekonomik, kültürel ya da sosyal biçimlenmeleri yatmaktadır.[322] Durkheim, bu durumu, "olgular, bireyin dışında bulunan ve sahip oldukları zorlayıcı güç sayesinde kendilerini bireye empoze eden davranış, düşünüş ve duyuş tarzlarından ibarettir.[323]" şeklinde ifade etmektedir.

Buradan hareketle sonuçları itibariyle aileyi ve toplumu tehdit eden ve "güncel riskler" olarak tartışılan konuların arka planında modernizm[324], toplumsal yapıdaki değişiklikler[325], tüm farklılıkların, aykırılıkların, çatışmaların, gruplaşmaların iç içe geçtiği kent yaşamı[326], yakın ilişkilerde yer alan dayanışma ve yardımlaşmanın meydan getirdiği fonksiyonlarda gerileme[327], bireyin toplumsal statü ve rolünün ilişkilerde daha belirleyici olması[328], ilişkilerin mantıksal zemin üzerinde oluşturulup, duygusal ilişkilerin azalması[329], bu tür duygusal romantik ilişkilerin "riskli ilişkiler[330]" olarak kara listeye alınması, doğru ile yanlışı ayırt edecek araçların netliğini kaybetmesi[331], evrensel ahlaki kriterlerin yerine haz felsefesinin ölçü kabul edilmesi[332], Dostoyevski'nin "tanrı

---

[321] Frank Fured, **Korku Kültürü Risk Almamanın Riskleri**, (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 220.

[322] Serol Teber, **Davranışlarımızın Kökeni,** Say Yayınları, İstanbul, 2003, s. 30.

[323] Emile Durkheim, **Sosyolojik Metodun Kuralları**, (Çev. Enver Aytekin), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994, s. 38.

[324] David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, (Çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 39.

[325] Nihat Nirun, **Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Sayı: 73, Ankara, 1994, s.53.

[326] Marshall Berman, **Katı Olan Her şey Buharlaşıyor**, (Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 31.

[327] K. Tamara Hareven**, Families, History and Social Change**, **Life Course and Cross Cultural Perspectives**, Westview Pres, New York, 2000, s. 52

[328] Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 93

[329] Charles L. Jones vd., **The Futures Of The Family, Prantice-Hall**, New Jersy, U.S.A, 1995, s. 70.

[330] Frank Furedi, **Korku Kültürü Risk Almamanın Riskleri**, (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 17.

[331] George Ritzer, **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, (Çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 147.

[332] Zygmunt Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Hayat Denemeleri**, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 16.

yoksa her şey mümkündür[333]“ sözünde ifade ettiği sekülerizmin yaygınlaşması, bilim ve teknolojideki gelişmelerin geleneksel davranış kalıplarını demode göstermesi veya bu davranışlar üzerinde kuşku yaratması[334], enformasyon ve küreselleşmeyle birlikte kadının çalışma hayatında aktif rol alması ve feminist hareketlerin etkisi[335], etrafındaki her şeyi birey merkezli değerlendiren narsist, kural tanımayan, cinsel arzularını dizginlemeyen, kendini sorgulamayan, sorumluluk almayan bir tipolojinin ideal olarak dikte edilmesi[336] gibi durumlar yatmaktadır.

Tüm bunların etkisiyle günümüzde, evlilik, ebeveyn olmak, aile ve cinselliğe bakış değişmiş, geleneksel kadın ve erkek rolleri değer olmaktan çıkmış, bu durum bireylerin evlilikten beklentilerini çeşitlendirmiştir.[337] Aileye yönelik alternatif oluşumlar, modernleşmiş, sanayileşmiş, kentleşmiş ve küreselleşmiş toplumlarda daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bu oluşumlar, toplumsal yapının değişmesinde etkili olmaktadır. Bu değişim ve dönüşüm, bugünün insanını, daha fazla kendini ve menfaatlerini düşünen, her şeyi akıl ve mantık ekseninde değerlendiren bir hale getirmiştir. İnsan ilişkilerinde samimiyet yerini resmiyete, dinginlik yerini hıza, uzlaşı yerini yarışa bırakmıştır. Tahammül, kanaat ve sabır, kişisel gelişim önünde yegâne engelmiş algısına dönüşmüştür. İnsan olmanın ölçüsünün daha fazla kazanmak, daha fazla şeye sahip olmak olarak algılandığı, marka ve imajların bireyleri yönettiği bu dönem, moda ekseninde değişmek ve yenilenmenin trend olarak kabul edildiği dönemdir. Bunun sonucu olarak da insan yalnızlığın ve tatminsizliğin elinde bağımlılıklar ve çeşitli anormalliklerle sistematik olarak esir edilmiştir.

Sonuçta, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel içerikli bu değişim ve dönüşümler, oran, şekil, kapsam ve yön olarak toplumdan topluma değişiklik gösterse de nihayetinde aileyi ve evlilik kurumunu tüm dünyada gözle görülür şekilde

---

[333] Erich Fromm, **Umut Devrimi**, (Çev. Şemsa Yeğin), Payel Yay., İstanbul, 1995, s.145.

[334] LeslieLipson, **Uygarlığın Ahlâki Bunalımları Manevi Bir Erime mi? Yoksa İlerleme mi?** (Çev. Jale Çam Yeşiltaş), İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 238.

[335] Manuel Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür**, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, İstanbul, 2006, s. 252.

[336] Veysel Bozkurt, **Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği**, Alfa Yayınları, Bursa, 2000, s. 176.

[337] Belkıs Kümbetoğlu, **Aile, Evlilik, Nikâh: Değişen Kavramlar, Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 113, 114, 120.

etkilemiştir. Aileye alternatif oluşumlar, toplumsal olarak yaşana bu sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Aileye alternatif yaşam biçimlerinin karşısında, ailenin varlığını devam ettirip ettiremeyeceği meselesinde üç görüş ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki, ailenin alternatif yaşam biçimlerine göre çok daha kalıcı olduğu-olacağı görüşüdür. Buna göre, aile kurumu, toplumsal değişimin hızlı yaşandığı dönemlerde aileye alternatif yaşam biçimlerine ihtiyaç duyar. Ve emniyet supabı olarak kendi sistemine dahil eder. Zamanla ihtiyaç ortadan kalktığında bu yaşam biçimlerini yok eder. Bu görüşü savunanlara göre, boşanma sayılarındaki artış, ortaya çıkabilecek kötü birleşimlerin ayaklanmasına sebep olacağından, aile kurumu toplumun geleceği için emniyet supabı görevini üstenmektedir.[338]

Konuyla ilgili ikinci görüş, ailenin, alternatif yaşam biçimleriyle birlikte varlığını sürdürmeye devam edeceği görüşüdür. Buna göre, modern zamanlarda yükselen bireyselcilik, duygu durumunu tatmin edecek alternatif yaşam biçimlerine yönelişi artırmıştır. Bununla modern çekirdek ailenin yanı sıra alternatif yaşam biçimleri de toplumsal meşruiyet kazanacaktır.[339]

Son görüşe göre ise, alternatif biçimler karşısında aile, toplumda varlığını devam ettiremeyecektir. İşlevselci görüşün sahibi Malinowski'ye göre, toplum içinde bir öğe varsa, onun toplumda gerçekleştirdiği bir işlev mutlaka vardır. İşlevini kaybetmiş bir öğe, varlığını devam ettiremez.[340] Buna göre, aile, belirli işlevleri olduğu için toplumsal varlığını sürdürmektedir. William Ougburn da "çözülen aile" kavramıyla, modern sanayi toplumlarında ailenin zamanla yok olacağı görüşündedir.[341] Pollak da benzer şekilde, çekirdek ailede birinin ölüm veya boşanma gibi bir sebeple yok olmasıyla oluşan "parçalanmış aileler" ya da gayri meşru çocuklar ve annelerinden oluşan "tamamlanmamış aileler" sebebiyle zamanla yok olacağı

---

[338] Begüm Köse, "Geçmişten Günümüze Aile", **Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012, ss.33-34.

[339] Begüm Köse, a.g.e., ss. 34-35.

[340] Önal Sayın, **Sosyolojiye Giriş**, Üniversite Kitapları, İzmir, 1994, s. 44.

[341] Özge Zeybekoğlu Dündar, "Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri", **Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012, s. 45.

görüşündedir.[342] Engels'a göre de özel mülkiyetle birlikte oluşan aile, özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla yok olacaktır. Bundan hareketle bazı sosyalist ülkelerde çeşitli uygulamalara gidilmiş, fakat başarılı olunamamıştır.[343]

Toplumsal gerçeklik ve işleyiş içerisinde yerine getirdiği fonksiyonlar, ayrıca bireyin psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılaması sebebiyle ailenin gelecekte de varlığını devam ettireceği söylenebilir. Çünkü aile, yaşanan tüm toplumsal değişimlere kendini uyarlayabilme potansiyeline sahip bir oluşumdur.

Bu çalışmada aile kurumunun karşısında da oluşan alternatif, yeni yaşam modelleri arasında tek ebeveynli aile, babasız aile, karışık aile, birlikte serbest yaşama ve yolcu aileler gibi oluşumlar ele alınacaktır.[344]

1.6.1. Tek Ebeveynli Aile (Single Parent Family)

Çocukların anne babadan herhangi biriyle yaşadığı ve bu ebeveynin çocuğun bakımından sorumlu olduğu modern aile yapısıdır.[345] Tek ebeveynli aileleri ortaya çıkaran sebeplerin arasında en çok boşanma, eşlerden birinin ölmesi, evlilik ilişkisi dışında çocuk sahibi olma gibi faktörler gelmektedir. Bunun yanı sıra evliliğin beraberinde getirdiği sorumluluklardan kaçma da tek ebeveynli aile modelinin ortaya çıkmasında oldukça etkilidir.[346] Bu durumlara göre dört çeşit tek ebeveynli aile karşımıza çıkmaktadır. Bunlar:

- Boşanmalar sonucu ortaya çıkan tek ebeveynli aileler,
- Ebeveynlerden birinin ölümü ile oluşan tek ebeveynli aileler,
- Evlilik dışı istenmeyen gebelikler sonucunda ortaya çıkan tek ebeveynli aileler

---

[342] Özge Zeybekoğlu Dündar, **a.g.e.**, s. 46.

[343] Önal Sayın, **a.g.e.**, s. 23.

[344] Ergün Yıldırım, **Aile ve Evlilik Türleri,** Açılım Kitap, İstanbul, 2013, ss.65-81; Serap Kapız, **Sosyal Değişim Sürecinde İş ve Yaşam Etkileşimi,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002, s.128.

[345] T. Samuel Gladding, **Aile Terapisi Tarihi, Kuram ve Uygulamaları,** (Çev. İ. Keklik & İ. Yıldırım), Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları, Ankara, 2012, s. 75.

[346] Ergün Yıldırım, **a.g.e.**, s. 79.

- Eşlerin farklı yerlerde yaşaması ile ortaya çıkan tek ebeveynli aileler.[347]

Eşlerin farklı yerlerde yaşamasının çeşitli sebepleri olabilmektedir. Bu durum geçici bir bölünme olsa da ailenin başat ögesi olan birlikte yaşam, bu tür ailelerde ortadan kalkmaktadır. Ebeveynlerin birbirinden ayrı yaşamasının nedenleri arasında şu faktörler etkili olmaktadır:

- Ebeveynlerden birinin çalışma, askerlik veya eğitimini sürdürmek için başka bir şehirde veya ülkede olması,
- Eşlerden birinin kayıp veya hapiste olması,
- Eşlerden birinin uzun süreli bir hastalık nedeniyle hastanede veya bakım evinde olması,
- Deprem, savaş, terör, sel gibi olağanüstü zor durumlar nedeniyle eşlerden birinin başka bir şehre göç etmesi,
- Eşlerden birinin şiddetli geçimsizlik gibi bir nedenle evlilik bağı devam ederken evi terk etmesi.

1970'li yıllardan bugüne, çift ebeveynli ailelerde azalma yaşanırken, tek ebeveynli aile sayısında artış gözlenmektedir. Bulgular, tek ebeveynli ailelerin sayısının son 20 yılda iki katına çıktığını[348] ve boşanma oranlarının toplumlarda giderek arttığını[349] göstermektedir. Burada etkili olan faktörlerin başında boşanma oranlarındaki artış yer alırken, bir diğer faktörün de kadınların işgücüne katılım oranlarındaki artış olduğu söylenebilir. Kadın ekonomik anlamdaki bağımsızlığı boşanma oranlarının artışındaki önemli bir faktördür. Diğer sebep de evlilik dışı ilişkilerden dünyaya getirilen çocukların bakım ve sorumluluğunun sadece anne tarafından yerine getirilmesidir.[350]

---

[347] Hülya Öztop v.d., **Tek Ebeveynli Aileler**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2018, s. 21.

[348] ADNKS sonuçlarına göre, 2015 yılında %14,4 olan yalnız yaşayan fertlerden oluşan tek kişilik hane halklarının oranının 2023 yılında %19,7'ye yükselmiştir. (Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2023, TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784, Erişim Tarihi: 10.10.2024.)

[349] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2023, TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707, (Erişim Tarihi: 10.101.2024).

[350] Serap Kapız, **a.g.e.**, s. 127.

Tek ebeveynli aile yapısı bugüne has bir kavram değildir. Bu tür aile örneklerine geçmişte de rastlamak mümkündür. İnsan ömrünün daha kısa olduğu dönemlerde ebeveynin ölümüyle doğal olarak ortaya çıkan bu aile modeline çift ebeveynli ailelerden daha sık rastlanıldığı bile iddia edilmektedir. Ölüm dışında zorunlu özellikle göç, savaş, açlık gibi toplumsal olayların sıklıkla yaşandığı dönemlerde tek ebeveynli aile modeli daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple ailenin küçülmesini sadece endüstrileşme, modernleşme gibi kalıp kavramlarla açıklamak yetersiz kalacaktır.[351]

1970'li yıllara kadar tek ebeveynli aile yapısı, normalin dışında ve istenmeyen bir durum, eksiklik, sapma gibi algılanmış ve bu durumdan kaynaklandığı var sayılan suç oranlarındaki artış, çocukların okul başarı oranlarındaki olumsuzluk gibi durumların düzeltilmesine yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu yıllardan sonra ise, tek ebeveynli ailelerin durumunu kendine özgü farklılık olarak kabul eden çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Zamanla toplumsal algıda da normal bir yer bulmaya başlayan tek ebeveynli aile ile ilgili, üyelerine ve aile yapısının ilişkilerine yönelik yaşamış oldukları, sıkıntılar ve bunlarla baş etme yöntemlerine yönelik konular çalışma alanına girmiştir. Yine de bu aile modelini toplumsal sapma olarak değerlendiren çalışmalar da mevcuttur.[352]

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Türk aile yapısına yönelik ortaya koyduğu araştırma istatistikleri ADNKS sonuçlarına göre, 2023 yılında ülkemizdeki toplam hane halkının %10,6 sı yalnız fertlerden oluşan tek kişilik ailelerden oluşmaktadır. Bunun da %2,4'ü baba ve çocuklardan, %8,2'si anne ve çocuklardan meydana gelmektedir.[353]

2020 yılı Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) verilerine göre Avrupa'da 195,4 milyon hanenin yaklaşık üçte biri çocuklarıyla birlikte yaşarken, tek ebeveynli aile

---

[351] ASAGEM, **Tek Ebeveynli Aileler Araştırması**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2011, Yayın No:148.

[352] ASAGEM**, a.g.e.,** s.20.

[353] İstatistiklerle Aile, 2022, TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2022-49683, Erişim: 2.10.2024.

oranı ise %14'ü (7,8 milyon hane)tek ebeveynlerden oluşmaktadır. Tek ebeveynli aileler en çok (%34) İsveç'te görülmektedir. Ayrıca, Danimarka (%29), Estonya (%28), Letonya ve Litvanya (her ikisi de %25) ve Fransa (%21) oranında tek ebeveynli aileden oluşmaktadır.[354]

Günlük yaşamda tek ebeveynli aileler, çok yönlü ve karmaşık pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bunların başında, ebeveynlik, çocuk bakımı, ev işlerinin yürütülmesi, zaman kullanımı, ekonomik yetersizlik ve sosyal yaşamın kısıtlılığı sayılabilir.[355]

Tek ebeveynli aileler, sosyal, ekonomik, psikolojik ve hukuksal pek çok sorun ile karşılaşabilmektedir. Bu sorunlar arasında gerek kadın gerekse erkek ebeveyni en çok zorlayan durumun ekonomik sorunlar olduğu söylenebilir. Aylık gelir miktarı bu sorunun ortaya çıkmasında en belirleyici unsurdur. Her iki taraf için geçerli olsa da kadın ebeveynin ekonomik sorunlarla başa çıkması daha zor olmaktadır. Bu durumun oluşmasında, çocukların velayetinin genellikle annelere verilmesi, babaların boşandıkları veya ayrı yaşadıkları eşlerine ekonomik anlamda yeterince destek olmamaları, daha öncesinde çalışmıyor olsa bile tek kalınca kadınların çalışmak durumunda kalmaları, yetersiz iş imkanları, çalışma hayatına uyumda zorlanma, düşük maaş ve zor çalışma şartları, toplumdaki önyargılarla baş etmek zorunda kalmaları, çocukları için uygun ücretli kreş bulmakta zorlanmak sayılabilir. Ayrıca, kadınların genellikle daha düşük ücretli işlerde çalışması/çalıştırılması, doğum, süt izni gibi gerekçelerle iş hayatının kesintiye uğraması, erkeklere kıyasla daha yoksul bir hayat sürmelerine neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra, ebeveyn sorumluluklarını tam olarak yerine getirememe, çocuk bakımı ve evle ile ilgili sorumlulukların artması, zaman kullanımı gibi sorunlar ebeveyni zorlamaktadır.

Tek ebeveynli aileler, ekonomik sıkıntılarla birlikte başka sorunlar da yaşayabilmektedir. Öncelikle ekonomik anlamada yaşanan sıkıntılar hayatın diğer

---

[354] EUROSTAT, How many single-parent households are there in the EU? https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2, Erişim: 2.10.2024.

[355] Ayfer Aydıner Boylu ve Hülya Öztop, "Tek Ebeveynli Aileler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, 2013, 19(19): 207-220, s.212.

alanlarında da sorunlara neden olabilmektedir. Maddi güçten yoksun kalan ebeveyn, sosyal hayatını da sınırlayabilmektedir. Toplumsal damgalamaya, dışlama ve baskıya maruz kalabilmektedirler. Toplumun bu baskısından dolayı zamanla kendileri de kendileriyle ilgili olumsuz düşüncelere kapılabilmektedirler. Tek ebeveynli aileler toplumsal algı gereği, aile büyükleri ve akrabaları tarafından bağımsız bir aile oldukları düşünülmeyebilmektedir. Dede, amca, dayı, babanın; nine, hala, teyze gibi akrabalar da annenin rolünü çalabilmektedirler. Bu tür ailelerde dışarıdan müdahalenin de çok olduğu görülmektedir. En çok da kadınlar, dul vasfıyla toplumda dikkat çekmemek için boşanmış olduklarını gizleyebilmekte, bazen de alyanslarını takmaya devam edebilmektedirler. Tek kalan ebeveyn, değişen ve ağırlaşan rolleri ve toplum tarafından yanlış anlaşılmamak düşüncesi ile, toplumdan uzaklaşabilmektedir. Bu durumda birey kendi kabuğuna çekilip, çevreden uzakta bir hayat yaşamayı tercih etmektedir. Bu yalnızlığın temelinde tek kalan ebeveynin dışarıdan denetlendiğini düşünmesi ya da kendisine oto-denetim kurması yer alabilmektedir.[356] Ayrıca, tek ebeveynli aileler, genelde yine kendileri gibi bir tecrübeye sahip bireylerle görüşmek eğilimindedirler. Çift ebeveynli ailelerle görüşmekten kaçınma sebepleri, çocukların ebeveyn eksikliğinden duyacağı kaygı durumunun artması endişesidir. Tek ebeveyn olarak kalan babalar için ise yaşanması muhtemel sorunlardan biri küçük çocukların bakımıdır. Küçük bir ihmal büyük sorunlar yaratabilmektedir. Ayrıca evin temizlik, yemek düzen gibi günlük işleyişini devam ettirmede zorlanabilmektedirler.

Tek ebeveynli ailelere yönelik sosyal baskı ya da sosyal destek, tek kalma nedenine göre değişebilmektedir. Vefat durumu sosyal desteği artırırken, boşanma durumu desteği azaltmaktadır. Bu tür ebeveynler, özellikle çocuklarının bakıma muhtaç/engelli olması durumunda daha fazla desteğe ihtiyaç duymaktadır. Yaş ilerledikçe bu durum hem ebeveyn hem de çocuk için daha da zor bir hal almaktadır.

1.6.2. Babasız Aile (Fatherless Family)

Modern dünyada ailenin geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümün neticesinde son yüzyılda dünyada, özellikle batı toplumlarında babasız aileler ve taşıyıcı anneler

---

[356] Ayfer Aydıner Boylu ve Hülya Öztop, **a.g.m.,** s. 213.

gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda çok sayıda baba, bizzat savaşta bulunmaları sebebiyle çocuklarıyla çok az görüşebilmekteydiler. Savaştan sonra da iş hayatının yoğun temposu, işten gelene babaların yorgunlukları gibi sebeplerle babalar ve çocukları akşamları az bir süre veya sadece hafta sonları görüşebiliyorlardı. Bu süre içerisinde çocuklar genellikle anneleriyle zaman geçiriyorlardı. Bu sebeple Batı toplumlarında 1930-1970'li yıllar "babasız yıllar" olarak adlandırılmıştır.[357] Fakat babasızlık kavramı, boşanma artışlarına paralel olarak farklı bir işlevsel anlam kazanmıştır. Buna göre, babasızlık kavramı, boşanmış ailelerde babaların çocuklarıyla ilişkilerini ve birlikteliğini yürütememesi anlamında kavramsallaşmıştır.[358]

Dünyada ve Türkiye'de tek ebeveynli ailelerin büyük çoğunluğu, mahkemeler çocukları genellikle anneye verdiği için anne ebeveynlidir.[359] Bu durumda birçok çocuk "olmayan baba" durumuyla karşılaşmaktadır. Boşanma sonucu aileden uzaklaşan baba, çocuğu kendisinden güç alacak kaynaktan mahrum bırakmaktadır.

Çocuğun kendini her durum ve şartta koruyan bir babası olduğunu bilmesi, ona sağlam bir güven duygusu kazandırmaktadır. Bu duyguya sahip çocuklar, toplumsal hayatta kendini çok daha rahat ve güvende hissetmektedir.[360] Çocuğun kendini güvende hissetmesi, "benlik değerini" etkilemekte, kendiyle ilgili olumlu düşünceleri geliştirmektedir. Bu durumun tam tersi de mümkün olabilmektedir. Yani baba rolü doldurulamayan çocuklar, kendilerini yalnız ve dışlanmış hissetmekte, kendisi hakkında da olumsuz düşüncelere sahip olabilmektedir.

Aynı evi paylaşsalar da işten eve geç gelme, çocuğuyla verimli zaman geçirmeme gibi durumlar sebebiyle babasıyla görüşemeyen özellikle erkek çocuklarda cinsel kimlik oluşumundan okuldaki başarı oranına kadar pek çok problem ortaya çıkabilmektedir. Babayı, kendisine saygı duyulacak, güvenilecek bir güç olarak

---

[357] Trish Wilson, "Myths And Facts About Fatherlessness", **Semantıc Scholar**, 2005, https://api.semanticscholar.org/CorpusID:16460338.

[358] Ergün Yıldırım, **a.g.e**., s.79.

[359] Rodney Stark; **Social Problems**, Random House, U.S.A., 1975, s. 388.

[360] Sefa Saygılı ve Ali Çankırılı, **Babacım Nerdesin? Çocuk Eğitiminde Babanın Rolü**, Elit Yayınları, İstanbul, 2004, s. 84.

hayatında yer veren çocuklar, babadan ayrı kaldıklarında veya babanın ölmesi durumunda hayatında en çok ihtiyaç hissedeceği varlığı kaybetmiş duygusuna kapılmaktadır.[361]

Boşanma veya ölüm neticesinde sona eren baba-çocuk ilişkisi, zamanla çocuğun çevresinde yaşanılanlara karşı, ilgisiz ve pasif olmasına, ruh-beden sağlığında birtakım anomalilere sebep olabilmektedir.[362]

Baba, geleneksel olarak ailede güç ve otoriteyi temsil etmektedir. Çocuğun bu güç ve otoriteden uzaklaşması, uygun olmayan eylemlerine yönelik denetim mekanizmasının ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Davranışlara yönelik denetim mekanizmasının ortadan kalkması da çocuğu daha rahat ve kontrolsüz bir hayata kaydırabilmekte bu da bazı olumsuz sonuçlara yola açabilmektedir.[363] Giddens, "olmayan baba" durumuyla, artan suç oranları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğundan bahsetmekte, Stacey, babasızlıkla ergenlik dönemi kızların hamileliği, istismarı arasında paralel bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir.[364]

Çocuğun babadan olduğu kadar, anneden ayrı kalmasının da bir takım olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Çocuğun hayatta ilk sevdiği, ilk ilişki kurduğu varlık annesidir. Çocuk, vicdan ve merhamet duygularını anneden kazanır. Bu durum, bireyin toplumla bağ kurmasını, bencillikten uzak empati kurarak toplumsallaşmasını sağlar. Anne varlığı, sevgi ve ilgisinden mahrum kalan çocuklarda zamanla cezalandırılmış olma duygusu oluşabilmektedir. Bazı sebeplerle çocuğun anneden mahrum kalması telafisi mümkün olmayan ruhsal problemlere neden olabilmektedir. Anneden ayrılık çocukları derinden etkilemektedir.[365]

Her boşanma belli oranda geçimsizlik, çatışma ve tartışma hikayesine sahiptir. Bu durum ister istemez çocukları da etkilemektedir. Ebeveyn, aile olmanın gereği

---

[361] Atalay Yörükoğlu, **Çocuk Ruh Sağlığı**, T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988, s. 163.

[362] Haluk Yavuzer; **Ana-Baba-Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 23.

[363] Haluk Yavuzer; **a.g.e.,** s. 23.

[364] Anthonny Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, (Çev. E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 104.

[365] Hans Zullinger, **Suçlu Çocuklar ve Çocuk Mahkemeleri**, (Çev. Kamuran Şipal), Cem Yayınları, İstanbul, 2000, s. 37.

olarak üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirerek çocuklarını toplumsal hayata hazırlama ve ona bu yolda rehber olma durumundadır. Fakat, sonu boşanmayla bitmiş evliliklerde çocuklar olumsuz etkilenmekte, tutum ve davranışlarıyla çocuklara örnek olması beklenen ebeveynlerin yanlış davranışları, çocuklarda çatışma, tartışma hatta şiddet içerikli durumlarla erken karşılaşmalarına neden olmaktadır. Boşanma, eşler ve çocuklar için, yalnızlık, hastalık, stres, depresyon ve hatta ölüm gibi travmatik sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Ayrıca, ekonomik, psikolojik ve sosyal pek çok yönden kendilerini desteksiz hissederek çeşitli olumsuz duygu ve düşünce içine girebilmektedirler[366]. Böyle durumlarda kadın erkeğe göre daha dezavantajlı konumda yer almaktadır. Hele ki ekonomik açıdan büyük sorunlarla karşılaşan kadınlar, buna ilaveten bir de toplumsal baskı ve damgalamayla da baş etmek zorunda kalabilmektedirler. Bu sebeple gerek eşler gerekse ebeveynler için boşanma, ailenin toplumun en küçük ekonomik birimi olma, çocuğu eğitme ve kültür aktarımı yoluyla hayata hazır hale getirme, psiko-sosyal destek sağlama gibi fonksiyonların yerine getirilmesini engelleyerek aileyi ve toplumun geleceğini tehdit etmektedir.[367]

Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda kendileriyle görüşme yapılan annelerden boşandıktan sonra aile desteği tam olan kadınların, yaşaması muhtemel sorunların üstesinden daha kolay geldikleri, kendilerine olan güvenlerinin daha yüksek olduğu, yaşama bakışlarının da aile desteğinden uzak kalan kadınlara kıyasla daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.[368]

Toplumda babasız ailelerin artması bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu tür ailelerde çocukların örnek alabileceği bir baba figürü olmadığı için, çocuk dünyasındaki baba ideali de ortadan kalkabilmektedir. Konuyla ilgili yapılan bilimsel çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre, bu tür çocuklarda okul başarısında düşüş, suça yönelimde artış ve büyük oranda intihar eğilimi gözlenmiştir. Yine babasız büyüyen çocukların iki ebeveyn ile çocukluğunu yaşayan bireylere göre,

---

[366] Charles L. Jones vd., **The Futures Of The Family, Prantice-Hall**, New Jersy, U.S.A, 1995, s. 97.

[367] Ünal Şentürk, "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler", **Aile ve Toplum**, 2008, Yıl: 10 4 (14): 7-31, s.25.

[368] Hülya Öztop v.d., **Tek Ebeveynli Aileler,** T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2018, s. 21.

özgüven, kendini ifade etme kabiliyeti ve giriştiği işlerde başarıya ulaşma konularında oldukça zayıf oldukları tespit edilmiştir. Baba otoritesinden uzak çocukların disiplinli davranma ve sorumluluk alma tutumları da zayıflamaktadır. Bu çocuklar, evlilik ve aile kurumlarına kayıtsız kalmaktadır. Yine bazı araştırmalar babasızlığın zihinsel gelişim sürecinde de birtakım olumsuzluklara yol açtığına yönelik veriler sunmaktadır.[369]

1.6.3. Karışık Aile (Blended Family)

Toplumda boşanmaların artmasıyla birlikte görülen bir başka yapı da karışık ailelerdir. Karışık aile tanım olarak, boşanmış ve çocuk sahibi iki bireyin yeniden başkalarıyla evlenerek her iki tarafın çocuklarının da dahil olduğu aile yapısıdır.[370]

Bir kişinin boşanma sonrasında, velayet hakkı kendinde olan ebeveyn ile evlenmesi ve onunla aynı hanede yaşamaya başlamasıyla ebeveyn ve üvey çocuk ilişkisi de başlamış olur. Üvey anne, üvey baba, üvey kardeş gibi çeşitli statü ve rollerle karşılaşan birey, yeni ilişki ve akrabalıklar da geliştirmektedir. Bu aile tipinde çiftlerin daha önce kaç evlilik yaptıkları önemli değildir. Önemli olan taraflardan birinin en az bir evlilik ilişkisi yaşamış ve bu evliliğinden de en az bir çocuk sahibi olmuş olmasıdır.[371] Bu aileler, biyolojik ebeveynlerin her zaman, çocuklarıyla birlikte yaşamadığı, yaşayamayacağı, çocuklarla yaşayan yetişkinlerin de her zaman o çocukların biyolojik ebeveynleri olmadığı olamayacağı gerçeğini göstermektedir.

Modern dünyada, üvey aile sayılarında hızlı bir artış yaşanmaktadır ve bu durum çok sayıda çocuğun farklı yaşam düzenlemeleri arasında çocukluk geçirmelerine neden olmaktadır.[372] Bugün dünyaya gelen bir çocuğun, 18 yaşına

---

[369] Ergün Yıldırım, **Aile ve Evlilik Türleri**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, ss.79-80.

[370] Kay Pasley ve Chelsea Garneau, **Yeniden Evlilik ve Üvey Aile Hayatı**, Pegem Akademi, Ankara, 2017, ss. 167-192.

[371] Ceylan Sülü Akgül ve Recep Yıldız, "Yeniden Yapılanan Ailelerin Tanınması ve Yaşanılan Başlıca Güçlük Alanlarının Belirlenmesi", **The Journal of Academic Social Science Studies**, 2022, Yıl: 15, S.89, ss. 449-476.

[372] Hüsnünur Aslantürk ve Ayten Kaya Kılıç, "Üvey Aileye Sahip Gençlerde Aile Aidiyeti: Nitel Bir Analiz", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2020, C.24, S.3, ss. 1171-1189.

gelinceye kadar ikinci bir ebeveyn ile yaşama ihtimali, yüzde 40 olarak ifade edilmektedir.[373]

Karışık yapıdaki bu aile tiplerini en iyi nitelendirecek tanımlardan biri, "umutlardan ve kayıplardan doğan aile" olmalarıdır. Çünkü bu tip aileler gerek yetişkin bireyler gerekse çocuklar için bazı kayıpların ardından yeni oluşan umutların neticesidir.

Çocukları olan bireylerin yeniden evlenme kararı almalarında, kadın ve erkek için farklı sebepler etkili olabilmektedir. Toplumun sosyo-kültürel değerleri, ekonomik şartlar, psikolojik ve cinsel ihtiyaçlar bu tip ailelerin oluşturulmasında temel faktörler olarak değerlendirilebilir. Yapılan araştırmalara göre, Türkiye özelinde bu tür aile yapısının oluşturulmasında, çocukların bakım problemi ve cinsel ihtiyaçlar kadın ve erkek için ortak belirleyici olmaktadır. Her iki cins ayrı ayrı değerlendirildiğinde ise, erkek için temel belirleyicinin boşanmanın sosyal bir başarısızlık olarak algılanması, hayatını yeniden düzene koyma arayışı ön sıralardayken, kadın için, toplumsal damgalamadan kurtulma, toplumda cinsel bir obje olarak algılanmanın oluşturduğu baskıdan kurtulma, ekonomik güçlükler yaşama yeni evlilik yapmada itici güç olarak kabul edilmektedir.[374] Dünya geneline bakıldığında ise kadınların daha fazla sosyal ve ekonomik güç arayışı, erkeklerin ise aile ortamına özlem duymaları sebebiyle ikinci evlilikleri yaptığı görülmektedir.[375]

Üvey ailelerde yaşayan bireylerin yaşam ve davranışlarında önemli problemler oluşabilmektedir.[376] Bu tip ailelerde, aileyi oluşturan bireylerin kompleks yapısı nedeniyle, ailenin kendi içinde bir karmaşa söz konusudur. Aile içi karmaşa ve sorunlar her ailede söz konusu olabilse de üvey aile tiplerinde daha yoğun

---

[373] Hüsnünur Aslantürk ve Ayten Kaya Kılıç, **a.g.m.,** s. 1172.

[374] Mehmet Serkan Demirci, **Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeniden Evlenmeler: Kadın ve Erkeler Gözünden Niteliksel Bir İnceleme,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 2.

[375] Ceylan Sülü Akgül, **a.g.m.**, s.453.

[376] Ergün Yıldırım, **a.g.e**.,s. 80, Serap Kapız; **Sosyal Değişim Sürecinde İş ve Yaşam Etkileşimi,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002, s. 128.

yaşanabilmektedir.[377] 1988 yılında yapılan bir araştırmaya göre çocukların varlığı bu tür ailelerde en büyük stres sebebidir. Aileye dışardan yeni birinin katılması, başta onay ve kabul görme problemi olmakla birlikte, uyum, alışma, itaat, iletişim gibi pek çok problemi beraberinde getirebilmektedir.[378] Yeni ebeveynin eşi sebebiyle aileye dahil olan çocuğu benimsemekte zorlanması gibi çocuklar da üvey anne-baba figürünü benimsemekte epey zorlanabilmektedir.[379] Ekonomik özgürlüğü olmayan üvey anne statüsündeki kadınların, yeni evliliği devam ettirmede çocuklara daha baskıcı davrandıkları alan araştırmalarında yer alan tespitlerdendir[380]. Bu da göstermektedir ki çocuklar ebeveynleri yani kurulan bu aile tipinde uyum ve kabul sürecinde epey zorlamaktadır. Ebeveynlerin bu tür durumlarda bilinçli müdahalede bulun(a)maması ikinci bir boşanmaya kapı aralayabilmektedir.[381]

Karışık aile tiplerinde çocukların karşılaştığı zorluklardan biri de akademik anlamda zorluk yaşamalarıdır. Okula devam etme istekleri, okul başarıları, mezuniyet dereceleri, yaşadıkları süreç ve ortamla bağlantılı olarak olumsuz etkilenebilmektedir. Genel olarak bu tür ailede yaşayan çocukların okul başarılarının diğer çocuklara oranla daha geride olduğu görülmektedir. Araştırmalarda bilhassa eğitim hayatını sürdürememe, erken yaşta evden ayrılma gibi durumlar tespit edilmiştir.[382] Bu durumun sebebi olarak çocuklar, ailede huzuru ve kendi refahlarını sağlama adına bu yolu tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu çocukların yaşadıkları diğer problemler arasında özellikle ergen dönemde, gayrı meşru çocuk sahibi olma, kötü alışkanlıklar, alkol, madde kullanımı, suçlara karışma gibi sorunları diğer çocuklardan daha fazla yaşadıkları tespitler arasındadır.[383]

Gerek sosyal sermaye modeli gerekse davranış problemleri çalışmaları çocukların yaşadıkları bu ve benzer türden sorunlarda sorumluluğu ebeveynde

---

[377] Fatma Zehra Fidan, "Üvey Annelik Algı ve Tanımları: Kişisel Deneyimler ve Kültürel Hafıza", **Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies**, 2022, Yıl:8, 21: 34-45.

[378] Mehmet Serkan Demirci, **a.g.e.**, s.145.

[379] Mehmet Serkan Demirci, **a.g.e.,** s.146.

[380] Mehmet Serkan Demirci, **a.g.e**., s.146.

[381] Ceylan Sülü Akgül, **a.g.m**., s.454.

[382] Ceylan Sülü Akgül, **a.g.m**., s.455.

[383] Ceylan Sülü Akgül, **a.g.m**., s.454

görmektedir. Üvey ebeveynli ailelerde ebeveynlerin çocukları doğru bir şekilde yetiştiremedikleri, gerekli sosyal destek, zaman ve enerjiyi sağlamadıkları, bunun yerine yeni eş, eski eş, akrabalar gibi sorunlarla zaman geçirdikleri ifade edilmektedir[384].

Karışık aile tipinde, aileyi oluşturan üyeler arasında eski eşin varlığıyla ilgili problemler de önemli bir yer almaktadır. Yeni eşle eski eş arasında yapılma ihtimali olan kıyaslamalar, eski evlilikten yeni evliliğe aktarımlar bu evlilik ilişkisindeki başlıca güçlüklerdendir. Eski eşin varlığı bile yoğun sadakatsizlik duygusunun yaşanmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca eski eş de yeni eşin varlığını kabul etmekte zorlanabilmekte gerek çocuklara gerek de yeni ebeveyne ayrı ayrı zorluklar yaşatabilmektedir. Özellikle kadınların yenden evlenme fikirlerini açıklamaları, eski eş için, çocukların üvey baba yanında yaşama durumundan kaynaklanan birtakım sorunları gündeme getirmekte, erkek, boşandığı kadına bu sebeple pek çok zorluk yaşatabilmektedir. Bu durumun oluşmasında da boşanma üzerinden geçen zaman etkili olmaktadır. Zaman geçtikçe, erkek üzerindeki bu tür olumsuz duygularda azalma yaşanmaktadır.[385]

Yeni yapılanan karışık aile tiplerinde yaşanan olumsuzlukların zamanla aşıldığı ve ilişkilerin normalleştiği gözlenebilmektedir. Evliliğin özellikle ilk yıllarında olumsuzlukların, ilerleyen yıllara göre daha yoğun yaşandığı tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkması, evliliğin ilk zamanlarında rol dağılımı, paylaşılan değerler, şefkat, merhamet, birbirine alışma ve birlik oluşturma gibi konularda bireylerin eksik olmalarıyla açıklanmıştır. Bu durum ilk iki yıldan sonra çekirdek ailesi yapısında görülen benzer ilişkilere dönüşebilmektedir.

Karışık ailelerde ortaya çıkan problemlerden biri de finansal problemlerdir. Batı kaynaklı araştırmalarda sıklıkla yeniden yapılan bu tür aile tiplerinde tek ebeveyn ile yaşanılan sorunların benzerliğine vurgu yapılmaktadır.[386] Birçok karışık aile tipi,

---

[384] Ceylan Sülü Akgül, **a.g.m.**, s.455.

[385] Fatma Zehra Fidan, **a.g.m.**, s. 35.

[386] Joshua M. Gold, "Negotiating the Financial Concerns of Stepfamilies: Directions for Family Counselors", **The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families**, 2009, 17: 180-188.

nafaka ödeme, aynı anda iki ayrı evi geçindirme gibi problemlerle karşı karşıya kalabilmektedirler.

Hukuksal alanda karşılaşılan güçlükler arasında ise, çocukların velayeti karmaşası, ebeveynlerin çocuklarıyla görüşmeye ne sıklıkla devam edecekleri meselesi, çocukların gözetim tarihleri ve sorunlarını belirleyen yasal düzenlemelerdeki eksiklikler sayılabilmektedir.

Karışık ailelerde yaşanması muhtemel sorunlar arasında kültürel mitlerden kaynaklı "üvey anne-baba" figürünün etkisinden de bahsetmek gerekir. Küçük yaşlardan itibaren duyulan, okunan masal ve hikayelerde tanıtılan kötü üvey ebeveyn karakterleri, toplumsal algıları da şekillendirmektedir. Bu hikayelerin ana karakteri özellikle üvey annelerden oluşmaktadır ki, (tıp alanındaki gelişmelerden önce, kadınların özellikle doğumlarda ölme oranının yüksek olması, erkeklerin ikinci evliliğine sebep oluyordu) bu tipolojideki üvey anneler, daima kendi öz çocuklarının menfaatlerini düşünen, üvey çocuklarına zulmeden, onların varlığından bile rahatsız olan kişilerdir. Böyle üvey annelerle evlilik yapmış öz babalar da hep pasif rolde sunulmuştur. Karısının söylediklerileyle o bile çocuğuna kötü davranabilmektedir. Pamuk Prenses, Hansel Gretel, Yedi Cüceler, Kül Kedisi, vb. bu kötü örneklerin çocuk dünyasında karşılık bulduğu masallardır.[387]

Sonradan yapılanmış, birbirine eklemlenmiş ailelerde dikkat çeken bir diğer sorun da ergenlik sürecindeki özellikle kız çocuklarının üvey baba ile etkileşimlerinde erkek çocuklarına kıyasla yaşadıkları daha çatışmalı duygu durumlarıdır. Mahremiyet sorunları, daha fazla çekinme, zaman zaman üvey babayı dışlama gibi eğilimlerin fazla olduğu bu gibi durumlarda eğitime devam isteksizliği ve okuldan ayrılma, erken ve yanlış tercihlerle evlilik vb. durumlar ortaya çıkabilmektedir.[388]

Sonuçta, karışık ailelerin çeşitli evrelerden geçerek oluştuğu, bu yeni yapıda kadını ve erkeği farklı deneyim ve problemlerin beklediği anlaşılmaktadır. Eşlerden

---

[387] Ceylan Sülü Akgül, **Yeniden Yapılanan Ailelerde Ebeveyn ile Çocuk Arasındaki İlişkiye Yönelik Aile Danışmanlığı Bağlamında Yeni Bir Model Önerisi,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yalova, 2020, s. 30.

[388] Ceylan Sülü Akgül, **a.g.e**., s. 457.

birinin ilk evliliğinin son bulması ile başlayan süreç, ardından bu durumu kabul edip yeni hayatına alışması ve gelecek planlarının oluşması ile gelişmektedir. Nihayet yeniden evlenmeye karar veren çiftlerin oluşturduğu karışık aile yapısı sosyoloji için modern dünyada aile kurumunun geçirdiği evrimler arasında bir tür olarak yer almaktadır.

1.6.4. Birlikte Yaşama-Nikahsız Birliktelikler (Cohabitation):

Bireylerin evlenmeksizin, nikah olmaksızın aynı evde yaşamaya başlamalarıyla ortaya çıkan ilişki modelidir. Bu tür ilişkiler, özellikle gençler, hiç evlenmeyenler ya da boşanmış bireylerde görülmektedir. Bu kişilerin eğitim, yaş, ekonomik seviye gibi ortalama yaşam standartlarının yakın olduğu bilinmektedir. Yasal olarak başlamayan ve evlilik şartlarını taşımayan bu ilişkilerden çocuklar da meydana gelebilmektedir. Kişisel ve toplumsal sorumlulukların yerine getirilmediği bir şekilde oluşturulan bu birliktelikler, uzun ömürlü olmamaktadır. Kısa sürede bir araya gelen çiftler, kısa ve hızlı bir şekilde de ayrılabilmektedir.

Nikahsız birlikteliklerin temelinde, sorumluluk almadan yaşanan flört ilişkiler ve bu ilişkilerin sonucu istenmeyen gebelikler yatmaktadır. Soyo-ekonomik ve kültürel yönden yetersiz olan kadınların yaşadıkları bu ilişkilerden gebe olması, toplumsal baskı ve kültürün yerleşik kalıplarının bu tür ilişkilere doğru bakmaması gibi sebeplerle flört ilişkilerini zorunlu nikahsız birlikteliklere dönüştürebilmektedir.[389]

Birlikte yaşama ilişkileri genellikle uzun ömürlü olmamaktadır. Bir seneden daha uzun süren ilişkiler de evlilikle veya ayrılıkla sonuçlanmaktadır. Gençler için evlilik öncesi yaşam deneyimi gibi algılansa da özellikle üniversite yıllarında okul döneminde de birlikte yaşayan çok sayıda çift görülebilmektedir.

Avrupa ülkelerinde evlilik kurumu boşanma oranlarındaki artışa rağmen varlığını devam ettirmektedir. Bununla birlikte, nikahsız birlikte yaşamalar oldukça rağbet görmektedir. Bireylerin arzu ve isteklerinin ortaya çıkışının farklı görünümleri

---

[389] Ünal Şentürk, "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler*"*, **Aile ve Toplum,** 2008, Yıl: 10, 4 (14): 7-31, s. 23.

olan ve daha önce toplumsal açıdan kabul görmeyen sapkın olarak nitelenen bazı davranışlar, modern dönemin alışkanlıkları arasına dahil olmaya ve normalleşmeye başlamıştır.[390] Sosyolojik araştırmalar, 1960'lı yıllardan sonra, Avrupa ve Amerika'da evlilik dışı birlikte yaşamalarda artış olduğunu göstermektedir.[391] Bu durumu, bazı sosyologlar, birlikte yaşama tecrübesini, aile merkezli yaşam biçimlerine meydan okuma olarak yorumlarken, bazıları, evlilik dışı birlikte yaşamaların geçici bir ilişki durumu olduğunu, bu durumdaki çiftlerin bir zaman sonra ilişkilerini bitirdiklerini ya da evlilikle sonuçlandırdıklarını ifade etmektedirler.[392]

Nikahsız birlikte yaşamanın en yaygın olduğu ülkelerden biri Amerika'dır. Yeni evli çiftlerin üçte ikisi evlenmeden önce birlikte yaşamaktadır.[393] İngiltere'de 1996 ile 2016 yılları arası aile yapısına yönelik olarak yapılan istatistik karşılaştırmalarına göre, 20 yıllık süreçte en hızlı büyüyen aile alternatifi oluşum, nikahsız birlikteliklerdir. Sayı 1996'da 1,5 milyon iken, 2016'da 3,3 milyona yükselmiştir.[394] Norveç'te gençlerin %80'i evlenmeden önce birlikte yaşamayı tercih ederken, Kanada'da bu oran, 1981'den 2001'e kadar üç kat artarak evlilikle ilgili hane halkının %18'ine ulaşmıştır. Avustralya'da ise, evlilik öncesi nikahsız birliktelikler, 2010 yılında %78,6'ya ulaşmıştır.[395] Rakamlardaki bu artış, gelenekte var olmayan bir ilişki türünü zamanla normal bir deneyime dönüştüğünü göstermektedir.

---

[390] Nurşen Adak, "Evlilik veya Evlilik Dışı Birlikte Yaşama: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*"*, **Sosyoloji Dergisi**, 2016, Armağan Sayısı: 24: 23-40, s.27.

[391] Larry L. Bumpass ve James A. Sweet, "National Estimates of Cohabitation", **Demography**, 1989, 26:615-625, s. 616.

[392] Alison Hatch, "Saying "I Don't" to Matrimony: An Investigation of Why Long-Term Heterosexual Cohabitors Choose Not to Marry", **Journal of Family**, 2015, 38(12): 1651-1674, s.1655.

[393] Wendy D. Manning, Jessica A. Cohen, "Premarital Cohabitation and Marital Dissolution: An Examination of Recent Marriages". J Marriage Fam. **National Library of Medicine,** 2012 Apr 1;74(2):377-387. doi: 10.1111/j.1741-3737.2012.00960.x. Epub 2012 Mar 19. PMID: 23129875; PMCID: PMC3487709, Erişim: 24.0.2025.

[394] Office for National Statistics, Families and households in the UK: 2023, https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2023, Erişim: 2.10.2024.

[395] Nurşen Adak, **a.g.m**., s. 24.

Türkiye'de üniversite son sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilen bir araştırmada[396], "evlilik öncesinde aynı evde birlikte yaşamayı onaylıyor musunuz?" sorusuna öğrencilerin %27,8 'i "evet, onaylıyorum", %57,4'ü "hayır onaylamıyorum" şeklinde cevap vermiştir. Araştırmada %14,8 oranında bir öğrenci sayısı "konuya dair herhangi bir fikrim yok" cevabı vermiştir. Buna göre araştırma grubunun yaklaşık üçte biri bu tür bir ilişkiye olumlu bakmaktadır.

Birlikte yaşamak, önceleri, bohem ya da entelektüel çevrelerde görülürken, son zamanlarda özellikle büyük kentlerde yaşayan gençler arasında yaygınlaşmaya başlamıştır.[397] Bu durumda uzun vadede birlikte yaşama pratiklerinin artacağını söylemek mümkün gözükmektedir.

Birlikte yaşamak, toplumda farklı görünümlerle karşımıza çıkabilmektedir. Araştırmalara göre, bu tür ilişkiler 3 farklı forma sahip olabilmektedir. Birincisi, evlilik niyetiyle fakat evlilik öncesi bir tecrübe amacıyla birlikte yaşayanlar, ikincisi, bekarlığa alternatif olarak hiç evlilik düşüncesi olmadan birlikte yaşayanlar ve üçüncüsü, evliliğe alternatif olarak birlikte yaşamayı tercih edenler.[398]

Çiftlerin evlenmek yerine neden birlikte yaşamayı tercih ettikleri sorusunun cevabı toplumdan topluma değişebilse de genellikle, bu tür ilişkilerin evliliğe göre sorumlulukların az olması, flört ilişkiden daha çok cinsel doyum sağlaması, çiftlerin evlilikte olduğu gibi yüksek sadakat beklentisini olmaması, ekonomik anlamada yaşamsal giderlere ortak olunması, daha fazla bağımsızlık alanının olması gibi nedenler, bu tür ilişkilerde tercih sebebidir.[399]

Türkiye özelinde, kadın ve erkeğin dini nikahlı beraberliği yasal anlamda evlilik olarak kabul edilmediğinden, bu tür birliktelikler de toplumsal yapıda farklı bir ikilem oluşturmaktadır. Malumdur ki aile kurumunun kurulması, taraflar arasında

---

[396] Nesrin Türkarslan ve Semra Yurtkuran, **Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Düşünceleri**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007, s. 96.

[397] Shulamith Firestone, **Cinselliğin Diyalektiği**, (Çev. Yurdanur Sağlam, Payel Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 269.

[398] Alison Hatch, **a.g.m**., s. 2.

[399] Nesrin Türkarslan ve Semra Yurtkuran, **a.g.e.,** s.27.

gerçekleşecek nikah anlaşmasıyla başlamaktadır. Türklerin İslam'ı kabul etmesinden sonra, din açısından bir zorunluluk olmamasına rağmen, nikah, dualar eşliğinde ve din adamları tarafından kıyılmıştır. Bununla ailenin kutsallığı onaylanmak istenmiştir. Osmanlı toplum geleneğinde de bu durum bu şekliyle devam etmiştir. Fakat resmi nikah-imama nikahı ikilemi oluşmamıştır. Din adamları tarafından kıyılan tek nikahla tarafların evliliği resmen de kabul edilmiştir. Fakat, Cumhuriyet dönemi ile birlikte modernizm modeli olarak kabul edilen Batı Medeni hukukunun Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin resmi kanunu kabul edilmesiyle, dönemin elitleri ve devrimci zihniyeti sebebiyle toplumsal alanda ikili uygulamalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumda daha öncesinde imamlar tarafından yürütülen resmi nikah kıyma yetkisi, onların ellerinden alınarak nikah memurlarına devredilmiştir. Laiklik örneği olarak görülen Batı'da bile bu tür bir uygulama yokken Türkiye toplumunda bu durumun yaşanması, nikah işlemlerinde ikili bir anlayışı ortaya çıkarmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Medeni Kanun'un 134. maddesine göre "Birbiriyle evlenecek erkek ve kadın, içlerinden birinin oturduğu yer evlendirme memurluğuna birlikte başvururlar. Evlendirme memuru, belediye bulunan yerlerde belediye başkanı veya bu işle görevlendireceği memur, köylerde ise muhtardır. 143. maddeye göre de "Evlenme töreni biter bitmez evlendirme memuru eşlere bir aile cüzdanı verir. Aile cüzdanı gösterilmeden evlenmenin dinî töreni yapılamaz. Kanunun amir hükmüne göre evlendirme memuru veya muhtar dışında bir merciin veya şahsın önünde yapılan evlenme akdi geçerli değildir. Ayrıca aile cüzdanı gösterilmeden; yani resmi evliliğin yapıldığı belge ile ispat edilmeden "evlenmenin dini töreni" yapılamaz. Ceza kanununda aksine hareket edenler için ceza da öngörülmüştür.[400] Fakat, Türk toplumunda dinin bir realite olarak toplumsal hayattaki varlığını koruması, dini nikahın, resmi nikahla birlikte devem etmesine sebep olmuş, bu durum geleneğe dönüşmüştür. Özellikle Doğu bölgelerinde kırsal kesimde, nikah uygulamasında, dini-dini olmayan ikileminin yaşanması, toplumsal kutuplaşmalara neden olmuş, bu durum zaman zaman resmi nikahın ihmaline de yol açmıştır. Ayrıca eğitim seviyesinin

[400] Ensar Çetin, "Türkiye'de Modernleşme ve Nikâh İkilemi", **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2014, 15: 8-29, s.15.

oldukça düşük olduğu bu gibi yerlerde erken yaşta evliliklerin kanunen yasak olması fakat toplumda sürdürülür bir uygulama olması sebebiyle de resmi nikah tali kılınmış, imam nikahlı evlilikler gelenekte varlığını devam ettirmiştir. İmam nikahı dini meşruiyet için, resmi nikah yasal-hukuksal haklar elde edilmesi açısından toplumsal alanda uygulanır hale gelmiştir.

Türkiye'de kadın ve çocukların mağduriyetinin önüne geçilmesi için zaman zaman birtakım sosyal ve idari düzenlemeler yapılsa da kayıt dışı birliktelikler varlığını devam ettirmiştir. Bazı ünlülerin kaçamak ilişkilerini imam nikahlı meşru birliktelikler gibi göstermeleri, gençlerin muhafazakâr duygularla flört günahından kaçmak için kendi aralarında imam nikahı kıymaları, evli erkeklerin, dinin kendilerine tanımış olduğu bir hakmış algısıyla birden fazla eşle evliliklerinde imam nikahını kullanmaları, resmi nikahın sonuçlarının sorumluluğunu yüklenmemeleri[401], dini nikahın istismar edilmesi, temelde toplumdaki bu ikili uygulamadan kaynaklanan bir sorundur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın evlilik sürecine giren çiftlerin nişan döneminde rahat görüşmeleri için bile imam nikahı kıymaya müsaade etmeyen fetvasına[402] rağmen, toplumsal olarak taraflara bu süreçte birtakım kolaylıklar sağladığı düşüncesiyle imam nikahı kıydırma uygulaması devam etmektedir.[403] Halbuki, resmi nikahsız yapılan imam nikahı, Medeni Kanun'a göre bir evlilik anlaşması kabul edilmemektedir.[404] Fakat Medeni Kanun, resmi nikahın ardından yapılacak imam nikâhını kabul ederek bu tür nikahı resmen de kabul etmiş saymaktadır. Karşılaşılan güçlükleri aşmak için Türkiye'de on civarında yasa daha çıkartılmış, imam nikahı ile yapılan evliliklerin (nikahsız birlikteliklerin) ve bu evliliklerden doğan çocukların durumu meşrulaştırılmaya çalışılmış fakat bu durum,

---

[401] Cemil Liv, "Günümüzde İmam Nikahına Yönelişlerin Gerekçeleri ve Resmi Nikah ile İmam Nikahının Fıkhî Açıdan Karşılaştırılması**", Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2, ss.163-191, s.170.

[402] **DİYK**; Anasayfa / AİLE HAYATI / Evlilik Öncesi / Nişanlıların rahat görüşebilmek için dinî nikâh kıymaları uygun mudur? https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/794/nisanlilarin-rahat-gorusebilmek-icin-dini-nikah-kiymalari-uygun-mudur, Erişim: 2.11.2023.

[403] İstatistiklerle Aile**, TÜİK,** 2012, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2012-13662, Erişim: 2.11.2023.

[404] Mustafa Can, "Hukuk ve Nikâh", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Cilt 3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/cgjgdfsv/ t%C3%BCrk-aile-ansiklopedisi-3.pdf, Erişim: 2.11.2023.

sorunları ortadan kaldırmaya yetmemiştir.[405] Dolayısıyla bugün, sadece imam nikahlı bireyler değil, onların çocukları da birtakım sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir.[406] Nüfus cüzdanı çıkaramama, okula kayıt ettirememe, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama, mirastan yararlanamama, işe girme, askere gitme vb. bu sorunlardan sadece bazılarıdır.

Sosyologların yapmış oldukları araştırmalarda birlikte yaşam sürecinden sonra gerçekleşen evliliklerde boşanma oranının diğer evliliklere göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında, tarafların, evlilik kurumuyla bağlarının zayıf olması etkili olabilmektedir. Bu tür ilişkilerde, ekonomik bağımsızlığın sürdürülebilir olması, duygusal birliğin sağlanabilmesi avantaj gibi görülse de duygusal problemler, sosyal baskıdan da kaynaklana ailenin ve çevrenin böyle bir ilişkiyi onaylamaması sebebiyle korku ve kaygı durumunun oluşması, yaşanan ilişkinin gizlenmesi gibi birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir.[407]

1.6.5. Eşcinsel Birliktelikler

Cinsellik, birey için yeme, içme gibi temel fizyolojik ihtiyaçlardan biridir. Bu ihtiyacın giderilmesinde üç temel tercih ortaya çıkmaktadır. Bunlar, heteroseksüellik, biseksüellik ve homoseksüelliktir. Bu tercihler içerisinde en yaygın olanı kadın erkek birlikteliğini ifade eden heteroseksüelliktir. Biseksüellik, bireyin hem kendi cinsiyle hem de karşı cinsle ilişki kurabilmesini ifade eder. Bireyin hemcinsleriyle (erkek-erkek; kadın-kadın) cinsel birliktelik yaşaması eşcinsellik/homoseksüellik ile açıklanmaktadır. Erkek eşcinseller, "gey", kadın eşcinseller "lezbiyen" olarak tanımlanmıştır.[408]

Tüm bu türleriyle eşcinselliğin etiolojisi konusunda üç ana yaklaşım söz konusudur:[409]

---

[405] M. Ruhat Yaşar, "Kayıp Yaşamlar", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, 9(32), ss. 312-340.

[406] M. Ruhat Yaşar**, a.g.m**., s. 330.

[407] Ergün Yıldırım, **a.g.e**, ss., 80-81; Serap Kapız; **a.g.e**., ss. 128-129.

[408] ÜzeyirKöse, "Eşcinsellik ve İslâm Ceza Hukukundaki Durumu", **Asos Journal: The Journal of Academic Social Science,** 2017, 5(52): 383-404.

[409] Ferdi Kıraç, **Eşcinsellikle İlgili Dini-Psikolojik Algılar ve Maneviyat (Erkek Eşcinsel Örneklem),** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, ss.19-33.

1.6.5.1. Gelişmemişlik Teorisi

Bu teoriye göre, eşcinsellik, birey için yetişkin heteroseksüelliğinin gelişim aşamalarından biridir ve devam etmez. Freud'a göre, cinselliğin olgun bir şekilde ortaya konulabilmesi için, normalin dışında gelişen oral ve anal cinsellik aşamalarının geçilmesi gerekir. Buna göre, eşcinsellik bir hastalık değil, bireyin evrim sürecinde yaşamış olduğu bir evredir.

1.6.5.2. Patoloji Teorisi

Bu teoriye göre, eşcinsellik, normal heteroseksüel ilişkilerden sapma durumudur. Bu durumda tercih edilen ilişki şekilleri anormaldir ve hastalık olarak değerlendirilmelidir. Bu teoride şu ön kabuller yer almaktadır: Yetişkin heteroseksüellik normal ve sağlıklı olandır. Cinsel ihtiyaçların giderilmesinde erkek ve kadın rollerinden sapma hastalıklı bir durumdur. Dışsal duygusal durumlar ya da fizyolojik problemler bireyi normallikten alıkoyarak bu tür anomalilere sevk etmektedir.

Homoseksüelliği patoloji durumu olarak savunan araştırmacılar, bu durumun nedenleri hakkında farklı sonuçlara ulaşmışlardır. KrafftEbing (ö. 1901), fazla mastürbasyonu neden olarak kabul ederken, Bieber (ö. 1991) ve arkadaşlarına göre, bu durumun nedeni aşırı anne ilgisidir. Dörner (ö. 2018), birey henüz anne karnındayken maruz kaldığı hormonların bu durumu ortaya çıkardığını iddia ederken, Moberly ise, baba ilgisinin yetersizliği durumunu eşcinsel davranışlara neden olarak göstermektedir. Bu konuyla ilgili patoloji teorisini savunan önemli bilim adamlarından biri olan Rodo ise, heteroseksüelliği, biyolojik norm kabul etmekte, dışarıdan bir müdahale olmazsa, normal olarak bu durumun devam edeceğini söylemektedir. Ona göre homoseksüellik, heteroseksüelliğin dışa çıkmasını engelleyen korkular sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Nihayetinde patoloji teorisine göre, homoseksüellik, cinsel bir sapmadır.

1.6.5.3. Normallik Teorisi

Bu teoriye göre, birey eşcinsel olarak doğar ve bu durum, yazıyı sol eliyle yazan bireylerde olduğu gibi normal bir durumdur.

Bugün, dünyada, eşcinsel bireylerin ilişkilerini resmileştirebilecekleri üç ayrı durum mevcuttur. Bunlar, Bunlar, medenî birliktelik, kayıtlı birliktelik ve pek az devlet tanısa da eş cinsel evliliktir. Devletlerin bu ilişkilere yönelik tanımlamaları da farklılık arz etmektedir. Kanada'nın Ontario, British Columbia, Saskatchewan ve New Foundland gibi eyaletleri ile ABD'nin Massachusetts eyaletlerinde tekli model kabul edilmekte olup, homoseksüel ve heteroseksüel çiftler, ilişkilerini evlilik yoluyla resmiyete dökebilmektedirler. Buralarda kayıtlı birliktelik, medeni birliktelik gibi statüler kabul edilmemiştir. Almanya, Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya, İzlanda, Slovenya, İsviçre ve Birleşik Krallıklar'ın oluşturduğu ikinci grup ülkelerde, sadece eşcinsellerin faydalanabildiği kayıtlı birliktelik sistemi kabul edilmiştir. Bu sistemde, heteroseksüel çiftler, ilişkilerini sadece evlilik yoluyla resmileştirebilirler. Üçüncü model olan çoğulcu modeli kabul eden Belçika, Hollanda, Quebec (Kanada), Buenos Aires (Arjantin), Fransa, Lüksemburg, Yeni Zelanda ve İspanya (Balearic Adaları, Basque, Cantabria, Kanarya Adaları, Estremadura, Madrid ve Valencia) gibi yerlerde ise, kayıtlı birliktelik sistemi hem homoseksüel hem heteroseksüel çiftler için geçerli kabul edilmiştir.[410]

Dünya çapında yaşanan değişim ve dönüşümün sonucunda bugün, sesi oldukça güçlü çıkan feminist hareketler, eşcinsel baskı grupları ile birlikte insan hakları savunucuları, ailenin kadim tanımını ve misyonunu değişime zorlayan taraflar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın ve erkeğin ailedeki rolü, çocuk bakımı, aile reisliği gibi kavramlar kısa zamanda büyük değişim göstermiştir. Bu değişen hükümler pek çok ülkede kanunlaştırılarak pekiştirilmiştir. Bunun sonucunda aile de sadece heteroseksüel birlikler olmaktan çıkmış, homoseksüel evliliklere de onay verilmeye başlanmıştır.[411]

---

[410] Kâzım Sedat Sirmen, "Eş Cinsel Birliktelikler ve Bunların Kanunlar İhtilâfı Hukukunda Düzenlenişi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 58(4): 825-880, s. 829.

[411] Hakan Acar, "Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde ve Türkiye'de Aile Politikaları", **I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu,** Aile Araştırma Kurumu Yayınları, No: 117, Ankara, 2001, s. 158.

Cinsel tercihlerde özgürlük istekleriyle başlayan, geleneksel ailenin heteroseksüel biçimine saldıran ve ailenin sadece heteroseksüel ilişki ve birlikteliklerle sınırlanamayacağını savunan lezbiyen ve gay evliliklerin, Amerika'da ve Avrupa da artış göstermesinin arkasında algısal olarak aile kavramının değişmesi ve farklı tanımlamalarının yapılması yanında bu tür anomalilere, nikahsız evliliklere ve evlilik olmayan ilişkilere yönelik olumsuz tavır ve davranışların azalması ve toplumsal algıda bu tür durumların normalleşmeye doğru evrilmesi yatmaktadır.[412] Ayrıca cinselliğin, üreme ile ilgili bir faaliyet olmaktan çıkıp, zevk alınan bir ilişkiye dönüşmesi[413], bu tür ilişkilerin yaygınlaşmasının temelinde yatan sebeplerdendir.

Kavram olarak aile, geçmişte anne, baba ve çocukların oluşturduğu bir kurum olarak tanımlanırken, modern dönemde yeni tanımlamalara bürünmüştür. Farklı tanımlamaların biri de Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanlar Birliği'ne aittir. Kısa adı NASW olan birlik, aileyi, "kendini aile olarak nitelendiren ve sağlıklı bir ailenin işleyişi için sorumluluk üstlenen iki veya daha fazla sayıda insan birlikteliği" şeklinde tanımlamıştır. Tüm bu tanımlamalar eşliğinde dünyada artık heteroseksüel evlilik ve ilişkilerin yanında homoseksüel ilişkiler ve evlilikler de görülmeye başlanmıştır. Özelikle Amerika ve Avrupa gibi gelişmiş ülkelerde bunların çocuk edinmelerine imkân veren hukuksal alt yapı da oluşturulmaktadır.[414]

Eşcinsellerin erkek ve kadın olarak çocuk sahibi olmaları normal yollarla mümkün değildir. Bunun için farklı ihtimallerle çocuk sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Bu ihtimallerden biri, evlat edinme yoluyla çocuk sahibi olmaktır. Birçok yolu olmakla birlikte, bu yolla çocuk sahibi olmak isteyen eşcinseller, devletin bakımını üstlendiği çocuklar arasından "evlat edinme" ya da "koruyucu aile olma" yoluyla çocukların velayet hakkını talep etmektedirler. Bu çiftlerin çocuk edinmesinin diğer yolu ise, kendi üreme hücrelerinin kullanılmasıdır. Bu durum eşcinsel erkek bireylerde kendi

---

[412] Charles L. Jones vd., **The Futures Of The Family,** Prantice-Hall, New Jersy, U.S.A, 1995, ss.15-16.

[413] Erich Fromm, **Cinsellik ve Cinsel Sapmalar**, (Çev. Aydın Arıtan), Arıtan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.

[414] Arzu Çoban İçağasıoğlu, "Yalnız Yaşayan Yaşlılara İlişkin Aile Politikaları", **Aile ve Toplum**, Yıl:7, 2(8), T.C. Başbakanlık A.A.K.B. Yayını, Ankara, 2005, s.44.

sperm hücreleri yumurta bankasından alınan üreme hücresiyle döllendirilip, laboratuvar ortamında taşıyıcı anneye nakliyle oluşan gebelik sonucu, velayetin biyolojik babaya verilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Kadın eşcinseller ise çocuk sahibi olmak istediklerinde, kendilerinden alınan yumurta ile sperm bankasından alınan sperm hücresinin döllenmesi sonra da döllenmiş hücrenin kendine ya da yine bir taşıyıcı anneye nakliyle oluşmaktadır. Çocuk dünyaya geldikten sonra, biyolojik anneye verilmektedir. Modern üreme tekniklerinden faydalanılarak oluşturulan bu gebeliklerle eşcinsel ailelerin istedikleri kadar çocuk sahibi olmalarına ortam hazırlanmış olmaktadır.[415]

Ailenin başlangıcı olan evlilik, modern zamanda farklı cins ya da hemcinsler arasında yürütülen bir arkadaşlık veya ortaklığa dönüşmektedir. Bu ilişkilerde eşin yerini duygusal birliktelik veya cinsel arkadaşlık ya da partnerlik gibi tanımlamalar ortaya çıkmaktadır. Geleneksel dönemin evlilikle bir olan eş kavramı, yerini, birlikteliklere ve karşılıklı etkileşimlere bırakmaktadır.[416]

Evliliklerin birlikteliklere, arkadaş ve ortaklık gibi durumlara evrilmesi, ailenin günümüzde karşılaştığı büyük risklerdendir. Ortaya çıkan bu değişim, ailenin temel fonksiyonu olan çocuk yapma, çocuk eğitme, topluma kazandırma, bu sayede neslin sağlıklı bir şekilde devamını sağlama fonksiyonunu tehdit etmektedir. Eşcinsel evliliklerle oluşturulan ailelere sınırlı da olsa evlat edinme hakkı veren ülkeler olsa da yasal olarak verilen bu hakkın geçerliği ve fonksiyonelliği tartışılmaktadır. Çünkü bu tür ilişkilerde çocuk anne, baba beraberliği modelinden mahrum kalmaktadır. Eşler anne baba rollerini kendi aralarında paylaşmış görünseler de çocuk için bu durum kaotik ve oldukça karmaşık sorunlara sebep olmaktadır.[417]

Yaşanan tüm bu değişimler, ailenin toplum için vazgeçilmez olan fonksiyonlarını da sekteye uğratmaktadır. Eğitim, kültür nakli, sosyalleşme, çocuk

---

[415] Yusuf Erdem Gezgin, "İslam Hukuku Perspektifinden Eşcinsel Bireylerin Çocuk Edinme/Sahibi Olma Problemi", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2021, b37, s. 226.

[416] David R. Mace, "Issues In Marrige", **Marriage And Family In A Chaning Society**, Fourth Edition, Edited By James M. Henslin, The Free Pres, U.S.A., 1992, ss. 16-17.

[417] Ünal Şentürk; Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler, **Aile ve Toplum**, 2008, Yıl: 10, 4(14): 7-31, s. 21.

yetiştirme merkez kurumu olan aile, gün içerisinde sadece birkaç saat bir araya gelinen, geçici mekanlara dönüşmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak aile, eşler arası dayanışmayı, paylaşmayı ve iletişimi bir düzen içerisinde kurup koruyarak toplumsal değerlerin geleceğe aktarıldığı ve sağlıklı nesillerin yetiştirildiği bir kurum olmaktan çıkmaya başlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Araştırma Evrenine Ait Bilgiler

2.1.1. Konya İline Ait Bilgiler

2.1.1.1. Konya İlinin Nüfusu, Sosyo-Kültürel Yapısı

Antikçağlardan beri yerleşim yeri olan Konya, eski zamanlarda surlarla çevrili bir şehirdi. Türklerin şehre gelmesi ve Selçuklulara başkent olması Konya'yı pek çok yönden avantajlı bir konuma getirmiştir. Kısa dönemde büyüyen şehrin doğu ve güneyinde de yeni yerleşim yerleri oluşmuştur. 13. Yüzyılda bir devlet merkezi olarak dönemim metropolleri arasında yer alan şehirde, kaynaklarda on bir kadar mahalle adına rastlanmaktadır. Bunlar iç kale ve sur içinde yer almaktadır. 14 ve 15. Yüzyıllardaki siyasi çekişmeler şehri olumsuz etkilemiş, halkın bir bölümü şehri terk etmiştir. Bu durum şehri, Alâeddin Keykubat dönemi surlarının içine doğru daraltmıştır. Fakat, 16. Yüzyılın ikinci yarısından sonra nüfus artmaya başlamış bu da fiziki açıdan bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Şehrin mahallelerinin nüfusu arttığı gibi, yeni mahalleler de oluşmuştur: Ahmet Dede, Alaca Mescid, Hoca Fakih Sultan, Fakih Dede, Karakayış, Kerim Dede, Pir Ebi, Sadırlar (Şeyh Sadi), Sedirler, Sarı Yakub, Tarhana ve Uluırmak mahalleleri bunlardandır. 16. Yüzyıl kayıtlarında Konya'da "Gebran" yani bir Hıristiyan mahallesinden bahsedilir. Fakat, Selçuklu ve Karamanoğulları devletleri döneminde elli iki nefer Hıristiyan ve beş nefer Yahudi'den oluşan gayrı müslim nüfus, zamanla azalmıştır.

Konya, Anadolu topraklarının orta yerinde yer aldığından, pek çok Osmanlı padişahı sefere giderken şehre uğramıştır. Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve IV. Murad Konya'ya gelmiş, Mevlâna Türbesini de ziyaret etmiştir.

13. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra Konya'da yeni yapılan surlar içinde bir çarşı alanı oluşmuş ve ticaret açısından oldukça önemli bir merkez haline gelmiştir.

Bu dönemde geleneksel otuz iki esnaf dalı arasında bakkal, ayakkabıcı, bezci, terzi, kuyumcu, kalaycı, dokumacı, attar, keçeci, inşaat ustası, fırıncı, berber, kasap, ipek imalatçısı, kahveci, nalbant, kürkçü gibi meslek dalları sayılabilir.

Konya çarşıları, halk arasında değişik adlarla anılmaktadır. 19. Yüzyılda Muhacir Pazarı ve Kadınlar Pazarı bunlar arasındadır. Esnaf aynı zamanda ziraat ve hayvancılıkla da uğraşmaktadır ki, yakın zamanlara kadar (1970) hemen her evin bir ineği, birkaç yararlı hayvanı ve Meram'da bağı bulunmaktaydı. Ayrıca güherçile[418] toplamak da halkın önemli geçim kaynakları arasında yer almaktaydı. Selçuklu Devletine başkentlik yapması sebebiyle şehirde 12. Yüzyıldan 16. Yüzyıla kadar sikke de kesilmiştir. O zamanki darphanenin Alâeddin Camii yanında, İçkale'de olduğu mevcut kaynaklardan anlaşılmaktadır.[419]

Konya, önemli yolların kavşak noktasında yer aldığından 1896'da şehre ulaşan demiryolu hem şehrin nüfus artışında hem de ticari faaliyetlerin yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Bu durum şehrin ekonomisini canlandırmıştır. Yeni hayata uygun ithal eşyaların da şehre gelmesiyle, 20. yüzyılın başında İç Anadolu Bölgesi'nin en büyük şehri Konya olmuştur.[420]

1950'li yıllardan itibaren tarımda makineleşme ve arazilerin miras yoluyla parçalanması sebebiyle, köylerde işgücü fazlalığı yaşanmış, göç hareketleri artmış, köyden kente veya kentten bir başka kente göç olayları sıklıkla görülmeye başlamıştır.

---

[418] Güherçile, doğal halde bulunan ve adi güherçile olarak adlandırılan potasyum nitrat, Şili güherçilesi denilen sodyum nitrat ve duvar güherçilesi ya da toprak güherçilesi adı verilen kalsiyum nitrat şeklinde başlıca , üç nitrat türüne verilen ortak isimdir. Eskiden barut yapımında kullanılan güherçile, özellikle savaşlarda çok ihtiyaç duyulan maddelerden bir olmuştur. Güherçile temin edilen ocakların başında Konya, Kayseri, Ankara, Aksaray gibi şehirler yer almaktadır. Bkz: Metin Hülagü; "Osmanlı Devleti'nde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2001, 11:73-93.

[419] Sevda Danık ve Enver Çakar; "17. Yüzyılın Sonlarında Konya'da Bakır Para (Mankur) Kullanımı ve Tedavülden Kaldırılmasıyla Ortaya Çıkan Problemler, (1688-1691)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences,** 2021, 31(1): 541-551.

[420] Tuncer Baykara, "KONYA", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Erişim: 11.04.2023, https://islaman siklopedisi.org.tr/konya#1.

Bugün güncel verilere göre**,** Konya nüfusu, 2.296.347**'**dir.[421] Bunun 1.141.206'i erkek, 1.155.141'i ise kadın nüfustan oluşmaktadır. Şehir, bu haliyle Türkiye nüfus sıralamasında altıncı sırada yer almaktadır.

Konya'ya bağlı 3 merkez olmak üzere 31 ilçe vardır. En büyük ilçesi 690.667 ile Selçuklu; en küçük ilçesi 1710 ile Yalıhüyük'tür. Yüzölçümü: 40.838 km^2 nüfus yoğunluğu: 56 /km^2 dir. Konya nüfusunun yaş gruplarına göre dağılımı ise şu şekildedir: 15-64 yaş aralığında olup çalışma çağında olan nüfus, toplam nüfusun %66,7'sini oluşturmaktadır. Konya ilinin genç nüfusu diyebileceğimiz Konya'da genç nüfus olarak tanımlanabilecek olan 35 yaş altı grup ise, toplam nüfusun %54'üne karşılık gelmektedir.[422]

Konya'nın mahalli yemekleri arasında fürun kebabı, bamya çorbası, etliekmek, peynirli börek, yağ somunu, su böreği, uğmaç çorbası, ekmek salması, vişneli tirit, papara, tahin helvası, Konya kebabı gibi Selçuklu ve Osmanlı mutfağından miras lezzetler yer almaktadır.

Mahalli kıyafetleri arasında ise, kadınlar için başa fes, fesin altına kellepuş denilen takke, oyalı çember, üç peşli entari, işlik, şalvar, cepken ve yün çoraplar; erkek için ise, ilmiye, delikanlı, memur ve esnaf sınıflarına özel kıyafetler yer almaktadır.[423]

2.1.1.2. Konya İlinin Ekonomik Yapısı ve Eğitim

Selçuklu dönemi başkenti olan Konya, o dönemden bu yana önemli ticaret yollarının kesiştiği bir noktada, her türlü iktisadi ve ticari faaliyetin yoğun yaşandığı şehirlerden biri olmuştur. Ekonominin temeli tarıma dayanmaktadır. Şehir, Cumhuriyet dönemi ve sonrasında da bu özelliğini korumuştur.

1950'li yıllardan itibaren yavaş yavaş tarımda makineleşmeye geçilmiş, bu durum ekilebilen alan ve ürün çeşidini artırmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında

---

[421] Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Köy Nüfusları,, https://www.nufusune.com/konya-nufusu, Erişim: 14.12.2023.

[422] Konya'da Yatırım, Demografik Durum, Erişim: 14.12.2023, https://www.konyadayatirim. gov.tr/konya/demografik-durum.

[423] Coğrafya Dünyası, Konya, Erişim: 14.12.2023, https://www.cografya.gen.tr/tr/konya/nufus. html.

Konya'da tarım ve dokuma ve taş işletmeciliği ağırlıklı bir ekonomik yapı mevcut iken, zamanla, gıda, dokuma ve maden dallarında büyük bir gelişme katetmiştir.

Bugün Konya, 50.000'den fazla KOBİ[424]'ye ev sahipliği yapan tam bir KOBİ başkentidir. Un, şeker, tuz, süt, buğday, arpa, şeker pancarı üretiminde Türkiye'de birinci sırada yer almaktadır. En kaliteli alüminyum madeni Konya'da çıkarılmaktadır. Önde gelen gelişmiş sektörleri, makine imalatı, otomotiv yan sanayi, ana metal, tarım alet ve makineleri imalatı, gıda sanayi, ayakkabıcılık, araç üstü ekipmanlarıdır. Konya'da istihdam oranı %46,2, toplam işgücüne katılım oranı %50,2, toplam işsizlik oranı ise, %7,9 dur.[425]

Konya, eğitim alanındaki gelişmelerle de dikkat çekmektedir. Şehirde 3 devlet, 2 tanesi özel olmak üzere 5 tane üniversite bulunmaktadır. Bunlar, Selçuk, Necmettin Erbakan, Konya Teknik, KTO Karatay ve Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi'dir.

3 tane Tıp Fakültesi mevcut olan şehirde, 719 ilkokul, 583 ortaokul ve 382 ortaöğretim, 214 mesleki teknik ortaöğretim kurumu bulunmaktadır. Konya, ilkokul düzeyinde 151.451, ortaokul düzeyinde 143.370 ve ortaöğrenim düzeyinde 178.631 öğrenciye sahiptir. Mesleki-teknik ortaöğretimde ise 75.873 öğrenciye sahiptir.

253.942 yüksekokul veya fakülte mezunu sayısı ile Türkiye'de 8. sırada yer alan Konya, 27.590 yüksek lisans mezunu ile 6., 5.956 doktora mezunu ile 4., 105.567 üniversite öğrencisi sayısıyla 6. Sıradadır.[426]

---

[424] Bkz. KOBİ: 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 250 milyon lirayı aşmayan ve yönetmelikte mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimler, Erişim: 11.04.2023, https://g.co/kgs/mZd6XY.

[425] Konya'da Yatırım, Kültür ve Turizm, Erişim: 11.04.2023, https://www.konyadayatirim.gov.tr/konya/kultur-ve-turizm.

[426] Konya'da Yatırım, Eğitim, https://www.konyadayatirim.gov.tr/dokumanflipbook/tr52-bolgesi-nde-egitimin-genel-gorunumu-raporu/314/0, Erişim: 11.04.2023.

2.1.2. İzmir İline Ait Bilgiler

2.1.2.1. İzmir İli'nin Nüfusu, Sosyo-Kültürel Yapısı

İzmir, Anadolu şehirleri içerisinde önemli kozmopolit şehirlerden biridir. Bu manada yetmiş iki buçuk milleti barındıran İzmir, 18. ve 19. yüzyıllarda ve 20. y.y başlarında tam anlamıyla bu özelliğini göstermektedir. "Ege'nin İncisi" olarak ünlenmiş şehir, kalabalık nüfus oranıyla dikkati çeker. Nüfus, özellikle yaz aylarında turizmin etkisiyle ikiye katlanabilmektedir. Bugün 4 milyon 462 bin 56 kişilik nüfusa sahiptir.[427]

1984 yılından itibaren "Büyükşehir" statüsünde olan İzmir, başlangıçta Bornova, Karşıyaka ve Konak olmak üzere üç ilçeye bölünmüşken, 2004 yılında çıkarılan kanunla İzmir sınırları genişletilmiş ve sınırlar içerisinde kalan 21 ilçe büyükşehir ilçe belediyeleri haline gelmiştir.[428]

İzmir, eski zamanlardan beri etkin bir liman kenti olmasından dolayı, ülkeler ve kıtalar arası kültürel diyaloğa da sahne olmuştur. Çok renkli sosyal yapısı yanında Türkiye'de Levanten[429] nüfusun en yoğun olduğu şehirdir. Bu durum İzmir'de hoşgörü ortamının diğer şehirlere oranla daha fazla olmasını sağlamıştır.

1893 yılı Osmanlı nüfus sayımına göre İzmir merkezde yaşayan kişi sayısı, 207.548'dir. Bu nüfus içerisinde Türkler 79.288 kişi olup, toplam nüfusun %38ini

---

[427] T.C. İzmir Valiliği, http://www.izmir.gov.tr/demografik-bilgiler, Erişim: 14.12.2023.

[428] Türkiye İlleri İlçeleri ve Köyleri, İzmir İlçeleri, https://www.nufusune.com/izmir-ilceleri, Erişim: 14.12.2023.

[429] Levanten kelimesi, Fransızcadan gelen "levant" kelimesinden türemiştir. Anlamı, Levantlı'dır. Levant ise Fransızca *"doğmak"* anlamına gelen *"lever"* kelimesinden türemiştir. Günümüzde daha çok Suriye, Lübnan, Ürdün ve İsrail için kullanılsa da eskiden anlamı İtalya'nın doğusundaki Akdeniz olarak daha geniş bir coğrafyayı belirtmek için kullanılıyordu. Köken itibariyle, Levanten tabiri bu ikinci tanımı baz almaktadır. Zamanla anlam genişlemesi yaşayan kelime, doğu Akdeniz limanlarının, bir anlamda da hem Bizans hem Osmanlı döneminde yerli halktan ziyade İtalyan, Katalan, Fransız gibi batı Akdenizlilerin kastetmekte, 18. ve 19. yüzyıllarda ise Orta ve Kuzey Avrupa'dan gelerek yerleşen yabancıları da kapsamaktadır. Bkz. Raziye Oban Çakıcıoğlu; "Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi**, 22: 338-350, s.337.

Levanten, bugün, özellikle Tanzimat sonrası ticaretle uğraşmak maksadıyla Osmanlı İmparatorluğu' nun kıyı şehirlerine, başta Fransızlar ve İtalyanlar olmak üzere yerleşen Avrupalıların soyundan gelip, günümüzde Türkiye'de yaşayan kişileri ifade etmektedir. Türkiye'deki tahmini nüfusları bin civarındadır, bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3% BCrkiye_Levantenleri, Erişim: 11.04.2023.

oluşturmaktaydı. Rumlar, %26, Osmanlı tebasında olmayan yabancılar %25, Yahudilerin oranı %7, Ermeniler ise %3'ünü oluşturmaktaydı. İzmir nüfusunun %55'i Hıristiyan, %38'i Müslüman ve %7'si Musevi inançtandı.[430]

1975-1985 yılları arasında aldığı iç göç sebebiyle nüfusu oldukça artan şehir, bu tarihte Türkiye'nin en büyük ikinci şehri olmuştur.

Bugün 2022 verilerine göre ise 4.462.056 kişilik nüfusuyla İzmir, Türkiye'nin en kalabalık üçüncü şehridir.[431] İlçeler bazında en kalabalık ilçesi, 522.404 kişiyle Buca'dır. Onu, Karabağlar ve Bornova ilçeleri takip etmektedir. En az nüfus ise 12.030 ile Beydağ ilçesidir.[432]

İzmir, 2021 yılında 1 milyon 36 bin turistin geldiği tam bir turizm merkezidir. Şehirde 10 tanesi Kültür ve Turizm Bakanlığı işaretli 29 müze bulunmaktadır. Özellikle Alsancak, Çeşme iç ve dış turizm için şehrin sayılı merkezlerinden biridir. Taş evleri, rüzgâr sörfü meraklıları için Alaçatı, Dünya Miras Listesinde yer alan Selçuk'taki Efes Antik Kenti, Akdeniz Fokunun sınırlı yaşam alanlarından biri olan Foça görülebilecek yerlerdendir. Ayrıca Urla'da Enginar Festivali, Dokuz Ot Bayramı her yıl kutlanan yöresel şenliklerdendir.

İzmir'in sosyo-kültürel yapısı anlatılırken İzmir Fuarı'ndan da bahsetmek gerekir. Fuar, enternasyonal bir özelliktedir. Uzun yıllar festival havasında geçen fuar, çok farklı kesimden insanlara ve kuruluşa ev sahipliği yapmıştır.

İzmir'de 1983 yılından beri düzenli olarak İzmir Kültür ve Sanat Vakfı tarafından Avrupa Caz Festivali düzenlenmektedir. Şehirde birçok profesyonel ve amatör tiyatro ve sahne gruplarının yer almaktadır.

---

[430] Bkz. Ferhat Berber ve Mustafa Mesut Özekmekç, "19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir Nüfusunun Kaynakları", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2021, 8(3): 1066-1086, s.1070.

[431] Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, **TÜİK,** 2022, Erişim: 14.12.2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685.

[432] Nüfusu, İzmir Nüfusu, https://www.nufusu.com/ilceleri/izmir-ilceleri-nufusu, Erişim: 14.12.2023.

Türkiye'nin zeytin üreticiliğinde önemli bir yeri olan İzmir, zeytinyağlı yemekleri ile de ünlüdür. Osmanlı mutfağı yanı sıra Musevi, Ermeni ve Rum yemekleri de şehrin sofralarında yer almaktadır.

Birçok balık ürünü yanında, deniz börülcesi, ıspanak, cibez otu, arapsaçı, ısırgan otu gibi çeşitli otlarla yapılan salataları meşhurdur. Ayrıca şehrin en önemli lezzetleri arasında yer alan İzmir köftesi, midye dolması ve boyoz zikredilmeden geçilmemelidir.

2.1.2.2. İzmir İlinin Ekonomik Yapısı ve Eğitim

İzmir, gayri safi yurt içi hasıla bakımından 233, 5 milyar ile Türkiye'nin üçüncü büyük ilidir.[433] Ekonomide yükselen kentler arasında yer alan şehir, Brookings Institution ve JP Morgan'ın 2014 yılı baz alınarak oluşturulan listede Makao'nun ardından 2. sırada yer almaktadır. Aynı listede İstanbul 3, Bursa 4 ve Ankara 9. Sırada yer almaktadır.[434]

Aliağa Limanı ve İzmir Limanı Türkiye'nin önemli büyük limanlarındandır. Şehir, büyükşehirle içerisinde kendine yetebilecek elektrik enerjisini üretebilen tek şehirdir. İzmir'in elektrik santrali kurulu gücü 3.993 MW'dır. Toplam 82 adet elektrik enerji santrali bulunan İzmir'deki elektrik santralleri yıllık yaklaşık 23.149 GW elektrik üretimi yapmaktadır.[435]

1950'lili yıllardan bu yana sanayi sektöründe de oldukça gelişmiş şehirlerden olan İzmir'de, özellikle Aliağa, Menemen, Torbalı ve Gaziemir ilçeleri ön sırayı almaktadır. ESBAŞ (Ege Serbest Bölgesi) ve İZBAŞ (İzmir Serbest Bölgesi) şehrin iki önemli serbest bölgesidir.

---

[433] Ferda Esin Gülel vd., "Türkiye'de İllere Göre İnsani Gelişme Endeksi", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2017, 27: 208-216, s. 211.

[434] Milliyet, 4 Türk şehri dünya zirvesinde! https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/4-turk-sehri-dunya-zirvesinde-2002817, Erişim: 11.04.2023.

[435] Enerji Atlası, İzmir Elektrik Santralleri, https://web.archive.org/web/20160305071607/http://www.enerjiatlasi.com/sehir/izmir/, Erişim: 13.04.2023.

İzmir, eğitim ve öğretim açısından Türkiye ortalaması için iyi bir yerdedir. Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Üniversitesi, İzmir Kâtip Çelebi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir Demokrasi ve Bakırçay Üniversitesi olmak üzere 6 devlet; İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir Tınaztepe Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi olmak üzere 5 tane de özel üniversiteye sahiptir.

Şehrin okuryazar oranı, yüksekokul veya fakülte mezunu oranları da Türkiye genel ortalamasından yüksektir.[436] Türkiye ortalaması %96,7 iken İzmir'de okuma yazma bilme oranı %98,5'tir. Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı Türkiye ortalamasında %15 iken İzmir'de %18,4 olarak görülmektedir.[437]

2.1.3. Evlenme ve Boşanma İstatistikleri Çerçevesine Konya-İzmir Karşılaştırması

Çizelge 2.1. Konya ve İzmir'de Evlenme Sayısı, (TÜİK-2024)[438]

Yıllar	2020	2021	2022	2023	2024
Türkiye Geneli	488 335	563 140	575 891	567 011	568 395
Konya	14 607	17 018	16 248	16 909	16 717
İzmir	26 131	29 692	30 393	30 475	29 600

TÜİK'in açıkladığı evlenme ve boşanma istatistiklerine göre, Türkiye'de 2023 yılında evlenenlerin sayısı 567 011 iken, 2024 yılında evlenenlerin toplam sayısı 568 395 olarak gerçekleşmiştir. Konya'da 16 717 kişi evlenirken, İzmir'de evlenenlerin sayısı 29 600 kişi olmuştur. Rakamlara göre, Türkiye genelinde evlenenlerin sayısı artarken hem İzmir hem de Konya'da evlenenlerin sayısı geçen seneye göre düşüş göstermektedir.

---

[436] İzmir Valiliği, http://www.izmir.gov.tr/istatistiklerle-izmir, Erişim: 13.02.2023.

[437] İzmir Valiliği, http://www.izmir.gov.tr/istatistiklerle-izmir, Erişim: 13.02.2023.

[438] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, **TÜİK**, 2024, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194, Erişim: 3.03.2025.

Çizelge 2.2. Konya ve İzmir'de Kaba Evlenme Hızı (‰) (TÜİK-2024)

Yıllar	2020	2021	2022	2023	2024
Türkiye Geneli	5,86	6,69	6,78	6,65	6,65
Konya	6,52	7,52	6,78	7,33	6,65
İzmir	5,96	6,73	6,84	6,82	6,60

Aynı istatistiklere göre, Türkiye'de kaba evlenme hızı ise binde 6,65 olarak gerçekleşmiştir. Rakamlar geçen sene ile aynı hıza işaret etmektedir. Fakat Konya ve İzmir illerinde evlenme hızı, evlenme sayısına paralel bir düşüş göstermiştir.

Çizelge 2.3. Konya ve İzmir'de Kaba Boşanma Hızı (‰)[439] (TÜİK-2024)

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Türkiye Geneli	1,70	1,69	1,59	1,60	1,76	1,90	1,64	2,09	2,15	2,03	2,19
Konya	1,67	1,67	1,61	1,62	1,71	1,74	1,75	2,26	2,17	2,16	2,31
İzmir	2,71	2,77	2,63	2,57	2,80	2,97	2,46	3,05	3,12	3,06	3,09

Türkiye geneli, boşanma verilerine bakıldığında 2023 yılında 2,03 olan kaba boşanma hızını geride bırakarak 2024 yılında kaba boşanma hızının 2,19 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Rakamlar, Konya'da 2,16'dan 2,31'e; İzmir'de ise 3,06'dan 3,09'a yükselmiştir.

Çizelge 2.4. Konya ve İzmir'de Boşanma Sayısı (TÜİK-2024)

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Türkiye Geneli	130 913	131 830	126 164	128 411	143 573	156 587	136 570	175 779	182 437	173 342	187 343
Konya	3 507	3 533	3 454	3 525	3 746	3 862	3 925	5 108	4 951	4 993	5 379
İzmir	11 069	11 481	11 049	10 939	12 053	12 900	10 787	13 451	13 864	13 701	13 872

Türkiye geneli boşanma sayılarında da genel bir artış yaşanmıştır. 2023 yılı boşananların sayısı 173 342 iken, 2024 yılında 187 342'e yükselmiştir. Konya'da boşananlar sayısı bir önceki seneye göre, 386 kişilik bir artışla 5 379 olurken; İzmir'de 171 kişilik bir artışla 13 872 olarak gerçekleşmiştir.

---

[439] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, **TÜİK,** https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211, Erişim: 05.04.2024.

Çizelge 2.5. İl, Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Konya ve İzmir'de Boşanmalar, (2014-2024)[440]

	Türkiye		**Konya**		**İzmir**	
Cinsiyet	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**
16-19	153	1488	8	83	7	59
20-24	4917	14398	250	631	255	752
25-29	18921	29664	750	1013	1138	1841
30-34	31486	36075	953	979	2147	2579
35-39	36005	34958	1021	897	2551	1625
40-44	34473	30409	919	779	2676	2537
45-49	25782	19106	605	445	2065	1585
50-54	16387	10670	382	281	1414	972
55-59	9034	5134	218	131	736	449
60-64	5040	2653	117	62	452	249
65-69	2702	1163	70	30	242	104
70-74	1244	415	39	10	105	36
75+	971	182	38	7	65	13
Toplam	187343	187343	5379	5379	13872	13872

Cinsiyet ve Yaş grubuna göre boşanma tercihlerine bakıldığında Türkiye genelinde erkeklerde en çok 35-39 yaş aralığında boşanmaların yaşandığı ifade edilebilir. Bu yaş aralığı erkekler için Türkiye ortalamasında boşanmaların pik yaptığı aralıktır. Bu yaş aralığından sonra boşanma oranlarında da düşüş yaşandığı görülmektedir. Kadınlar için ise boşanmaların en çok gerçekleştiği yaş aralığı 30-34'lü yaşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki cinsiyet için de bu yaşların hayatın en verimli yaşları olduğu söylenebilir. Ayrıca olgunlaşmanın tamamlandığı, mantığın duygulardan ziyade aktif olduğu bu dönemlerinde, üstelik hala hayata yeniden yön verme fırsatı varken, bu güç, fiziksel ve psikolojik olarak da mevcutken, kötü giden bir evlilik ilişkisinden bir an önce kurtulmak isteyen bireyler boşanma kararı alabilmektedir.

Konya'da erkeklerde en çok boşanma, 35-39 yaşlarında gerçekleşerek Türkiye geneli gerçekliği ile uyuşurken, kadınlarda en çok 25-29 yaş aralığında gerçekleşerek Türkiye geneli ortalamanın altına düşmektedir. Bu durum Orta Anadolu'da kadınlarda evliliklerin küçük yaşlarda gerçekleştiğinin de bir göstergesi olabilir.

[440] İstatistik Veri Portalı, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194, Erişim: 03.03.2025.

İzmir'de ise erkeklerde boşanmalar en çok 40-44 yaş aralığında gerçekleşerek Türkiye geneli ortalamanın üstüne çıkmaktadır. Kadınlarda boşanmaların zirve yaptığı yaş aralığı ise Konya ile aynı olup, 25-29 'dur. İzmir'de erkeklerin ilk evlenme yaşı 2024 yılında ortalama olarak 29,3 iken Konya'da 26,8; kadınların ilk evlenme yaşı ise İzmir'de 26,8 iken; Konya'da 24, 6'dır. Bu ortalamaların boşanma yaş ortalamalarına da etki ettiği söylenebilir.

Çizelge 2.6. Evlilik Süresine Göre Konya ve İzmir'de Boşanmalar (TÜİK-2024)

İL	Türkiye	Konya	İzmir
1 Yıldan Az	5434	313	381
1	17610	559	1354
2	11961	367	880
3	10087	315	746
4	9113	260	706
5	8987	261	658
6-10	39951	1044	3001
11-15	29460	752	2151
16+	54642	1506	3985
Toplam	187343	5379	13872

Evlilik süresine göre boşanmalar değerlendirildiğinde Türkiye genelinde boşanmaların en çok 16 yılın üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Fakat daha da sınırlandırıldığında 6-10 yıl süre aralığında boşanmalarda artış olduğu söylenebilir. Konya ve İzmir için de 16 yıl üzeri evliliklerde en çok boşanma yaşanmaktadır. Fakat özelde, Konya'da da İzmir'de de en çok 6-10 yıl aralığında boşanmaların yaşandığı görülmektedir. Bu durumun yaşanmasında, geleceğe dair beklentilerin cevap bulmaması ve hala gençken yeni başlangıçlar yapabilme ihtimalinin yüksek olması gibi durumların etkili olduğu söylenebilir.

Özetle söylemek gerekirse, boşanma kararı temelde kişisel bir karardır. Bununla birlikte toplumsal yanları da oldukça fazladır. Bu nedenle kadın boşandığı zaman hem evini dağıtmış olmaktan kaynaklı yaşayacağı muhtemel psikolojik sorunlarla, hem de toplumsal baskıdan kaynaklı problemlerle karşılaşabilmektedir. Yaşanılan toplumun kültürel değerleri bu konuda oldukça belirleyicidir. Evlilik ve boşanma, yaşanılan coğrafyanın sosyolojik özelliklerini yansıtan olguların başında gelmektedir. Toplumsal doku, boşanma örüntülerini anlamlandırmada çok önemli bir

sosyal realitedir. Sosyo-ekonomik veriler analiz edildiğinde modern toplum kodlarının daha baskın olduğu İzmir ilinde, geleneksel kodların daha aktif olduğu Konya iline göre boşanma oranları daha yüksek seyretmektedir.

Türkiye özelinde düşünüldüğünde boşanma hızının yüksek olduğu illerin genelde kıyı şeridinde olan iller olduğu görülmektedir. Bu illerde aynı zamanda ilk evlenme yaşları da genel ortalamanın üzerinde seyretmektedir. Ayrıca bu illerin demografik özelliklerinden biri de ortalama hane halkı sayısının düşük olmasıdır.[441] İzmir, bu üç özelliği de genellikle istatistiklere yansıtan bir kenttir. Bu verilerden hareketle İzmir'in Konya'ya kıyasla batı ülkelerindeki aile örüntülerine benzeyen daha modern ve kentli görünümünde bir şehir olduğu ifade edilebilir.

2.1.4. Diyanet İşleri Başkanlığı Kısa Tanıtımı

Türkiye'de din hizmetleri tarihten bugüne hep bir kamu hizmeti olarak yürütülmüştür. Osmanlı Döneminde şeyhülislamların idaresinde ele alınan din hizmetleri, Cumhuriyetin ilanından önceki süreçte, milli mücadele yıllarının olağanüstü zor günlerinde de ihmal edilmemiş, 3 Mayıs 1920 tarihinde oluşturulan hükümetle Şer'iye ve Evkaf Vekaleti isimli bakanlıkta yürütülmüştür. Bu bakanlık din hizmetleri açısından 3 Mart 1924 tarihinde halifeliğin kaldırılmasının ardından kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı arasında bir köprü görevi de üstlenmiştir.[442]

Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı görevi, kuruluş kanunu olan 429 sayılı Kanunda "İslam dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dini kurumları idare etmek" şeklinde açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca 1927 yılı Bütçe Kanunu'nda 71'i merkezde olmak üzere toplam 7.172 adet kadro Başkanlığa tahsis edilmiş olup, bununla merkez ve taşra teşkilatının idari yapısı da ilk defa şekillenmiştir.[443]

---

[441] İstatistik Veri Portalı, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/, Erişim: 10.02.2023.

[442] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Kurumsal Tarihçe, https://www.diyanet. gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyanet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi, Erişim: 14.02.2023.

[443] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Kurumsal Tarihçe, https://www.diyanet.gov. tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyanet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi, Erişim: 14.02.2023.

Bugünkü teşkilat yapılanmasında Başkanlığın hizmet birimleri arasında yer alan Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, görev ve yetkileri arasında Kuranı Kerim'in usulüne uygun olarak okunması, anlaşılması, İslami ilimlerin öğrenilmesine yönelik çalışalar yapmak, bu alanlarda bilgi ve becerileri geliştirmek, hafızlık yapmak isteyenler için Kuran Kursları ile Kuran eğitim merkezleri açmak, din eğitimi görmek isteyenlere yönelik kurslar açmak, bu kurs ve merkezlerle ilgili iş ve işlemleri yürütmek yer almaktadır. Ayrıca bu faaliyetler için ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak kurs ve Kuran eğitim merkezlerinde uygulanacak eğitim programları ve materyalleri geliştirmek, alan araştırmaları, ölçme ve değerlendirme çalışmaları yapmak yine Başkanlığın görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bu hizmetlere yönelik ihtiyaçlar için bütçelerini oluşturur, mali yıl itibariyle düzenler, yurt ve pansiyonların da her türlü alım-satım işlemlerini yürütür.[444]

2.1.4.1. Kur'an Kursları ve Kadın Kuran Kursu Öğreticileri

Kuran Kursları yetişkinlere, gençlere, çocuklara, dezavantajlı gruplara, mültecilere Kuran eğitimi, ayrıca psikolojik danışma ve rehberlik hizmeti vermek amacıyla program ve çalışmalar yapmaktadır[445].

Bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında toplam öğretime açık 16.921 Kuran Kursu bulunmaktadır. Bu kurslarda 806 785 kişi kurslara devam etmektedir. Bu sayının 24 997'sini hafızlar oluşturmaktadır. Hafızlık dışında kurslara devam eden kursiyerlerin 148 861'ini erkekler, 598 563'ünü kadınlar oluşturmaktadır.[446]

---

[444] Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Madde 7, Değişik:16/3/2022-7383/1 md. 4122-3, Erişim: 14.02.2023.

[445] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Hukuk Müşavirliği, https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/.

[446] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, İstatistikler, Erişim: 23.10.2024, https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler.

Çizelge 2.7. Türkiye'de Öğretime Açık Kur'an Kursu Sayısı (31.12.2023 İtibariyle)[447]

	Toplam Kuran Kursu Sayısı
Türkiye Geneli	16 921
İzmir	452
Konya	642

İzmir'de 452 Kuran Kursu aktif hizmet vermektedir. Hafızlık eğitimiyle beraber 20 244 kişi bu kurslara devam etmektedir. Konya ilinde ise 642 kurs aktif olarak hizmet vermektedir. Kursa devam eden 32 609 kişi vardır. Hafızlık eğitimi dışında 29 509 kişi bu kurslarda dini eğitim almaktadır.[448]

Çizelge 2.8. Kuran Kursu Öğreticisi Sayısı (2023 Yılı)

	Kadrolu	**Sözleşmeli**	**Toplam**
Türkiye Geneli	26 324	879	27 203
İzmir	591	12	603
Konya	1538	53	1591

2023 yılı Aralık ayı verilerine göre, Türkiye genelinde 27 203 Kuran Kursu öğreticisi görev yapmaktadır. Bunların 26 324'i kadrolu personelken, 879 tanesi sözleşmeli statüsündedir. Bu rakamlar İzmir için 591 kadrolu, 12 sözleşmeli personelle toplam 603; Konya için ise, 1538 kadrolu, 53 sözleşmeli personelle toplam 1591'dir.

---

[447] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, İstatistikler, Erişim: 23.10.2024, https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler.

[448] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, İstatistikler, https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler, Erişim: 23.10.2024.

2.2. Araştırmanın Örneklem Grubuna Ait Bilgiler

2.2.1. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Çizelge 2.9. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

	Katılımcı	**Yaş**	**Doğum Yeri**	**Eğitim Durumu**	**Meslekte Geçirdiği Süresi**	**Çocuk Sayısı**	**Aylık Net Gelir[449]**
K1	Kadın	37	Konya	Lise (hafız)	8	2	54.000
	Boşandığı Eşi	39	Konya	Ortaokul Terk			
K2	Kadın	46	Konya	Lisans (Tarih), İLİTAM	9	2	55.000
	Boşandığı Eşi	58	Urfa	Ortaokul			
K3	Kadın	42	Konya	Lisans (İlahiyat)	19	2	55.000
	Boşandığı Eşi	46	Konya	Lise			
K4	Kadın	41	Konya	İLİTAM	10	2	55 000
	Boşandığı Eşi	48	Konya	Lisans (İlahiyat), Hafız			
K5	Kadın	32	Konya	Lisans (İlahiyat), Hafız	4	1	54.000
	Boşandığı Eşi	33	Konya	Lisans (Hukuk)			
K6	Kadın	48	Konya	İLİTAM	14	2	55.000
	Boşandığı Eşi	56	Konya	Lisans (İlahiyat)			
K7	Kadın	40	Konya	İLİTAM, Lisans (Kimya)	15	2	55.000
	Boşandığı Eşi	47	Karaman	Lisans (Tarih)			
K8	Kadın	33	Konya	Lisans (İlahiyat)	11	1	55.000
	Boşandığı Eşi	37	Konya	Ön Lisans			
K9	Kadın	54	Konya	Ön Lisans	36	3	54.000
	Boşandığı Eşi	56		Lisans (Kamu Yönetimi)			
K10	Kadın	36	Konya	Yüksek Lisans (İlahiyat)	4	1	55.000
	Boşandığı Eşi	42	Konya	Lise			
İ1	Kadın	60	Samsun	Ön Lisans	42	3	54.000
	Boşandığı Eşi	69	Kütahya	Öğretmen Okulu			
İ2	Kadın	32	Kütahya	Lisans (Felsefe), DİKAB	3	1	54.000
	Boşandığı Eşi	32	Kütahya	Lisans (Bilgisayar Mühendisi)			
İ3	Kadın	31	Konya	Lisans (İlahiyat)	4	-	54.000
	Boşandığı Eşi	34	Konya	Lisans (Matematik)			
İ4	Kadın	44	İzmir	Lisans (İlahiyat)	16	2	55.000
	Boşandığı Eşi	44	Erzurum	Lisans (İlahiyat)			
İ5	Kadın	59	İzmir	Lisans (İlahiyat)	30	4	54.000
	Boşandığı Eşi	62	Yozgat	Lisans (İlahiyat)			
İ6	Kadın	55	İzmir	Ön Lisans	13	1	53.000
	Boşandığı Eşi	59	Erzurum	Lisans (Tarih)			

[449] Rakamlar 2025 yılı ocak ayı itibariyle Kuran Kursu öğreticisi ortalama net geliridir. Bu net gelire ilaveten ek ders ücretleri de vardır.

	Katılımcı	Yaş	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Meslekte Geçirdiği Süresi	Çocuk Sayısı	Aylık Net Gelir[449]
İ7	Kadın	56	Konya	Ön Lisans	20	2	54.000
	Boşandığı Eşi	58	Kütahya	Lisans (İlahiyat), Hafız			
İ8	Kadın	39	İstanbul	Ön Lisans	21	3	54.000
	Boşandığı Eşi	45	Ankara	Lisans (Kimya)			
İ9	Kadın	38	Tokat	Ön Lisans	12	2	53.000
	Boşandığı Eşi	37	Bursa	Lisans (Hukuk)			
İ10	Kadın	57	İzmir	İLİTAM	30	2	54.000
	Erkek	65	Afyon	Ortaokul			

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan boşanmış Kuran Kursu Öğreticisi kadınların **yaşları** incelendiğinde, 31-40 yaş aralığında 9; 41-50 yaş aralığında 6; 51-60 yaş aralığında 5 kişi olduğu görülmektedir. Boşandıkları eşlerin yaş aralığı ise şöyledir: 31-40 yaş aralığında 6; 41-50 yaş aralığında 6; 51-60 yaş aralığında 5; 61-70 yaş aralığında ise 3 kişi olduğu belirlenmiştir.

Konyalı kadın katılımcıların doğum yerleri sorulduğunda, tamamının **doğum yerinin** Konya olduğu görülmüştür. Boşandıkları eşlerinin ise, biri Urfa, biri Karaman, geri kalanlar da Konya doğumlu olarak tespit edilmiştir. İzmirli kadın görüşmecilerin ise 4'ü İzmir; 2'si Konya; diğerleri Samsun, Kütahya, İstanbul ve Tokat şehirlerinde doğmuşlardır. Boşandıkları eşlerinin ise 3'ü Kütahya, 2'si Erzurum, diğerleri, Konya, Yozgat, Ankara Bursa ve Afyon illerinde dünyaya gelmiştir. Bu durum, Konya'da görev yapan kadınların evlilik tercihlerini daha çok kendi memleketlerinden yana kullandıklarını göstermektedir.

Memurluk mesleği gereği ilk yıllarda birçok şehir gezen aileler, ilk fırsatta erkeğin, nadiren de kadının memleketine yerleşmişlerdir. Bu durum, memur ailelerde sıklıkla görülen durumlardan biridir. Kadının memleketine yerleşmenin nispeten az olmasının sebeplerinin başında erkeğin bu durumu gurur meselesi yapması, erkek ailesinin konuya sıcak bakmaması gelmektedir. İş için olsa bile erkek, hanımın ailesinin olduğu şehirde yaşamak istememekte, bu durum bazen tartışmalara ve hatta boşanma ile tehditlere kadar gitmektedir. Böyle bir durumla karşılaşan kadınlar, çoğu zaman kendi iş ve ailesinden fedakarlıkta bulunarak, kocasıyla beraber, kocasının ailesinin bulunduğu şehirde yaşamayı kabul etmektedirler.

Katılımcıların **eğitim durumlarına** bakıldığında, Konya'da bulunan kadın din görevlilerinin 1 tanesi lise; 1 tanesi ön lisans; 3 tanesi lisans (İlahiyat), 1 tanesi de yüksek lisans mezunudur. 4 kişi ise, ön lisans programından geçişle İlitam programları sayesinde ilahiyat fakültesini tamamlamıştır. İzmir ilinden görüşülen kadın Kuran Kursu hocalarının ise, 5 tanesi ön lisans, 4 tanesi lisans (ilahiyat ve DİKAB), 1 tanesi ise İlitam mezunudur. K2, tarih lisans eğitiminden; K7, kimya lisans eğitiminden; İ2 de felsefe lisans eğitiminden sonra İlitam programıyla Kuran Kursu öğreticisi olmuşlardır. Görüşme yapılan kadın Kuran Kursu öğreticilerinin 2'si aynı zamanda hafızdır.

İlitam programı, 2 yıllık ön lisans programlarından dikey geçişle 4 yıllık bir ilahiyat programına imkân sağlayan bir sisteme sahiptir. Bu programdan Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde pek çok personel faydalanmıştır. Ya göreve atanmak veya görevde yükselmek için tercih edilen sistem, görüşme yapılan kadınlarda da olduğu gibi aynı zamanda başka bir lisans programı bitirmesine rağmen iş imkanlarının mevcut iktidar yönetiminde artması sebebiyle özellikle tercih edilmiştir. (İktidar, iş imkanlarını, özellikle 28 Şubat post-modern darbe sürecinde karşılaşılan engellemelerin telafisi olarak gördüğünü çeşitli vesilelerle kamuoyuyla paylaşmıştır.) Bu sayede asıl mezun olduğu alanda ataması olmayan, iş bulamayan kadınlar, Kuran Kursu öğreticiliğini tercih etmişlerdir. Meslek, yarım gün mesaisi olması, öğrencilerin tamamının çocuk ya da kadın olması gibi sebeplerle, evlenirken kocaları tarafından da tercih sebebi olmuştur. Ayrıca uzaktan eğitimle yürütülen program pek çok muhafazakâr kadının tercihi olmuştur. Fakat bu sistemle mezun olan pek çok kişinin yüksek eğitim-öğretimi örgün olarak yapmamalarının ve eğitimin fazla ezberci olmasının, meslek hayatlarında hedeflenen verimi düşürdüğü de iddia edilmektedir.

Kuran Kursu Öğreticilerinin boşandıkları eşlerinin ise eğitim öğretim düzeyi şu şekildedir: K1'in boşandığı eş, ortaokul terk, ilkokul mezunudur. Bunun dışında eşler, 1 tane ortaokul, 2 tane lise, 3 tane ilahiyat, 1 tarih, 1 kamu yönetimi, 1 de hukuk lisans eğitimine sahiptir. İzmir görüşmecilerinin boşandıkları eşlerde ise durum şu şekildedir: 1 kişi ortaokul, 1 kişi de öğretmen okulu mezunudur. Bunun dışında 1 kişi bilgisayar mühendisliği, 1 kişi matematik, 1 kişi kimya, 1 kişi tarih, 1 kişi hukuk olmak

üzere 5 kişi lisans mezunudur. 3 kişi ilahiyat lisans diplomasına sahipken, bunlardan bir kişi de aynı zamanda hafızdır. Erkeklerin lisans mezunları, aynı alanda mesleklerini de devam ettirmektedir.

Görüşme yapılan kadınların eğitim durumu kocalarına denk veya daha yüksektir. Bunda kadınların sonradan dışarıdan okulları bitirmesinin etkisi ve avantajı bulunmaktadır. Hatta bazıları K1 örneğinde olduğu gibi, bu sayede Kuran Kursu Öğreticisi olabilmiştir. Erken yaşta ailesi tarafından geleneksel kültüre göre evlilik çağının geldiği düşüncesiyle eğitim hayatı sonlandırılarak evlendirilen K1 bugün, Konya merkezde bulunan bir Kuran Kursunda öğretici iken, boşandığı eşin eğitim durumu, ortaöğretim düzeyinde kalmıştır. Kadının evlendikten sonra da eğitim, öğretim açısından kendini geliştirmesi, erkeğin bu konuda kadından geri kalmasına sebep olmuştur. Bu durum erkekte karısı karşısında kendini daha değersiz ve yetersiz görme gibi sonuçlar doğurmuştur. Özgüven eksikliği, sürekli karşılaştırma gibi durumlar, kadına karşı olumsuz davranışlara da dönüşmüştür. Bu durum, ailede huzursuzluğa, çatışma ve kavgalara, hatta boşanmalara sebep olabilmiştir. İ10'da da benzer bir örneklik bulunmaktadır. O da küçük yaşta, mahkeme kararıyla yaşı büyütülerek, ilkokul mezunuyken evlendirilmiş, kocasının kötü huyları ve kumar bağımlılığını görünce boşanmış, döndüğü baba evinde okumaya başlamış, sınavlara gizli gizli girmiş ve hedeflediği ve çok istediği Kuran Kursu Öğreticiliği mesleğini elde etmiştir. İ10 yaşadıklarını şu şekilde anlatmıştır:

"*Evlendiğimde henüz 16 yaşlarımdaydım. Babamın imzasıyla evlenebildim. Evlenirken hiçbir kriterim olmadı. Sormadılar da. Sadece yaşım geldi diye evlendirildim. Fakat kucağımda bir çocuğum varken eşimin kumar bağımlısı olduğu gerçeğiyle yüzleştim. Bırakılamayan, işten ve evdeki sorumluluklardan uzaklaştıran bir şeydi bu, bir hastalıktı. Kocam eve bakmıyordu. Eve sürekli geç geliyordu. Para yoktu, huzur hiç yoktu. Sağ olsun kayınvalidem el işine gider, bize bakardı. Oğlunun ayıbını bu sayede örtmeye çabalardı. Bir ara10 gün kadar küs geldim babam evine. Peşimden geldi. Yeminler, vaatlerle kandırdı beni. E bir de çocuk var kucağımda, döndüm çaresiz kocamın evine. Ama bitmedi; arttı, eksilmedi kumar illeti. Ben de gizli gizli okumaya başladım. Çok şükür Rabbime bana bu yolları açtı da Kuran Kursu*

hocası olabildim. Hem geçimime yetiyor hem bana huzur veriyor. Allah'ın dinine hizmet etmek beni ayakta tutuyor. Yalnız olmadığımı düşünüyorum." (İ10, yaş 57, m.g.s.:30, İlitam)

Araştırmada kendisiyle görüşülen 20 kişiden 5'inin kendisi gibi ilahiyatçı bir eşle evlilik yaptığı görülmüştür. Bu evlilik ilişkisinde eş seçilirken "ilahiyatçı ve/ veya hafız" olmak kadın din görevlileri için tercih sebebi olmuştur. Fakat, bu kişilerde evlilik tercihine sebep olan "ilahiyatçı" kimliğinin, boşanma kararında etkili olmadığı ifade edilmiştir. Kadın Din Görevlileri, daha dindar olacağını öngördükleri bu kişilerin, evliliklerindeki problemleri çözme yolunda gayretli olmadıklarını ifade etmişlerdir (K4, K6, İ4, İ5, İ7). Ayrıca, bu durumun kendilerinde hayal kırıklığı oluşturduğunu, sözlerine eklemişlerdir.

Görüşmeye dahil olan kadınların "din görevlisi" olarak **meslekte geçirdikleri süre** (çalışma içerisindeki alıntılarda m.g.s. olarak kısaltılmıştır), 3 yıl ile 42 yıl arasında değişmektedir. Çoğunluğunun kendilerini "dindar" olarak tanımlayan bu kadınların, bir meslek sahibi olup ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeleri, boşanma kararını almada onlara cesaret vermiştir. Meslek sahibi olmak ve para kazanmak bu kadınlar için süreci bir nebze kolaylaştırmıştır. En azından kendilerine, çocuklarıyla beraber daha rahat yaşayabilecekleri bir ev kurma konusunda ekonomik özgürlüğün önemli olduğunu söylemişlerdir. Yine de aktif çalışma hayatının içinde olmalarına rağmen boşanma sonrası süreci baba evinde geçirmeyi tercih edenler de olmuştur. Katılımcılardan İzmir ve Konya grubu bu konuda eşit bir görüntü sunmaktadır. Her iki gruptan da 3 kişi baba evinde yaşamayı tercih etmiş, 7 kişi de ayrı eve çıkmıştır. Ayrı ev tercihinde çocuklarla daha rahat bir hayat oluşturma düşüncesi etkendir. Baba evinin tercih edilmesinde, sahip olunan ortak mülkiyet üzerindeki çekişmeli davaların uzun sürmesi, sürecin yıpratıcı olması, güvenlik tehdidi, sosyal çekince, dul kadın etiketi gibi durumlar etken olmuştur. Konuyla ilgili olarak K1, şunları ifade etmiştir:

"Boşanma sürecinin başlarında annemgilden ayrılamazdım. Can güvenliğimi tehdit ediyordu. Bir de ortak yaşadığımız ev üzerinde mal davası sürüyordu. Dört yıl kadar annemgilde kalmam gerekti. Dava sonuçlandıktan, ben de sürece dair ilk şoku atlattıktan sonra çocuklarımla kendi evime çıktım." (K1, yaş 37, m.g.s. 8, ç.s.2)

Kendileriyle görüşülen kadın din görevlilerinin boşandıkları zaman genelde 1 veya 2 **çocuğa sahip (**çalışma içerisindeki alıntılarda ç.s. olarak kısaltılmıştır**)** oldukları tespit edilmiştir (15 kişi). İ5, 4 çocukla genel kitleden bu konuda farklılık göstermiştir. Yine İ8, İ1 ve K9'un 3'er çocukları vardır. İzmir grubundan ise, görüşülen 10 anneden sadece 1'inin çocuğu bulunmamaktadır.

Gelir durumuna gelince, Kuran Kursu öğreticileri genel olarak bulundukları dereceye göre farklılık olmakla birlikte 2025 yılı ocak ayında ortalama 54.000 net maaşa sahip oldukları ifade edilmiştir.[450] Bu maaşlara aile ve çocuk destekleri dahil değildir. Buna ilaveten haftada girmiş oldukları, ders sayısınca aldıkları 5-10 bin lira civarında ek ders ücretleriyle daha yaşanır bir ekonomik hayata sahip oldukları söylenebilir.

2.3. Araştırmaya Katılanların Evlilik Süreci

"Boşanma" fenomeni incelenirken, boşanmış bireylerin evlilik süreçlerine dair de bilgi sahibi olunmalıdır. Bunun için araştırmanın bu bölümünde örneklem grubunun "evlilik" hayatlarına yönelik bilgiler kategorize edilmiştir. Ne tür evlilikler boşanma ile sonuçlanıyor, küçük yaşta evlenmek boşanmalara kapı aralar mı, boşanmalar evliliğin en çok kaçıncı yıllarında gerçekleşiyor, bireyin evlilik algısı, evliliğe yüklediği anlam evliliği devam ettirmede etkili midir, evlilik yöntemi boşanmalarda bir rol oynamakta mıdır, din görevlilerinin eş seçiminde "dindarlık" kriteri var mıdır ve dindar insanların evliliği daha mı uzun sürmektedir, evlilik ilişkisinde eşlerin birbirleriyle verimli zaman geçirmesi evliliğin ömrünü uzatır mı, Kuran Kursu öğreticilerinin boşanma olgusunu geciktirmek için göstermiş oldukları çabalar nelerdir gibi soruların cevapları aranmıştır.

---

[450] memular net, Memur Maaş Hesaplama, https://www.memurlar.net/maas/kuran-kursu-ogreticisi/?action=salary&advanced= Erişim: 23.01.2025, Ayrıca Kurum mutemedi tarafından tescil edilmiştir. (Selçuklu Müftülüğü Mutemedi Ahmet Genç)

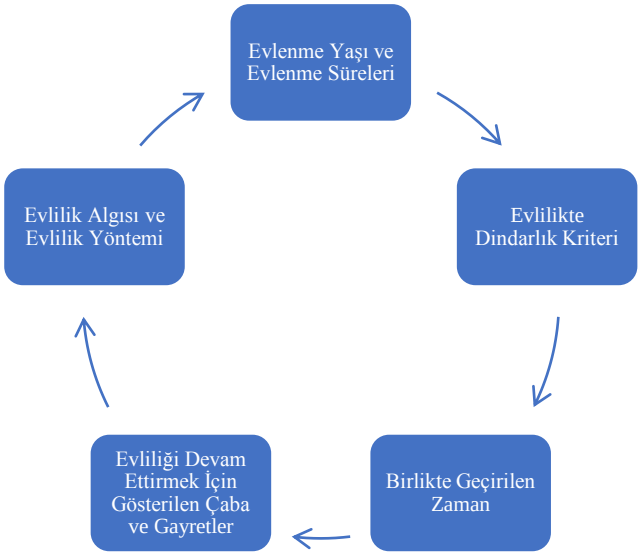

Şekil 2.1. Araştırmaya Katılanların Evlilik Süreci

2.3.1. Evlenme Yaşı ve Evlilik Süreleri

Evlenme yaşı ve evlilikte geçirilen süre, boşanmayı değerlendirme açısından önemli bir faktördür. Bazı araştırmalar, evlilik yaşı düştükçe boşanma oranının arttığını, fakat bu artışın boşanmalara doğrudan etki etmediğini göstermektedir.[451] Ayrıca, kadınların evlenme yaşlarının genelde erkeklerden daha düşük olmasının evlilik ilişkisi içerisinde bazı sorunlar oluşturduğu tespitleri yer almaktadır.[452]

TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2022 yılında boşanan tüm çiftlerde 180 954 çiftten 136 825 erkeğin karısından yaşı büyüktür. 26 424 erkeğin yaşı evlendiği kadından küçük olup, 13 344 çiftin yaşları birbirine eşittir. 4361 kişinin yaş farkları bilinmemektedir.[453]

---

[451] Mustafa Turğut, (Editör), **Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması**, TBNA 2014, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2014, ss. 90-94.

[452] Şahika Gökmen vd., "İlk Evlilik Süresini Etkileyen Faktörlerin Yaşam Analizi: Türkiye Örneği", **Optimum Journal of Economics and Management Sciences**, 6(1): 63-76.

[453] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, **TÜİK**, Erişim: 05.04.2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211.

Çizelge 2.10. Araştırmaya Katılanların İlk Evlilik Yaşları ve Evlilikte Geçirilen Süre

Araştırmaya Katılanların İlk Evlilik Yaşları		**Evlilikte Geçirilen Süre**	
K1	19	K1	11
K2	23	K2	8
K3	20	K3	20
K4	18	K4	13
K5	25	K5	3
K6	21	K6	25
K7	24	K7	12
K8	23	K8	2
K9	26	K9	19
K10	19	K10	4
İ1	22	İ1	26
İ2	26	İ2	3
İ3	26	İ3	5 Ay
İ4	22	İ4	20
İ5	23	İ5	18
İ6	23	İ6	8
İ7	23	İ7	23
İ8	26	İ8	9
İ9	28	İ9	8
İ10	17	İ10	5

Araştırmaya katılan Kadın Din Görevlilerinin ilk evlilik yaşı (K1=19, KA2=23, K3=20, K4=18, K5=25, K6=21, K7=24, K8=23, K926, K10=19; İ1=22, İ2=26, İ3=26, İ4=22, İ5=23, İ6=23, İ7=23, İ8=26, İ9=28, İ10=17) 17 ile 28 arasında değişmektedir. Bu dağılımda ortalama, Konya için 21. 8; İzmir için, 23,6 olarak tespit edilmiştir. İzmir'de görev yapan Kuran Kursu öğreticisi kadınların ilk evlilik yaşı ortalaması Konya'dakilerden 1,8 oranında yüksektir.

Türkiye'de 2022 yılında boşanan 180 954 çiftin ilk 5 yılında boşananların sayısı 49738'dir. İstatistikler, boşanmaların en fazla evliliğin ilk yılında gerçekleştiğini göstermektedir. 14 579 çift Türkiye genelinde evliliğin ilk yılında boşanan çift sayısı olarak karşımıza çıkmaktadır.[454] Bu araştırma grubunun evlilik sürelerine ait bulgular

[454] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, **TÜİK**, Erişim: 05.04.2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211.

ise şu şekildedir: K1=11, K2=8, K3=20, K4=13, K5=3, K6=25, K7=12, K8=2, K9=19, K10=4; İ1=26, İ2=3, İ3=5ay, İ4=20, İ5=18, İ6=8, İ7=23, İ8=9, İ9=8, İ10=5. Bulgulardan elde edilen verilerde, Konya için ortalama evlilik süresi, 11,7; İzmir için ortalama evli kalınan süre ise 144,5 ay, yaklaşık 12 yıldır. Bu ortalama, İ 3'ün 5 ay evli kaldığı göz önüne alınarak hesaplanmıştır. Evli kalınan süreler ortalamasında Konya ve İzmir illeri arasında önemli bir fark tespit edilmemiştir.

2.3.2. Evlilik Algısı, Evlilik Yöntemi, Evliliklerde Dindarlık Kriteri

Belirli ortak amaç ve çıkarlar ekseninde oluşan toplumsal kurumların başında aile gelmektedir. Aile gerek geçmişte gerekse günümüzde en önemli toplumsal kurumların başında sayılmaktadır.[455] Biyolojik, psikolojik, duygusal ve sosyal ilişkilerle örülü bir topluluk olan ailenin kuruluşu ve devamlılığı, evlilik kurumuyla gerçekleşmektedir. Evlilik, kadın ve erkeğin birlikteliğini meşru kılan sosyal bir olgudur. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramına göre 6. Evre olan Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık evresinde birey, yakın ilişkiler aracılığıyla bir önceki dönemde oluşturduğu kimliğini sağlamlaştırma gayretine girer ve bu gayret içinde evlilik ve evlenme ile ilgili konular önemli yer tutar.[456]

Toplumlar tarafından bir takım değer ve normlarla kontrol edilen evlilik ilişkisi, dinler için de kutsal bir yapıdır. Bu anlamda evlilik kurumu tarihteki tüm semavi dinlerde kadın ile erkeğin ilişkilerini meşrulaştırmada, özel ve mahrem bir yapılanmada yer almalarına imkân veren bu sayede soyun devamlılığını da sağlayan tek ilişki yolu kabul edilmiştir.[457]

Çalışmaya katılan Kadın Din Görevlilerine yöneltilen "Sizce evlilik gerekli midir?" sorusuna, Konya grubunun tamamı "Evet" cevabını vermiştir. İzmir grubunda ise, (S) 7 kişi "Evet, gereklidir" şeklinde cevap verirken, (S) 3 kişi, "Hayır, gerekli değildir" sözleriyle soruyu cevaplandırmıştır. Evet cevabı verenlerin genel olarak

---

[455] İsmail Doğan, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar,** Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007, s.175.

[456] Nuray Senemoğlu, **Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2011, s.79.

[457] bkz. el-A'râf 7/80-81; er-Ra'd 13/38

birleştiği düşünce, evlenmenin insan için fıtri bir ihtiyaç olduğu, neslin devamlılığı için gerekli bir kurum olduğudur. Konuyla ilgili olarak İ5, şunları söylemiştir:

"Evlenen belki mutsuz olur, ama evlenmeyen mutlaka mutsuz olur. İnsan, evlilikle kurduğu yakın ilişkiyi kimseyle kuramaz. Kimse kimsenin nazını, zahmetini o kadar çekmez (annesi değilse)." (İ5, yaş 59, m.g.s.30, lisans-ilahiyat)

Hayır cevabı veren İ9, evlilikle ilgili konuşurken, tanıyıp severek evlenmenin önemine vurgu yapmıştır. Kendisi geleneksel kalıpların kabul görmüş bir uygulaması olarak evlendiğini, sonuçta da evlendiği kişi ile anlaşıp, mutlu olmadığı için evliliğinin boşanmayla sonuçlandığını ifade etmiştir.

"Şu an için evliliğin gerekli olduğunu düşünmüyorum. 8 yıl önce, aile baskısı sebebiyle evlendim. Genel olarak muhafazakâr, değerlerine bağlı bir çevrede yetiştim. Evlenmek düşüncesi, "gerekli" şeklinde yerleşik bir kanaattir bu çevrede, buradaki genç kızlarda. Epey de geç evlenmiş, bu konuda toplumsal sınırları da zorlamıştım ama bana kalsa evlenmezdim. Bence kişi zaten, evlenecekse de, âşık olarak evlenmeli. Tanımadan, sevmeden evlenilmemeli. Ben, tamamen mantık evliliği yapmıştım, sevemedim, sevmediğim için de hiçbir zaman mutlu olmadım. Sonuç ortada…" (İ9, yaş 38, m.g.s. 12, ön lisans-ilahiyat)

İzmir katılımcılarından İ7, evliliklerin gerçekleşmesi için birey üzerinde oluşan toplumsal baskıya işaret etmiştir. Nitekim Beauvoir, evlilik konusunda, 'toplumun kadına çizdiği kader'[458] tanımını yaparken gizli ya da açık yaşanan bu baskıya dikkat çekmiştir.

Tarih boyunca evlilik baskısı, geleneksel toplumlarda ailelerin toprak kaybetmemesi düşüncesiyle planlı bir şekilde, bazen dini kurumların evlilik dışı ilişkileri kabul etmemesi sebebiyle, bazen ekonomik, bazen de kültürel sebeplerle kendini göstermiştir. Evlilik baskısına genellikle kadınlar maruz kalmıştır. Baskı geçmişe göre, günümüzde azalmış gibi görünse de pek çok kız çocuğu evliliğe

[458] Berivan Kavas, "Kadınlara Yönelik Evlilik Baskısı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2018, 11(56): 389-397, s.396.

hazırlanarak büyütülmekte, evliliğe teşvik edilmekte, evliliğin gecikmesi durumunda aile, akraba, komşu, arkadaş gibi yakın çevre gruplarından baskı oluşabilmektedir. Sözel baskılar başlamaktadır. Elbette her kadın aynı şekilde etkilenmiyor olsa da bu baskılanma, kadını, "rahatsız, kusurlu, eksik ya da sorunlu" hissetmesine neden olabilmektedir. Bu tür toplumsal baskılar, bireyi, istemedikleri evlilikler yapmaya sevk etmektedir.[459]

İ7: "Evlenmek, aile ve toplum baskısı sebebiyle gerekli ve zorunlu oluyor. Benim ailem her ne kadar İzmir'de yaşasa da memleket olarak Konyalılar. Aile kurumuna yönelik baskılar sadece eşimle sınırlı kalmadı, ailemden de hem evlenmem hem de kötü giden evliliği devam ettirmem için çok baskı gördüm. Boşanmama da tamamen karşı çıktılar. O süreçte hiçbir desteklerini de görmedim. Sırf ailemin yanına dönmemek için 5 yıl boyunca her gün dayak yedim, maaşımı kocama vermediğim için. Paramı biriktirdim, evimi aldım ve kendi evime taşınarak kocamı boşadım." (İ7, yaş 56, m.g.s. 20, ön lisans-ilahiyat)

Diasporik ailelerde, göç sonrası iki toplum, kültür ve grup arasında kalmışlığın bir sonucu olarak kendi geleneklerine sıkı sıkıya bir bağlılık söz konusu olabilmektedir. İ7'nin verdiği cevapta da görüldüğü üzere, boşanmaya karşı çıkılmasının altında Konya'dan göç eden ailenin kültür, gelenek ve göreneğini korunması içgüdüsü yatabilmektedir.

İ6 ise: "Evlendiğim yıllarda gerekli görmüştüm, çocukları çok seviyordum ve çocuk sahibi olmak istiyordum. Ama şu an gerekli görmüyorum. İnsan bekarken de mutlu olup, kendine yeterli olabiliyor. Tabi ben kendi yaşantıma göre diyorum. Ben şimdi çok mutluyum. Eşim var mı, yok. Şu anki yaşantımda gerek var mı hiç yok. Hayatıma hedef olarak evlenmeyi koymuyorum. Ama evlendiğim için de kendime, kaderime veya aileme kızgın değilim. Benim hayattaki her şeyden daha çok sevdiğim bir evladım var. Onun için bu evlilik imtihanından geçmeliymişim…" (İ6, yas: 55, m.g.s. 13, ön lisans-ilahiyat) sözleriyle düşüncelerini aktarmıştır.

---

[459] Berivan Kavas**, a.g.m.**, s.390.

Toplumumuzda eş seçerken tercih edilen yöntemler arasında en başta görücü usulü ve flört ederek evlenme yer almaktadır.[460] Görücü yöntemi, gelenekselliğin dindarlıkla harmanlandığı toplumlarda en çok görülen evlilik yöntemidir. Bu yöntemle evlilikte, evlenilecek kız, evlenecek delikanlının aile büyükleri tarafından seçilerek evlilik başlatılmaktadır. Öncelikle bu akrabaların beğendiği kız, sonrasında damat adayının onayına sunulur. Bu tarz gerçekleşen evliliklerde ailenin büyükleri, karşı tarafın aile üyelerini gözlemler, kendi aile yapılarına en uygun gelin adayını bulmaya çalışırlar.[461]

İstatistiklere göre, Türkiye geneli evliliklerin %56,8'i görücü usulü ile gerçekleşmektedir.[462] Bireyin eğitim seviyesi arttıkça kendi seçimi ile evlenme oranlarında da yükseliş gözlenirken, buna paralel olarak görücü usulü ile evlilik yönteminde de azalma tespit edilmiştir. Yüksek okul, fakülte, lisans, yüksek lisans/doktora mezunu bireylerin içinde kendi kararı ve ailenin rızası ile evlenenlerin oranı %71,7 olarak gerçekleşmiştir.[463]

Konya örnekleminde yapılan evliliklerin biçimiyle ilgili olarak elde edilen bulgulara göre evliliklerin (S) 8 tanesinin görücü usulüyle, (S) 2 tanesinin severek evlilik yaptıkları tespit edilmiştir. İzmir'de ise, görücü usulü ile evlenen kişi sayısı, (S) 9; flört yöntemiyle, severek evlenenlerin sayısı ise (S)1 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görücü usulüyle yapılan evliliklerin kadın Kuran Kursu öğreticileri arasında yaygın olmasındaki sebeplerin başında öncelikle baskın kültürel kodlar ve İslam'da kadın erkek ilişkilerindeki flört yasağının olduğu söylenebilir. Müslüman kadınlar ve erkekler için, karşı cinsle nikahsız birliktelikler tabudur. Bu tabunun etkisi, kişinin dindar olmasıyla doğrudan orantılıdır. Kendisini "dindar" olarak tanımlayan

---

[460] İbrahim Ethem Özgüven, **Evlilik ve Aile Terapisi**, Farklı Yayınları, Ankara, 2014, s. 53.

[461] Lütfi Sezen, "Türkiye'de Evlenme Biçimleri", **AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2005, 27: 185-195, s.190.

[462] TAYA, **TÜİK**, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastir masi-2021-45813, Erişim: 6.03.2024.

[463] TAYA, **TÜİK**, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastir masi-2021-45813, Erişim: 6.03.2024.

katılımcıların tamamı görücü usulü ile evlenmiş olup, kadın-erkek ilişkilerindeki sınırlara büyük ölçüde dikkat eden kişiler oldukları gözlemlenmiştir.

Evlilik kararı bireyden başlayarak topluma doğru çok geniş bir kitleyi etkilemektedir. Bu sebeple, ailelerin, dindarlık düzeyleri, memleketleri, örf ve adetleri, sosyal konumları vb. kriterler, görücü usulü ile gerçekleşen evliliklerde daha fazla önemsenen konulardır. Bu yöntemle evlenildiğinde muhtemel uyum risklerinin minimize edileceği varsayılır.[464]

Şu an ikinci evliliğini yapmış olan K5: "*İlk evliliğimi severek yaptım. Aramızda bir yaş vardı. Ama daha çok varmış gibiydi. Otoriterdi, çok yasakçıydı. Beni her yerden kısıtlardı. Çok kabaydı, çok bağırırdı. Hiçbir yere göndermezdi. Benimle sürekli emir kipiyle konuşurdu ve asla dinlemezdi. Bir gün hastaneye gidiyoruz, ben, onun önünden yürümüşüm. Büyük sorun oldu. Bir yere gitsek, 'haydi kalkalım!' diyemezdim. O ne zaman isterse o zaman kalkılırdı. Markete gitsek, şunu alalım diyemezdim. Çok şükür boşandım da kurtuldum ondan. Şimdiki evliliğimi aklımı kullanarak yaptım. İlkinde sevdiğimden her şeyin üstesinden gelirim sanmıştım, yanılmışım. Şimdiki eşim saygılı, kibar bir bey, sınırlarıma saygı duyuyor. Bana kendimi değerli hissettiriyor. Dört yaş var aramızda ama otoriter değil, aramıza mesafe koymuyor."* (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat-hafız)

Yöntem görücü usulü de olsa, flört de olsa, örneklem grubunun tamamı, resmi nikah yanında imam nikahını da yaptırmışlardır. Bir kadınla bir erkeğin evlilik birliği kurmasını sağlayan yasal işlemin adı olan nikah, taraflara karşılıklı haklar ve sorumluluklar yüklemektedir.[465] Bu hak ve sorumlulukların dine uygun bir şekilde yerine getirilmesi, din görevlileri için tercih sebebi olmuştur. Bu şekilde evliliklerinin meşruiyetini pekiştirdiklerini düşünmektedirler.

Eskiden beri dini gelenekte önemli kararlar almadan önce istihâre yapmak gibi bir gelenek var olagelmiştir. İslam toplumlarında evlilik öncesinde istihâre yapmak da

---

[464] Muhsin Yılmazçoban, "Evlilikte Çiftleri Etkileyen Unsurlar ve Arkadaşlık İlkeleri", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,** 2010-2011: 178-195, s.185.

[465] Ahmet Yaman, **İslâm Aile Hukuku**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 35.

yaygın uygulamalardandır. Sözlük anlamıyla, "hayırlı olanı istemek" olan istihâre terimi, "bir iş veya davranışta Allah katında hayırlı olanı, kılınan nâfile bir namaz ve dua ile talep etme" anlamına gelmektedir.[466]

İstihâre, kendisini dindar olarak tanımlayan kişilerde oldukça yaygın olarak uygulanmaktadır. Araştırma grubunun geneli de kendini "dindar" olarak tanımlamaktadır. Dindarlık, bireyin, dini bir yapılanmaya bağlı bir şekilde mensup olduğu dinin emirlerini büyük bir çabayla yerine getirmesi, mensubu olduğu dinin inanç, ibadet ve sembollerine ilişkin teslimiyet, odaklanma ve ibadetle vakit geçirme olarak tanımlanabilir.[467] Kişinin inandığı dinin emir ve yasakları çerçevesinde yaşaması; inanç, bilgi, duygu, ibadet, etki gibi boyutları olan bir olgudur.[468]

İbn Arabi'nin "Fütûhât-ı Mekkiye"de[469], Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "Marifetname"sinde istihareden özel bir başlıkla bahsetmektedirler. Buna göre İbrahim Hakkı'nın babası Derviş Osman Hüsni Hakirullah'ın Muharrem ayının ilk cuma gecesi içten bir samimiyetle dua ettiği ve bu şekilde istiarede bulunduğu ifade edilir.[470] Gazali "İhyâ-i Ulûm'id-Din" eserinin 2. cildinde de bu duadan bahsetmektedir. Rüya ile ilgili görüşleri tasavvuf geleneğinde rüya anlayışı başlığı altında özetle anlatan Gazali, istihareye, vakti olmayan nafile namazlar bahsinde, yedinci namaz olarak yer vermiştir.[471]

Kendileriyle görüşülen ve çoğunluğunun, görücü usulüyle evlilik yaptığı tespit edilen Kadın Kuran Kursu Öğreticilerinin evlilik kararlarını almadan önce "İstihare" yapma oranları ise şu şekildedir: Konya'da görev yapanların (S) 8'i istihare yapmış, (S) 2'si yapmamışken; İzmir için bu oranlar, yapanlar (S) 7, yapmayanlar (S) 3 şeklindedir.

---

[466] Salim Öğüt, "İSTİHÂRE", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/istihare, Erişim: 12.04.2023.

[467] Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s.55.

[468] Ejder Okumuş, "Gösterişçi Dindarlık" **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, VI, 2006, sayı: 2:17-35, s.22.

[469] İbn Arabî, **Fütûhât-ı Mekkiyye**. (Çev. Ekrem Demirli), C.15. Litera Yayıncılık, İstanbul, 2011. s.276.

[470] Erzurumlu İbrahim Hakkı**, Marifetname,** (Edit. Ahmed Davutoğlu), (Sade. Durali Yılmaz), Hüsnü Kılıç, Temel Yayınları, İstanbul: 1981, s.1118.

[471] Gazali**, İhyâ-i Ulûm-id-Dîn,** (Çev. Ali Arslan), C.2, Arslan Yayınları, İstanbul: 1971, s.322.

K4: *"İstihareye eski kocamın ailesiyle benim ailemin kadınları karşılıklı yaptılar. Sabah olunca, birbirlerine rüyalar anlatıldı. Ölü balık görmüş annem o zaman. Dinde bozukluk demekmiş aslında. Ama gaflet işte. Şimdi hayıflanır hala. Kayınvalidem çocuklarının reklamını çok iyi yapar. Benimkine de ayrı bir düşkündü. Daha korumacı daha fedakâr. Kocam da uyanır uyanmaz annesine rüya anlatmaya giderdi. Rüya, hayatlarında çok önemli bir yere sahipti. Bütün kararları etkilerdi."* (K4, yaş 41, m.g.s. 10, ilitam)

Araştırmaya katılan kadınların Konya grubunda (S) 9'u kendisini dindar olarak tanımlarken (S) 1 kişi sadece kendisi için bu tanımlamayı yapamayacağını ifade etmiştir. Bu kadınların (S) 6'sı boşandıkları eşlerinin de dindar olduğunu söylemiş, evlilik kriterleri arasında bunun önemli bir yeri olduğunu vurgulamışlardır. İzmir Grubunda ise, (S) 8 kişi kendisini dindar olarak kabul etmiş, (S) 1 kişi dindar olmadığını söylemiş, (S) 1 kişi de kısmen dindar olduğunu ifade etmiştir. Bu gruptan kocalarını dindar kabul edenlerin sayısı (S) 4 iken, (S) 6 kişi boşandıkları eşlerinin dindar olmadığını dile getirmişlerdir. Soruya cevap olarak İ4:

"*Hafızdı, ilahiyatçı ve de imamdı. Ama dindar mıydı, hayır. Karakterindeki zayıflıklar dindarlığını zedeliyor, onu itici bir dindar yapıyordu*." (İ4, yaş 44, m.g.s. 16, ilahiyat-lisans)

İ8, *"Eşim, ezan okunurken, bilin ki camidedir. Nafile oruç tutar, helal-harama dikkat eder. Fakat kavga esnasında mahkemeye delil olarak sunmak için benim açık videolarımı çekebilecek kadar ahlaksızdır. Ya da kış günü çocuklarımın gözü önünde dövdükten sonra kapı önüne atacak kadar…"* (İ8, yaş 39, m.g.s. 21, ilahiyat-ön lisans)

Kısaca tanımlamak gerekirse, dindar, inandığı dine kuvvetle bağlılığı bulunan, dinin emir ve yasaklarına, inanç, ibadet, kurallarını içselleştirip, pratikte de uygulayarak bu tutumunu gündelik hayatında da gösteren kişi olarak ifade edilebilir.[472] Bunun bir sonucu olarak bir kişi hakkında "dindar" ifadesi kullanıldığında o kişinin inancının pratikte de yansımaları olan bireysel gerçeklik boyutu hakkında kanaat

[472] İlhan, Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük,** Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008, C.1, s. 726.

sahibi olunmaktadır. Zira birey, inandığı dinin değerleriyle tanrısal gerçekliğe bağlanmakta, bu değerleri, yaşamının tüm alanlarında fonksiyonel hale getirmektedir.[473] Bu durumda dindarlık, kişinin inanını teorik-pratik temelde hayatının tüm alanlarında yaşamasıdır. Bunun yanında bilgi, inanç, amel, duygu, etki, ve toplumsal organizasyon gibi pek çok boyutu olan bir olgu olarak algılanmalıdır.[474] Buradan yola çıkarak söylenebilir ki dindarlık, bireyin özgür kararıyla ve seçimiyle bir dine mensup olması ve inandığı dinin kurallarına uygun şekilde hayatını devam ettirmesidir.[475]

K7, "Eşim, kendini dindar görürdü. Rutindeki ibadetlerine düşkündü. Kuranını okur, camisine giderdi. Ben, dinin sadece bu rutinlere sıkıştırılmışını dindarlığa yapılmış bir haksızlık olarak görüyorum. Benim kocamın merhameti yoktu, halden anlamazdı. Boşanma sürecinde mahkemede çok rahat yalanlar söyledi. Bekarken evlilik kriterim namaz-abdestti. Şimdi öyle değil. Erkeğe en çok yakışan özellik merhamet, Allah korkusu. İhsan der ya Peygamberimiz: Allah'ı görüyormuşçasına yaşamak…" (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisans(kimya))

İ3: "Konya'nın bir dindarlık algısı var. Kaba tabirle yobaz gibi. Tam öyleydi eşim. Namaz kılardı ama… 'bir kez gönül yıktın ise o kıldığın namaz değil.'" (İ3, yaş 31, m.g.s. 4, ilahiyat-lisans)

K8 ise sorulan soruya şu şekilde cevap vermiştir:

"Şu an kendimi dindar olarak tanımlamıyorum. Evlendiğim dönemlerde dindardım diyebilirim. O zamanlar namazlarımı hiç geçirmezdim. Günlük kesinlikle Kuran okurdum. Asla makyaj yapmazdım. Tesettürüme çok dikkat ederdim. Pardösüsüz dışarı çıkmazdım. Bendeki bu dindarlık kırılması evlilik dönemimde oldu. Kocam Fetönün elinde yetişmişti. Farklı bir din algısı vardı. Onun dindarlığı, beni dinden, dindarlıktan soğuttu. Şimdi, pardösü giymiyorum, makyaj yapıyorum. Sadece

---

[473] Necdet Subaşı, **Din Sosyolojisi**, Dem Yayınları, İstanbul, 2014, s.76.

[474] Ejder Okumuş**, a.g.m**., s.21.

[475] Abdülcelil Bilgin, "Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştirel Bir Değerlendirme", **Anemon, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 2014, 2(2):75-85, s. 83.

tunik giyip geziyorum. Kuranı, ders dışında neredeyse okumuyorum." (K8, yaş 33, m.g.s. 11, ilahiyat-lisans)

Bireyin inandığı dinin gösterişte kalması Ejder Okumuş'un ifadeleriyle "gösterişçi bir dindarlık[476]" oluşturur ki, bu durum, sosyolojide meşhur Erving Goffman'ın "sahne ve dramaturji" kuramını[477] akla getirir. Bu durumda sahne, "kişinin performansının, seyirciye durumu anlatmak amacıyla planlı ve sürekli bir şekilde sergilendiği kısımdır."[478] Sahnenin gerisinde kalan kısım ise, oyunu sergileyen kişinin rolünün dışına çıkarak sahneye göre daha rahat ve içten davrandığı alandır. İşte sahne önünde gösterilen şey ile, sahne gerisinde sahip olunan asıl niyet ve yaşantının farklılığı gösterişçi dindarlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür dindarlıkta asıl olan göstermek, insanların görmek istediği gibi davranışta bulunmaktır.

Dış güdümlü dindarlık modeli içerisinde ele alınabilecek olan gösterişçi dindarlıkta, iç güdümlü dindarlığın tersine, din, dindarın davranışlarında birinci etken güç değildir. Başka amaçlar için kullandığı araç konumundadır. Bu tür dindarlığa yol açan sebep, dinin dış güdümlüler için işlevsel olmasıdır. Bu tip dindarlar, dinden bir şekilde yararlanma arzusuyla eylemlerine yön verirler.[479] Bu tip dindarlık, teşhirci, ikiyüzlü, samimiyetsiz bir dindarlıktır.[480] Gerçek din ve dindarlar için sorun teşkil ettiği açıktır. Katılımcıların ifadelerinde de bu tip dindarlarla evli kalan bireylerin dinden uzaklaştığı tespit edilmiştir.

2.3.3. Evlilikte Eşleriyle Birbirlerine Zaman Ayırmaları

Aile çatısı altında yaşayan bireylerin birlikte vakit geçirmeleri, bir arada gülüp eğlenmeleri, çeşitli faaliyetleri birlikte gerçekleştirmeleri moral, huzur, birlikte olma hissi evliliğin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için en etkili faktördür. Bu durum, aile bireylerinin birbirinden kopup uzaklaşmasına engel olur. Bu tür aileler,

---

[476] Ejder Okumuş, **a.g.m.,** s. 23.

[477] Bkz. Margaret M. Poloma, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, (Çev. Hayriye Erbaş), Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, ss. 203-204.

[478] Guy Debord, **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**, (Çev. A. Ekmekçi-O.Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996, s.131.

[479] Bkz. Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi,** TDVY., Ankara, 1996, ss. 76-77.

[480] Ejder Okumuş; **a.g.m**., s. 23.

birbirlerinden güç alarak karşılaştıkları sorunları aşmakta da zorlanmazlar. Kişisel ya da ailevi krizler çok daha kolay atlatılabilir. Bir arada sağlıklı vakit geçirebilen aile bireyleri psikolojik açıdan da birbirlerine en büyük desteği sunarlar. Bu şekilde sağlıklı bir aile yapısı ortaya çıkar. Bir de çekirdek aile sınırlarında kalmayıp büyükanne, büyükbaba, teyze, hala, dayı, amca, kuzenler gibi geniş aile bireyleri de bu birliktelik ve paylaşıma katılırlarsa birey ihtiyaç duyduğu sevgi ve destek sisteminden tam anlamıyla istifade etmiş olacaktır.[481]

Aile üyelerinin aynı sofraya beraber oturmaları, özel günleri hatırlayıp kutlamaları, geleneksel günlerde birlikte olunması, beraber gezi programları oluşturulması, geniş aile üyeleriyle belirli aralıklarla görüşülmesi, aile birlikteliğini destekleyen davranışlar arasında sayılabilir. Bu sayede aile üyelerinin birbirleriyle iletişimi daha sağlıklı gerçekleşecektir. Bağlılık duygusu gelişecek, birbirlerinin kıymetini bilecek bu arada birey de kendini değerli ve özel hissedecektir.[482]

Ailenin her bir ferdinin bir arada kaliteli zaman geçirmesi, üyelerin tamamının ortak bir paylaşımla ve keyifle etkinliklerde bulunması demektir. Birbirlerini üzmeden kırmadan psikolojilerini destekleyen olumlu iletişim kalıplarıyla davranma gayreti birlikte geçirilen zamanın daha verimli kullanılmasına vesile olacaktır. Bu tür etkinliklerin önceden planlanması ve tüm aile bireylerinin birlikte katılımı da ortak geçirilen zamanın kalitesini artıracaktır. Pazar günleri pikniğe gitmek, cuma akşamları sinemaya gitmek, birlikte kısa yürüyüşler yapmak, cumartesi akşamları akraba ya da komşu ziyaretlerinde bulunmak gibi faaliyetlerin önceden planlanmış olması aile üyelerinin tam katılımın sağlamada faydalı olacaktır.

Sağlıklı evliliklerde aile bireylerinin birlikte vakit geçirmesi, ortak alışkanlıklar oluşturmaları, bir arada keyifle, zevk alarak, ortak mutluluk oluşturacak

---

[481] Azize Nilgün Canel, **Evlilik ve Aile Hayatı**, T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile Eğitim Programı, Ankara, 2011, s. 161.

[482] Azize Nilgün, **a.g.e.,** s.162.

ve bireyin kendisini iyi hissetmesini sağlayacak faaliyetler gerçekleştirmeleri ailenin birlikteliğini desteklemekte ve ilişki süresini uzatmaktadır.[483]

Araştırmaya dahil olan katılımcıların Konya grubunda sadece (S) 2 kişi evlilik sürecinde birbirleriyle zaman geçirebildiklerini, gezip ortak arkadaşlarla veya akrabalarla sağlıklı ilişkiler kurabildiklerini söylerken, (S) 8 kişi eşiyle ortak bir zamanı, faydalı veya eğlenceli geçirdikleri bir durumu oluşturamadıklarını ifade etmiştir. İzmir grubunda ise birlikte zaman geçirebildiklerini söyleyen katılımcı sayısı (S) 3'e yükselmektedir. Ortak zamanlarda her iki tarafın da mutlu olacağı etkinlikler yapılıp yapılmadığı konusunda kalan (S) 7 kişinin cevabı ise ya "yetersizdi", ya da "hiç geçirmiyorduk" şeklinde olmuştur.

Eşiyle birlikte çok güzel zaman geçirdiklerini ifade eden K3,

"Eşim organizatördü. Bütün organizasyonları da beraber yapardık. İstanbul, Urfa gezileri, umre turları…Dışarda yemekler yerdik, çocuklarla sinemalar, piknikler… Etkinliğin her türlüsünde görüşlerimiz ortaktı. Aslında çok da severdi beni. Ben de çok severdim açıkçası. Şurada dur, tuvalete bile gitme desem gitmezdi, o kadar çok. Fakat çok ciddi problemleri vardı, doktora götüremedim. Benim onu bırakacağımı hiç düşünmedi. Benden sonra 3 ay akıl ruh sağlığı tedavisi görmüş hastanede…" (K3, yaş 42, m.g.s. 19, ilahiyat-lisans) şeklinde duygularını anlatırken,

K6, "Ben kayınvalidemlerle yaşadım hep. Eşim sadece yatmadan yatmaya gelirdi odaya. Onun dışında sürekli annesi ve kardeşleriyle zaman geçirirdi. Erkek kardeşlerinin bir odası vardı. Benim oraya girmem yasaktı. Meram villalarının terasında çok gözyaşı dökmüşümdür. …" (K6, yaş, 48, m.g.s. 14, ilitam)

K1 ise, "Ayrıldığım eşimle ortak hiçbir noktamız yoktu. Beklerdim, haydi gel bir yemek yiyelim, sinemaya gidelim… Facebook şifresini öğrendim bir gün. Bana hakaretler saydıran Beyefendi(!) nin meğer sevgilisi varmış. Daha önce üzerime bir kuma getirme düşüncesi de vardı, ben önemsememiştim. Adamın bana ayıracak vakti

---

[483] Azize Nilgün Canel**, Evlilik ve Aile Hayatı**, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s.28. https://www.aile.gov.tr/media/92199/01_02_evlilik-ve-aile-hayati.pdf, Erişim: 26.02.2023.

yoktu yani. Ben doğum yaptığım gün sevgilisiyleydi düşünün…" (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise-hafız) sözleriyle soruya cevap vermişlerdir.

Günümüz modern dünyasında hayat temposu, pek çok şeye vakit ayırmayı zorlaştırmaktadır. Fakat, aile ile birlikte geçirilen verimli zamanın ailenin tüm fertlerinin ruh sağlığını olumlu etkileyeceği düşünüldüğünde günlük koşturma içinde önceliğin aileye verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun planlama, fedakârlık, kararlılık ve sebat isteyen bir iş olduğu açıktır. Fakat aile birlikteliği de ailenin devamı için ihmal edilemez bir gerekliliktir. Katılımcıların verdikleri cevaplar da bu tespiti doğrulamaktadır. Eşler birbirleriyle ne kadar verimli zaman geçirebiliyorlarsa, evlilik ilişkisi de o kadar güzel ve uzun ömürlü olabilmektedir.

2.3.4. Kur'an Kursu Öğreticisi Olarak Evliliği Devam Ettirmek İçin Gösterilen Çaba ve Gayretler

Evlilikler, başlangıçta belirli kriter ve tercihlerle gerçekleştirilir. Fakat, zamanla, en uyumlu evliliklerde bile, bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Eşlerin evlilikte yaşadıkları sorun ve çatışmalara yaklaşımı, evlilik uyumu ve doyumu ile yakından ilişkilidir. Smith (1966) çatışma kavramını "koşulları, uygulamaları ya da hedefleri uyuşmayan farklı kişilerin içinde bulunduğu durum" olarak tanımlamaktadır. Crawford ve Bodine de (1996) çatışma kavramını, bireyin istek, ihtiyaç ve inanç ve değerlerinin karşısındaki kişiyle uyuşmaması olarak ifade etmektedirler.[484] Bütün yakın ilişkiler gibi evlilik ilişkisinde de zaman zaman çatışma yaşanması mümkündür.

Deutsch'a göre, evlilikte yaşanan çatışmalarda eşler iki yol izleyebilmektedir. Birincisi, yarışmacı yaklaşımken diğeri işbirlikçi yaklaşımdır. Çatışmaya bu iki yaklaşım yolundan hangisinin tercih edildiği, sonuçların birbirinden oldukça farklı şekillenmesine neden olabilmektedir. Yarışmacı yaklaşımda bir tarafın kazanmasının, diğer tarafın kaybetmesi olarak düşünülmesi söz konusu iken, işbirlikçi yaklaşımda iki tarafında kazanç ya da kaybının ortak olduğu düşüncesi hakimdir. Bu durumda yarışmacı yaklaşımda baskı, tehdit, aldatma gibi taktiklerin kullanılması yetersiz

---

[484] Özge Ünal, Serap Akgün, "Evlilikte Çatışma Çözme Stillerinin Evlilik Uyumu ve Doyumu ile İlişkisi", **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 2022; 14(3): 322-330, s.328.

iletişim, şüpheci ve düşmanca tutumlar, benzerlikleri yok sayıp farklılıklara yoğunlaşmak gibi davranışlara yol açabilmektedir. Yaşanan çatışmaya işbirlikçi yaklaşım ise, ortak ve benzer inanç ve tutumlara odaklanmaya, açık bir iletişim dili kullanmaya, olumlu ve ortak faydaya odaklanmaya sebep olacaktır. İşbirlikçi yaklaşım tarafların ortak paydada buluşmasına fırsat verirken, yarışmacı yaklaşım çatışmanın artarak devam etmesine, zamanla ilişkiyi, çözümün tek kişinin istek ve iradesine bağlı olduğunu kanıksamaya doğru yönlendirmektedir.[485] Buna bağlı olarak da kimi zaman eşler, kendi rol veya görevleri dışında bazı fedakarlıklar göstererek, ilişkilerini sağlıklı bir şekilde devam ettirmek istemektedir. Fedakârlık, bir partnerin veya ilişkinin iyi oluşunu sağlamak için kişinin kendi ilgilerinden vazgeçmesi olarak tanımlanmaktadır.[486] Bireyin kendi evlilik ilişkisindeki ihtiyaçlarını karşılama derecesi olarak değerlendirilen evlilik doyumu[487] için gerekli gerçek evliliklerde fedakarlığın oldukça önemli anahtar rolde olduğu söylenebilir.

Araştırmacılar, fedakârlık yapısını anlamaya çalışırken, fedakârlığı, aktif (olumlu) ve pasif (olumsuz) olmak üzere iki türe ayırmaktadır. Aktif fedakârlık, kendisiyle ilgili olmayan tamamen eşiyle ilgili bir şeyler yapması anlamına gelmektedir. Birey, eşi için bu fedakârlığı yapmakta istekli ve yaptığı iş neticesinde de doyumu söz konusudur. Bu tür fedakârlık hem birey hem eş hem de evlilik için kazançla sonuçlanır. Bunun için evlilikler için önemli bir strateji olarak kabul edilmektedir. Pasif fedakârlık ise, bireyin, eşi veya evliliği için yapmak istediği bir şeyden vazgeçmesidir. Bu tür fedakarlıkta hem istenilen bir davranıştan vazgeçme hem de istenilmeyen bir davranış içinde olma durumu söz konusudur. Böyle bir fedakârlık, aşırı derecede duygusallık, ilişki doyumsuzluğu ve depresyona neden olabilmektedir.[488]

---

[485] Özge Ünal ve Serap Akgün, **a.g.m.,** s.326.

[486] Paul A. M. Van Lange vd., "Willingness to Sacrifice in Close Relationships". **Journal of Personality and Social Psychology,** 1997, 72(6): 1373–1395.

[487] Esin Tezer, "Evlilik İlişkisinden Sağlanan Doyum: Evlilik Yaşam Ölçeği", **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 1996, 2(7): 1-7.

[488] Duygu Aydoğan ve Yaşar Özbay, "Evlilikte Fedakârlık Doyumunun İlişkisel Özgünlük ve Evlilik Doyumu Bağlamında Değerlendirilmesi". **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,** 2018, 7(2): 1276-1290.

Bu çalışmada kötü giden evliklerin sürdürülmesinde temel etkenlerin başında çocuk sahibi olmanın yer aldığı tespit edilmiştir. Boşanmanın eşiğine gelmiş kötü evliliklerde boşanmalar, çoğu zaman çocuklar için ya ertelenmektedir ya da mutsuz evlilikler çocukların mutlu olacağı düşüncesiyle sürdürülmektedir. İlişkinin boşanmayla sonuçlanması durumunda geçecek süreçte, çocukların büyüdüklerinde hesap soracak olmaları da etkenler arasında yer almaktadır. Araştırmaya katılan İ5 kendi adına göstermiş olduğu aşırı fedakarlığı şu şekilde anlatmıştır*: "Ben daha önce de boşanmaya karar vermiştim. Oğlumun biri o zamanlar 11 yaşındaydı. Kocamı ağlarken görmüş. Elimden tuttu, gösterdi: 'Anne babam çok ağlıyor', dedi. Kocamın duygusal dengesizlikleri çok olurdu. Kendi kendime dedim ki: 'Yarın çocuklar, senin evlilikte ne acılar çektiğini hatırlamayacak, babam ağladı, yalvardı, sen affetmedin', diyecekler. Bir de maddi olarak çok rahattık. Yarın boşansam tek maaşla kiralarda zorlanacağız. Ya çocuklarım, 'Sen sebep oldun' derlerse diye düşünüp olabildiğince boşanma kararımı erteledim. Hayatımdan taviz vermişim. Olmayınca olmuyor…"* (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat)

Genel olarak evlilik ilişkilerinde yapılan fedakârlıklar iki kısımda toplanmaktadır. Küçük (gündelik) fedakarlıklar ve büyük fedakarlıklar. Araştırmacılar küçük fedakarlıkları, günlük işler, iletişim ve etkileşim, para ve hediyeler, sağlık, yaşam tarzı ve gelecek planları, okul ve iş, eğlence ve boş zaman etkinlikleri, görünüm, fiziksel ve cinsel yakınlık gibi konular; büyük fedakarlıkları ise iş ve yerleşim yeri değişiklikleri, iş/ eğitim hayatına ara/ son verme gibi konularla değerlendirmiştir. Konuyla ilgili olarak sahada yapılan araştırmalar göstermektedir ki, ilişkisel adanmışlık ve kalıcılık beklentisi arttıkça bahsi geçen fedakârlık davranışları artmaktadır.[489]Bu tip fedakarlıklar zamanla insani sınırları zorlayabilmekte ve sorumluluğun taşınamayacak hale gelmesine sebep olabilmektedir. Konuyla ilgili olarak İ6'nın ifadeleri oldukça dikkat çekicidir: *"Çok taviz verdim, özgürlüğümden, sevdiklerimden… Ben ben olmaktan çıkmıştım. Onun istediği bir şeye dönüşmüştüm. Sosyal hayatım kalmadı, ailemle görüşmelerim*

[489] Duygu Dinçer ve Didem Aydoğan, "Evlilik İlişkisinin Gizil Güçleri: Özgecil Aşk, Acının Dönüştürücü Gücü ve Fedakârlık Doyumu", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019, 7 (Eğitim & Psikoloji): 65-77.

kısıtlandı. Çok kıskançtı. Yeğenimi kapı arkalarında sevip öptüğümü hatırlıyorum, erkek diye." (İ6, yaş 55, m.g.s. 13, ön lisans-ilahiyat)

Kadın Din Görevlilerinin boşanma sürecine yönelik oluşturulan bu çalışmada, araştırmaya katılanların tamamı evliliklerinin sürdürmek için çok fazla fedakârlıkta bulunduklarını ifade etmiştir. Kendileriyle görüşülen (S) 20 kişiden (S) 19'u en az bir çocukludur. Bu çocukların varlığı, kadınlar için fedakârlıkların artmasında birinci sebep olarak tespit edilmiştir. Bu konuyla ilgili sorulan sorularda katılımcıların hepsi, ilişkilerini sürdürmek için ellerinden geleni yaptıklarını, çok fazla şeyden taviz verdiklerini şu sözlerle anlatmışlardır:

K3: "15 yılda kaç tane kadın girdi eşimin hayatına hatırlamıyorum. Artık kayınvalideme dedim bir süre sonra yarısıyla o konuştu, birazıyla kayınpederim. Ama kocam, vazgeçmedi huyundan. Kumalığı bile teklif ettim. Yeter ki kiminle, nerede bileyim istedim. Bundan büyük fedakârlık olur mu?" (K3, yaş 42, m.g.s. 19, lisans-ilahiyat)

Evliliklerde eşlerin ailelerinin müdahalesi ve eşlerin aile bireyleri ile olan ilişkilerinin niteliği önemli bir boşanma nedenidir. Cinsiyete göre ele alındığında eşinin aile bireylerine saygısız davranması erkeklerde %3,6, kadınlarda %1,4 oranında; eşin ailesinin çekirdek aile içi ilişkiye müdahalesi erkeklerde %11,0, kadınlarda %5,4 oranında boşanmalara sebep olmaktadır.[490] Bu durumda eşin aile bireyleri tarafından ev içine müdahalede bulunulması, evliliği sağlıklı bir şekilde devam ettirme durumunu zorlaştırmaktadır. Bu durumda yaşayan birey kendinden, eşiyle ilişkisinden ve aile düzeninden, pek çok taviz verebilmektedir.

K6: "Benim ailem hiç müdahale etmedi. Ama kayınvalidem evliliğin ilk gününden beri 'seni boşatacağım!' diye tehdit ederdi. Kocam beni boşamasın diye hep diken üstünde yaşadım. Ta ki çalışmaya başlayana kadar. Kayınvalidem, ailemi eşime sürekli kötülerdi. Konya'ya sadece tatillerde gelirdik ve burnumdan gelirlerdi. İşe başlayınca kendime güvenmeye başladım, korkularım azaldı. Aslında kayınpederim

---

[490] Türkiye Aile Yapısı Araştırması, **TÜİK,** 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813, Erişim: 26.02.2025.

çok severdi beni ama kaynanamla aramız hiç iyi olmadı. Kocasıyla hiç mutlu değildi. Yeni evliyken kocamın koluna bile girmemi çok yadırgamış. Bir sürü laf saymıştı…" (K6, yaş 48, m.g.s. 14, ilitam)

Boşanma ile ilgili yapılan araştırmaların pek çoğu kadınların boşanma sonrasında çevrelerinden alacakları tepkiyi göz önünde bulundurarak boşanmayı ertelediklerini göstermektedir.[491] Demirkıran ve arkadaşları, yaptıkları araştırmada katılımcı kadınların %27'sinin dul yaşama kaygısını dile getirmiştir. Bu kaygı kendileriyle ilgili olabileceği gibi, yakın çevrelerinin damgalanmasıyla ilgili de olabilmektedir. Bu sebeple boşanma kararını geciktirenlerin oranı, %53'tür.[492] Oran, halkın boşanmış kadına karşı olumsuz bakışını ortaya koyması adına önemlidir. Nitekim, K8, konuyla ilgili yaşadığı sıkıntıları şu sözlerle dile getirmiştir:

K8. "Ben boşanmak için kız kardeşimden izin aldım. Çünkü ablası boşanmış ve baba evine dönmüş bir genç kız Konya'da pek de evlenilmek istenen eş adaylarından sayılmaz. Gel, dedi, ben arkandayım. Bekle deseydi, o evlenene kadar çekmeye devam ederdim." (K8, yaş 33, m.g.s. 11, lisans-ilahiyat)

Aile üzerine yapılan bir araştırmada "evlilikten beklentinin neler olduğu" sorusuna, dört ana başlıkta cevaplar verildiği görülmüştür. Bunlar: Hayatı paylaşmak, düzenli bir yaşam, huzur ve güvenli bir ortam ve çocuk sahibi olmaktır.[493] İ8, bu ana başlıklarda belirtilen konularda beklentisi karşılanmadığı için evliliğini sonlandırmayı düşünürken babasından duyduğu sözlerin onu ne kadar çok incittiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

"2017 yılında aileme 'Ben artık dayanamıyorum, boşanmak istiyorum' dediğimde babamın şu sözüne çok kırılmıştım: "Kızım karnın doyuyor, eviniz var, eşin eli kolu dolu geliyor. Başka kadın falan da yok…" Af edersin, ben hayvan mıyım, sırf

---

[491] Semra Y. Demirkıran, **Boşanma Nedenleri Araştırması**, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s. 94.

[492] Handan Karakaya, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/ Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği", **KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi**, 4(2): 261,291, s.286.

[493] Gökay Keldal, "Evliliğe Bakış Açısı ve Evlilikten Beklentiler**", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 2021, 30(1):1-10, s.5.

karnım doyuyor diye kötü giden bir ilişkiye devam edeyim? Acısını kendimden çıkardım, biraz daha devam etti evliliğim, ama ne oldu, bitti işte sonunda." (İ8, yaş. 39, m.g.s. 21, ön lisans-ilahiyat)

Boşanmayı düşünen bireylerin aileleri özellikle çocuk da varsa evliliğin devam ettirilmesini istemektedirler. Bu durumun başlıca sebebi, aile statüsünün azalmasından duyulan kaygıdır. Toplumun boşanmalara olan bakış açısı, tutum ve davranışlar, boşanmayı başarısızlık olarak gören anlayış, ailelerin bu davranışlarında etkili olabilmektedir.[494]

Evlilik ilişkisinde bireylerin kendi aileleri ve yakın çevreleriyle görüşmeye devam etmeleri duygusal doyum açısından önemlidir. Eşin ailesi ile görüşmesini engellemek, hukuksal olarak boşanma sebeplerinden biri olup, duygusal şiddete örnektir. Bu karar her iki eş için de geçerlidir. İster kadın ister erkek olsun, eşinin ailesi ile görüşmesini engellemek, fiili olarak eve gelmesini ya da eşin onlarla yüz yüze görüşmesini engellemek şeklinde olabileceği gibi, telefon gibi iletişim araçları vasıtasıyla görüşmelerin engellenmesini de kapsamaktadır. Sosyal medya ya da telefondan engellenmesi aynı şekilde değerlendirilmektedir. Duygusal şiddet, aslında sadece aileyi değil, eşin diğer yakınları, arkadaşları ve sosyal çevresi için de kısıtlamaları içermektedir. Katılımcılardan İ3, bu konuda yaşadığı mağduriyetin artması sebebiyle evliliğine devam edemediğini aktarmıştır.

"Tabii ki oldu. En büyük tavizim ailem oldu. Başta arkadaşlarımla görüştürmedi, beni tanımadığı için böyle yapıyor dedim. Zamanla beni tanıdıkça, onun da bu huylarından vazgeçeceğini düşündüm. Sonra ailemle görüştürmemeye başladı. Onlarla görüşmem engellenince ailem de geçimsizliğimizi fark ettiler, ondan sonrası koptu…" (İ3, yaş 31, m.g.s. 4, ilahiyat-lisans)

---

[494] Şemsa Özar ve Burcu Yakut Çakar, "Aile, Devlet ve Piyasa Kıskacında Boşanmış Kadınlar". **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar,** 2012, 16:1-12, s.5.

Din, toplumsal değer ve yargıların temel belirleyicilerindendir. Din görevlisi ise bu değer ve yargıların halka aktarılmasında en önemli rolü yerine getirmektedir. Bu anlamda din görevlileri yaşantılarıyla, aile hayatlarıyla topluma örneklik teşkil etmektedir.

Halkın din görevlilerine yönelik belirli bir bakış açısına sahip oldukları ifade edilebilir. Yapılan bir araştırmada, "din görevlileri toplumda iyi birer örnektir" görüşüne %46,9 oranında olumlu katılım olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde, "din görevlisi çevremizde çok saygın bir kişilik olarak kabul edilir." görüşüne, %56,2'lik bir oranda onay cevabı verilmiştir.[495]

Dinin güzel bir temsilini oluşturmak önemli olmakla birlikte, onların da insani ilişkiler içerisinde zaman zaman problemler yaşayabilecekleri göz ardı edilmemelidir. Katılımcılardan İ5, kendisi adına böyle bir durumundan bahsetmiştir:

"Çok fedakarlıkta bulundum. Her vazifeyi üstüme alındım. Özellikle gençlere kötü örnek olmak istemedim: 'Bak, S. Hoca da boşanmış, demesinler diye düşündüm. Örttüm sorunlarımı." (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat)

Örneklerde görüldüğü üzere, evlilik ilişkisinin her iki tarafa da doyum sağlaması ve uyumlu bir ilişkinin sürdürülebilir olması için eşlerin, yaşadıkları sorunlar karşısında birbirlerine karşı değil soruna karşı bir tavır geliştirmeleri önemlidir. Aksi durumlarda evlilik hayatı, depresyon, anksiyete bozukluğu, madde kullanımı, cinsel problemler, farklı fiziksel hastalıklara (kalp, tansiyon, mide rahatsızlıkları, cilt hastalıkları vb.) sebep olabilmektedir. Ayrıca çocuk ve ergenlerde çeşitli gelişim ve davranış problemleri ortaya çıkarabilmektedir. Sürekli çatışma ortamında evliliğini sürdürmeye çalışan birey, hayal kırıklıkları, incinme, küsme gibi duygularla evlilikten aldıkları doyumu kaybetmekte, eşlerin birbirine bağlılık ve güvenleri azalmakta, bu tür ilişkiler çoğunlukla boşanma ile sonuçlanmaktadır.[496]

---

[495] Hasan Yavuzer, "Toplumda Din Görevlisi Algısı: Nevşehir İli Örneği", **Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2022, 12(3): 1653-1673, s. 1661.

[496] Azize Nilgün Canel, **Evlilik ve Aile Hayatı,** T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile Eğitim Programı, Ankara, 2011**,** s. 56.

2.4. Boşanma Sürecinde Karşılaşılan Durumlar

Araştırmanın bu bölümünde örneklem grubunda yer alan katılımcıların boşanma sürecine dair veriler kategorize edilmiştir. Boşanma fikrinin ilk kez ne zaman oluştuğu, boşanma kararı almada en etkili faktörler, bu süreci yaşarken "din görevlisi" kimliğinin etkisi, katılımcının boşanma öncesi ve sonrasında "kaza, kader, sabır, tevekkül" gibi konulardan destek alıp almadığı, boşanma öncesi ve sonrası yaşanılan süreçte kendisi ve boşandığı eşinin psikolojik destek alıp almadığı, dini inanç ve tecrübelerden yararlanılıp yararlanılmadığı ve boşanma öncesinde evliliğin kurtarılması adına hakem ya da arabulucuya gidilip gidilmediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

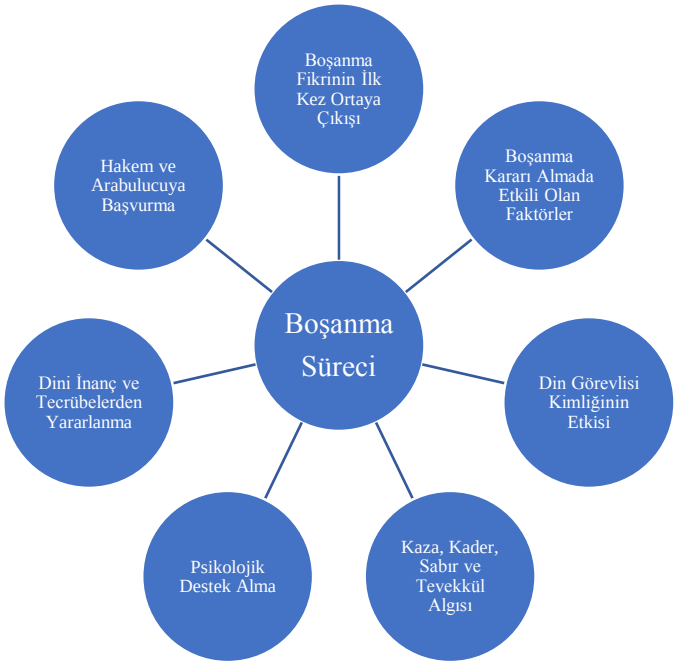

Şekil 2.2. Boşanma Süreci

2.4.1. Boşanma Düşüncesinin İlk Ne Zaman Oluştuğuna Dair Durum

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması'na göre, boşanmış bireylere boşanma fikrinin ilk ne zaman oluştuğu sorusu sorulduğunda cevabın, %43 oranında evliliklerinin ilk beş yılı ve öncesinde olduğu ifade edilmiştir. 15 yıldan daha uzun evli kalan bireylerin yarısı (%52), boşanmayı, evliliğin 10. yılından itibaren düşünmeye başladıklarını; 6-15 yıl arasında evli kalanlar ise evliliğin ilk seneleri geçtikten sonra

boşanma fikrine sahip olduklarını belirtmişlerdir.[497] Boşanmanın ilk kez düşünülmesi, genelde, evlilik yapılan tarihle beraber ifade edilmiştir. Aynı şekilde TBNA 2014'te gerçekleştirilen araştırmada da aynı konu ele alınmıştır. Bu araştırma da boşanma evreleri oluşurken, bireylerin büyük kısmının boşanma düşüncesini akıllarına getirmelerinin ardından kısa bir süre sonra bu kararlarını netleştirdiklerini ve boşanmak için eyleme geçtiklerini göstermektedir. Süre, birkaç günden bir seneye kadar uzayabilmektedir. Kararın alınmasının ardından resmi olarak başvuru yapmak arasındaki süre de oldukça kısadır. Araştırmada boşanmış bireylerin %64'ünün 2 ay gibi bir sürede boşanma başvurularını gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. 10 yıldan fazla evli kalan bireylerde gerek boşanma kararı almak gerekse resmen başvuruda bulunmak daha uzun bir zaman almıştır.

Kadınların, boşanma düşüncesini akıllarında oluşturmalarına rağmen bu kararı hemen almadıkları söylenebilir. Bazı kadınların tüm evlilikleri boyunca boşanmayı düşünüp, bir türlü hayata geçiremedikleri de doğrudur. Bu durumun temel sebebi hem kadın hem de erkek için boşanmanın mevcut çocukları kötü etkileyeceği düşüncesidir.[498] Ayrıca, kaybetme ve yalnız kalma duyguları bireyleri böyle bir karar almada etkilemektedir. "Tekrardan bekar kalma" veya "aile olamama" şeklinde literatürde de yer alan çalışmalar bulunmaktadır.[499] Bu çalışmalar, 1980-1990'lı yıllarda evli olma düşüncesine, yetişkin olma, saygın olma gibi atıflarda bulunulduğunu göstermektedir. Özellikle kadınların boşanmış kadın olarak yaşayacakları sosyal baskı, damgalama, endişe sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar, boşandıkları zaman, toplumdan dışlanmak, hor görülmek ya da istenmeyen cinsel ilgiye maruz kalmak endişesi taşımaktadır. Bu sebeple boşanma durumu kadınlar tarafından olabildiğince geciktirilmeye çalışılmaktadır.[500]

---

[497] Mustafa Turğut vd., **Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması,** Aile ve Sosyal Çalışmalar Bakanlığı ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2014, s. 95.

[498] Mustafa Turğut vd., **a.g.e**., s.96.

[499] Joseph Guttmann, **Divorce in Psychosocial Perspective: Theory and Research,** Psychology Press, New York, 1993, s. 55.

[500] Mustafa Turğut vd., **a.g.e**., s. 98.

Boşanma düşüncesinin eyleme dönüştürülmemesinin nedenlerinden biri de kadınların yakın çevrelerinden destek alamamaları ihtimali ve bu durumda daha yoğun hissedeceklerini düşündükleri toplumsal baskı meselesidir. Ayrıca boşanma sonrası maddi sıkıntılar da konu merkezinde ele alınabilir. Kadınların aktif iş hayatında yer almalarının erkeklere oranla daha az olması ve mülk edinimin daha sınırlı olması da bu çekincenin oluşmasında haklılık sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Türkiye'de 15 yaş üzeri istihdam oranı kadınlarda %28 iken erkeklerde %62,8 dir.[501]

Boşanma düşüncesinin ortaya çıktığı dönemlerde eşler arasında küsme, aynı evde veya başka konutta ayrı yaşama, iletişimi koparma gibi durumlar yaşanmaktadır. Tarafların evliliklerini kurtarmak için kötü giden ilişki durumunun farkında olmaları gerekmekte, evliliği kurtaracak çözümler bulma konusunda gayretli olmaları gerekmektedir. Profesyonel psikolojik destekler veya evlilik terapileri, ailede sözü dinlenen büyüklerin yol gösterme ve nasihatleri de çare olmadığında kötü ilişki boşanma ile sonuçlanabilmektedir.

Yapılan araştırmalar, eşlerin boşanma kararı almalarını geciktirmelerinde hukuksal meselelerin de etkili olduğunu göstermektedir. Mal paylaşımı, nafaka, tazminat, velayet gibi konular boşanma kararı almada etken olabilmektedir. Fakat çoğunluk kadın ve erkek, "sadece boşanmayı" istediklerini ve maddiyatı düşünmediklerini ifade etmişlerdir.[502] Bunun için anlaşmalı boşama yolunun tercih edildiği, eski eşten taleplerin minimize edildiği dikkat çekmektedir. Çünkü boşanmanın çekişmeli bir hale evrilmesi, temelde maddi sebeplerde anlaşamamanın sonucu gerçekleşmektedir. Bu durum çocukların velayetini kadın aleyhine çevirmekte, velayet erkek tarafından tehdit aracı olarak kullanılabilmekte, çocuklarını kaybetmekten korkan kadın mal talebinde bulunmamakta, en kısa zamanda boşanmak için anlaşma yolu tercih edebilmektedir.[503]

---

[501] İstatistiklerle Kadın, **TÜİK**, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635, Erişim: 29.12.2023.

[502] Mustafa Turğut vd., **a.g.e.,** s. 99.

[503] Mustafa Turğut vd., **a.g.e.,** s. 100.

Bu araştırmada kendileriyle görüşülen kadın din görevlileri, boşanma düşüncesinin kocalarından gördükleri olumsuz durumlar (şiddet, ekonomik yetersizlik, psikolojik baskı, aldatılma vb.) veya beklentilerinin karşılanmaması (anlaşılmamak, beraber vakit geçirememek vb.) durumuyla ilişkili olduğunu söylemişlerdir.

Boşanma fikrinin ilk ne zaman oluştuğuyla ilgili olarak sorulan soruya, görüşmecilerin verdikleri cevaplarda karşılaşılan durum şu şekildedir:

Konya grubundan (S) 7 kişi (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7) boşanma fikrinin, evliliklerinin ilk yılında ortaya çıktığını ifade etmiştir. Kalan (S) 3 kişi (K 8-evlilik süresi=2, K9-evlilik süresi=19, K10-evlilik süresi=4) ise, boşanmayı ilk defa boşanma öncesi düşündüklerini, ondan önce kesinlikle akıllarına bile getirmediklerini belirtmişlerdir. İzmir grubunda ise çoğunluk, boşanma fikrinin ilk yıl ortaya çıktığı şeklinde cevap vermiştir. (S) 8 kişi (İ1, İ2, İ3, İ4, İ5, İ6, İ7, İ9) evliliklerinin ilk yıllarında boşanma düşüncesi geliştirdiklerini söylerken, 1 kişi (İ 8-evlilik süresi9), 3. yılın sonunda boşanmayı düşündüğünü, (S) 1 kişi (İ 10-evlilik süresi=5) ise, 4. yılın sonunda boşanma fikrine sahip olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak, K5:

"İlk günden itibaren ayrılmayı istedim aslında. Nişanlıyken başladı bu fikir bende. Sonra nikah masasından da kalkıp gitmek, hayır demek istedim. Hep ikilemdeydim. Kötü bir ilişkiye sürüklendiğimin farkındaydım ama vazgeçemiyordum. Eşime çok bağlanmıştım, ondan kopamadım. Boşanırken bile eşimi çok sevdiğime inanıyordum. Oysa, sevgi değil bağımlılıkmış benimki.

İnsanlar gerçekten bilinçaltı ile evleniyor. Ben babam gibi birini seçmişim evlenmek için. Aslında en korktuğum şeydi. Kötü bir çocukluk ve baba-kız ilişkimiz vardı. Kaba, anlayışsız…Tıpkı babam gibi bir karakteri, kaderim yapmışım. Çok sonradan anladım." (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat-hafız, evlilik süresi=3)

İ1: *"Bende boşanma fikri hep vardı. İlk günden beri. Ama annemin otoritesi durdurdu beni. Ben 45 yaşında boşanabildim, o otoriteden gizli. Öğrenince kıyametleri kopardı, dünyamı dar etti, bu sefer de, yine evlen diye baskıladı. Hacca gideceğimde helalleşmek için yanına gittim. Bana, 'Kocanı boşadıktan sonra hacca*

gitsen ne olacak!' dedi. Sürekli büyük günah işlemiş biriydim ben onun gözünde, lekeli, iflah olmaz…" (İ1, yaş 60, m.g.s. 42, ön lisans, evlilik süresi=26)

İ6: "2 aylık evliyken anlamıştım yanlış bir kişiyle evlendiğimi. Ama maalesef hamile kalmıştım. Çocuk olursa daha çok bağlanırım, kurtulamam, diye çocuğumu kendi kendime çok düşürmeye çalıştım. Kanepeye çıkar çıkar atlardım. Ama düşmedi çocuk, iyi ki de düşmedi gerçi. Ben bir müddet daha eşime tahammül ettim. Sonrası malum…" (İ6, yaş 55, m.g.s. 13, ön lisans, evlilik süresi=8)

Kendileriyle görüşülen kadın din görevlileri, boşanma fikrini ilk kez düşündükten bir süre sonra kararlarını netleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu süreçte, boşanmayı ertelemede, öncelikle çocukların varlığı etken olmuştur. Ayrıca eşi ile arasında duygusal bağ olan kadınlar boşanma kararı vermeden önce eşlerine defalarca fırsat verdiğini, fakat nihayetinde beklentilerin karşılanmaması ve/veya kötü muamelenin devam etmesi sebebiyle evliliklerini bitirdiklerini ifade etmişlerdir.

2.4.2. Boşanma Kararı Almada Etkili Olan Faktörler

Aile birliğinin kuruluşunda temelde var olan evlilik ilişkisi bazen boşanma ile sonuçlanabilmektedir. Bugün Türkiye'de aile, anlam değerini korumakla birlikte, boşanma oranlarında yıldan yıla yükselen bir ivme gözlenmektedir. Bu durum, ailenin ve nesillerin korunması amacıyla boşanmaların nedenlerinin araştırılmasını önemli kılmaktadır. Ancak bu şekilde çözüme yönelik eylem planları oluşturulabilir. Fakat, konuyla ilgili sadece nicel araştırmalarla elde edilen istatistik veriler, çözüm üretme konusunda yeterli olmayacaktır. Daha sağlıklı bilgilere ulaşmak için boşanmış bireylerin boşanma nedenlerinin sahada özel gruplarla yapılacak nitel araştırmalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Yapılan araştırmalarda, Türkiye'de kadınlar için boşanma gerekçeleri arasında ilk sırayı sorumsuz ve ilgisiz davranmanın aldığı tespit edilmiştir (%24,2). Bunu %19,3 ile aldatma, %14,6 ile dayak ve kötü muamele, %9,9 ile ev ekonomisini

sağlayamama, %8,7 ile alkol kullanımı ve %5,4 ile aile büyüklerinin evlilik ilişkisine karışması takip etmektedir.[504]

TÜİK verilerine göre, 2022 yılında gerçekleşen 180 954 boşanmanın gerekçeleri ise tutanaklara şu şekilde geçmiştir. Zina, 124; cana kast ve pek fena muamele 39; cürüm ve haysiyetsizlik 89; terk 91; akıl hastalığı 46; geçimsizlik 175 073, diğer sebepler 1 159.[505]

Kadın Din Görevlilerinin boşanma süreçleri ile ilgili olarak yapılan bu çalışmada katılımcılara kendilerini boşanma davası açmaya götüren sebep sorulmuştur. Araştırmaya katılan din görevlilerinden boşanmalarının gerektiren temel nedeni belirtmeleri istenmiş, tek bir nedenle boşanmanın gerçekleşmediği, sorunların üst üste binmesi ve katılımcını tarafından taşınamaz bir hal alması durumunda boşanmayla neticelendiği gözlemlenmiştir. Konya grubunda kendileriyle görüşülen 10 kişiden 9'unun boşanma nedeni şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır.

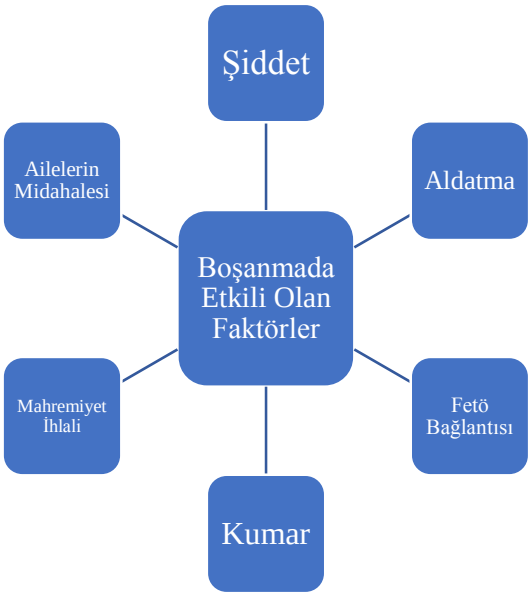

Şekil 2.3. Boşanma Kararı Almada Etkili Olan Faktörler

[504] TÜİK, **TAYA, 2021**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara, 2022, s. 85.

[505] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, **TÜİK,** 2020, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211, Erişim: 05.04.2023.

Çizelge 2.11. Boşanma Kararı Almada Etkili Olan Faktörler

	Konya (frekans)	**İzmir (frekans)**	**Toplam (frekans)**
Fiziksel şiddet	**3**	**4**	**7**
Psikolojik şiddet	**3**	**2**	**5**
Ekonomik şiddet	**2**	**-**	**2**
Aldatma	**1**	**2**	**3**
Fetö bağlantısı	**1**	**-**	**1**
Kumar	**-**	**1**	**1**
Mahremiyet ihlali	**-**	**1**	**1**
Ailelerin müdahalesi	**9**	**7**	**16**

Şiddet, çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu alan içerisinde, psikolojik, ekonomik ve fiziksel şiddet kendisine yer bulabilmektedir. Görüşmecilerden bu anlamda Konya grubundan (S) 3 tanesi (K1, K4, K7) fiziksel şiddetle evliliklerinin son bulduğunu ifade etmiştir. (S) 3 kişi (K2, K5, K6), sürekli maruz kalınan psikolojik şiddet, aşağılama, hakaret vs. ile (S) 2 kişi (K9, K10) ekonomik şiddetle evliliklerini bitirmişlerdir. (S) 1 kişi (K3), aldatma neticesi boşanırken, kalan (S) 1 kişi (K8) de eşinin 17-24 Aralık ve sonrası süreçte Fetö bağlantısının ortaya çıkması nedeniyle evliliklerinin bittiğini ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden cinsellikle ilgili soruları cevaplamayı baştan reddedenler olmuştur (K1). Bu durumun başlıca sebebinin mahremiyet algısı ve meslek unvanı olduğu gözlenmiştir. Kadın din görevlileri, aile sırrı olduğu için cinsel sorunlara yüzeysel, geçiştirici cevaplar vermişlerdir. Din görevlisi olarak özellikle bu konularda konuşmaktan utanmış ve sıkılmışlardır. Dolayısıyla boşanmaya etki eden cinsellikle ilgili problemler tespit edilememiştir. Hortaçsu, araştırmalarda en zor bilgi akışının duygusal ilişkilerdeki özel konulara dair paylaşımlar olduğunu söylemektedir.[506] Görüşmecilerin, araştırmanın henüz başında yapılan ön görüşmelerde bu konuda sınır çizdikleri tespitler arasındadır.

İzmir grubunda ise, (S) 4 kişi (İ3, İ6, İ7) psikolojik şiddet, (S) 2 kişi (İ1, İ8, İ9) psikolojik şiddete ilaveten fiziksel şiddet, (S) 2 kişi (İ2, İ4) aldatma, (S) 1 kişi (İ10) de kumar sebebiyle boşandıklarını ifade etmişlerdir. Kalan (S) 1 kişi (İ5) ise, kocasının

[506] Nuran Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, İmge Kitabevi, Ankara 1991, ss. 123-124.

aile mahremiyetini önemsemediğini, kendi ailesiyle mahrem konuları sürekli paylaşması kaynaklı tartışmalarla boşandıklarını belirtmiştir.

2.4.2.1. Şiddet ve Şiddet Türleri:

Şiddet, sözlükte bir hareketin gücün derecesi, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, duygu ve davranışta aşırılık gibi anlamlara gelmektedir.[507] Söz konusu birey olunca, şiddet çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilmektedir. Başlıca çeşitleri, fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddettir.

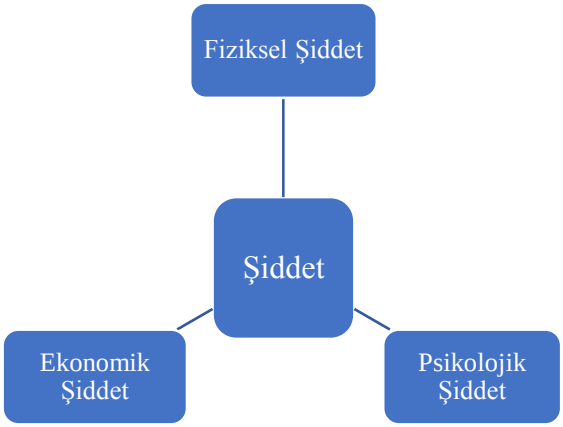

Şekil 2.4. Şiddetin Türleri

Şiddetin en çok görülen çeşidi fiziksel şiddettir. Mağdur üzerinde etkisi kolayca hissedilebilen bu tür şiddette, korkutmak, pasifize etmek ve muhataba yaptırım aracı olarak kullanılabilecek pek çok zararlı teknik uygulanmaktadır.[508] DSÖ'nün tanımlamasıyla fiziksel şiddet, kaba kuvvetin yaralama, fiziksel zarar verme, gelişme ya da gerileme geriliği oluşturacak sonuçlar oluşturacak şekilde uygulanmasıdır.[509] Genelde güçlüden güçsüz olana yönelik olarak uygulanan fiziksel şiddet, sıklıkla erkekten kadına, anne babadan çocuklara yönelik olarak

---

[507] https://sozluk.gov.tr/?ara=şiddet

[508] **MAKR** / Meclis Araştırma Komisyonu Raporu (2015). "Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi", 2015, S: 717, Ankara, s.47.

[509] Ali Bayer, **Değişen Toplumsal Yapıda Aile: Eşler Arası Şiddet ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, s.86.

gerçekleşebilmektedir.[510] Güç ve iktidar araçlarının keşfedildiği dönemden bugüne, tedip ve kontrol araçlarından biri olarak uygulanan fiziksel şiddet, müslüman erkekler için ailede kaim olmaları nasslarından[511] da destek alarak kadına yönelik olarak uygulanabilmektedir.

Psikolojik şiddet, genellikle sözlü tehdit ve hakaret içeren kalıplarla, muhatabına ruhsal açıdan acı ve zarar veren şiddettir.[512] Muhatabı, duygusal yönden baskı altına alarak istismar etmek, özellikle, "sevgi, şefkat ve destek gibi duygusal ihtiyaçların ihmal edilmesi, dine, ırka, dile, kültürel gruba veya geçmişe ait değer verilen inançların aşağılanması veya onlara aykırı davranmaya zorlanması, başkaları önünde küçük düşürme, gururunu incitme, fiziksel şiddet uygulamakla tehdit etme, kişinin duygu ve düşüncelerini açıkça ifade etme özgürlüğünü kısıtlama, yakınlarıyla görüşmesini ve iletişimini yasaklama, istediği gibi giyinme özgürlüğünü kısıtlama gibi fiziksel baskı olmaksızın uygulanan ve ruhsal sağlığını bozucu eylemlerin tümü"[513] duygusal/psikolojik şiddet olarak nitelenebilecek davranışlardır.

Ekonomik şiddet ise, genellikle karı-koca arasında yaşanan, sosyoekonomik anlamda daha güçlü olmaya elverişli olan erkeğin, bu gücü karısına yönelik olarak şiddet ve tehdit aracı olarak kullanmasıdır.[514] Çalışan ve çalışmayan kadında farklı olarak gerçekleşen ekonomik şiddetin muhatabı çalışan kadın olduğunda görüşme örneklerinden de anlaşılacağı üzere, maaş kartına, ya da maaşına el konulması, harcamalarına sıkı müdahale, ev içi işlerde sorumluluk paylaşmama, destek olmama gibi sorunlara da evrilebilmektedir. Bu yönüyle kadını değersiz hissettiren ekonomik şiddet, psikolojik şiddete de bir örnektir.

---

[510] Nur Kara, **Farklı Şiddet Türlerine Maruz Kalan Kadınlarda Anksiyete ve Depresyonun Bilişsel Duygu Düzenlemeye Etkisi,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 14.

[511] Bkz. Nisa: 34.

[512] Ali Bayer, **a.g.e.,** s.92-93.

[513] **MAKR** / Meclis Araştırma Komisyonu Raporu (2015). "Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi". S: 717, Ankara, s. 49.

[514] Zeliha Damka, **Sığınma Evinde Kalan Şiddet Mağduru Kadınlar: Anksiyete Duyarlığı, Travmaya Bağlı Suçluluk, Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Psikolojik Belirtiler,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 12.

Konuyla ilgili yapılan görüşmelerde,

K1: *"Boşandığım eşim, en son benim üstümden kredi çekmek istedi. Maaş kartımı elinden zorla aldım. Kavga kıyamet, en son mutfağa beni öldürme niyetiyle bağırarak gitti, ben evden kaçarak canımı kurtardım. Kocamın krizleri olurdu ara ara. Annemlere bahsetmemiştim hiç. Kayınvalidemlerden yardım istediğimde de 'oğlumu sen hasta ediyorsun.' diye tepki verdi bana. Bu ayrıntıları paylaşamıyorsunuz başkalarıyla. 'Anlaşamadık, ayrıldık' demek kolay oluyor. Onurumu kıran, aktarmaktan bile utandığım çok ağır hakaretler ederdi sürekli…"* (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise-hafız) ifadeleriyle yaşadığı fiziksel, psikolojik şiddet ve temelinde yatan ekonomik şiddetten bahsetmiştir.

Sorulan soruya *K5: "Çumra'da annesigille altlı üstlü oturuyorduk. İşi Konya'daydı, gider, gelirdi. Özel, mahrem bir alanımız yoktu. Dış kapımızın bile iki kolu vardı, dışarıdan da anahtarsız girilebilirdi. Annesi dilediği vakit evimize girip çıkardı. Bize ait özel bir alanımız yoktu. Zaten benden hiç memnun değildi; çok zayıfmışım, yavaş yemek yiyormuşum…Şimdi Suriyeli biriyle evlenmiş. Hiçbir Türk kızı kabul etmez bence o şartları. Çumra'nın mahrum mahallelerinden birindeydik. Kocaman bahçeler, herkes hayvancılık yapardı. Kimse birbirine gelip gitmezdi. Komşu yok, ıssız… Haftada bir kere gezme hakkım vardı. Onda da anneme gitsem, ablama*[515] *gidemezdim. O da yalvar yakar, kızarsa ona da götürmezdi…"* (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat-hafız) cevabıyla yaşadıklarına bir arada yaşamanın getirmiş olduğu sıkıntılara, mahremiyet ihlalini ve özel alana müdahaleyi de eklemiştir.

Evlilik ilişkisinde ilk 5 yıl oldukça önemlidir. Bu sürede eşler, birbirini tanır, kaynaşır. Bu süreyi büyük ailelerin yanında geçirmek zorunda kalan çiftlerde, ebeveyn müdahalesi ve olumsuz telkinler erkeği karısına karşı olumsuz davranışlara sevk edebilmekte, bu durum pek çok sorunun alt yapısını oluşturmaktadır.

Evli çiftlerin büyük ailenin yanında yaşaması bazı mahremiyet ihlallerine de zemin hazırlayabilmektedir. İlk defa Amerikalı yargıç Brandeis tarafından kullanılan

---

[515] Ali Bayer "Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri", **Antakiyat/Journal of Social and Theological Studies,** 2018, 1(2): 215-234, s.220.

mahremiyet kavramı, bireyi özgürleştiren bir kavram olarak tanımlamaktadır: "Kişinin kendi istediği kişilerle sınırlı, istemediği kişileri dahil etmediği ve bulunmalarından rahatsız olduğu, tüm samimiyetiyle tamamen kendisi olarak var olduğu alandır."[516]

İslam dini de evlere izin alınarak girilmesi gerektiği konusundaki düzenlemeleri yanında ailede birlikte yaşayan her bireyin mahrem bir alana sahip olduğunu ve aile bireylerinin bu alanlara saygılı davranması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu anlamda belirli kurallar da belirleyen İslam dini, mahremiyete saygılı davranılmasını kişisel haklar bağlamında ele almıştır.[517]

K6: "Benim boşanma nedenim yılların birikimi aslında. Kocam çok küserdi bana. Bana küstü mü çocuklara da küserdi. Aylarca bizimle konuşmazdı. Konya'ya tayin olunca, küstüğü zamanlar annesigile gitmeğe başladı. Orada kendine özel oda bile yaptırmış. Evdeyken de ayırırdı, ekmeğini suyunu. 8 ay gelmedi en son küsüp gittiğinde. En son ki küsme sebebi de şuydu mesela: Akrabalarından biri hafta sonu dışarı çıkalım dedi. Biz öncesinde başka program yapmıştık. Ben de o programa uyalım dedim. Küstü, gitti. 8 ay gelmedi. Oradayken boşanma davası açmış. Öylece boşandık…" (K6, yaş 48, m.g.s. 14, ilitam)

Aile kuran bireylerin, birbirlerine karşı psikolojik ve duygusal sınırları olmak zorundadır. Bu sınırlar, duygusal alışverişleri, yakınlıkları ve davranışları belirlerler. Birey sınırların ihlal edildiği ailelerde aile ilişkileri birbirinden kopmaya başlar.[518] Buna iletişimsizliğin de eklenmesi, evlilik sorunlarını kaçınılmaz kılmaktadır. İletişim, karşılıklı saygı ve empatik bir yaklaşımla mümkündür. Birey, evliliğinde kendisine kayıtsız kalındığını, önemsenmediğini düşünürse, savunmacı bir tutum ve direnç

---

[516] Sezin Baysal Berkup, **Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyet Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir, 2015, s. 21.

[517] Enes Kılıç, "Aile ve Din Bağlamında Kurandaki Mahremiyet Tasavvuru", **Journal of Analytic Divinity**, 2018, 2(1): 54-81, s.63.

[518] Ali Bayer, **a.g.m.,** s.220.

geliştirebilmektedir. Çünkü her bireyin anlaşılmaya, değerli hissedilmeğe ihtiyacı vardır.[519]

K8'in sorulan soruya cevabı ise yakın tarihimizde yaşadığımız farklı bir olaya işaret etmektedir. Kocasının FETÖ üyesi olduğunu söyleyen K8, evliliklerinin bitmesinde kocasında yaşadığı değişikliklerin etkili olduğunu ifade etmiştir.

15 Temmuz 2016 yılında yaşanan darbe girişiminin faili olan FETÖ[520] yapılanması ile ilgili olarak pek çok aile sorun yaşamıştır. Küçük yaşlarda FETÖ yurtlarında kalan çocuklar otorite olarak anne babalarından önce yurtlardaki ağabeylerini veya ablalarını görmüştürler. Bu abla ve ağabeyler, FETÖ üyesinin eş seçiminden, meslek kariyerine kadar her türlü seçimine müdahale ederek, çocukluktan itibaren benlikleri üzerinde en etkili faktör olmuşlardır. Bu kişiler, örgütün kendilerinden istedikleri her emiri sorgusuz sualsiz yerine getiren askerleri durumundaydı.[521]

Emniyet Teşkilatı yapılanmasında da yer almış olan örgüt üyelerinden biri de K8'in boşanmış olduğu eşidir. Süreçte kendini kamufle etmeyi başaran bu kişi, takiyye[522] davranışlarla Emniyetteki kadrosunu korumaya çalışmıştır. Yaşanan süreçle ilgili K8'in sözleri şu şekildedir.

K8: "Eşim Fetöde aktif görev yapıyordu. Polisti. Örgütle facebook üzerinden haberleşiyorlardı. 17-25 Aralık'tan sonra 'Bu işin sonu kötü. Burada bir şeyler patlayacak ve iki taraftan bir kazanacak. Biz biraz uzaklaşalım', dedi. Ben de 'Yakın olan sensin, sen uzaklaş' dedim. Önce namazlarını bıraktı. 15 Temmuz'dan sonra kendini kamufle etmek için içkiye falan başladı. Ayyaş arkadaşları olmaya başladı.

---

[519] Hayri Erten, "Ailede Sosyalleşme ve İletişim**", Konya: I. Ilgın Ulusal Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri**, 2013.

[520] Bkz. Fethullahçı Terör Örgütü, İbrahim Yüksel; "Fetö Terör Örgütü Hakkında Emniyet ve Diyanet Teşkilatının 15 Temmuz Sonrası Hazırladıkları Çalışmaların Sosyolojik Analizi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019, 19(15) 41-58, s.45.

[521] DAILY SABAH, logo FETÖ'nün askeri okullarda yaptığı zorbalıklar gençlerin hayatını mahvediyor, https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2016/07/30/young-lives-ruined-by-feto-bullying-in-military-schools, Erişim: 4.01.2024.

[522] Takiyye için bkz. Mustafa Öz, "TAKIYYE", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/takiyye, Erişim: 04.01.2024.

Keskin bir dönüş yaşadı. Bu süreçte Narkotik şubeye geçti. Oradaki uyuşturucu operasyonlarından çok etkilendi. İşten gelince kapının önünde soyunur, eve girince ellerini on kere falan yıkardı. Psikolojisi çok yıprandı. Ardından bana baskı kurmaya başladı. Pardösünü çıkarsana, makyaj yapsana vs. Sonunda bitti işte…" (K8, yaş 33, m.g.s. 11, lisans-ilahiyat)

Boşanmaya sebep olan psikolojik şiddet kapsamı içerisinde ele alabileceğimiz kavramlardan biri de kıskançlıktır. Kıskançlığın pek çok farklı tanımı yapılmıştır.

Bringle'a göre, kıskançlık, "kişinin daha önce yaşadığı bir ilişkiden ya da hali hazırda mevcut ilişkisindeki eşiyle üçüncü birinin ilişki durumundan kaynaklı duygusal tavırlardır."[523] White'a göre ise, "Bireyin beraberliğini sürdürdüğü kişiyle gerçekte var olan ya da hayal kurulan kişiyi, yaşadığı ya da içinde bulunduğu ilişkiye bir tehdit olarak algılaması, bu duruma yönelik duygu, düşünce ve tavır geliştirmesidir."[524]

Bu araştırmada yaşadığı psikolojik şiddeti İ6 şu sözleriyle anlatmıştır:

"Benim boşandığım eşim aşırı kıskançtı. Beni her şeyden kısıtlıyordu. Abimin oğlu gelse elimi öpemezdi, yasaktı. Arkadaşlarımın eşlerinin adını bile söyleyemezdim. Kendi başıma otobüse minübüse binemezdim. Ablamın eşi eve gelse konuşamaz, hâl hatır soramazdım. Beraber bir yere gitse, burnumdan getirirdi: '..şu sana mı baktı, sen ona mı baktın?... "(İ6, yaş 55, m.g.s. 13, ön lisans)

Fiziksel şiddet, "şiddet" başlığı altında ilk akla gelen ve en çok karşılaşılan sorundur. Kolay fark edilebilir bir şiddet türü olan fiziksel şiddet, medyada sıklıkla yer alması, gazete ve televizyonlarda ön plana çıkarılması da fiziksel şiddete yönelik algının ispatıdır.[525] İ8, yaşadığı fiziksel şiddeti şu sözlerle dile getirmiştir:

---

[523] Akt: H. Andaç Demirtaş, **Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel Ve Durumsal Değişkenler)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, Ankara, 2004, s. 3.

[524] H. Andaç Demirtaş, **a.g.e**., s.4.

[525] Ali Bayer**, a.g.m**., s. 218.

İ8: "Bizim evliliğimizde ilk hamileliğimden beri şiddet vardı. İkinci çocuğumda devam etti. Annemgile küs gittim. Akıllanır falan sandım ama nerdeee. Kızım babasız büyümesin diye geri geldim. Bu sefer de başa kakıcı oldu, kendin yalvararak geldin dedi. 6 yaşındaki kızım sinir krizleri geçirmeye başlayınca boşanmaya niyet ettim. Babam okuldaki öğretmen arkadaşlarına kocamın beni darp ettiğine dair bir mektup göndermişti. O da tuttu beni Müftü Beye şikâyet etti. Konum takibinden kocamın müftülüğe gittiğini öğrendim. O gece alyansımı çıkarıp bıraktım. Kavga ettik. Boğazımı sıkmaya başladı. Ben de yüzünü tırmaladım canımı kurtarmak için. Gitmiş, darp raporu almış. Kayınvalidemle ertesi gün gidip beni bir kere daha müftülüğe şikâyet etmişler, 'bakın Kuran Kursu hocanız neler yaptı', diye. Müftü Beye, ADRB' ye… Tüm kuruma rezil oldum. Hiç bu kadar utandığımı hatırlamıyorum…" (İ8, yaş 39, m.g.s. 21, ön lisans)

Konya grubunda boşanmaların %90'ı; İzmir grubunda ise %60'ı, kadın din görevlilerine kocaları tarafından uygulanan şiddet sebebiyle gerçekleşmiştir. Şiddet olarak tanımlanan bu durumun arasında ekonomik şiddet de yer almaktadır. Kadının kendini ekonomik olarak rahat hissetmesi evliliğin işlevlerini devam ettirmesi için oldukça önemlidir. Fakat kadın din görevlilerinin çalışma hayatına katılmış olmaları, kendi paralarını kazanmaları da aile içerisinde ekonomik şiddeti engelleyememiştir. Görüşme yapılan kadınlarda hem Konya grubunda hem de İzmir grubunda toplamda sadece (S) 3 kişinin (K3, K6, K7), banka maaş kartları evlilikleri süresince kendilerinde bulunmaktadır.

Ekonomik olarak kocaya bağlı olmaları, kötü giden evlilik ilişkisinde maddi ve manevi ihtiyaçların karşılanmaması gibi sebeplerle İzmir grubundan (S) 3 kişi (İ3, İ6, İ10), boşandıktan sonra hırs yapıp okulları dışarıdan bitirdiklerini ve meslek sahibi olduklarını ifade etmiştir. Aynı şekilde K10 da evliyken ilkokul mezunu bir kadın olarak kocasına bağımlı olduğunu, boşandıktan sonra bütün aşamaları tamamlayarak şimdi kıraat ilminden yüksek lisans yaptığını ifade etmiştir.

İ5 konuyla ilgili olarak şunları aktarmıştır:

"Başlangıçta kart eşimdeydi. Ona ikinci bir maaş gibi geliyordu. Benim maaşım ne kadar bilmezdim bile. Zamanla bana eziyetleri arttı. Ben de son 5 yıl vermedim maaş kartımı. Her gün de bu yüzden dayak yedim. Paramı biriktirip evimi aldım. Ailem hiçbir şekilde destek değildi bana. Evimi de aldıktan sonra kocamı boşadım. Benim için işkenceli günler son buldu." (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat)

K7: "Kart bendeydi ama evin tüm sorumluluğu da bendeydi. Arabaya kavga dövüş binerdim. Biniyorsan benzinini de alacaksın derdi. Araba dizel olunca kısa mesafede çok fazla yakarmış. En az 16 km yol olmalıymış. Kursa gidip gelmem için vermezdi o yüzden. Ben de Seydişehir'in bir ucundan diğer ucuna iki küçük çocukla kışın karında ayazında, yazın sıcağında, Ramazanın orucunda hep yürüyerek gider gelirdim." (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisns-kimya)

K2: "Banka kartımı benden almıştı, neymiş, aileme yediriyormuşum. Vallahi yalan. Evliyken bile babasından harçlık alan bir kadındım ben. Ne yedirmesi. Kartımı 3 gün yalvararak istedim bir kere. Vermedi, sonunda bir yolunu bulup aldığımda da 1 hafta küstü bana." (K2, yaş 46, m.g.s. 9, ilitam, lisans-tarih)

2.4.2.2. Aldatma

Katılımcılara boşanma nedenlerine yönelik sorulan soruda "aldatılma" ikinci sırada gelmektedir. Katılımcı grup içerisinde aldatıldığını söyleyen kadınların eğitim durumu lisans düzeyindedir. Konya grubunda (S) 1 kişi (K3) lisans düzeyinde ilahiyat öğrenimine sahipken boşandığı eş, lise düzeyinde eğitime sahiptir. İzmir grubunda (S) 2 kişi (İ2, İ4), evliliklerinin aldatılma sebebiyle sona erdiğini ifade etmişlerdir. İ2, lisans düzeyinde felsefe ve DİKAB mezunu iken boşandığı eş lisans düzeyinde bilgisayar mühendisliği bitirmiştir. İ4 'ün ise kendisi de boşandığı eşi de ilahiyatı lisans düzeyinde tamamlamışlardır.

Evliliklerini aldatma nedeniyle bitiren (S) 3 katılımcı da çocuk sahibidir. K3 ve İ4'ün 2, İ2'nin 1 çocuğu bulunmaktadır. K3 ve İ4 20 yılık evli iken İ2 evliliğinin üçüncü senesinde boşanmışlardır.

Aldatma nedeniyle eşlerinden boşanan K3 ve İ4, evlilik ilişkileri süresince başka problemler de yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Sabırla tahammül ettiklerini, düzeleceğine dair ümit beslediklerini ifade etmişlerdir. Fakat eski eşin aldatmayı alışkanlık haline getirmeleri ilişkiyi sonlandırmalarına sebep olmuştur. Burada şunu da ifade etmek gerekir: Gerek K3 gerekse İ4'ün ifadelerinde ortak olan nokta eski eşlerinin kadınlara ilgi duymaları, onlarla vakit geçirmekten hoşlanan bir mizaca sahip olmalarıdır. Her iki olayda da fiilen aldatma 20 yılın sonunda gerçekleşmiş ve her ikisi için de aldatmanın bu boyutu tahammül edilemez olmuş, boşanma gerçekleşmiştir. İ2 ise kocasının sanal oyunlarda tanıştığı kadınlardan biriyle, yine sanal ortamda başlayan duygusal yakınlaşmasını kabul edememiş ve boşanmayı tercih etmiştir. K3 ve İ4, boşandıkları için pişman değilken, İ2, boşanma konusunda aceleci davrandığını itiraf etmiştir. Sanal aldatmanın gerçek hayattaki aldatma gibi olmadığını ifade etmiştir:

"Benim ihmalim de oldu kabul ediyorum. Henüz yeni evli sayılırdık. Fakat çok yoğun bir iş temposu içerisindeydim. Kendimi de eşimi de çocuğumu da çok ihmal ettim. Kocam ise bilgisayar mühendisiydi ama düzenli bir işe girememişti. Evi ben geçindiriyordum, eşim ise çocuk bakıyordu. Ben akşamları çok yorgun olduğum için erkenden yatma ihtiyacı hissediyordum. Eşim ise gece çok geç vakitlere kadar uyanıktı. Yatma kalkma saatlerimiz bile aynı değildi. Hafta sonları da benim hizmet içi eğitimlerin olduğu bir süreçti. Birbirimizi neredeyse göremez olmuştuk. O süreçte eşim geceleri sanal oyunlar oynamaya başladı. Grupla oynanan oyunlardan zevk alıyordu. Bazı geceler kahkahalarıyla uyandığımı hatırlıyorum. Kalkıp dinliyordum bazen konuşulanları. Eşim orada tanıştığı kızla ve diğer oyun arkadaşlarıyla çok mutluydu. Kızıp, hesap sorduğumda İzmir'de kendisini yalnız hissettiğini, buna sebebin benim İzmir'e atanmam olduğunu, onu kendi aile ve sosyal çevresinden kopardığımı söylüyordu. O da aslında bir tür bunalımdaydı, yalnızdı… Bu durumda mecburen hak veriyordum ona. Kendimi sorumlu hissediyordum tüm bu yaşananlarda. Çünkü be işe başladıktan sonra birbirimizden koptuk. İş hayatı, evliliğimin sonu oldu. Bir öfkeyle boşandım eşimden, benim de ruh halim iyi değildi, yorulmuştum. Evet aceleci davrandım, kabul ediyorum." (İ2, yaş 32, m.g.s.3, lisans-felsefe ve dikab)

K3 ise: "*Kadınlara çok düşkündü eşim. İlki 3 aylıkken olmak üzere evliliğimde defalarca aldatıldım. Hep affettirdi kendini. Ona gönlünden atamadığı biri varsa kumalığı bile kabul edebileceğimi söyledim. Yeter ki nerede, kiminle bileyim istedim. Ama kocam tanıştığı kadınlarla gayr-ı meşru bir şekilde yaşamayı tercih etti, bu durumu alışkanlık haline getirdi. Ben de çocuklarım aldatmayı normalleştirsin istemedim. Aldatılmaya sessiz kalan bir kadın olmak istemedim. Yarın çocuklarım büyüdüklerinde, oğlum karısını aldatmayı, kızım kocası tarafından aldatılmayı normal karşılasın istemedim. Bundan sebep boşandım."* (K3, yaş 42, m.g.s. 19, lisans-ilahiyat) şeklinde açıklamada bulunmuştur.

K3, eşinin tek probleminin kadınlara olan zaafı olduğunu, onlarla gezip tozmaktan hoşlandığını fakat fiziksel bir aldatmayı da eşinin hiçbir zaman kabul etmediğini ifade etmiştir. Geleneksel cinsiyet rolleri/erkeklik algısı K3 ve İ4 tarafından kabul edilse de fiziksel aldatmanın itirafı, uzun süren her iki evliliğin de bitmesine neden olmuştur.

2.4.2.3. Kumar

Bir kimsenin birey olması sebebiyle sahip olduğu, hür ve özgür varlığının bütünlüğünü sağlayan, herkese karşı ileri sürülebilen ve kaynağını Anayasa'dan alan mutlak haklara kişilik hakları denilmektedir.[526] Kişilik hakları maddi ve manevi değerleri kapsamaktadır. Bireyin, sağlığı, yaşamı ve vücut bütünlüğü üzerindeki hakları maddi değerler iken, manevi bütünlüğünün parçası olan unsurlar ise manevi değerler olarak kabul edilmektedir. Bu değerler bireyin kendine ait olabileceği gibi, yaşadığı toplumdaki statüsüyle ilgili de olabilmektedir.[527] Bu durumda toplumun bireye vermiş olduğu manevi değerlere şeref ve haysiyet adı verilmektedir.[528] Bu sebeple haysiyet kavramı, kişilik değerleri içerisinde sınıflandırılan sosyal kişilik değerlerinin bir bölümüdür ve bireye toplum tarafından uyulması zorunlu olan ahlak ilkelerine sahip olmasından dolayı verilen

---

[526] Mustafa Dural ve Suat Sarı, **Temel Kavramlar ve Medeni Kanun'un Başlangıç Hükümleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 162.

[527] Mustafa Dural ve Suat Sarı, **a.g.e**., s.163.

[528] Ahmet Kılıçoğlu, **Aile Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s. 87.

değerdir.[529]Bu sebeple, toplum tarafından genel kabul gören değerlere aykırı davranışlarda bulunan ve bunu açıkça sergileyen kişi, bu değerlere zarar vermekte ve toplum nezdindeki itibarını zedelemektedir. TMK m. 163'e göre haysiyetsiz hayat sürmek, kişinin bizzat kendi kusurları sebebiyle şeref ve haysiyet kavramlarına zara vermesidir. Bunun içindir ki kanun koyucu, toplumsal hayatın sürekliliği için kaçınılmaz olan toplumsal değerleri kusurlarıyla ihlal eden bir kişi ile ortak bir hayatı sürdürmek istemeyen eşin evliliğini sonlandırması için hukuki yollar oluşturmuş, haysiyetsiz hayat sürmeyi de TMK m. 163 ile hüküm altına almıştır.[530] TMK m. 163 hükmüne göre, "Eşlerden biri küçük düşürücü bir suç işler veya haysiyetsiz bir hayat sürer ve bu sebeplerden ötürü onunla birlikte yaşaması diğer eşten beklenemezse, bu eş her zaman boşanma davası açabilir". Kumar bağımlılığı boşanma sebepleri arasında haysiyetsiz hayat sürme kapsamında değerlendirilebileceği gibi, ev halkına yaşattığı sıkıntılar sebebiyle ekonomik şiddet olarak da değerlendirilebilmektedir.[531]

İzmir'de görev yapan kadın din görevlisi İ10, eşinin işsiz güçsüz bir kumar bağımlısı olduğunu, onu, bu davranışından vazgeçiremediğini, bu sebeple de boşandığını ifade etmiştir.

İ10: *"Eşimde hep varmış kumar bağımlılığı, benden gizlemişler. Ailesi de kaynanam da çok şikayetçiydi Allah var. Eve hiç bakmazdı kocam. Geceleri geç saatlerde gelirdi. Kaynanam, gündelik işlerle geçindirirdi evi. Ben o zaman çalışmıyordum. İlkokul mezunuydum sadece. Oğlunun ayıbını kapamaya çalışırdı böylelikle. Ama olmadı, evliliğim yürümedi. Başta küs gittim annemgile. Uslanır mı falan diye. O da beni almaya geldiğinde babamgile yalvar yakar, yemin billah söz verdi kumarı bırakacağım diye. Tekrar evime döndüğümde ertesi gün haciz memurları geldi kapıma. 2 tane buzdolabı almış, peşin satıp kumarda parasını kaybetmiş. Döndüm gerisin geri baba evine, böylece bitti evliliğim…"* (İ10, yaş 57, m.g.s. 30, ilitam)

---

[529] Fikret Eren, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 22. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 803.

[530] Oğuzhan Ünsal, "Haysiyetsiz Hayat Sürme Nedeniyle Boşanma", **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 7(12): 229-254, s. 230.

[531] Tüzel-Gülşen Hukuk ve Arabuluculuk Bürosu, Küçük Düşürücü Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Nedeniyle Boşanma Davası, https://www.tuzelgulsen.av.tr/aile-hukuku/haysiyetsiz-hayat-surme-nedeniyle-bosanma/, Erişim: 6.01.2024.

2.4.2.4. Aile Mahremiyeti İhlali

Yargıtay 12. Ceza Dairesi 2019/4369 E. 2019/8633 K. 11.09.2019 T. Kararında "Özel hayat; kişinin sadece gözlerden ırakta, başkalarıyla paylaşmadığı, kapalı kapılar ardında sadece dört duvar arasındaki yaşantısı ve mahremiyetinden ibaret değil, herkesin bilmediği veya bilmemesi gereken, istenildiğinde başkasına açıklanabilen, tamamen kişiye özel hayat olayları ve bilgilerin tamamını içerir" tanımlaması yapmaktadır.

Evlilik ilişkisi içerisinde eşlerin birbirlerinin sırlarını koruması, aile mahremiyetine dikkat etmesi gerekir. Eşlerden birinin buna dikkat etmemesi ve aile sırrını üçüncü şahıslara aktarması boşanma gerekçesi olarak kabul edilmektedir. Böyle bir sorunu yaşayan eş, TMK m.166/1 gereğince evlilik birliğinin sarsılması nedeni ile dava açabilmektedir. Eşlerden birini aile sırlarını başkalarına anlatması, duruma göre, küçültücü davranış biçimi de oluşturabilmekte, bu yönüyle duygusal şiddete yönelik bir davranış kabul edilmekle birlikte, TMK m.185/3 gereğince eşlerin birbirlerine karşı sorumlu oldukları sadakat yükümlülüğüne aykırı bir davranış olarak da kabul edilmektedir.

İzmir'de görev yapan (S) 1 kişi (İ5), kocasıyla arasında mahremiyet ihlali problemi olduğunu ifade etmiş, boşanma gerekçesi olarak da bu durumu göstermiştir.

İ5: "18 yıl evli kaldık biz. Aile mahremiyetimizi eşim koruyamıyordu. Birbirimize örtü olamadık. Benim herhangi bir eksiğimi, ayıplarımı hemen annesigile anlatıyordu. Birazcık tartışsak, görümcemin çocuklarından duyuyordum aramızdaki problemi, evimizde neler yaşadığımızı; özel hayatıma dair her şey kocamın ailesinin dilindeydi." (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat)

2.4.2.5. Ailelerin Müdahalesi

Türkiye toplumunda ailede yaşanan sorunların bazıları eşlerin ebeveynleri tarafından yapılan müdahalelerin sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu müdahaleler, bazen olumlu katkı ve sonuçlar doğursa da bazı zamanlarda ciddi aile sorunlarına sebep olabilmektedir.

Geleneğe bağlı ilişkilerin giderek daha da zayıfladığı günümüz toplumunda eşlerin kendi ebeveynleri ile ortak bir evde yaşamak istememeleri veya da paylaşmamalarına rağmen, -ortak mekân paylaşılan evlilikler de az da olsa varlığını devam ettiriyor-ebeveynlerin dışarıdan müdahalesi yer yer devam etmektedir. Bu durum eşler arasında gerginliklere, tartışmalara veya çatışmalara ortam hazırlayabilmektedir.

K1: *"11 yıl beraber yaşadık kayınvalidemlerle. Kayınpeder de eşim gibi takıntılıydı. Kapıları dinler, izinsiz içeri dalardı. Biz kocamla iki üvey kardeş gibiydik evde, geçinip geçinemediğimizi izlerlerdi kaynatam. Onun bana, 'Sen gece ne yapıyorsun, oğlumu uyutmuyorsun? Diye çıkıştığını hatırlarım mesela. Daha üç günlük gelinken yattığım kalktığım, tüm akrabaların dilindeydi. Başörtüsüz tuvalete gittiğimi biliyordu komşular. Hamileyken kaynatamdan dayak yemiştim unutmam hiç. Bütün bunlardan ailemin haberi olmadı, söylemedim onlara. Su akar yolunu bulur diye inandım. Yetiştirilme tarzı. Halbuki benim annem babam ilkokuldan beri aşıklar birbirlerine. Annem ara sıra köye akrabalarına gezmeye gitse, babam sofraya yastık koyup, 'Şerifim, Şerifim' diye sever mesela. Birbirlerine kıyamayan iki insanın aşk dolu evliliğinin çocuğuyum. Yoktu bizim evde kavga gürültü. Nereden nereye düştüm. İmtihan!.."* (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise-hafız)

İ2: "Eşim, ailesini bana sürekli tercih ederdi. Ben, onu çok seviyorum, diye çekebileceğimi zannetti bu durumu. Boşanmamızın temel sebebi de bu zaten. En son görüşmemizde görümcem de demişti: 'Annemgille aran iyi olsaydı boşanmazdınız', diye…" (İ2, yaş 32, m.g.s. 3, dikab, lisans-felsefe)

İ5: "Ağustos'ta evlendik biz. Eylülde kayınvalidem, görümcem, kaynım bizde kalmaya başladı. İzmirliyim ben doğma büyüme. Bu durum bana çok anormal geldi. Bizde yeni evlilere 6 ay misafir gidilmez, ayıp kabul edilir. Eşim, ailesine hayır diyemiyordu. Benim sıkıntı çektiğimi görüyor ve bana hak veriyordu aslında. Bir gün dedi kibarca kayınvalideme, küstü kadın: 'Gideriz biz, siz mutlu olun, eşiğine ayak basmam bundan sonra' dedi, gitti…" (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat)

Elbette her zaman ebeveyn müdahalesi olumsuz sonuçlar doğurur şeklinde bir genelleme yapılamaz. Bu müdahalelerin kimi zaman, eşlerin sorunlarını aşmasında, tecrübe aktarımı, maddi destek sağlama gibi olumlu katkıları olduğu da söylenmelidir. Yine de evli çiftlerin önyargısına maruz bir ebeveyn müdahalesi, iyi niyetli olsa bile evliliği kurtarmada yetersiz kalabilmektedir.

İ6: "İki tarafın da evliliğimize müdahelesi hiç olmadı. Onun ailesi de çok iyi insanlardı. Onlar da farkındaydılar aslında çocuklarının ama…ellerinden gelen hiçbir şey yoktu." (İ6, yaş 55, m.g.s. 13, ön lisans)

Hayatın her evresinde aile desteği önemlidir. Kadın ve erkek için evlilik öncesinde ve evlilik süresince sağlanacak ebeveyn desteği, çiftin yeni hayatlarına adaptasyonunu kolaylaştıracak, karşılaşabilecekleri güçlüleri aşmalarında yardımcı olacaktır. Aile desteği arkasında olan kadın evliliğinde de daha özgüvenli davranabilecektir.

Boşanma süreci ve sonrasında da aile ve yakın çevresinden destek alan kadın boşanmanın getirmiş olduğu sorunlarla daha kolay mücadele edebilmektedir.[532]

Kendisiyle görüşülen K5 de ailesinin desteği sebebiyle boşanma sürecini kolay atlattığını ifade etmiştir:

"Benim ailem, olumlu anlamda çok destek oldu. Ailemin tavrı sebebiyle diğer boşanmış arkadaşlarımla kıyasla kendimi şanslı hissediyorum. Çevre aynı çevre ama ailem bana baskı uygulamadı, gelen baskıları engelledi. Ailenin boşanmaya bakış açısı önemli. Mesela bizde hiç, 'ahh, tüh, vah, çocuk babasız kaldı' gibi acitasyon yapılmadı. Bu durum herkesin başına gelebilir. Ailemin tüm desteği, bana dışarıdan gelen sesi engelledi, duymadım. Ailem kurtardı beni zaten o hayattan. Annem babam göndermedi. O dönem çok psikolojik sağlığım yerinde değildi. İnsan sağlıklı düşünemiyor. Dışarıdan sizi tanıyan ve ne hale geldiğinizi görecek, sağlıklı karar

[532] Asiye Bozkurt, "Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,** 2021, 1 (2):97-114, s. 109.

vermenize destek olacak aklı selim kişilere ihtiyacınız oluyor." (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat-hafız)

Kendileriyle görüşme yapılan katılımcıların Konya grubundan 1 (K5), İzmir grubundan (S) 3 kişinin (İ1, İ6, İ10) eşiyle ilişkilerine ailelerden olumsuz müdahale olmamıştır. Geriye kalanlardan Konya'da (S) 9, İzmir'de (S) 7 evliliğe aileler müdahil olmuştur. İlişkiye dahil olan aileler sebebiyle genelde problemler oluşmuştur. İzmir'deki 2 kişinin (İ6, İ10) evliliklerine aileler olumlu anlamada, özellikle kadına destek olmak amacıyla gerçekleşmiştir. Fakat, ailelerin destekleri de evliliğin kurtulmasına yeterli olmamıştır.

Kişilik gelişiminin büyük oranda şekillendiği çocukluk yıllarından itibaren ebeveynin çocuklarına karşı uyguladıkları tutum ve davranışlar oldukça önemlidir.[533] K2 yapmış olduğu evliliği, ebeveynin aile içerisinde yaşadıkları ve çocuklarına yaşattıkları sorunlardan kaçış olarak değerlendirmektedir:

"Ben baştan evlenmek istememiştim. Sırf anne babam evin içinde çekişip durduğu için kaçış yolu oldu bana evlilik. Ben kendi annemgile söyleyemiyordum sıkıntılarımı. Azıcık dertlensem, 'kocandır, düzelir değişir', diyorlardı. 'Kurulu yuva yıkılmazmış(!)'" (K2, yaş 46, m.g.s. 9, ilitam, lisans-tarih)

Aile desteği, evlilik kararının sağlıklı bir şekilde alınabilmesi yanında evlilikte karşılaşılması muhtemel sorunların aşılmasında da oldukça önemlidir. Ailenin bireye desteğinin olmadığı durumlarda kötü giden evlilik ilişkileri daha uzun vadede sonlandırılabilmektedir.

İ7: "Benim ailem bana hiç sahip çıkmadı." (İ7, yaş 56, m.g.s. 20, ön lisans-ilahiyat)

---

[533] Hatice Yalçın, "Anne-Çocuk İletişimi Eğitiminin Etkileri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Nisan 2013, 28: 179-194.

İ9: "Ailemin kapısına yaka paça derdest edilip konulduğum için ailem otomatik olarak müdahil oldular. Mecbur kaldılar sahiplenmeye. İstemiyorlardı aslında benim boşanmamı." (İ9, yaş 38, m.g.s. 12, ön lisans)

Bireye yönelik en güçlü destek kaynağının aile olduğu bilinmektedir. Çünkü ailenin onay vermesi, takdir etmesi bireyin özgüveninin gelişmesinde oldukça etkilidir. Hayata boyunca karşılaşılabilecek engellerin aşılmasında, muhtemel sorunların çözüme kavuşturulmasında da bu destek oldukça etkili olabilmektedir.

2.4.3. Boşanma Kararı Alınırken "Din Görevlisi" Kimliğinin Etkisi

Mesleği dinle ilgili işler olan görevli[534] anlamına gelen "din adamı" kavramı, ilk kez Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'ta karşımıza çıkmaktadır. Kitapta, İbrahim Peygamber zamanında Melkisedek isimli kişiden "Yüce Tanrının Kâhini" olarak bahsedilmektedir.[535] "Din adamı" ifadesi, daha çok halk dilinde kullanılmaktadır. Türkçe'de de Osmanlı Dönemi itibariyle kullanılmaya başlanmıştır.[536] Bu kavramla, din hizmetlerini yerine getiren imam, müftü, molla, rahip, keşiş, papaz, haham gibi din unvanlarına sahip kişiler kastedilmektedir. Resmi olsun veya olmasın, cami ve mescitlerde halkın ihtiyacı olan din hizmeti, dini bilgilendirme ve cemaatle yapılan ibadetlerin gerçekleştirilmesinde aktif rol oynarlar.[537]

Toplumların inandıkları inanç ve takip edilen kutsallar birbirinden farklılık gösterebilir. Fakat, tarihte tüm dinlerde ortak kabul edilebilecek bir yön vardır ki, o da her dinin, kurallarını, kutsal metinlerini ve ritüellerini diğer insanlara kıyasla çok daha iyi bilen, bu anlamda eğitim almış, halkı din konusunda bilgilendiren, onlara rehberlik eden, dini konularda örnek olan "din görevlisi" nin olmasıdır. Fakat, her dinde din görevlisi aynı statüde değildir. Din görevlisinin pozisyonu, dinin bürokratik

---

[534] Sözlük, **TDK**, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 29.12.2023.

[535] **Eski Ahit**, Yaratılış, 14/18-20. "Yüce Tanrının kâhini olan Melkisedek ekmek ve şarab getirdi. Avram'ı (İbrâhim'i) kutsayarak şöyle dedi: 'Yeri göğü yaratan yüce Tanrı Avram'ı kutsasın'".

[536] İbrahim Hilmi Karslı, **Kutsal Kitaplara Göre Din Adamları**, Türkiye Diyânet Vakfı Yay., Ankara 2010, s. 27.

[537] İbrahim Hakkı Karslı, **a.g.e.**, s. 26.

yöntemlerle örgütlenip örgütlenmediği ile doğrudan ilgilidir. Hıristiyanlıktaki gibi ruhban sınıfının kendi içinde hiyerarşi oluşturduğu dinlerde, din adamları tam bir otoritedir, hatta kilise, tanrının krallığı olarak değerlendirilir.[538] Benzer bir durum Hinduizm'de de söz konusudur. Kast sisteminin en üst noktasında bulunanlar, din adamları yani Brahmanlardır.[539]

Din adamlığı ile ilgili farklı dinlerin ve kültürlerin tanımlamalarından bazıları şöyledir:

Eski zamanlarda Mısır ve Çin kültürlerinde din adamlığı şu şekilde tanımlanmıştır: "Tanrı veya tanrıların emri altına giren, Tanrıyla insanlar arasında aracılık görevi yapan kimselerdir."[540] Eski Ahit'te, din adamlığı kavramından şu şekilde bahsedilir: "Rabb Musa'ya şöyle dedi: Harun'a mukaddes giysileri giyeceksin, bana rahiplik etmesi için onu mesh edip takdis edeceksin ve oğullarını da aynı şekilde mesh edeceksin ve bu onlara nesilleri boyunca kahinlik yapmaları için olacaktır."[541] Yeni Ahit'te de Pavlus'un dilinden şu sözler aktarılmaktadır: "İnsanlar içinden seçilmiş her baş kahin günahlara karşılık adak ve kurbanlar sunmak için Tanrıyla ilgili meselelerde insanları temsil etmek vazifesiyle atanır."[542] Bundan hareketle Pavlus'un din adamlığı tanımı, Tanrıyla ilgili konularda insanlara aracı olarak rol üstlenen kişi olarak karşılık bulmaktadır.

İslam Dininde, din adamlığı ile ilgili özel bir tanımlama bulunmamaktadır. Fakat, günümüzde kullanımının yaygınlaşması sebebiyle güncel kullanımlara karşılık gelebileceğini varsaydığımız tanımlamaları şu şekildedir: "Din adamlığı, resmi olsun veya olmasın, dini ayin ve ibadetleri yöneten, mesleği dinle ilgili olan, bu konuda

---

[538] Gustav Mensching, **Din Sosyolojisi**, (Çev. Mehmet Aydın), Literatürk, Konya, 2012, s.240.
[539] Gustav Mensching, **a.g.e**., s.223
[540] İbrahim Hakkı Karslı, **a.g.e.,** s. 34.
[541] **Eski Ahit**, 'Çıkış', 40/14,16.
[542] **Yeni Ahit**, Pavlus'un İbrânilere Mektubu, 5/1, 8/3.

uzmanlaşmış, bilgin"dir.[543] "Ruhbanlık, din ve dünya yaşamı arasında aracılık görevini yerine getiren kurumdur."[544]

Yapılan tüm bu farklı tariflerden hareketle "din adamlığı" kavramı "mensup olduğu dinin kurallarını öğrenen, uygulayan, başkalarına aktaran, dini ibadet ve törenleri yönetme vazifesi olan, ibadethanelere bağlı, toplumda özel bir konuma sahip kişiler" olarak tanımlanabilir.[545]

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, modernleşme ve Batılılaşma politikalarıyla dönüşüm süreci yaşarken, bazı kurumların bu süreçte gerekli olacağı düşüncesiyle özellikle dini kurumlarda yeni bir yapılanma izlenmiştir. Süreçte Cumhuriyete zarar vermeyecek şekilde bir yeni dini kadroya ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple hem, toplumda etkili olan tarikat ve cemaat topluluklarının etkisini azaltacak, hem de siyasetten mümkün olduğunca uzak bir yere yerleştirilecek bir kurum olarak Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur.[546]

Bu durum "din bürokrasisi" ni yeniden organize etmiştir. Bu bürokrasinin devamlılığını sağlamak için İmam Hatip Okulları açılmış olsa da 1930 yılında öğrenci yetersizliğinden kapatılmış, ilerleyen yıllarda tekrar 1949 yılında açılmıştır. Bu okullardan mezun olan kişiler, Diyanet İşleri Başkanlığında görev almak için gerekli dini-bilimsel bilgiye haiz kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren din bürokrasisinin birey öğesi de "din görevlisi" olarak adlandırılmıştır. Bu kullanım kutsal ve statüsel olarak bir farklılığa yer vermediği için "din adamı" kavramından farklı bir zihniyeti de oluşturmuştur.[547] Diyanet İşleri Başkanlığı hem toplumsal bir ihtiyaç olan din ve

---

[543] İbrahim Hakkı Karslı, **a.g.e.**, s. 26.

[544] Fethi Ahmet Polat, **Kur'ân'a Göre Ruhbanlık ve Rabbânilik,** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1995, s. 6.

[545] Aydın Mülayimov, "İslam'ın Din Adamlarına Bakışı", **Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2015, 6: 217-238, s. 221.

[546] İbrahim Turan, "AB Sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığı: Özerklik ve Temsil Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2011, 31: 127-156, s: 130.

[547] İbrahim Yenen, "Yazılı Basında "Din Adamı" Kimliğinin Temsili", **Turkish Studies -International Periodical For The Languages**, Literature and History of Turkish or Turkic, 2012, 7/2: 1161-1181, s. 1164.

eğitim hizmetlerinin ifasını yerine getirmiş, hem de Cumhuriyetin kuruluş düşüncesine muhalif kurumsallaşmaların önüne geçilmiştir.[548]

Diyanet İşleri Başkanlığı, bugün tüm Türkiye'de din eğitimi ve hizmetlerini organize etmek ve sağlıklı bir şekilde yürütmekle sorumludur. Din hizmeti hem insan hem de toplum için önemli bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın giderilmesi için din görevlilerinin varlığı gerekli olmaktadır. Bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı önemli bir görevi de yerine getirmektedir.

Halkının büyük çoğunluğu Müslüman kabul edilen toplumumuzda din eğitim ve öğretiminin temel taşı Kur'an-ı Kerim öğretimidir. Halkın dine göstermiş olduğu ilgi ve öğrenme isteği, sebebiyle Kuran Kursları açılmış ve sayıları da her geçen gün artmıştır.[549]

"Din Görevlisi-Gönüllüsü" vasfıyla bugün toplumda önemli bir hizmet vermeye çalışan Kuran Kursu öğreticileri, Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetlerine bağlı olarak görevlerine devam etmektedir. Türkiye'de, 657 sayılı DMK, "Din hizmetleri sınıfı, özel kanunlarına göre çeşitli derecelerde dini eğitim görmüş olan ve dini görev yapan memurları kapsar." Maddesi özelinde din görevlilerinin kimlerden oluştuğunu belirtir.[550] Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte dinişleri ve hizmetlerinden başta Şer'iye ve Evkaf Vekaleti sorumlu tutulmuş, 3 Mart 1924 itibariyle de çıkarılan kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Başlangıçta Başbakanlığa bağlı olarak görevini sürdüren teşkilat, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.

Din görevliliği, toplum açısından çok önemli bir alan, bir meslek ve bir görevdir. Bundan dolayı, halkın arasında bu görevi yürüten din görevlileri zaman zaman halkın baskısından kaynaklanan birtakım sorunlarla karşılaşabilmektedir.

---

[548] İhsan Çapçıoğlu, "İslam'da Kurumsallaşma, Diyanet Algısı ve Temsil Tartışmaları", **Diyanet Aylık Dergi,** 2014, 279: 68-73, s.70.

[549] Abdulkadir Çekin, **Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, s. 30.

[550] Şükrü Yıldız, **Türk Toplumunda Din Görevlisine Bakış**, Karabük Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük, 2015, s.6.

Toplum, din görevlilerinden bazı beklentilere sahiptir. Güzel ve düzgün konuşma, davranış ve hareketlerde örnek olma vb. bunlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla en ufak kişisel bir hatanın yapılması, halkın, din görevlilerine yönelik baskısını da arttırmaktadır.

Bu araştırmada, sürekli göz önünde olan insanlar olarak din görevlilerinin boşanma sürecinde, bulundukları statünün, süreci zorlaştırıp, zorlaştırmadığı sorusu sorulmuştur. Sorulan soruya Konya'da görev yapan kadın din görevlilerinin (S) 3'ü, din görevlisi olmanın, verecekleri karada etkili olmadığını' söylerken, geriye kalan (S) 7 kişi, boşanma kararlarını verirken din görevlisi olmalarından çekindiklerini ifade etmiştir. İzmir'de ise bu sayı (S) 4 kişinin hiç etkilenmediği şeklinde karşımıza çıkmıştır. (S) 3 kişi boşanma sonrası çalışma hayatına başladığı için yorum yapmamış, kalan (S) 3 kişi ise psikolojik olarak kendilerini baskı altında hissettiklerini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak, boşanma kararı almada meslek unvanından hiç etkilemediğini ifade eden K6:

"Ben çevreyi pek umursayan biri değilim. Bu sebeple ne meslek çevremden ne öğrencilerimden hiç çekinmedim. Herhangi bir baskı algılamadım. Hayatımı kim ne der, diye hiç yaşamadım, yaşamam. Tabi bu benim mizacım." (K6, yaş 48, m.g.s. 14, ilitam) şeklinde cevap verirken, "din görevlisi" olarak, özel hayatta yaşadığı sorunları, unvanı sebebiyle örtmeye çalışarak, bunun için katlandığı zorlukları dile getirenlerin cevapları ise şu şekilde olmuştur:

Kendileriyle görüşülen kadın din görevlilerinden konuyla ilgili olarak K7:

"O zamanlar köyün birinde çalışıyordum. Eşimle tartışırdık, beni darp ederdi. Ben insanlardan morarmış ellerimi saklardım, utandığım için. Alt kattaki komşum, bütün kavgalarımızı anlatırdı köylülere, dedikoducu bir kadındı. Ben de aslında bize yanlış anlatılan dinin bedelini ödüyordum: Benim çilem, kazanırsan cennet sebebim vs…Öyle olmadığını çok sonra anladım." (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisans-kimya)

Yapılan görüşmelerde, Mesleği "din görevlisi" olan ve kendilerini çoğunlukla "dindar" olarak tanımlayan görüşmecilerin boşanma kararı alırken meslek etiketlerinden çekinmelerinin, birlikte yaşadıkları, görev yaptıkları sosyal çevre ile

büyük oranda ilgili olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğreticiler hem dini yanlış yorumlamanın hem de geleneğin etkisiyle çok zor şartlar taşıyan evliliklerini "din görevlisi" unvanı sebebiyle genel olarak sürdürmeye devam etmişlerdir. Fakat hem ev dışında hem de ev içinde sürdürdüğü temel iki görevine rağmen bu kadınların kocalarıyla eş değer konfor alanına sahip olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan birçok fedakârlık, verilen tavizlerden de netice alınamayınca en son noktada boşanma kararı verilmiştir. Karar aşamasından sonra boşanmanın gerçekleşmesi sürecinde ise görüşmecilerin daha rahat oldukları tespit edilmiştir.

2.4.4. Boşanma Öncesi ve Sonrası "Kader, Kazâ, Sabır ve Tevekkül" Algısı

Allah'ın mahlukata yönelik planını ve kainattaki oluşumun düzenli bir şekilde işleyişini gerçekleştirmesi anlamında kaynaklarda "kader" ve "kazâ" sözcükleri yer almaktadır. Terimler dini literatürde farklı alimlerin farklı açıklamalarıyla yer bulabilmektedir. Sözlük anlamıyla "gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak" gibi anlamlara sahip olan kader, "Allah'ın bütün nesne ve olayları ezelî ilmiyle bilip belirlemesi" olarak tanımlanmaktadır. "Hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak, emretmek, yerine getirmek" gibi anlamlara sahip olan kazâ ise "Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezelî planını gerçekleştirmesi" olarak karşılık bulmaktadır. [551] Konu özelinde akaid ekollerinin hemen hepsinin bir tanımlaması olmakla birlikte Anadolu topraklarında ve Diyanet İşleri Başkanlığında temel görüş olarak kabul edilen İmam Maturidi'nin ifadeleriyle kader ve insanla ilgili olarak belirlenmiş ilkeler şu şekildedir: Kader, ilahi emirle ilişkilidir. Her türlü iyi ya da kötü fiili insan seçer. Fiil Allah tarafından yaratılır. Kul iyiliği ve kötülüğü kendi özgür iradesiyle diler, böylece yapmış olduğu fiil, kendi iradesiyle nitelik kazanmış olur.[552]

---

[551] Yusuf Şevki Yavuz, "KADER", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi. org.tr/kader, Erişim: 01.03.2023.

[552] Hilmi Kemal Altun, "Osmanlı Müelliflerince Yazılan Kazâ-Kader Risâleleri Ve Taşköprîzâde'nin "Risâle Fi'l-Kazâ Ve'l-Kader" Adlı Eseri", **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010, ss. 16-17.

Sabır kavramı literatürde genellikle üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi olarak anlam bulmaktadır. Bir ahlak terimi olarak sabır, başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme, olumsuzlukları olumluya çevirmek için metanet gösterme olarak tanımlanmaktadır.[553] Tevekkül ise dinî bir terim olarak "bir kimsenin kendini Allah'a teslim etmesi, rızkında ve işlerinde Allah'ı kefil bilip sadece O'na güvenmesi" şeklinde tanımlanmaktadır.[554]

Sabır ve tevekkül kavramları, özellikle kader konusu söz konusu olduğunda yanlış yorumlanabilen kavramlardandır. Bu durum ise insanları atalete, uyuşukluğa ve yanlış yaşanan bir inanca sürükleyebilmektedir. Bu anlamda bu araştırmada, mesleği "din görevlisi" olan insanların dini ilimlerde eğitim görmüş oldukları ön kabulüyle bu kavramlarda daha isabetli bir anlayış ve yaşam karşılığı görmek beklenmektedir.

Araştırma çerçevesinde, kendileriyle görüşülen katılımcıların tamamının kader inancına sahip olduğu, kaz**â**ya rıza gösterdikleri, tevekkül ederek evliliklerindeki problemleri çözmeye çalıştıkları, boşanma sürecinde çok sabırlı davrandıkları görülmüştür. Fakat, katılımcıların zihninde iki çeşit kader algısı olduğu tespit edilmiştir: Birincisi, "teslimiyetçi, sorgulanmaz, değişmez" kader algısı; diğeri ise, "insan faktörünün aktif olarak devrede olduğu, sorumlulukların üstlenildiği, yapılan eylem ve davranışlarda cüzi iradeye yer verilen" bir kader algısı.

Mutlak teslimiyetçi kader algısına sahip olan görüşmecilerin, bu görüşlerinin boşanma sürecinde değiştiği tespit edilmiştir. Sadece İ2, diğerlerinden farklı olarak, başlangıçta kaderin insanın eseri olduğuna inandığını, fakat süreçte Yaratanın, kaderin sahibi olduğu düşüncesinin kendisinde oluşmaya başladığını ve bu kadere teslim olmanın evlilikleri kurtarmada daha çok işe yarayacağına inandığını ifade etmiştir. İ2'nin soruya verilen cevabı şu şekildedir:

İ2: *"Benim evliliğe yönelik bakışım, boşandıktan sonra değişti. Önceleri aynı zamanda bir felsefe bölümü mezunu olarak kaderin, insan iradesinin elinde olduğu*

---

[553] Mustafa Çağrıcı, "SABIR", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/sabir, Erişim: 26.12.2023.

[554] Mustafa Çağrıcı, "TEVEKKÜL", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/tevekkul#1, Erişim: 02.03.2023.

şeklinde daha feminist bir bakış açım vardı. Kadın aldatılıyorsa boşanmalı, şiddet varsa boşanmalı, ilgi yoksa boşanmalı…Bunları kadının haklarını savunmak ve kadınları korumak adına söylerdim. Çünkü gözlemlediğim kadarıyla toplum ve özellikle erkekler kadını eziyorlardı. Kadınlara güçlü olmaları gerektiğini ve kendini ezdirmemelerini telkin ederdim. Kadın, okumalı, ayakların üstünde durmalı, falan derdim arkadaşlara da. Ama boşanma sürecinde şunu gördüm: Bir kadın ne kadar güçlü de olsa, duygusal olarak bir erkeğe muhtaç. Ve evlendiği erkek onun kaderi. Bu kadere sahip çıkması gerekir kadınların. Eğer evliliklerde problem varsa, bu problemlerin aşılabilmesi için eşlerin gerçekten iyi bir aile danışmanına giderek destek alması gerek. Taraflar, öncelikle sorunlarının farkına varmalı, yuvalarını kurtarmak için çabalamalı. Boşanmak en son çare olmalı. Şimdi böyle diyorum herkese. Pek çok kişi de beni arayıp akıl istiyor. Çok ailenin dağılmasını engelledim…" (İ2, yaş 32, m.g.s. 3, dikab, lisans-felsefe)

K1: *"Ben evliliğin kader olduğuna inanıyorum elbet. Fakat kötü giden bir ilişkiye insanın canı pahasına devam etmesi kader değil. Allah böyle bir duruma razı olmaz. Son zamanlarda benim evliliğimde büyük kavgalar yaşanmaya başlamıştı. En son olayda eşim benim boğazıma yapışmıştı, öldürecekti beni. Elinden zor kurtuldum. Evliliğimi bu son olay bitirdi. Ben de Allah'ın bir kaderinden bir başka kaderine kaçtım, boşandım ondan…"* (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise-hafız)

K4, yaşamış olduğu kötü tecrübeyle kader, sabır ve tevekkül inancının başta yanlış olduğunu ifade etmiştir. Zamanla dinin kadere bakışının, aslında kendi anladığı şekilde olmadığını, bakış açısının doğruya doğru evrildiğini söylemiştir.

"Yaşadığım süreç bende çok şeyler değiştirdi. Çile, zaten en iyi öğretmendir. Evlilik sürecimde gösterdiğim sabır, dinin öğrettiği sabır değilmiş. Tevekkül ve kader, derde mahkûm olmak değilmiş. Böyle görmek, en büyük yanlışmış. Şimdi anladım." (K4, yaş 41, m.g.s. 10, ilitam)

İ7: *"Ben kaderci bir insanım. Eşim değildi. 'Seni canım çekti aldım, şimdi de boşayacağım. Kader, benim elimde…', derdi. İlahiyatçılar, kaderci değildir pek. Ben kaderciyim. 'Bu benim kaderim, Rabbim beni imtihan ediyor', derdim. Evliliğim*

boyunca sürekli kocamın değişeceğini bekledim, ümit ettim, dualar ettim, sabrettim, bekledim ama değişmedi…" (İ7, yaş 56, m.g.s. 20, ön lisans) sözleriyle kaderine teslim olduğunu, zamanla bu teslimiyetin azalarak ortadan kalktığını, yanlış bir kader algısı içerisinde yıllarını boşa geçirdiğini ifade etmiştir.

"Kaderden çok güç aldım. Bu adam, benim kaderim, dedim eşim için. İmtihanımmış, Allah'tan geldi, ondan gelene razıyım dedim. Hiç şikayetçi olmadım, isyan etmedim. Bir hayır yanı görmeye çalıştım. Ama sonunda boşanarak da Rabbimin bir kaderinden bir başka kaderine kaçtım." (İ3, yaş 31, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat) diyen İ3 ise kaderi kendi kararlarında suçlayıcı değil, hayatının her evresinde iradesi çerçevesinde yaşaması muhtemel olayların yazgısı olarak kabul etmiştir. Bu tür bir bakış açısı, dinen de doğru kabul edilmekte aynı zamanda insan iradesini ortadan kaldırıp, eylemin biricik belirleyicisini kader olarak sunmadığı için suçlayıcı dili de ortadan kaldırmakta, bireye yaptığı eylemlerin sorumluluklarına sahip çıkma yolu açmaktadır.

2.4.5. Boşanma Sürecinde Psikolojik Destek Alınması

Boşanma sürecinde boşanmaya karar verme aşaması, boşanma aşamasından daha kaygılı bir süreç olarak kabul edilmektedir. Eşlerden birinin veya her ikisini boşanmaya karar vermesi ile birlikte duygusal boşanma başlamış olmaktadır. Bu süreçte eşler arasındaki saygı yavaş yavaş azalır ve taraflar ilişkilerini sorgulamaya başlarlar. Bu evrede bireyin yaşaması muhtemel sorunları aile desteği, kişinin kendi çabası ya da aile danışmanlığı ile çözülebilmektedir. Eğer sorunlar çözüme kavuşturulamıyorsa, "ayrışma" aşamasına geçilmiş olur. Bu aşamada eşler birbirlerine karşı daha anlayışsız ve inciticidir. Karşı tarafın duygularını önemsemememe ve yoğun öfke duyguları yaşama bu aşamanın öne çıkan özellikleridir. Bu evrede eşler, ayrılık için hazırlıklar yapmaya başlar. Yeni bir yerleşim yeri, yeni bir düzen planı vb. hesaplamalar yapılır. Ayrılık öncesi ve ayrılık evresinde genellikle eşler arasında öfke,

inkar, pazarlık gibi duygular hakimdir. Yas süreci de bu evrede başlar, dolayısıyla duygusal boşanma gerçekleşmiş olur.[555]

Yapılan çalışmaların geneli, boşanmaların nasıl olduğuna bakmaksızın, fiziksel olarak ayrılmanın eşler için sürecin en dramatik ve çoğunlukla en stresli geçirilen zaman dilimi olduğunu göstermektedir.[556] Bu dönem, evlilik süreci boyunca çiftlerin yaşamış oldukları problemlerin çözülme noktası olarak kabul edilmektedir. Evlilik danışmanı veya çift terapistine gitmek olarak açıklanabilecek formel destek bu dönemde tarafların doğru ve sağlıklı karar alabilmelerinde oldukça önemlidir.

Aile danışmanlığı hizmetlerinde boşanma aşamasındaki bireylerin birbirlerini saygı çerçevesinde dinlemesi, sorun odaklı konuşabilmeleri, mesajların önyargısız bir şekilde anlaşılabilmesi ve çocuklarla ilgili meseleler ele alınmaktadır. Dolayısıyla boşanma sürecinin taraflar açısından sağlıklı bir şekilde atlatılmasını sağlamaya yönelik bir hizmet alanıdır.[557]

Türkiye'de aile danışmanlığı, diğer gelişmiş ülkelere gecikmiş bir hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıç olarak 1980'li yıllarda farklı üniversitelerde "Aile Terapisi" dersleri okutulmaya başlanmış, 1983 yılında alanla ilgili çalışmalar başlamıştır.[558]

Aile Danışmanlığı hizmeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde ücretsiz olarak da sağlanmaktadır. Bu çerçevede "aile danışmanlığı", "boşanma süreci danışmanlığı" ve bireysel danışmanlık" hizmeti alınabilmektedir. Uzmanlar, eşlerin aile içi iletişim, aile içi çatışmaları çözme, stresle başa çıkma, sorun çözme, ebeveyn becerilerinin geliştirilmesi; boşanma süreci danışmanlığında ise çiftlerin bu süreci sağlıklı yürütebilmesi için destek vermektedir. Nitekim Bakanlık, 2012'den bugüne 81

---

[555] Melek Kalkan ve Selda Karadeniz Özbek, **Yeni bir başlangıç için 'Boşanma sonrası destek programı'**, Nobel yayıncılık, İstanbul, 2019, ss. 7-13.

[556] John F. Crosby vd., "The Grief Resolution Process in Divorce". **Journal of Divorce**, 1983, 7 (1): 3-11, s.5.

[557] Davut İbrahimoğlu, **Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2004. ss. 19-24.

[558] Mehmet Sait Işıkay, **Aile Danışmanlığında Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Uygulamalarının Ergenlerin Sınav Kaygısı ve İyi Oluş Düzeylerine Etkisine Yönelik Deneysel Bir Çalışma**, (Yayımlanmamış Yüksek Lians Tezi), İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2019, s. 26.

ilde 108 bin kişiye aile danışmanlığı hizmeti vermiştir.[559] 2019-2022 yılları arasında e-devlet üzerinden 7932 kişi de aile danışmanlığı için başvuruda bulunmuştur.[560]

Türkiye'de aile ile ilgili yapılan araştırmalarda "eşler arasında sorun yaşandığında en çok kimden veya nereden destek alırsınız?" sorusuna, halkın %62'si böyle bir durumda kimseden yardım almadığı şeklinde cevap vermiştir. Böyle bir durumda en büyük desteği ailesinden aldığını söyleyenlerin oranı %22 iken, uzman kişi ya da kurumlarla görüştüklerini söyleyenlerin sayısı sadece %2,7'dir.[561]

Konuyla ilgili gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde, cinsiyete bağlı olarak bu tür destek mekanizmalarına bakışın değiştiği tespit edilmiştir. Bazı kadınlar, aile/çift terapisine katılmak istemiş fakat, konuyla ilgili olarak eşlerinden gereken desteği alamadıkları için bu istekleri eyleme dönüşmemiştir.[562]

Bu araştırma çerçevesinde, Kadın Din Görevlilerine, boşanma kararı aldıktan, bu kararı eyleme geçirinceye kadar ve sonrasındaki süreçte psikolojik olarak yaşadıkları sorunların çözümünde profesyonel destek alıp almadıkları sorulmuştur. Görüşmeciler genel olarak süreci zorlukla atlattıklarını fakat psikolojik destek alma konusunda eş engeline takıldıklarını ifade etmişlerdir. Boşanma sürecinde ağır duygusal sıkıntılar yaşadıklarını, aile baskısı, maddi imkansızlıklar gibi sorunlarla mücadele ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra bazıları, can ve güvenlik tehdidi aldıklarını da söylemişlerdir. Ayrıca görüşülen din görevlileri, zihinlerinde boşanma kararı netleşinceye kadar ilişkilerinde duygusal dalgalanmalar yaşadıklarını, bu karmaşadan kurtulmak için sürekli kendilerini sorguladıklarını ve çözüm üretme gayretinde olduklarını ifade etmişlerdir.

---

[559] TRT HABER, Aile danışmanlığı hizmetinden 108 bin kişi yararlandı, https://www.trthaber.com/haber/gundem/aile-danismanligi-hizmetinden-108-bin-kisi-yararlandi-806718.html, Erişim: 30.12.2023.

[560] TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Haberler, https://www.aile.gov.tr/haberler/e-devlet-uzerinden-7932-kisi-aile-danismanligi-hizmeti-icin-basvurdu/, Erişim: 30.12.2023.

[561] TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile Danışmanlığı Hizmeti, https://www.aile.gov.tr/athgm/uygulamalar/aile-danismanligi-hizmeti/, Erişim: 30.12.2023.

[562] TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü**, TAYA**, 2021.

Katılımcılardan Konya grubunda yer alan (S) 5 kişi (K3, K4, K6, K7, K8) boşanma sürecinde psikolojik destek aldıklarını ifade ederken, (S) 5 kişi (K1, K2, K5, K9, K10) eşlerinin kesinlikle böyle bir desteğe yanaşmadığını belirtmiştir. Kendileriyle görüşülen kadınların tamamı bu tür desteklere olumlu bakmış, eşleriyle birlikte faydalanmak için de gayret gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Kadınların ifadesiyle, ilişkilerinde terapi desteği almak istemeyen erkekler, ailede yaşanan problemleri sır olarak kabul etmiş, kendilerinin daha bilgili oldukları iddiasıyla terapiye yaklaşmamışlardır. Bazı erkekler de sorunların tamamen kadından kaynaklandığına inandıklarından, böyle bir terapi ve destek alınacaksa, bunu kadınların alması gerektiğini eşlerine söylemişlerdir.

İzmir grubunda konuyla alakalı olarak görüşülen din görevlisi kadınlarda da istatistik durum Konya ile eşit bir tablo sunmaktadır. (S) 5 kişi (İ2, İ5, İ6, İ8, İ9) profesyonel olarak psikolojik destek almış, (S) 5 kişi (İ1, İ3, İ4, İ7, İ10) ise almamıştır. İ1, diğerlerinden farklı olarak, bu hususun, mahkemede aleyhine delil olarak kullanılabileceği çekincesiyle psikoloğa gitmediğini ifade etmiştir:

"Bir arkadaşımla konuşmuştum o dönem. Boşanmayı kafama koyunca bir psikologdan destek almayı düşünmüştüm. O da 'dosyana akıl sağlığı yerinde değil diye delil girer, aleyhine kullanır kocan.' demişti. Ben de nöroloji doktoruna gittim. Sıkıntılarımı ona anlattım. Bana 6 ay kullanımlık yeşil reçeteli iki tane ilaç verdi. Onlar da baktım kafamı çok uyuşturuyor, kullanmayı bıraktım." (İ1, yaş 60, m.g.s. 42, ön lisans-ilahiyat)

İ9, evliliklerinin kötüye gitmeye başladığını anladıklarında eşiyle ortak verdikleri karar neticesinde aile danışmanına gittiklerini fakat eşinin aile danışmanını ve onlara anlattıklarını küçümsediğini, sonra da kısa süre zarfında danışmanlık hizmetini bıraktıklarını ifade etmiştir. *"Eşimle iki kere aile danışmanına gittik. Ama kendisi oradaki kadından daha bilgili olduğunu iddia ettiği için, önyargıları sebebiyle verimsiz geçen iki seanstan sonra destek almayı bıraktık."* (İ9, yaş 38, m.g.s. 12, ön lisans-ilahiyat; Eski eş Hukuk Fak. Mezunu)

Konuyla ilgili sorulan sorulara K4 ise şu şekilde cevap vermiştir**:**

"Eşimin kardeşleriyle zaman geçirdiği ve benim girmem yasak olan bir oda vardı. Yüksek kahkahalar sebebiyle bir gün onların yanına gittim. Açık saçık bir video izliyorlardı. Ben çok sinirlendim. Odama gittim. Eşim arkamdan geldi. Sinirimden hafifçe ittim eşimi. Bu davranışım ondaki şiddet eğilimini tetiklemiş. Beni öyle bir dövdü ki, anlatamam. Saçlarımı yerde sürüye sürüye. Kardeşlerinin de girmesi yasaktı odamıza, ayıramadılar bizi, kayınvalidem elinden zor aldı sonunda. 6 aylık evliydim henüz. Annemgile küs gittim. Ama ben, beni öldüresiye döven kocama daha da bağlandım. Stokolm sendromu mu neymiş. Defalarca küs gittim, defalarca barıştık. Dayak yeyip yeyip, bir şey olmamış gibi tepkisiz, suratımda arsız bir gülüşle yaşıyordum. Ben de hiç normal değilmişim. Ama kişi o anda fark edemiyor. Aklı selim düşünemiyor. Dışardan bakan bir göz lazımmış doğru karar verebilmek için. Ben psikolojik desteklerle boşanabildim." (K4, yaş 41, m.g.s. 10, ilitam) sözleri aile danışmanlığı ya da psikolojik desteğin, farkında olunmayan bir ihtiyaç durumuna evrildiğini söylemiştir.

Genellikle toplumsal bir grupta ya da sosy0-kültürel bir ortamda bireyin değer kaybettiren bir etiketlenmeyle karşı karşıya kalması olarak tanımlanabilecek olan sosyal damgalama[563], toplumda zaman zaman psikolojik destek ve aile danışmanlığı alanlar için de gerçekleşebilmektedir. Bu durum, bireyin sorunlarını aşmada bu tür desteklerden kaçınması ya da hizmet alanlarını küçümsemesi gibi durumlar ortaya çıkarabilmektedir. Planlı Davranış Kuramına göre, kişinin yardım almanın iyi ve yararlı bir davranış olduğunu düşünmesi, psikolojik destek aldığında çevrenin bu davranışı hoş göreceğine olan inancı ve kendisinin de yardım sürecinde oluşabilecek zorlukların aşılmasına olan inancı hizmetlerden faydalanma oranını yükseltecektir.[564] Nitekim K5 eski eşin bu kalıp yargıların etkisiyle aile danışmanlığı hizmetlerini önemsemediğini ifade etmiştir.

---

[563] Kevser Çağlan, **Psikolojik Hastalıkların Yanlış Yorumlanması ve İnanç Eksikliği Olarak Damgalanması Sürecinde Manevi Destek İhtiyacı,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Psikolojisi Bilim Dalı, İstanbul, 2019, s.13.

[564] Içek Ajzen ve Dolores Albarracin, **"Prediction and Change of Health Behavior: Applying the Reasoned Action Approach",** Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2020: 1-20, s.11.

K5: "Eşim böyle şeylere itibar etmezdi. Ben çok istedim bir aile danışmanına gitmeyi, ısrar da ettim. Ama sonunda ben görüştüm, eşim yine görüşmedi. Önceden gitmiş, benim durumumu anlatmış psikoloğa. Ben doktor koltuğuna oturdum, o, çocuk pışpışladı. Kendisi iyi olduğunu iddia ettiği için görüşmeyi hep reddetti…" (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat-hafız)

Kendileriyle görüşülen K6 ve K7 ise psikolojik destek ve aile danışmanlığı hizmetleri aldıklarını fakat evliliklerini kurtarmak için yeterli olmadığını şu sözlerle ifade etmişlerdir.

K6: "Evet, boşanma öncesinde aile terapistine gittik. Fakat işe yaramadı. Kocam sabit fikirliydi, kendisini kusursuz görürdü. Hz. Ömer gibi görürdü. Aşırı narsistti…" (K6, yaş 48, m.g.s. 14, ilitam)

K7: "Psikiyatra gittik. 'Bunlar, sonradan olma değil, travma değil, huyu böyle eşinizin dedi. Bir hap verdi, kendini rahatlatması için. Geçici bir süre çözüm oldu. Despotluğu azalmıştı o dönem. Ben doktora: 'Verdiğiniz ilaç sevmeyi öğretmedi kocama ama susturdu onu biraz' demiştim. Mutlak bir çözüm olamadı." (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisans-kimya)

Katılımcıların vermiş oldukları bilgilerden de anlaşılacağı üzere, evliliklerin sürdürülebilir olmasında sorunların aşılabilmesi önemlidir. Bu anlamda gerek duyulduğunda psikolojik destek de alınabilir. Bu araştırmada İzmir ve Konya illerinde görev yapan katılımcıların psikolojik destek alma durumlarının eşit oranlarda seyrettiği görülmüştür. Bu durumun oluşmasında psikolojik destek almanın artık normal bir durum olarak algılanması, yaygın ve daha ulaşılabilir olması etkili olmuştur. Katılımcı grubun boşandıkları eşler bu destek çalışmalarında genel anlamda isteksiz davranışlar sergilemişlerdir. Bu durumun oluşmasına sebep olarak psikolojik destek almanın erkekler tarafından bir eksiklik olarak algılandığı ifade edilmiştir. Kişinin kendini mükemmel olarak görmesi yanılgısı bu tür destek faaliyetlerden yararlanma düzeyini düşürmektedir.

2.4.6. Boşanma Sürecinde Dini İnanç ve Tecrübelerden Yararlanma

Psikolojide yaşanılan sorunlarda ortaya çıkan kaygı durumunun bireye, olayın kendisinden daha fazla zarar verdiği ifade edilmektedir. Kişi, böyle stresli zamanlarda, karşılaştığı durumla baş edemeyeceğini düşünmektedir. Stres faktörünün en alt seviyede kabulü veya tamamen reddedilmesi, kişinin duruma hâkim olmasını engelleyebilmektedir.[565] Dinin özellikle sabırlı olma telkini ile, problemli durum, süreci kabul etme olarak algılanıp yaşandığında çözümün de sağlıklı ilk adımı atılmış olacaktır.[566]

Son yıllarda problemlerle başa çıkmada inancın rolü üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir artış olmuştur. Bu çalışmalardan öne çıkanlardan biri de Pargament ve arkadaşlarına aittir.[567] Onlara göre, başa çıkmak, dinsel metodlarla, dinsel olmayan metodlara kıyasla tahminlerin çok üstünde fayda sağlamaktadır. Bu durum, aynı zamanda insan sağlığını da olumlu yönde etkilemektedir.[568]

Problemlerin çözümünde dini inanç ve tecrübelerden faydalanırken, ne, ne zaman, nerede, ne için hangi unsurlar aracılığıyla gibi pek çok unsur önem taşımaktadır.[569]

Yapılan araştırmalarda kişilerin bir problemle karşılaştıklarında genellikle başvurdukları dini başa çıkma şeklinin dua olduğu tespit edilmiştir.[570] Yine Kur'an kıssaları ve peygamberlerin karşılaştıkları yaşam olayları ve onlar üzerinden modelleme yapmak kişilere iyi hal kazandırmaktadır.[571] Özellikle Hz. Eyüp'ün hastalığı, Hz. Yakup'un evlat acısı gibi kıssa örnekleri oldukça etkili olmaktadır. Bu

---

[565] Sema Eryücel, **Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı, Ankara, 2013, s. 11.

[566] Öznur Özdoğan, **Mutluluğu Seçiyorum**, Özdenöze Yayınları, Ankara, 2009, s.17.

[567] Kenneth I. Pargament vd., "Religion and the problem-solving process: Three styles of coping", **Journal for the Scientific Study of Religion,** 1988, 27 (1): ss. 90-104.

[568] Sema Eryücel, **a.g.e**., s.12.

[569] Kenneth I. Pargament, **a.g.m**., ss. 90-104.

[570] Charles Carver ve Michael Scheier, "Assessing coping strategies: A theoretically based approach", 1989, **Journal of Personality and Social Psychology,** 56, ss. 267–283, s.275.

[571] Özcan Güngör, "Yaşlılar İçin Cami Temelli Sosyal/Dini Hizmetler", **Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2012, 38:161-188, s. 179.

ve benzeri peygamberlerin karşılaştıkları problemlerde etmiş oldukları dualar başa çıkmada kişiler için önemli verilerdir.

Maslow'un klasik ihtiyaçlar hiyerarşisinde tespit ettiği "ait olma" her insan için temel bir ihtiyaçtır.[572] Bu ihtiyacın başında da bir aileye ait olmak gelmektedir. Bu aidiyeti kaybettiğini düşünen ve boşanma problemleriyle baş etmeğe çalışan birey için en büyük destek, Allah'tan aranan destek olmaktadır. Görevi din hizmetleri yürütmek olan kadın din görevlileri için de elde edilen veriler durumun büyük oranda bu şekilde olduğu tezini desteklemektedir. Rakamlar boşanma süreci ve sonrasında kadın din görevlilerinin toplamda 15 kişinin dini tecrübelerden (dua, moral, sorunlarla başa çıkmada Allah'a ve kadere güven vb.) faydalandığını göstermektedir. Geriye kalan 5 kişi, süreçte dini inanç ve tecrübelerden hiçbir şekilde faydalanmadığını, aksine dinden uzaklaştığını dile getirmiştir.

Dini inanç uygulama ve tecrübelerden destek alma durumu Konya grubunda şu şekilde gerçekleşmiştir: Kendileriyle görüşülen 10 katılımcıdan (S) 8'i, boşanma öncesi ve sonrası süreçte dini inanç ve tecrübelerden destek ve kuvvet aldığını ifade ederken, (S) 2 kişi (K4, K8), tam tersi bir durum yaşadıklarını, kendilerinin bu zorlu süreçte dinden uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir. İzmir grubundan ise, (S) 7 kişi dini inanç ve tecrübelerden destek aldığını, (S) 3 kişi (İ1, İ2, İ4) ise, dini eylemlerden uzaklaştığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak olumlu cevap verenlerden K1, süreçteki zorluklarla hafızlığını tekrar ederek baş edebildiğini, K2, özellikle nafile namazlar ve uzun süreli secdelerden destek bulduğunu ifade etmiştir. K3, K5, K6 ve K7 ise tevekkül ve kader inancının kendilerine güç verdiğini belirtmişlerdir. K 9, yaşadığı zorlu süreçte kendisi iş hayatına vererek, yoğun çalışma temposuyla süreci atlatabildiğini söylemiş, K10 ise, boşandıktan sonra okumaya başladığını, bu vesileyle ilkokul mezunuyken şu an yüksek lisans yapmakta olduğunu ifade etmiştir. Bu yoğun temponun kendisini hem meslek sahibi yaptığını hem de süreci daha kolay atlatmasına vesile olduğunu sözlerine ilave etmiştir.

---

[572] Murat Şengöz, "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modeli'nin Bütünleşik Bir Süreç Olarak Yeniden Yorumlanması", **Journal of Research ın Educatıon and Society**, 9 (1): 164-173, s.167.

Boşanma süreci zorlukları sebebiyle dinden uzaklaştığı şeklinde görüş beyan eden K4: *"Ben tam tersi olarak dinden uzaklaştım. Namazı bile bıraktım. Her şeyden soğudum. Eşimin dindar görünümlü olmasının da etkisi büyük oldu tabi. Dini eşimle özdeşleştirmiştim. Kocam, beni dövüp, sonra camiye gidip namaz kılabiliyordu. Allah var, O Kuran okuyordu, ben ona bela okuyordum. Ruh halim öyle bozulmuştu ki, boşandığım ilk zamanlar, bütün bu bana dini hatırlatan çevreden nefret ediyordum. Mesleğimi de iş kapısı, ekmek parası için zorunlu bir yer olarak görüyordum sadece. Bir daha evlenirsem, solcu, küpeli, şortlu biriyle evlenirim diyordum. Şimdi şimdi normalleştim de böyle uçarı fikirleri terk ettim şükür…"* (K4, yaş 41, m.g.s. 10, ilitam)

K8. "Maalesef uzaklaştım dinden. Benim dünyamda din ve dindarlık Süleymancılıkla[573] *eş değer. Çocukluğum onların yurtlarında geçti. 7 yıl boyunca o kurslarda eğitim gördüm. Şu an yatılı kursların tamamına kesinlikle karşıyım. Benim dinden uzaklaşma sebebim bu baskılar oldu. Şu an tüm cemaatlerden uzakta ve çok rahatım. Eskiden çok katı kurallarım vardı, çok şekilciydim. Dinimizin aslının bu şekilcilik olduğunu düşünmüyorum. Şu an ameli konularda çok uzağım dine. Namaz kılmıyorum, Kuran okumuyorum mesela. MTO'ya (Medeniyet Tasavvuru Okulu) devam ediyorum sadece, o da kişisel gelişim için…"* (K8, yaş 33, m.g.s. 11, lisans-ilahiyat)

İzmir grubunda ise (S) 7 kişi, boşanma sonrası süreçte dini inanç ve tecrübelerden faydalandığını ifade ederken, (S) 3 kişi, faydalanmadığını ifade etmiştir. İ1 ve İ4, yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle ibadet yapamaz hale geldiklerini söylerken, İ2 dinden tamamen uzaklaştığını ifade etmiştir. Diğer görüşmeciler az veya çok dinden ve dini birikim ve tecrübeden faydalandıkları cevabını vermişlerdir. Konuyla ilgili olarak İ5, diğer görüşmecilerden farklı olarak şunları söylemiştir: *"Ben dindarlığı ilahiyatçılardan farklı görüyorum. Kocam evlilik hayatımda üç kere bana el kaldırdı, tokat attı. Ben daha fazlasıyla karşılık verdim. Çocuklarımın gözü önünde oldu bu durum ve ben onların yanında dayak yiyen zayıf kadın olmak istemedim. Bu durum bile dindar insanlarda maalesef yanlış anlaşılıyor. Benim bir ablam var, açık saçık.*

---

[573] Bkz. Ahmet Turan, "Süleymancılık", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 9(5): 9-35.

Namaz yoktur abdest bilmez… Bir gün kocasından çok fena dayak yemiş. Hiç de sesini çıkarmamış, yedikçe sabretmiş(!). Dedim ki 'Abla salak mısın? Böyle bir şeye sabredilir mi?' Dedi ki 'eee, işte günahmış, kocaya el kalkmazmış…' Dedim ki, 'Abla namaz yok, abdest yok, tesettür yok, bunlar günah değil de kocaya dayak yerken direnmek mi günah?'

Anneme de söyledim bir gün, 'Anne, ben kocamı dövdüm' diye. 'Utanmaz, terbiyesiz', dedi bana. Cehennemin orta yerinde yanacakmışım. 'Kocaya hiç el kaldırılır mı, sen Allah'tan korkmuyor musun hiç', diyerek azarladı. Başlangıçta yedim azarı oturdum. Sonra sonra yaşadıklarımı öğrendikçe annem de hak verdi bana:'Eyi etmişsin, ellerine sağlık' dedi." (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat)

Katılımcıların ifade ettiği gibi, zor zamanlar bireylerde farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. Kimi insan yaşadığı sıkıntıları dini tecrübe ve destekle daha rahat atlatırken, kimisi de sıkıntılarının baş sorumlusunu din olarak görebilmektedir. Bu araştırmada dinden uzaklaşan katılımcıların, bu durumu yaşamasında etkili olan sebeplerin başında, boşandığı eşin kendini dindar olarak tanımlaması gelmektedir (K8 örneğinde olduğu gibi). Aslında katılımcı eşten uzaklaşmak isterken, hafızasında yer alan ve ona eski eşini hatırlatan her şeyden uzaklaşmak istemektedir. Bunun arasında eski eşin din adına yaptıkları da yer almaktadır. Katılımcı ifadelerinden anlaşıldığına göre, uzaklaşılan şey din değil, dinin eşleri tarafından yapılan yorumları ve bu yorumların din adına yaşantılarına yansımalarıdır.

2.4.7. Boşanma Öncesi Hakem-Arabulucuya Başvurulması

İslam hukukunda arabuluculuk (ıslah, ıslah-ı zati'l-beyn), iki taraf arasında meydana gelmiş uyuşmazlıkların kendi irade ve istekleriyle[574] bir üçüncü kişi yardımıyla, onun vereceği tavsiye telkinlerle[575] çözüme kavuşturulmasıdır. Bu üçüncü kişi ile ilgili olarak İslam hukukunda muslih[576] kavramı kullanılmıştır. Kavram,

---

[574] Türk Hukuk Kurumu, **Türk Hukuk Lügati,** Maarif Matbaası, Ankara 1944, s. 305.

[575] Süha Tanrıver, **Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1992, ss. 165-166; Ali Şafak, **Hukuk Terimleri Sözlüğü,** Rehber Yayınları, Ankara, 1992, s. 34.

[576] Şemsüddîn Ebî Abdillah Muhammed b. Ebî Bekr İbn el-Kayyim el-Cevziyye; **Î'lâmü'lmuvakkıîn an rabbi'l-âlemîn**, Dâru'l-Cîl, Beyrut ty. C. 1, s. 110.

arabulucu olarak karşılık bulmuştur. Arabuluculuk, mahkeme sürecinin başında olan ve tarafları da memnun edecek bir uyuşmazlık çözüm yoludur. Kuran-ı Kerim'de konu ile ilgili olarak: "Şayet karı ile kocanın geçiminin bozulmasından endişelenirseniz, bu durumda kadın ve erkeğin ailelerinden birer hakem seçerek aralarını düzeltsinler. Karı-koca geçimlerini düzeltmek isterlerse Allah da yardımcı olur. Muhakkak Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır." [577] ayeti bu hususta yol gösterici olmuştur. Ayette geçtiği anlamıyla hakem, bir arabulucudur. Hüküm genel anlamda bağlayıcı olmamakla birlikte, tercihe göre hakeme başvurulabileceği, bu konuda yetkisi olmasa bile karı koca arasındaki ihtilaflarda hakem tayinine gidilebileceği ifade edilmiştir. Yani hakemin vereceği karar bağlayıcı olmamakla birlikte, "Akitler(in) gereğini yerine getiriniz." ayeti gereğince ahde vefa ilkesiyle hareket edilmesi tavsiye edilmiştir.[578] Hz. Peygamberin hayatında da konuyla ilgili örnekleri bulmak mümkündür.[579] Bundan hareketle uygulamada hakem tayinine karar veren karı kocanın hakemin verdiği karara da uyması gerektiği yönünde bir anlayış gelişmiştir. Bu sayede hakemlik meselesi İslam hukukunda somut olarak uygulanır bir alan bulmuştur.[580]

Kavramdan da anlaşılacağı üzere ilk aşamada hakemler arabuluculuk rolündedir. Bu aşamada hakem tayin edilen kişi, uyuşmazlık çözüm sürecinin bir parçası olarak anlaşmazlık konularında karı, koca veya her ikisi için de hangi taraftan ise o tarafa telkinlerde bulunur. Anlaşmazlık kaynağı kadın ise, tayin edilen hakem, kadına kocasına karşı hal ve tavırlarında daha saygılı, nazik olması gibi tavsiyelerde bulunur. Erkekten kaynaklanan bir sorun varsa aynı şekilde ona da karısına iyi davranması, ihtiyaçlarını karşılaması gibi tavsiyelerde bulunur. Bu sayede aralarını

---

[577] Nisâ, 4/35.

[578] Mâide, 5/1.

[579] Bkz. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmet b. el-Hüseyn b. Ali (ö.458/1066), **es-Sünenü'l-Kübrâ,** Matbaatü Meclisi Dâireti'l-Maarifi'l-Osmâniyye, Haydarabad, 1354, Sulh 1, 5.

[580] Ebû Abdillah Muhâmmed b. Ahmed Ebû Bekir Kurtubî, (ö.671/1273), **el-Câmi' li ahkam'il Kur'an**, (Tahk. Abdullah b.Abdülmuhsin), Müessesetür-Risale, Beyrut, 2006, C. 6, s. 297.

düzeltmeye çalışır.[581] Taraflar kararı uygulamada serbesttir. Dilerlerse, hakemin kararını kendileri için bağlayıcı hale getirirler.[582]

Medeni Hukuk'ta ise boşanma arabuluculuğu, karı koca arasında boşanma yüzünden ortaya çıkan çekişmelerin tarafsız bir üçüncü kişi tarafından çözülme kavuşturulmasını, bu sayede boşanma süreci boyunca ve sonrasında aile bireyleri arasındaki ilişkilerin barışçıl bir şekilde sürdürülebilmesini hedefleyen uygulamalardır.[583] Uzlaştırıcı avukatlar, ya da arabulucular ve uzman yardımcılar aracılığı ile eşler, boşanma sonuçları hakkında bildirilmekte, boşanma süreciyle ilgili bir anlaşmaya varılmaya çalışılmaktadır. İşin prosedür kısmı anlaşma süresini uzatsa da karı kocanın belirli meselelerde tam anlamıyla iradelerini ortaya koymalarına vesile olmakta, bu sayede anlaşma sağlanarak tarafları yargılama yükünden kurtarmaktadır.[584]

Türkiye'de 4787 sayılı Aile Mahkemeleri Kuruluş Kanunu'na göre, aile mahkemesi hakimleri boşanma davalarında öncelikle eş ve çocukların maruz kaldığı sorunları tespit etmek ve bu sorunların barış yoluyla çözülmesini sağlamanın mümkün olduğu durumlarda uzmanlardan da destek alarak tarafları barıştırmakla yükümlüdür. Hâkim, davaya tarafların barışma ihtimali olmadığında başlamaktadır (m.71). İlgili kanunun 5. 6. Ve 7. maddelerinden hareketle mahkemeler bünyesinde psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacılar da görevlendirilmiştir. Aile hakimleri, bu uzmanların da yardımıyla önüne gelen boşanma davalarında karı kocayı barışmaya teşvik etmek zorundadır.[585] MK.m.195'e göre: "Evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya evlilik birliğine ilişkin önemli bir konuda uyuşmazlığa düşülmesi halinde, eşler ayrı ayrı veya birlikte hâkimin müdahalesini isteyebilir. Hâkim, eşleri

---

[581] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmiu'l-beyân an te'vîli ayi'l-Kur'an**, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1968, C. 13, ss. 383-385.

[582] Hakemlerin karı kocanın tefrikine veya birlikte olmalarına karar vermeleri, tarafların vekili olduğunun göstergesidir. Kurtubî, **el-Câmi' li ahkam'il Kur'an**, C.6, s. 296. Hakemlerin vekil veya kadı olarak verdiği kararlar bağlayıcıdır. Hakemlerin kararlarının geçerliliği ile ilgili tartışmalar için bk. İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-müctehid**, C..3, ss.140-141.

[583] Mustafa Turğut (Editör), **Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması,** 2014, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2014, s. 37.

[584] Şükran Şıpka, "Avrupa Birliği Aile Hukuku ve CEFL", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Hukuk Özel Sayısı)**, 2006, 5 (10):163 – 172.

[585] Süha Tanrıver, **Türk Aile Mahkemeleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 84.

yükümlülükleri konusunda uyarır; onları uzlaştırmaya çalışır ve eşlerin ortak rızasıyla uzman kişilerin yardımını isteyebilir." Bu maddeden anlaşılacağı üzere, hâkimin bizzat kendisi arabulucu rolü üstlenmekte, ayrıca taraflar isterlerse uzman desteği isteyebilmektedir.[586] Hâkimin tarafları barışmaya teşvik etmesi, bu sayede de evlilik birliğinin devamında uygulanabilmektedir. Aile içi şiddet iddiası taşıyan boşanma davalarında ise, mesele aynı zamanda kamu düzenini ilgilendirdiği için tarafların hakkında serbestçe tasarrufta bulunabilecekleri bir durum söz konusu olmamaktadır. Bu sebeple böyle durumlarda kural olarak "aile veya boşanma arabuluculuğu" mümkün değildir. Aynı şekilde, hayata kast, pek kötü muamele, onur kırıcı davranış, suç işleme veya haysiyetsiz yaşam sürme gibi gerekçelerle açılan boşanma davalarında da hâkim, tarafları arabulucuya yönlendirmekten kaçınmalıdır.[587] Uzmanlara göre böyle durumlarda aile mahkemesi hakimlerinin tarafları barıştırmak ödevinden söz edilemez.[588]

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, kanunda yer alan aile ve boşanma uyuşmazlıkları için alternatif çözümler üretmek amacıyla çalışmalar yürütmektedir. Bu sebeple, aile ve boşanma süreci destek ve danışmanlık hizmetleri, planlamakta ve uygulamaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri'nin Sosyal Hizmet Merkezlerindeki uzmanlarla destekleşe sağlanan bu hizmetler sayesinde eşler arasındaki problemler çözülmeye çalışılmakta, ilişkilerin yeniden yapılanmasına destek olunmaktadır. Ayrıca, boşanma sürecinde yaşanması muhtemel sorunlar ve mevcut durumları göz önüne alınarak kararın yeniden değerlendirilmesi özendirilmeye çalışılmaktadır[589] Eşlerin ortak kararı neticesinde aile danışmanlığı almak için başvuru yapan bireylere verilen hizmetler de şu şekildedir: Aile içi iletişim becerileri, çatışma çözme ve aile içi destek, psikiyatrik rahatsızlıklar için sağlık kuruluşlarına yönlendirme, öfke kontrolü ve danışmanlığı; boşanma sonrasında ise, tek kalan ebeveynlerin sorunlarına ve çocuklarıyla ilişkilerine destek ve danışmanlık hizmeti

---

[586] Süha Tanrıver, **a.g.e.,** s. 85.

[587] Süha Tanrıver, **a.g.e.,** s. 87.

[588] Mustafa Dural vd., "Türk Özel Hukuku", Cilt III **Aile Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2013, s.129.

[589] Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, https://www.aile.gov.tr/athgm, https://www.aile.gov.tr/athgm/uygulamalar/, Erişim: 26.12.2023.

Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı da ailenin kurulması, devam ettirilmesi ve korunmasında sorumlu kuruluşlardan biri olarak tanımlanmaktadır.[590] Bu amaçla aileyle ilgili eğitim ve projeler planlanmakta ve ADRB üyeleri tarafından uygulamaya konulmaktadır. Sosyal sorunlara hakkında çalışmalar, önemli gün ve haftalara yönelik farkındalık çalışmaları, nikah işlemleri, yarışmalar vb. aktivitelerle ayrıca süreli yayınlar ve kitaplar aracılığıyla pek çok çalışma yürütülmektedir.[591] DİB, ailenin varlığını devam ettirmesi ve eşler arası var olan sorunların çözümüne destek olunması amacıyla 15.04.2002 tarih ve 199 sayılı olur ile 2003 yılında müftülükler bünyesinde öncelikle 6 ilde (İstanbul, Ankara, Adana, İzmir, Samsun, Elazığ) pilot Aile Bürolarını açmıştır.[592] Büroların ismi, 2007 yılında Aile İrşat ve Dini Rehberlik olarak revize edilmiştir. Yoğun ilgi sebebiyle 2009-2013 stratejik eylem planında büroların sayısının arttırılması kararlaştırılmıştır. Bugün, 81 il ve 321 ilçede hizmet veren büroların adı Aile ve Dini Rehberlik Bürosu olarak değişmiştir.

Araştırma çerçevesinde görüşmeye katılan kişilerden Konya grubunda hakeme başvuranların sayısı (S) 5 (K3, K4, K6, K7, K10) iken, herhangi bir şekilde arabulucu veya hakeme başvurmayan da 5 kişi olarak tespit edilmiştir. İzmir grubunda ise, (S) 3 kişi (İ6, İ8, İ10), evliliklerini kurtarmak amacıyla hakeme başvurduklarını ifade ederken, 7 kişi hakeme veya arabulucuya başvurmamıştır. Başvurulan hakemlerin dayı amca gibi akraba olması yanında sözü dinlenilen, değer verilen hoca, öğretmen de olduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen arabuluculuk işlemi, hukuksal bir arabuluculuk değil, dini anlamda arabuluculuk olmuştur. Bu anlamda (S) 1 kişi de Aile ve Dini Rehberlik bürolarından destek almıştır. Konuyla ilgili olarak, K7:

"Defalarca arabulucular girdi devreye. Nasihat ettiler, yol gösterdiler. Maalesef kocamın bir kulağından girdi, diğerinden çıktı gitti. Hiçbir gayreti olmadı

---

[590] Bilge Şen, **Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi,** Uludağ Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010, s.15.

[591] Yasemin Angın ve Nurullah Altaş, "Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psiko-sosyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2018, 18(2):1467-1490, s.1475; DİB, **Diyanet Aile Çalışmaları,** DİB Yayınları, Ankara, 2022; DİB, Din Hizmetleri Raporu, Faaliyet Raporu, Ankara, 2018.

[592] Bilge Şen**, a.g.e**., s.18.

evliliğimizi kurtarmak için." (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisans-kimya; Boşandığı eş, öğretmen, evli kalınan süre, 12)

İ7: *"Ben çok istedim arabulucu olmasını. Bizim göremediklerimizi söylesin, bize yol göstersin diye. Ama eşim hiç yanaşmadı. Kimseden akıl almasına ihtiyacı yokmuş. Onun aklı ona yetiyormuş…"* (İ7, yaş 56, m.g.s. 20, ön lisans; Boşandığı eş, öğretmen, evli kalınan süre, 23.)

Araştırmada Konya'da hakeme başvuranların sayısının İzmir'den daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun oluşmasında Konya'da cemaat tipi yapılanmanın İzmir'e göre daha fazla olmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu durumun bir sonucu olarak ikili ilişkilere toplumsal müdahale daha fazla olabilmektedir.

2.5. Boşanma Sonrası Süreç ve Karşılaşılan Sorunlar

Bu bölümde, boşanmanın katılımcılar tarafından evlenmek kadar normal bir olgu olarak algılanıp algılanmadığı, boşanma sürecinde yaşanılan şehrin etkisi, çalışılan kurumda boşanmış kadına yönelik tutum ve davranışlar, kurumsal desteğin olup olmaması, boşanma sonrasında yaşanılan mesken, sosyal çevreye boşanma açıklaması, sosyal ilişkilerde damgalama, kısıtlama, "dul avrat (kadın)" söylemi ile karşılaşılıp karşılaşılmadığı, ekonomik sıkıntı yaşanıp yaşanmadığı, boşanma sonrası gündelik hayata yönelik durumlar, boşanılan eş ile ilişki durumu, boşanma sonrasında bireyde boşanma ile ilgili söylem değişikliği olup olmadığı, boşanma kararından pişman olup olmama, yeniden evlenme düşüncesi, çocukların bu konudaki düşünceleri ve çocukların velayet ve nafaka durumları ve boşanmak isteyip de boşanamayan başka meslektaşların olup olmadığı sorgulanarak boşanma fenomeni bu açıdan anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Şekil 2.5. Boşanma Sonrası Süreç

2.5.1. Boşanmanın Evlenmek Kadar "Normal" Görülüp Görülmemesi

Boşanma olgusu, sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel ve hukuksal etki ve sonuçları bulunan oldukça karmaşık bir olgudur. Hukuk boyutuyla boşanma, eşler arasında daha önceden kurulmuş evlilik akdinin sona ermesi/ erdirilmesidir. Fakat sonuçları açısından incelendiğinde ailenin bölünmesi veya tamamen ortadan kalkması pek çok problemi de beraberinde getirebilmektedir. Gerek boşanan çiftler gerekse bu boşanmadan etkilenen başta çocuklar olmak üzere aileler için önemli bir hayati ivmedir. Sonuçları ne olursa olsun şu durumu net olarak tespit etmek gerekir: Boşanmak, evlenmek gibi doğal, normal bir eylemdir. Fakat, toplumsal algıda, boşanmak beceriksizlik, başarısızlık, yetersizlik vs. kavramlarla eş değer yer almakta, evliliği sürdürmek de bu durumun tam tersi bir şekilde, başarı, üstün başarı, yetenek

vs. kavramlarıyla taltiflenmektedir. Aslında boşanmak, mutsuz giden, problemlerin çözülemediği evliliklerde doğal olmak ve toplumsal olarak da normal karşılanmak zorundadır.

Konya örneklem grubundaki kadın din görevlilerinden (S) 6'sı boşanmanın da kesinlikle evlenmek kadar doğal olduğunu söylerken, geriye kalan (S) 4 kişi, sürecin oldukça sancılı geçtiğini, çocuktan sonra daha zor olduğunu ifade etmiş ve evlenmek kadar doğal olmadığını söylemiştir. Konuyla ilgili olarak, K5:

"Hayır, normal olmayan çok sancılı bir süreç. Ben olağanüstü sıkıntılardan sonra boşandığım için bugünkü boşanmaların pek çoğu bana sebepsiz ve gereksiz geliyor." (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat-hafız)

K9: "İlişki çıkmaza girdiyse, taraflar birbirine zarar veriyorsa, kişiliğiniz yıpranmış ve hatta ortadan kalkmışsa boşanma normalleşmelidir toplum zihninde. Ancak mümkün mertebe evliliklerin devam etmesi için gayret edilmelidir." (K9, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat) şeklinde cevap verirken, boşanmanın doğal olduğunu ifade eden K7:

"Bence boşanma bir 'had bildirme'dir. O ana kadar ne erkek ne de kadın vazgeçilebileceğini bilemiyor. Evlilik, bireyin sınırlarını bu denli zorlamamalı" (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisans-kimya) şeklinde cevap vermiştir.

Bu cevaplara bakıldığında katılımcıların soruda geçen "doğal ve normal" ifadelerini "kolay" olarak algıladıkları da tespit edilmiştir. Evlilik ilişkisinin ya da boşanma sürecinin "zor" olmasından kaynaklı olarak cevapları da "zorluk" üstüne bir değerlendirme olabilmiştir.

İzmir grubundaki kadın din görevlilerinde ise durum şu şekilde ortaya konulmuştur: Kendileriyle görüşülen (S) 9 din görevlisinin soruya cevabı "evet, evlenmek de boşanmak kadar normaldir", (S) 1'i ise, "*hayır, normal bir olay değildir*" şeklinde cevap vermiştir. Konuyla ilgili olarak İ10:

"Boşanmak normal olmalı ve kolaylaştırılmalıdır. Başka türlü sıkıntılı evlilikleri olan kadınlar için hayat geçmez. En sonunda insanlar birbirini öldürür." (İ10, yaş 57, m.g.s. 30, ilitam) derken, İ5 soruya şu şekilde cevap vermiştir:

"Boşanmak da evlenmek kadar normaldir, doğaldır. Bazen zorunludur. Boşanamamak çok büyük problem. İslam toplumu olarak Katolik Hıristiyanlara döndük. Ben cezaevinde çalıştım yıllarca. Kadınların yarıdan fazlası boşanamadıkları için kocalarını öldürmekten yatıyor. Sordum bir keresinde: 'Yazık değil mi sana. 30 yılı koca eziyetiyle geçmiş, 30 yıl da burada geçecek? -ki kadın haklı tamamen bana göre ama ona bu mesajı vermek istemedim-Kadın şu cevabı verdi bana: 'Hocam ben öldürmesem kardeşlerim öldürecekti. Benim yüzümden onlar katil olsun istemedim. Ben yıllarca eziyet ve işkence gördüm. Kurtulamadım, boşanamadım, çaresiz kaldım…' Ablam var benim İzmir'de yaşar. Çok problemli, obsesif takıntılı bir de kocası var. Orada burada konuşurken dermiş ki benim için: 'O, çok nazlı büyüdü, katlanamadı kocasına.'-Ablam, kocasına katlanarak Cenneti kazanacağını sanıyor. Normalinde namazı yoktur, tesettürü yoktur ama…-Bana da zaman zaman 'bugün duamdasın, çok özel dua ettim senin için …' falan der. Çok çileli kadın ya Allah katında çok değerli(!!)…" (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat)

Aile olmaya karar vermiş bireyler, bir araya gelirken, ömür boyu sürecek mutlu bir birlikteliğe imza atmaktadırlar. Fakat, her evliliğin ömrü ümit edilen kadar uzun sürmemektedir. Nikah ile kurulan aile, zaman zaman boşanma ile sonlanabilmektedir. Boşanma bireyde psikolojik, fiziksel pek çok soruna sebep olabilmektedir. Aileler parçalanırken, toplumsal adaptasyonda sorunlar kendini gösterebilmektedir.

Sonuç olarak, ailenin toplumun en temel kurumu olması sebebiyle aile içerisindeki sorunlar topluma, toplumsal sorunlar da aileye yansıyacaktır. Boşanmış bireyin pozitif kimlik ve öz saygı becerileri geliştirecek bir ortama ihtiyacı vardır.[593] Bu ortamın sağlanması boşanmalara karşı toplumsal bakış açısının olumlu yönde gelişmesine bağlıdır.

---

[593] Sema Öngören, "Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri", **Inesjournal Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2017, 4(13): 73-87, s. 80.

2.5.2. Boşanma Sürecinde Yaşanılan Şehrin Etkisi

Boşanmaların Türkiye'de gelişmiş illerde neden giderek artış gösterdiği sorusuna net bir cevap vermek sosyolojik olarak kolay gözükmemektedir. Sürece etki eden pek çok etkiden bahsedilebilir. Fakat, Giddens'ın bu konuda büyük toplumsal değişimlerle ilişkili olduğunu söylediği birkaç etkiden bahsedilebilir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de az bir varlıklı grubun dışında evlilik, statü ve mülkiyetin sonraki nesillere aktarılması amacıyla gerçekleştirilmemektedir. Kadınların çalışma hayatında daha fazla yer almalarıyla birlikte evliliğe bakış değişimiş, zorunlu ekonomik bir birliktelik olmaktan çıkmıştır. Boşanan kadınlar, kendi emeği ve iş gücüyle ayrı bir eve çıkabilmekte, kendisi ve varsa çocuklarının geçimini sağlayabilmektedir. Ayrıca boşanmış kadına yönelik olarak toplumsal damgalamaların da azalmış olması beklenmektedir. Bunda kadınla erkek arasındaki eşitliğin algısal olarak değişmesinin etkisi de oldukça fazladır.[594] Ayrıca moderniteyle ve kentleşmeyle birlikte aileyi oluşturan akraba çevresinin azalması veya başka şehirlerde ikamet ediyor olmaları boşanma oranlarının yükselmesinde etkili olmuştur. [595]

Türkiye'de boşanma oranların sıralamasında 2023 yılı kaba boşanma hızının en yüksek olduğu il, binde 3,05 ile İzmir olmuştur. Bunu, binde 2.94 ile Antalya, binde 2.80 ile Karaman izlemiştir. Kaba boşanma hızının en düşük olduğu il ise binde 0, 36 ile Hakkâri olmuştur. Bu ili, binde 0, 44 ile Şırnak, binde 0,55 ile Muş izlemiştir. Konya, 2023 yılında kaba boşanma 2, 14 ile 49. sırada yer almaktadır.[596]

Kendileriyle görüşülen kadın din görevlilerinden Konya'da görev yapan (S) 10 kadının (S) 4 tanesi soruya "Konya'da yaşamanın kendileri ve süreç için avantaj" olduğunu söylerken (S) 6 kişi de "dezavantaj" olduğu şeklinde cevap vermiştir.

Soruya cevabı "avantajdır" olan katılımcıların, Konya merkez için bu cevabı verdikleri tespit edilmiştir. Taşra ilçelerde görev yapan kadın din görevlilerinin, sosyal

---

[594]Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012, s.77.

[595] Rodney Stark, **Sociology,** Belmont, California,Wadsworth Publishing Company, 1985, s.102.

[596] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, **TÜİK,** 2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707, Erişim: 24.10.2024.

çevreden çekindikleri, baskılandıkları, kimi yerde damgalama yaşadıkları ve boşandıklarını çevreye durumlarını açıklayamama ve utanç hissetme duygularında oldukları ifade edilmiştir. Konuyla ilgili olarak K10:

"*Boşanma sürecinde Ilgın'ın bir köyünde görev yapmaktaydım. Çok zorluk çektim. Kimseye durumumu açıklayamadım. Küçük bir yer olduğu için çok dedikodu dolandı hakkımda, epey üzüldüm…Ama ailemin de yaşadığı Konya merkezde sorun yaşamadım."* (K10, yaş 36, m.g.s. 4, ilahiyat yüksek lisans) şeklinde cevap vermiştir.

K6 ise: *"Gurbette görev yaparken gücümü toplayıp da boşanamadım. Konya'ya gelince ailemin de desteğiyle cesaret ettim. Daha öncesinde Van, Seydişehir, Konya-Karadiğin'de de görev yapmıştım. Konya benim için boşanma sürecinde avantaj yaşadığım bir şehir oldu."* (K6, yaş 48, m.g.s. 14, ilitam) şeklinde olumlu cevap verirken,

K4: *"Benim hem ailem hem de boşandığım eşimin ailesi Konya'da idi. Akrabalar, komşular… Ben İstanbul, Ankara gibi bir yerde boşanma sürecimi atlatmak isterdim. Kafamı dağıtmak için bir sinemaya gitmek istesem, açıklama yapmak zorunda kalıyorum aileme. Daha çok ve rahat sosyo-kültürel faaliyet yapacağım yerlerde yaşamak tercihim olurdu."* (K4, yaş 41, m.g.s. 10, ilitam) şeklinde yaşadığı şehrin, boşanmış kadına yönelik olumsuz bakışlarını ifade etmiştir.

Boşanmış birey olmak özellikle Türkiye'de kadınlar için zorlayıcı bir süreci beraberinde getirmektedir. Evlilik eşler arasında ortak bir sosyal çevre oluşturduğu için, boşanmanın ardından bu sosyal çevrede de daralmalar yaşanmaktadır. Kadın ve erkek için farklılık gösteren bu durumda kadınların sosyalizasyonunun erkeklerden farklı gerçekleşmesi önemli bir etkendir. Kadın sosyalizasyonunda evlenme ve aile sahibi olma kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Kültürel yapı, kadını, ahlaklı eş ve annelik rollerine yönlendirir. Bu rollerin sağlıklı bir şekilde yerine getirilebilmesi için kadınlar, erkeklere göre daha olgun, duyarlı ve sorumluluk sahibi olmaya yönelik bir sosyalizasyona tabi tutulur. Sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan aile içi rol dağılımı, kadın her ne kadar meslek sahibi olup ekonomik gücünü elinde bulundursa da maddi ve kültürel anlamda erkeğe bağımlı bir kadın tipi ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlılık,

evlilik ilişkisi içerisinde kadının sosyal çevresinin ağırlıklı olarak eşle oluşturulan bir çevreden oluşmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple boşanma gerçekleştiğinde bu sosyal çevre kaybedilmektedir. Ayrıca boşanmış bireyler, etrafında çiftlerden oluşan sosyal çevreye uyum sağlayamayacaklarını, boşanmış olmalarından dolayı yargılanacaklarını düşünebilmekte, ya da çevrelerindeki mutlu çiftleri kıskanıp kendilerini mutsuz hisseme veya kendi boşanma olayının insanlar arasında konuşulmasından rahatsızlık duyma gibi sebeplerle eski arkadaşlarıyla ilişkilerinde mesafeli davranma veya onlarla hiç görüşmeme yolunu seçebilmektedirler. Buna bir de çocuklu boşanmış kadınların çevrelerindeki evli çiftleri gördüklerinde çocuklarının baba eksikliğini hissedecekleri veya insanların kendisi hakkında dedikodu yapacakları endişesinin eklenmesi, boşanmış kadınların iş yerlerinde, mahalle ve diğer sosyal gruplarda özellikle de erkeklerle ilişki kurmaktan kaçınmalarına sebep olmaktadır.

Boşanmış kadınların çevrelerinin daralması bizzat kendilerinden kaynaklanabileceği gibi bazen arkadaş çevrelerinden de kaynaklanabilmektedir. Evliliği yolunda giden mutlu bireyler, benzer problemlerin konuşulduğu ve boşanmanın yaygınlaştığı arkadaş ilişkilerinden rahatsızlık duyabilmektedirler. Ya da boşanmış arkadaşın yaşamış olduğu problemlerin kendi evlilik ilişkilerinde de var olduğunu düşünen kadınlar, boşanmalarında domino etkisi ile karşılaşmaktan çekinmektedirler.

Boşanmış kadınlar, boşanma öncesi sahip oldukları çevrelerine bir sınırlama getirdikleri gibi boşanma sonrası oluşacak sosyal çevrelerinde de daha seçici olabilmektedirler. Arkadaş olarak genellikle kendileri gibi evlilik problemleri yaşayan ya da evli olmayan kişileri tercih edebilmektedirler. Kısaca ifade etmek gerekirse, boşanmış kadınlar, diğer kadınlara göre toplumda daha izole bir hayat sürmektedirler. Bu durum onların kendilerini daha yalnız hissetmelerine neden olabilmektedirler. Çok daha fazla desteğe ihtiyaç duyan kadın aile ve arkadaş gibi yakın çevrelerinden daha fazla hoşgörü beklemektedirler.

Bununla birlikte, boşanmış kadınlar, zamanla yaşamış oldukları kaygılı durumun etkisinden uzaklaşabilmektedirler. Kurmuş oldukları yeni hayatlarına adapte oldukça duygu ve düşünceleri de zamanla olumlu yönde değişebilmektedir. Bu

adaptasyon sürecinin ardından kadınlar daha huzurlu ve mutlu bir hayat sürmeye başlayabilmektedirler. Ayrıca eskiye göre yeni bir bağımsızlık ve kendine güven duygusu geliştirebilmektedirler.

İzmir grubunda ise, kendileriyle görüşülen kadın din görevlilerinin tamamı İzmir'in kendileri için avantaj olduğunu ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak, İ1:

"Ben 6 yıl Konya'da görev yaptım. Sonrasında Uşak ve nihayet İzmir'e geldim. Anadolu'da bu tür konular daha taassupla karşılanıyor. Ben Konya'da kalsam ayrılamazdım. Yaşadığım sorunları bile kimseyle paylaşamıyordum. 'Hocalarda da mı oluyor böyle sorunlar?' diyorlardı. Sorunlarımı bastırmış, kendimi sindirmiştim. İzmir'de herkesin hayatı kendine. Karışan yok görüşen yok. Boşanma süreci zorluklarını kendim yaşadım, atlattım, kimseye ekstra açıklama yapmadım." (İ1, yaş 60, m.g.s. 42, ön lisans-ilahiyat)

İ2: "Ben Kütahyalıyım. Eşimle evlendikten sonra İzmir'de yaşadık. Onun ailesi için ben büyük problemdim. Oğullarını onlardan ayırmış, başka bir şehre götürmüştüm. Evlendikten sonra işe başladım, tayin sebebiyle İzmir'e geldim. Onların gözünde oğullarını kendilerinden uzaklaştırmış biri oldum. Kütahya'da kalsam boşanma süreci ve sonrası duyacağım dedikodulardan çok rahatsız olacağımı düşünüyorum. İzmir, benim için büyü avantaj oldu." (İ2, yaş 32, m.g.s. 3, dikab, lisans-felsefe)

İ5 ise, "Ben boşanma kararını Kıbrıs'ta görev yaparken aldım. Manisalıyım ve ailem İzmir de. Manisa küçük bir yer. Orada olsaydım zorlanırdım. Kıbrıs'ta boşanmalar çok normal ve insanlar çok kibardı. Kesinlikle benim için avantaj oldu." (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat)

İ6: "Benim ailem gayet görgülü ve medeni bir aile. Dilediğim saatte evime girip çıkabildim. Ailem ve akrabalarımda da boşanan çok kişi var. Boşanmak eylemi yadırganan bir durum değil. Hiçbir sıkıntı yaşamadım." (İ6, yaş 55, m.g.s. 13, ön lisans ilahiyat) şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcıların verdikleri cevaplardan da anlaşıldığı gibi İzmir'de görev yapan Kuran Kursu öğreticileri boşanma sonrası süreçte daha az zorluk yaşamışlardır. Bu durumun oluşmasında kentin sosyo-kültürel dokusunun ve dindar görünümünün önemi büyüktür. Konya bu anlamda eskisi kadar olmasa da boşanma konusunda önyargıların devam ettiği bir şehir olmaya devam etmektedir.

2.5.3. Çalışılan Kurumda Boşanmış Kadına Karşı Tutum-Davranış ve Destek

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri ile İlgili Kanun" da yer aldığı şekliyle Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulmuştur.[597] Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'de din hizmetlerinin yanı sıra, 2003 yılından itibaren ailenin korunmasına ve varlığının devam ettirilmesine yönelik olarak da Aile ve Dini Rehberlik çalışmalarına da başlamıştır.

31.07.2017 tarihli ve E.66202 sayılı Başkanlık onayı ile yürürlüğe giren "Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi" nin 8 inci maddesinde Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı'nın görevleri şu şekilde sıralanmıştır:

"*a) Ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesi hususunda toplumsal farkındalık oluşturmak amacıyla dini, sosyal ve kültürel içerikli etkinlikler düzenlemek/düzenlenmesini sağlamak.*

b) Aile sorunlarının çözümüne yönelik dini danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulmasını sağlamak.

c) Aile ve aile bireylerine yönelik dini konularda program ve çalışmalar yapmak.

[597] 2/7/2018 tarihli ve 703 sayılı KHK'nin 141 inci maddesiyle, bu fıkrada yer alan "Başbakanlığa" ibaresi "Cumhurbaşkanlığına" şeklinde değiştirilmiştir.

ç) Sosyal ve kültürel değişimler sonucu karşı karşıya kaldığı riskler ve yeni sorunlar karşısında aileyi güçlendirmek için aile bireylerine manevi destek hizmeti sunmak.

d) Aile ve dini rehberlik bürolarında görevlendirilen personele gerekli eğitimlerin verilmesini sağlamak.

e) Sevgi evleri, huzurevleri, yetiştirme yurtları, kadın konuk evleri gibi sosyal hizmet kurumlarında dini rehberlik hizmeti sunulmasını sağlamak.

f) Aileye ilişkin yazılı ve görsel materyaller hazırlanmasını sağlamak.

g) Görev alanı ile ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla yapılacak iş birliğine yönelik iş ve işlemleri yürütmek.

ğ) Aile ve dini rehberlik bürolarının açılmasını ve bu büroların koordineli olarak çalışmasını sağlamak.

h) Görev alanı ile ilgili konularda verilen diğer görevleri yapmak."[598]

Aile ve Dini Rehberlik büroları bugün 81 il ve 304 ilçe müftülüğünde olmak üzere 385 yerde aktif çalışmalar yapmaktadır.[599] "Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi" 9. Maddesi "a" ve "b" bendlerine göre, Büro veya Merkezlerde genel olarak vaizler görevlendirilmektedir. Vaiz sayısı yeterli olmadığında din hizmetleri uzmanı, eğitim uzmanı ile dinî yüksekokul mezunu Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım unvanlarındaki personel buralarda görevlendirilebilmektedir. Murakıp, fahri Kur'an

[598] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı Görevleri, https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/48/, Erişim: 15.04.2023.

[599] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Hukuk Müşavirliği, Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi, https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/ Detay/319/aile-ve-dinirehberlik-büro-veya-merkezleri-çalışma-yönergesi-Erişim: 15.04.2023.

kursu öğreticisi veya idari kadroda bulunanlar Büro veya Merkezlerde görevlendirilemezler.[600]

Diyanet İşleri Başkanlığı ADRB faaliyetlerini yürütürken, özellikle kadın personelin sahadaki aktif çalışmalarından destek almaktadır. Başkanlık kadın personeli büyük oranda aynı zamanda ADRB üyesi olarak görev yapmaktadır. Bu durum, kadın personele "din görevlisi" olarak dini hayatına ve dini temsil özelliğine dikkat etmek kadar, "ADRB" üyesi olması sebebiyle, kendi aile hayatına da dikkat etmek ve bununla topluma örnek olmak sorumluluğu da yüklemektedir.

Aile kurumu insanla neredeyse aynı yaşta var olmuş bir kurumdur. Asıl olan elbette ailenin korunması, varlığının diyaneten ve siyaseten devam ettirilmesidir.[601] Ancak, boşanma da hiçbir din tarafından, Hıristiyanlığın Katolik mezhebi hariç, yasaklanmamıştır. İslam dininde de boşanmak tabu değildir. Boşanmaya dair herhangi bir yasak bulunmamaktadır. Fakat, dini terminolojide bulunan bazı hadisler, farklı yorumlara maruz kalmış, boşanma en son çare olarak algılanmıştır.

Bu araştırmada Kadın Din Görevlileri'ne Diyanet İşleri Başkanlığında çalışan bir personel olarak, boşanma sürecinde ve sonrasında "boşanmış" bir kadın olarak, kendilerine yönelik kurumsal desteğin azalıp azalmadığı sorulmuştur. Konya grubunda (S) 6 kişi (K2, K3, K6, K8, K9, K10) boşanmış olması sebebiyle kurumda herhangi bir baskılama yaşamadığını söylerken, (S) 4 kişi (K1, K4, K5, K7) çeşitli sebeplerle kurumsal baskı hissettiğini ifade etmiştir. İzmir grubunda ise, (S) 8 kişi (İ1, İ2, İ3, İ4, İ5, İ6, İ9, İ10), kurumsal bir baskı hissetmediğini ifade ederken, (S) 2 kişi (İ7, İ8) kurumsal çekinceden bahsetmiştir.

K1: "Evet, iş arkadaşlarımdan çok çekindim ben. Sadece kurumsal değil, toplumsal bir görev bizimkisi. Bu etiketimle çok tehdit edildim, baskılandım. Özellikle boşanmadan önce eşimin ailesi aleyhime çok kullandı mesleki etiketimi. Şöyle bir algı var bazı arkadaşlarda: 'Boşandıysanız, problemlisinizdir.' 'Boşandıysanız,

---

[600] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı Görevleri, https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/48/, Erişim: 15.04.2023.

[601] Esat Şener, **Uygulamada ve Teoride Her Yönü ile Boşanma**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1993, s.7

problemlisinizdir.' Onların güzel giden evliliklerinin sebebi, problemsiz, insanlar olmaları. Halbuki bence, yaşadıkları problemleri yok sayan, üstünü kapatıp kötü giden bir ilişkiyi sürdürmeye çabalayanlar daha problemli ..." (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise-hafız) derken, sosyal çevrenin önyargılarının etkisinde kaldığını ifade etmiştir.

K7: "Bir gün konferansın birinde idarecilerden biri, boşanmış Kuran Kursu öğreticilerine çok yüklenmişti. Arka sıralarda hüngür hüngür ağlayanlar oldu hoca hanımlardan. 'Fahri öğreticiler kadroya geçince boşanmalar arttı', şeklinde ithamlarda bulundular. Orada değil ama sonradan ulaşabildiğim o idareciye itiraz ettim. Dinleyince bana o da hak verdi. Bir kadının evini terk etmesi, yuvasını dağıtması hiç kolay bir şey değil. Kimse keyfinden, her şey yolunda giderken boşanmaz. Hele de bir din görevlisi. Maaşının olması işini kolaylaştırır belki ama, sırf maaşım var diye güzel giden bir ilişkiyi hiç kimse bitirmez, hele de çocuklar varsa..." (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisans-kimya) şeklinde soruya cevap vermiştir. Bu katılımcı kurumdan gelen bireysel tepkiler olabileceğinin örneğidir.

İ7 ise kendi önyargıları sebebiyle kurumsal baskı hissettiğini söylemiştir. Fakat, şu bir gerçektir ki, boşanmış kadınlar zamanla bu ön yargılarını aşabilmekte ve daha özgüvenli ve özgür bir hayat oluşturabilmektedirler. *"Meslek çevremden çok çekindim. Özellikle boşanma sürecinde çok daha fazla yaşadım bu çekinceyi. Boşanmış kadın olmaya alışıncaya kadar, herkes bana kötü bir kadınmışım gibi bakıyor diye düşündüm. Şimdilerde yaşamıyorum bu zorlukları. Pek çok şeyi aştım elhamdülillah."* (İ7, yaş 56, m.g.s. 20, ön lisans-ilahiyat)

Bazı katılımcılar, boşanma sürecinde eşinin kendisini çalıştığı müftülüğe giderek şikâyet ettiğini ifade etmiştir. Burada erkeğin, kadını çalıştığı kurumda değersizleştirme çabası içinde olduğu görülmektedir.

İ8: "Boşandığım eşim, boşanma sürecinde yoğun kavgalar yaşadığımız günlerde, beni ADRB'de görevli vaizlere, iki kere de Müftü Beye gidip ismimle şikâyet etmişti. Personel toplantısı gününde üstelik. Müftü Bey de üstü kapalı bir şekilde tüm personele de yönelik olarak bazı uyarılarda bulunmuştu. Aslında hepsini benim için söylemişti biliyorum. Ve ben hayatımda o gün utandığım kadar utandığım başka bir

gün hatırlamıyorum. Tabii sonunda yer değişikliği talep ettim, ayrıldım o ilçeden." (İ8, yaş 39, m.g.s. 21, ön lisans-ilahiyat)

K4 ise İ8'den tamamen farklı bir görüşü yansıtan ifadeler kullanmıştır:

K4: *"Ben çevrenin vereceği tepkilere çok aldırış etmem açıkçası. Kendi hayatıma bakarım. O süreçte de öyle yaptım. Önemli olan benim ne düşündüğüm, hayatımla ilgili ne yapmak istediğim. Kurumsal mobbing yaşadım evet, yeri geldi hüngür hüngür ağladım da ama sonra kafama takmamayı da öğrendim. Fakat, şunu da söylemeliyim: Benim için boşandıktan sonra eski eşimle aynı ilçede görev yapmak çok zor oluyordu. O da imamdı. Ortak toplantılarda falan karşılaşmak beni hem korkutuyor hem bende stres oluşturuyordu. Annemi alıp Ankara'ya Diyanet Atama Dairesine kadar gittim. Durumumu anlattım. Çok şükür başka bir ilçeye tayinimi yaptılar. Bu anlamda kurumuma duacıyım. Ben bu durumu, zulme uğramış bir kadının koruma altına alınması olarak algıladım. Ankara beni kucakladı resmen. Ama boşandıktan sonra müftülüğe hep utana sıkıla gittim. Patavatsızlık edip, soran eden olmasa da ben müftülükteki işlerimi alel acele yapıp, oradan hep kaçarcasına çıktım. Şimdilerde o hallerim de düzelmeye başladı. Normalleşiyorum, alınganlıklarımdan kurtuluyorum."* (K4, yaş 41, m.g.s. 10, ilitam) *şeklinde görüş ifade etmiştir.*

Boşanma, her bireyi aynı oranda etkilememektedir. Bazı durumlarda intihar etmeye bile götüren bir etki, psikosomatik hastalıklara kapı aralayan bir olgu olabilirken, bazen de bir kurtuluş olarak algılanabilmektedir. Bu algı değişikliği ve davranışa yansımada, kadının eğitim durumu, öz değer ve özgüveni, sosyal güvencesi, çevre desteği gibi etkenlerin rolü büyüktür.[602] Kendi ile barışık, kendini ifade etmede zorlanmayan katılımcıların kurumsal baskı hissetmekten ziyade, kurumsal destek gördükleri ifade edilmiştir.

---

[602] Semih G. Oğurtan, **Boşandım Diyemedim: Boşanmanın Aile ve Toplum Üzerine Etkileri**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 41.

2.5.4. Meslek Değiştirme Arzusu

Meslek, uğraş, çıkış, okul gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise, belirli düzeyde eğitim alınarak elde edilen sistematik bilgi ve yeteneklere dayanan, hizmet etmek ve bu hizmetin karşılığında para kazanmak için yapılan, nasıl yapılacağı kurallarla belirlenmiş sistematik çalışmadır.[603]

Dindar bir toplumda dini yaşamın doğru bir şekilde öğrenilip aktarılması oldukça önemli bir konudur. Aksi durumlarda din, istismara çok açık bir alana dönüşür. Bu durum da din görevlisi olma işini önemli bir meslek haline getirmiştir. Genel olarak öncü ve önder gibi anlamlar taşıyan din görevlisi kelimesi, terim anlamıyla, toplumu dini konularda aydınlatan, bilgilendiren, din eğitimi ve öğretimi görevini üstlenen Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından istihdam edilen kişiler demektir.[604] Özelde ise, Kuran Kursu Öğreticileri imam hatip okulları ve üstü okullardan mezun olarak yeterlilik belgesi almış, Kuran Kursu Öğreticisi olmaya mâni bir durumu olmayan başkanlık tarafından açılan sözlü sınav ve kpss puanı ile atamaları yapılan seçilmiş kişilerdir. Görev alanları kanunlarla belirlenmiştir.[605]

Din görevlilerinin sorumluluklarını hedeflenen niteliklerde yerine getirebilmeleri için atama sonrasında da çeşitli çalışmalar eğitim ve seminerler düzenlenmektedir.[606] Bu sayede din görevlilerinin çevrelerine duyarlı, muhataplarını tanıyan, dikkate alan, söz ve davranışlarıyla örnek olabilen, işinin ehli, güzel ahlaklı, söz söylemede mahir, muhatabının seviyesine göre hitabet geliştirebilen bireyler olması için çalışmalar sürdürülmektedir. Fakat, bütün bunların ötesinde başarılı bir din görevlisi olmak meslek ile bütünleşmekten geçmektedir.[607]

---

[603] Şükrü Haluk Akalın, **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 2011, s. 1662.

[604] İrfan Yücel, "İmam: Cumhuriyet Döneminde İmamlık", **TDV İslam Ansiklopedisi**, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22, s. 86.

[605] Bkz: 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, md.6.; İsmail Karagöz, **Din Görevlisi Mevzuat Rehberi**, DİB Yayınları, Ankara, 2015, s. 81.

[606] Ramazan Buyrukçu, "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri", **Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 47/2, 2006, ss: 99-126.

[607] Hüseyin Yılmaz, **Camilerin Eğitim Fonksiyonu**, Dem Yayınları, İstanbul, 2013.

Her insan mizacına uygun, yetenek ve ilgilerine uygun, sevdiği bir meslekte çalışmak ister. Çalıştığı meslekte elde ettiği tecrübeler neticesinde hissettiği duygu ve memnuniyet düzeyi, mesleğine karşı tutumu, meslek memnuniyeti olarak isimlendirilir.[608] Bu memnuniyet, bireyin psikolojik sağlığı, aile ve sosyal çevre huzuru gibi birçok alanda önemli bir etkendir. Çalışılan meslekten memnun olunmaması, meslekte yerine getirilmesi hedeflenen hizmetlere ulaşılamamasına, işten ve kişiden verim alınamamasına sebep olacaktır. Bu durum kişilerin mesleği bırakmasına kadar uzanan sonuçlar doğurabilir.

Bu araştırmada, kendileriyle görüşülen Kuran Kursu Öğreticilerine, yaşadıkları boşanma sürecinde karşılaştıkları olumsuz durumlar sebebiyle başka bir meslekte çalışmayı isteyip istemedikleri sorusu sorulmuştur. Görüşmecilerden Konya grubundan (S) 6 kişi bir başka meslekte çalışmayı hiç düşünmediğini ifade ederken (K2, K3, K6, K7, K9, K10); K1, psikolog, K4 ve K5 öğretmen, K8 de doktor olmak istediğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak, Konya grubunda,

K1: "Psikolog olmak istiyordum hep. Babama yalvar yakar bu kadarına izin alabildim. 'Ya Kuran Kursu hocası olursun ya okutmam seni' dedi. Yapısal olarak bizim kurum çok yerleşmiş bir yapıya sahip değil. Hala öğretmenliğe geçiş yapmaya çalışıyorum. Boşandıktan sonra İl Müftülüğü'ne soyadı değişikliği beyanı için gitmiştim, çok çekindiğimi biliyorum. Ama iyi karşıladı oradaki memurlar beni: 'Aman, gitmiş madem bu oğlan, sistemden de gitsin' dediler. Çok rahatlamıştım." (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise-hafız) şeklinde açıklama yaparken,

K5*: "Ben 6 yıl yatılı Kuran Kurslarında kaldım zaten, öğrenciliğim oralarda geçti. Hiç istemiyordum ama mecburen Kuran Kursu öğreticisi oldum."* (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat-hafız) sözleriyle aslında din görevlisi olmak istemediklerini ifade etmiştir.

K6: ise, "Mesleğim bana terapi gibi geliyor. Boşanma sonrası sıkıntı ve stresimi işimde çalışarak atabildim. Ev hanımı olsaydım ne boşanmaya cesaret

---

[608] Hatice Acar Çınar, "Din Görevlilerinde Mesleki Memnuniyet Algısı: Sivas Örneği", **Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2018, 17(33): 63-82, s.66.

edebilirdim ne de travmalarımı atlatabilirdim." (K6, yaş 48, m.g.s. 14, ilitam) cevabıyla meslek memnuniyetini dile getirmiştir.

İzmir grubunun ise cevapları şu şekilde olmuştur: (S) 9 kişi asla bir başka meslekte çalışmak istemediğini dile getirirken, sadece bir kişi, (S) 1, (İ2), öğretmen olmak istediğini ifade etmiştir.

İ2'nin soruya verdiği cevap şu şekilde olmuştur:

"Eşimle evliyken birbirimize yeterince zaman ayıramadığımızı itiraf etmem gerek. İlk atandığım zamanlarda Gaziemir müftülüğü beni gençlik çalışmalarında zorunlu koordinatör olarak seçti. Her pazar akşamı diğer gençlik koordinatörleri ile toplantılar yapardık. Zaten bir tek pazarım vardı eşimle vakit geçirebileceğim. O vakitler de müftülük de harcanırdı. Yeni evli olmam, çocuğumun çok küçük olması açıkçası kurumdan kimseyi de ilgilendirmiyordu. Bir de cumartesi günleri hizmet içi eğitim kursum vardı, hafta içi 3 gün 4-6 yaş seminerlerimiz oluyordu. Asıl görevim olan öğreticilik için ise hafta içi zamanımın büyük çoğunluğu kursta geçerdi. Haftanın 7 günü yoğun bir çalışma temposuyla koşturuyordum. Anlayacağınız ben de eşimi ve çocuğumu o süreçte çok ihmal ettim. Bu yoğunluk mesleğe başladığım ilk 6 ayında beni depresyona bile soktu. Çok zorlandım toparlanmaya çalışırken, olan da evliliğime oldu. Keşke öğretmen olabilseydim. Ama KPSS puanım yetmedi, zorunlu bir tercih oldu Kuran Kursu Öğreticiliği benim için." (İ2, yaş 32, m.g.s. 3, dikab, lisans-felsefe)

Diyanet İşleri Başkanlığı, vaiz ve Kuran Kursu öğreticilerinin il ve ilçe koordinasyonluğunu yürüttüğü çeşitli aile ve gençlik çalışmaları yapmaktadır. Bu anlamda gençlik çalışmaları ortaokul, lise, lisans ve lisans üstü öğrencilerin sosyo-kültürel yaşamlarına ve akademik başarılarına katkı sağlamak amacıyla yürütülen ve her türlü manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetini içerisine alan bir hizmet alanıdır.[609] Gençlik çalışmaları da diğer alanlarda olduğu gibi fedakarlıkla çalışılması öngörülen alanlardandır. Bu durumun zaman zaman mesai saatleri dışında

[609] T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Hukuk Müşavirliği Diyanet İşleri Başkanlığı, Gençlik Çalışmaları Yönergesi, m.4, https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/, Erişim: 3.01.2024.

geçekleştiği, yoğun iş mesaisinin evlilik ilişkisinde elzem olan karı-koca birlikteliğini zaman zaman sekteye uğrattığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

2.5.5. Boşanma Sonrası Yaşanılan Meskenin Ayrılması Travması

Boşanmış kadınları bekleyen problemlerden biri de boşanma sonrasında yaşayacakları mesken meselesidir. Bu araştırmada çocuklu kadınların bu konuda daha fazla düşündükleri ve çocuklarıyla rahat bir şeklide hayatlarını devam ettirecekleri yer arayışında oldukları tespit edilmiştir. Bu konuda sosyal çevre de zaman zaman baskı oluşturabilmektedir. Boşanmış kadınlara yönelik tutumlarının ele alındığı Türkiye araştırmasında boşanmış kadınların ailesinin yanına dönmeleri ve çocuklarıyla beraber yaşamaları gerektiğini düşünen kişilerin oranı %31, 4 olarak tespit edilmiştir. İkinci sırada kadının çocuklarıyla ayrı bir evde oturmaları gerektiği düşüncesi yer almaktadır (% 30, 2).[610] Bu durumun oluşmasında, kadının boşanma sonrası aile ve çevre basısını çok yoğun yaşamasının, karşı cins tarafından taciz edilmesinin ve ekonomik bağımsızlığının olmamasının büyük payı bulunmaktadır. Bu sonuç bir taraftan da boşanmış kadına yönelik olarak toplumun koruma-kollama refleksinin gücünü de göstermektedir. Fakat pek çok psikolog, bu tür davranışların birey için aşırı kısıtlama, baskılama ve kontrolle beraber şekillenmesi sebebiyle kadınları çoğu kez rahatsız ettiği ve hatta ruhsal bunalıma ittiği görüşünü savunmaktadır.[611] Benzer görüşleri Altuntek de paylaşmıştır.[612]

Bu araştırmaya katılan Kuran Kursu Öğreticileri içerisinde Konya grubundan (S) 5 kişi boşandıktan sonra baba evine geri döndüğünü söylerken (K1, K2, K5, K8, K10), (S)5 kişi de baba evinden ayrı başka bir evde yaşamına devam ettiğini ifade etmiştir (K3, K4, K6, K7, K9). K1, K2 ve K5, başlangıçta baba evinde kalırken, sonradan kendi evlerine ayrılmışlardır. Bu ayrılışta K1, mahkemenin ortak ev

---

[610] Çiğdem Arıkan, **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.190.

[611] Beylü Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem, **Aile Yazıları 2**: "Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme", Bilim Serisi, AAK Yayınları, Ankara, 1990, s. 436.

[612] Serpil Altuntek, "Van Yöresinde Akraba Evliliği", **Gelenek-Görenek ve İnançlar Dizisi:14**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993, s.54.

hakkındaki mülkiyet kararının neticelenmesini beklemiş, K2 ve K5 ise, çocuklarla baba evinde yaşamanın zorlukları olduğu gerekçesiyle ayrı eve çıkmıştır. Konuyla ilgili olarak, boşanma sonrası baba evinde iki yıl bir süre kalan K5,

"Oraya ait hissetmedim kendimi. Allah kimseyi çıktığı kapıya döndürmesin. Hele ki çocuklar varsa…" (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat-hafız) ifadeleriyle durumunu anlatmıştır.

İzmir grubunda ise boşanma sonrası kendine ait eve çıkma durumunun Konya'dan fazla olduğu tespit edilmiştir. (S) 7 kişi (İ1, İ2, İ4, İ5, İ7, İ8, İ9) ayrı bir evde yaşamaya başlarken, İ3, İ6 ve İ10 boşanma sonrası baba evinde yaşamak zorunda kalmıştır. Katılımcılar özelinde değerlendirildiğinde bu durumun yaşanmasında kadının boşanma sonrası aile ve çevre baskısını çok yoğun yaşaması, karşı cins tarafından taciz edilmesi ve ekonomik yeterliliğinin olmamasının büyük payı bulunmaktadır.

2.5.6. Boşanmanın Sosyal Çevreye Açıklaması Süreci

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanlar arasında doğar, büyür, yaşamını sürer. İnsanın karşılaştığı ve sosyalleşmeyi öğrendiği ilk topluluk da ailesidir. Boşanma kararı aldıktan sonra aile, akraba, arkadaş gibi yakın çevreden enformal destek alan, boşanmanın olumsuz karşılanmadığı bireyler, yeni hayatlarına daha sağlıklı ve özgüvenli bir şekilde başlayabilmektedirler. Aile ve Sosyal Çalışmalar Bakanlığı 'nın yaptığı bir araştırmada eşle sorun yaşayan bireylerin %43,1'inin aile büyüklerinden, %16,1'inin kardeş, çocuk ve akrabalardan destek aldığını göstermektedir. Uzman kişilerden (psikolog, psikiyatrist, aile ve evlilik danışmanı) destek alma oranı %4,8'dir.[613] Bu da göstermektedir ki, boşanma gibi çok ciddi bir karar verirken birey, en çok ailesinden destek bulmak istemektedir. Türkiye'de birçok kötü giden evlilik ilişkisi, özellikle kadınların toplumsal baskıdan çekinmeleri veya aile ve yakın çevre desteği olmaması sebebiyle zorunlu olarak devam etmektedir.

---

[613] Mustafa Turğut (Editör**), Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması, TBNA**, 2014, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2014, s.154.

Halkın boşanan kadına bakışını ele alan Türkiye geneli bir araştırmada, görüşülenlerin yarıdan çoğu (%57,6), boşanmış kadını evli kadından farklı görmemektedir. 1/5'lik bir oran, boşanmış kadına acıdıklarını ifade etmiştir. %9'luk bir kısmı verecekleri cevabın, kadınların boşanma nedenlerine göre değişeceklerini belirtirken, %28 gibi bir oran, böyle kadınlara sebep ne olursa olsun iyi bakmayacaklarını ifade etmiştir.[614] Araştırmada cevaplar arasında yer alan "acıma" duygusu ve "iyi gözle bakmama" durumu genel olarak olumsuz bir tepki olarak değerlendirilmiştir. Yoksul kadınların boşanmasına yönelik yapılan bir araştırmada[615], bu kadınların boşanmaları sonrası çevrenin kendilerine acıma duygusu ile yaklaşmalarından rahatsız oldukları tespit edilmiştir. Yine engelli bireyler üzerine yapılan bir araştırma[616], engelli bireylerin kendilerine acınmasını istemedikleri sonucun tespit etmiştir. "Acıma ve iyi gözle bakmama", %27, 4 gibi bir oranla olumsuz değerlendirmeler sınıfına dahil olmuştur. Bu tür değerlendirmeler, halk gözünde boşanmış kadının ayrı bir yere konulduğunun göstergesidir. Ayrımcılık ve hatta damgalamaya kadar giden bu durum, boşanmış kadın gözünden tedirgin edici bir tablo oluşturmaktadır. "Farklı" algılanmak istememektedirler. Tam tersi, ekonomik destekten ziyade, halk gözünde evliyken kendilerine nasıl davranıldıysa, aynı şekilde bir davranışla karşılanmak istemektedirler.[617] Fakat halkın bu bakış açısında somut bazı Türkiye gerçeklerinin olmasının da payı vardır. Bu ciddi gerekçelerin başında maddi sıkıntılar ve yasal güvencelerin yeterince sağlam olmaması gelmektedir.[618] Halkın tepkilerinde bu gerekçelerin dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Bu araştırma süresince kendileriyle görüşülen kadınların tamamı boşanma kararı almada aile desteğinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir. İyi bir ailede yetişen, boşanmanın tabu olarak karşılanmadığı, madden ve manen kızlarına destek olan ailelerin kızlarının, boşanma öncesi problemleri çözümlerken veya boşanma ve sonrası yaşamış oldukları durumu sosyal çevrelerine açıklarken daha özgüvenli oldukları

---

[614] Çiğdem Arıkan, **a.g.e.,** 1996, s.156.

[615] Çiğdem Arıkan, **a.g.e.**, 1992, s.148.

[616] Çiğdem Arıkan, **Ortopedik Sakatlığı Olan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Sakatlık Sorunu: Değerlendirmeler ve Beklentiler**, Gökçen Teknik, Ltd. Şti., Ankara, 1995.

[617] Çiğdem Arıkan, **a.g.e.**, 1992, s.149.

[618] Çiğdem Arıkan, **a.g.e.,** 1992**,** s.150.

tespit edilmiştir. Boşanma kararı alırken ve sonrası süreçte görüşmecilerin bir kısmı, ailelerinin kendilerine eleştirel yaklaştığını, karı kocayı sürekli barıştırmaktan yana direkt veya dolaylı temaslarının olduğunu ifade etmişlerdir. Böyle bir durum Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması'nda da görülmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre de anne-baba ve akrabalar, boşanma önünde zaman zaman durabilmektedirler. Özellikle genç yaşta düşünülen boşanmalarda (25-34), ve 5 yıldan daha az süren evliliklerde durumun baskın olduğu tespit edilmiştir.[619] Kadın din görevlilerinin ailelerinde yaşanan bu durum genellikle, ailelerin dindarlıkları, boşanmanın tabulaştırılması, kızlarının da bir din görevlisi olması unsurlarıyla açıklanabilir. Meselenin Türk toplumunda "aile" mefhumuna dair yerleşik algı ve tutumlarıyla da ilgisi bulunmaktadır.

Araştırma grubuna bu soru, üç aşamalı olarak yöneltilmiştir. Birinci aşamada aile ve akraba çevresi çekincesi, ikinci aşamada komşu ve arkadaş çevresi çekincesi ve üçüncü aşamada yapmış oldukları iş gereğince öğrencilerine veya kurum personeline karşı çekince yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Konya bölümünde sadece K8, (S) 1, mizacı gereği hiç kimseden çekinmediğini ifade etmiştir. Diğer görüşmeciler, sorulan sorunun aşamalarından bir veya birkaçının çekincesini hissettiklerini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak, K1:

"*Tabiki çok çekindim. Tüm sıkıntılarıma rağmen beni durduran çevremdi"* (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise-hafız) *derken,*

K2: "Öğrencilerim 4-6 yaş grubuydu. Onlar farketmediler. Ama Adana'da görev yaparken, kocam beni gizli gizli köye kötülermiş. Beni çok seven öğrencilerimin bile bana bakışları değişmişti. Sonrasında Konya, Selçuklu, Tatköy'e geldim. Boşanmıştım, soyadım değişmişti. Öğrenciler bilemedi başta boşanmış bir kadın olduğumu. Sonra da beni tanıdılar, sevdiler. Onlardan herhangi bir baskı görmedim. 'Anladık biz sizi, hayırlısı olsun hocam' dediler. Ama anne babam hala kabullenemedi boşandığımı. Beni soranlara evli diyorlar hala. Babam da hoca benim. 'Hocanın kızı boşanır mıymış?' derler diye saklıyorlar. Ki, aslında babam, kocamı hiç sevmezdi.

---

[619] Mustafa Turğut (Editör**), a.g.e.,** 2014, s.107.

Ailemde bu his çok daha fazla…" (K2, yaş 46, m.g.s. 9, ilitam, lisans-tarih) şeklinde cevap verdi.

Ülkemiz özelinde, kırsal bölgelerde boşanma, toplumun başat normlarına uygun düşmediği için, çok fazla uygun görülmemektedir. Boşanmış kadınların durumu ise erkekten tamamen farklı görülmektedir. Bu sebepten kırsal bölgelerde boşanmalar, kentlere oranla daha az gerçekleşmektedir. Halen kentte yaşamını devam ettiriyor olsa da yaşamının büyük kısmını kırsalda geçirmiş ve/veya kırsalla bağları devam eden bireyin boşanmış kadını olumsuz değerlendirmesi, yadırganmamalıdır. Diğer taraftan, kente ve yurt dışında yaşamlarının çoğunluğunu geçirenlerin, taşra kökenlilere oranla boşanma konusunda daha rahat ve daha açık fikirli olması, boşanmış kadın algılarına da yansımaktadır. Bu kesimde, olumsuz değerlendirmeler nispeten daha azdır.

Arıkan'ın 1994 yılında yaptığı, "Güneydoğu Anadolu'da Kırsal Kesim Kadınlarının ve Erkeklerinin Evlilik İlişkisine ve Toplumda Kadının Konumuna Bakışları" adlı çalışmada da görüşme yapılan kadınların %66,4'ünün kadınların boşanmalarına karşı olmadıkları, %83'ünün ise bu kadınlara acıdıkları saptanmıştır.[620]

K3: "Çok zor bir süreçti. İlk zamanlar çekiniyorsun, herkesten. Kurumdan da çekindim ben. Kulaktan kulağa çok konuşuluyor. Farklı gözle baktıklarını düşünüyorsun. Evliliği yürütmek tamamen kadının vazifesiymiş gibi. Evliykenki gibi rahat olamıyorsun. Sonra, sana acıyıp, hemen biriyle yakıştırıyorlar seni. Her boşanan hemen evlenmek istiyormuş gibi…Herkes arabuluculuk yapmaya kalkıyor. Ben hala boşandığımı rahatlıkla söyleyemiyorum." (K3, yaş 42, m.g.s. 19, lisans-ilahiyat)

Boşanmış kadınların bazen, evliliklerini devam ettiremedikleri için insanların zihninde "başarısız ve uyumsuz" olmaları ile kodlanmış bir düşünceyle de mücadele ettikleri gözlenmiştir. Yaşanması muhtemel sorunlardan kaçmak için de boşanmış olduklarını mümkün olduğunca saklamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir:

---

[620] Çiğdem Arıkan**, a.g.e.,** 1996, s.197.

K5: "Tabiki çok çekindim çevremden. Evlilik kadının başarısıymış gibi bir algı var toplumda. Boşanan kadınlar başarısız. Herkes becermiş evli kalmayı bir ben beceremememişim gibi…" (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat hafız)

K7: *"Ailem çok demokrattır. Onlardan hiç çekinmedim. Defalarca küs geldim. Madden de manen de hep yanımdaydılar. Fakat, ben kocamı her affedişimde bir öncekinden daha fazla şiddet gördüm. Üzerimde oklavalar kırardı. Annem beni evime her gönderdiğinde bir gün ölüm haberimi alacağı korkusuyla istemeye istemeye gönderirdi. Ben darp edildiğimi 5 yıl sakladım ailemden. 'Dil yarası, el yarasından kötü' diyorlar. Reddediyorum. Elin açtığı yara çok kötü. Bedeninize saldırılıyor. Dil yarası zaten vardı, milyonlarca küfür, hakaret duydum, ama aklımda canımın acısı kaldı. Ben hala kabuslarla uyanıyorum. İnsan rüyasında dayak yer mi sürekli? Evet boşandıktan sonra çekindiklerim oldu. Meslek çevrem de bunlar arasında. İnsanlarda, boşandıktan sonra hep daha kötü olacağına dair bir ön yargı var. İkinci evlilikler tecavüzcü baba, işkenceci üvey anne anlatılarıyla dolduruluyor. Toplumun bilinçaltı bu kodlarla dolu. Öyle değil kesinlikle. Sahabeler de boşanmamış mı? Kurumsal olarak bir söylenti dolanıyor: Fahri öğreticiler kadroya geçince ilk iş kocalarını boşuyorlar, diye. Hiçbir kadın iyi giden bir ilişkiyi sırf kadroya geçtim diye bitirmez. Hele de çocuk varsa. Kadro, maaş yolu kolaylaştırır sadece. Belki kadını biraz daha cesaretlendirir.*

Sosyal çevrem olarak ise Seydişehir'de görev yaparken evet çok çekindim. Küçük yerdi, dedikodu çoktu. Eşim orada öğretmendi. Düğünde, cenazede aynı ortamda bulunabiliyorduk. Ama Konya'da rahatladım çok şükür." (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisans-kimya)

Kendileriyle görüşme yapılan İzmir grubundan ise, 5 kişi (S) 5, (İ1, İ3, İ5, İ7, İ8) boşanma sürecinde sosyal çevreden çekindiğini ifade ederken, 5 kişi (S) 5 de (İ2, İ4, İ6, İ9, İ10) herhangi bir çekince yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Soruya cevaben,

İ1: "Ben evliliğimi 26 yıl ailemin baskısıyla devam ettirdim. Özellikle annemin zoruyla. Annemde hep şöyle bir düşünce vardı: 'İçkisi yok, kumarı yok, kadın yok. Aç

değilsin açıkta değilsin…' 26 yıl anlatamadım ben meramımı, hem de öz anneme…" (İ1, yaş 60, m.g.s. 42,, ön lisans-ilahiyat)

İ3: "O süreçte Konya'da görev yapıyordum. Evet çok çekindim çevremden, öğrencilerimden, ama ailemden değil. Şükür…" (İ3, yaş 31, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat)

İ5: "Benim babam sarhoştu. Boşanacağımı söyleyince annem, 'Ne var be!! Sarhoş kahrı mı çektiniz ben gibi' dedi bir gün. Ben de 'e anacığım, senin kocanın en sarhoş hali benim kocamın en iyi halinden kat kat beyefendidir.' Babam vefat ettiğinde 18 yaşındaydım ben. Bir ağır sözünü duymadım. Ölünce ardından öyle de dediler. Kimseye tek bir çelme takmışlığı yoktu. Bizi çok temiz büyütmüş babam. Ben kocamla sürekli kavga edip dursaydım, hakarete küfüre razı olsaydım, boşanmaz çeker giderdim. Bazı insan kursak kavurması yemeyi sever derdi rahmetli babam…" (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat)

İ7: "Ailem istemedi boşanmamı yıllarca. Gelirsen çocukları bırak gel dediler. Çocuklarım büyüsün diye bekledim ben de. Meslek çevremden de çok çekindim. Etiketim hoca neticede. Şu an aştım çok şükür ama ilk zamanlar sudan çıkmış balık gibiydim…" (İ7, yaş 56, m.g.s. 20, ön lisans-ilahiyat)

İ8: "Boşanmadan önce küs gitmiştim baba evine. 3 ay kaldım. Babam 'gelirsen boşanmak için gel' diye baskıladı beni. Ama ben çocuklarım için birleştim yine eşimle. Gönül koydu, hala kırgın bana. Baba sözü dinlemedin, diyor. Kocam boşanma sürecinde beni müftü beye şikâyet ettiği için büyük utanç yaşamıştım tabi. İlk fırsatta da başka bir müftülüğe tayin istedim. O süreçte İzmir'e geldim. Öğrencilerim küçüktü anlamadılar. Ama ailem hala 'kimseye boşandığını söyleme' diyor. Onlardan ayrı bir evde çocuğumla yaşıyorum. Babam bir keresinde kendi ayakkabılarını getirip kapımın önüne koydu. 'evde erkek var sansınlarmış!' Şamanizmde vardır ya hani erkek kıyafetlerinin koruyuculuğuna inanırlar. Çat kapı çok geldi annemler baskın yapar gibi, kontrol için. Boşandığımı ben kimseye söylemeden duyuldu burada. Kadınlar yapıyor en çok bize bu baskıyı. Kadın dedikodusu…" (İ8, yaş 39, m.g.s. 21, ön lisans-ilahiyat)

Boşandığı için toplumdan herhangi bir çekince duymadığını söyleyen İ6 ise şunları söyledi:

"Benim ailem, yaşadığım sıkıntıları bildikleri için 'bırak, gel' diyorlardı. Çocuğum için sabrettim. Beni sürekli kovalardı kocam zaten. Ben de çocuğumu alıp gitmek isterdim, kapıdayken alırdı kucağımdan yavrumu. Gidemezdim. Bir gün büyük kavga çıktı. Ailemi aradım, gelin beni alın diye. Ailem çok destek oldu. Babam : 'Ben seni başkaları eziyet etsin diye mi yetiştirdim' derdi. Akrabalarımda da boşanmış halalarım, kuzenlerim var. Normal bir durum benim ailem için. Tabi baba evine dönme şartıyla. Öğrencilerim yetişkin kadınlar. Onlara da rahatlıkla söylüyorum boşandığımı. Sınıfın yarısı boşanmış zaten." (İ6, yaş 55, m.g.s. 13, ön lisans-ilahiyat)

Konya ve İzmir gruplarında yapılan bu araştırmada, "sosyal çevreye boşanma açıklaması ve çekinme yaşadınız mı?" sorusuna "yaşadım" şeklinde verilen cevaplar oransal olarak, Konya grubunda %90, İzmir grubunda %50'dir. Konya'da özgüveni çok yüksek olup, çevrenin tepkilerini önemsemeyen tek kişi dışında herkes, çeşitli gerekçelerle aile, meslek veya komşu ve akraba gruplarından boşanma sonrasında çekinmiştir. İzmir'de ise görüşmeye katılan Kuran Kursu öğreticilerinden yarısı bu baskıyı yaşadığını ifade etmiş, diğer yarısı herhangi bir baskıyla karşılaşmadıklarını söylemiştir.

Kentin sosyo-ekonomik düzeyinin hem boşanma olayına hem de boşanmış kadına bakışında önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Sosyal ve ekonomik seviye yükseldikçe, eğitim bileşenin de etkisiyle, boşanmış kadına yönelik ayrımcılık, önyargı ve damgalamanın oransal olarak azaldığı gözlemlenmektedir. Eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte toplumun azınlık gruplarına (fiziksel sakatlara, ruh hastalarına, vb.) yönelik olduğu gibi boşanan kadınlara yönelik de nispeten daha "kabul edici", "önyargısız", "hoşgörülü" tutum ve davranışların arttığı ifade edilebilir. Bunun sebebi bu tür gruplarda boşanmaların ve yeniden evlenmelerin oldukça sık görülmesi olabilir.

Sonuç olarak İzmir'de boşanmaların Konya iline göre daha önyargısız ve "doğal" karşılandığı ileri sürülebilir.

2.5.7. Boşanma Sonrası Sosyal İlişkilerde Damgalama/ Kısıtlama/ "Dul Avrat (Kadın)" Söylemi ile Karşılaşma

Damgalama, Eski Yunan'da, köle ya da suçluların vücutlarına yakma veya kesme aletleriyle kalıcı olarak işaretlenmesini ifade etmektedir. Buradaki amaç bu köle veya suçluların, toplumun diğer bireylerinden ayırt edilmesini sağlamaktır.[621] Zamanla anlamında değişikliğine uğrayan kavram, gözle görülür bir remz olmaktan çıkmış, görülemeyen bir gizil işarete dönüşmüş, kişiyi başkalarından ayıran fiziksel, ruhsal veya sosyal anlamda dezavantajlı kılan özellik sebebiyle yaygın bir sosyal onaylanmama durumudur.[622] Nitekim damgalama üzerine pek çok çalışması olan Goffman (1963), "The Theory of Social Stigma" başlıklı eserinde damgayı, "toplumsal değer ve normlardan negatif tarafa meylettiği düşünülen sosyal bir kimlik" şeklinde ifade etmiştir. Ona göre damgalama, bireyi, itibarsızlaştıran, normalden aşağıya çeken, kusurlu ve değersiz insan olmaya doğru indirgeyen bir özelliktir.[623]

Damgalama sosyal etkileşim sonucu yanlış veya eksik bilgi ve önyargılardan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple bir toplumda meydana gelen damgalama başka toplumsal gruplarda ortaya çıkmayabilir.

Konu, boşanmış kadınlar açısından ele alındığında, kadına yönelik bu tür baskı veya damgalamanın, çoğunlukla yakın sosyal çevresinden geldiği bilinmektedir.[624] Moderniteye dirençli toplumlarda, şehirlerde, boşanma olgusu evlilik gibi normal bir durum olarak karşılanmamakta, onay görmemektedir. Toplumsal önyargılar, boşanmış kadınların damgalanmasına kadar uzayan olumsuz tutum ve davranışlara neden olabilmektedir.[625]

---

[621] Graham Thornicroft, **Toplumun Reddettiği: Ruhsal Hastalığı Olan İnsanlara Karşı Ayrımcılık**, (Çev. N. Uluhan, T. Doğan, H. Soygür), İmaj Yayınevi, Ankara, 2014, s.22.

[622] Ece Tünerir, "**Kronik Hastalıklarda Beklenen Stigma Ölçeği'nin Türkçe Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması",** (Tıpta Uzmanlık Tezi**)**, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, 2019.

[623] Ümit Deniz İlhan, "21. Yüzyılda Çalışma Hayatında Bir Damgalama ve Sosyal Dışlanma Unsuru Olmaya Devam Eden Boşanma Olgusu: Kadın Çalışanlar Üzerine Nitel Bir Analiz**", İzmir İktisat Dergisi**, 2020, 35(3): 511-530, s.514.

[624] Kayhan Yazıcıoğlu, **Aile Yapısı ve İlişkileri**, Eskişehir Anadolu üniversitesi Yayınları, s.322.

[625] Çiğdem Arıkan, **a.g.e.,** 1996, s. 217.

Kendileriyle görüşülen kadınların temel çekinceleri, toplum tarafından yanlış anlaşılma, giyim, davranış ve konuşmalara dikkat etme, evli kadın arkadaşlarla görüşmelerde daha dikkatli olma, yanlış anlaşılmaktan çekince, sosyal faaliyetlerden uzaklaşma, akşam belirli saatten sonra sokakta kalmaktan çekinme vs. olarak tespit edilmiştir. Bu çekincelerin oluşmasında, kadın olmalarının yanı sıra din görevlisi olmalarının da ayrıca etkisi olmuştur.

Boşanmış kadın, bazen, " sosyal ortamlarda meşru olmayan yaşam biçimlerine ve ilişkilere meyilli" gibi algılanmakta ve etiketlenmekte, bu baskının yüksek olduğu toplumlarda kadınlar, intihar edebilmekte, tecavüz ve cinayet olaylarına maruz kalabilmektedir. Böyle bir süreç kadının olduğu kadar yakın çevresi için de oldukça yıpratıcı olmaktadır.[626]

Boşanmış kadın, aynı zamanda çalışan kadınsa, toplum yapısına sirayet etmiş toplumsal cinsiyet rolleri etrafında belirginleşen kodlarla oluşan algı, tutum ve davranışların boşanan kadının iş çevresinde de mücadelesini gerektiren bazı sorunlara sebep olduğu bilinmektedir. Örgüt kültürü, toplum kültüründen ayrı düşünülemeyeceğinden, toplumda yerleşik olan olumsuz uyum ve davranışların örgüt kültürüne de yansıması beklenen bir sonuç olacaktır. Bu durumda pek çok çalışan boşanmış kadın, muhtemel damgalamaların önüne geçmek için boşandıklarını gerek sosyal çevrelerine gerekse iş çevresine söylemekten kaçınmaktadırlar.[627]

Konya grubunda konuyla ilgili olarak kendileriyle görüşme yapılan Kuran Kursu Öğreticilerinden K8, (S) 1 kimsenin sözüne ve tavrına kafa yormadığını ifadesiyle soruyu cevaplarken, diğer 9 öğretici az veya çok toplumsal baskı yaşadıklarını söylemişlerdir.

İzmir grubundan ise**,** 5 kişi, (S) 5, (İ1, İ3, İ5, İ7, İ8) boşanma sürecinde damgalama ve baskı yaşamışken, 5 kişi (S) 5 de (İ2, İ4, İ6, İ9, İ10) herhangi bir baskı hissetmediklerini ifade etmişlerdir.

---

[626] Çiğdem Arıkan**, a.g.e.,** 1996, s. 217.
[627] Ümit Deniz İlhan, **a.g.m.,** s.12.

K5, damgalama yanında sosyal dışlanma da yaşadığını ifade etmiştir. Bazı toplumlarda boşanma olgusu sosyal dışlanmayı da beraberinde getirmektedir. Hele ki, boşanma olgusunun tabu olarak görülmeye devam ettiği yerlerde kadınlar, boşanmış olmaları sebebiyle gerek sosyal çevrelerinde gerekse iş çevresinde dışlanmalarla karşılaşabilmektedirler.[628] Tarihin her döneminde ve birçok toplumda evlilik sosyal refah ve prestijin göstergesi olarak algılanabilmiştir.[629] Dolayısıyla boşanma bu refah ve prestiji ortadan kaldıran bir durumdur. Konuyla ilgili olarak K5, şunları söylemiştir:

"Boşandıktan sonra şunu fark ettim ki, 'sivrisinek kadar kocası olanın dağ kadar yeri oluyormuş.' Toplumda hâkim bakış bu maalesef. Bir iki yaşlı teyzeden "dul kadın" ifade ve baskısını duydum. Ama ben daha çok saygınlık noktasında yıprandım. Konya'da özellikle evliysen daha çok saygı duyuyorlar. Bir gün bana bir Müftü Bey, 'Seni ADRB'ye nasıl verelim? Boşanmışsın, insanlara aileyi nasıl anlatacaksın' demişti. Çok üzülmüştüm. Bir murakıp da uzun uzun mutlu giden evliliğini anlatıp nasihat etmişti: 'Biz elhamdülillah şu kadar yıllık evliyiz…' Teftiş-irşad beraber. Tek kelime konuşmadım karşılarında, konuşamadım. Konuşsam anlarlar mıydı sizce beni?" (K5, yaş 32, m.g.s.4, lisans-ilahiyat)

Kuran Kursu öğreticisi de olsalar, boşanmış kadın olarak toplumda hayatını devam ettirip, zorunlu ihtiyaçlarını karşılarken, kadınlar "dul kadın" damgalaması yaşayabilmektedirler:

İ2: "Evet, ev ararken özellikle çok duydum emlakçı ve ev sahiplerinden. Üzerine bastıra bastıra dikkat çektiler. Çok rahatsız ediciydi…" (İ2, yaş 32, m.g.s. 3, dikab, lisans-felsefe)

Bazen kadında yerleşik toplumsal önyargı o kadar etkili olabilmektedir ki, dışarıdan alacağı bir etkiye gerek kalmaksızın kendi kendini baskılamasına da sebep olabilmektedir:

---

[628] Ümit Deniz İlhan**, a.g.m.,** s. 513.
[629] Ümit Deniz İlhan, **a.g.m.,** s. 515.

İ10: "Ben kendimi damgalamışım yıllarca. Toplum değil aslında. Yüzüme açıkça söyleyen olmadı ama ben hep o etiketin benden çok görüldüğünü hissettim." (İ10, yaş 57, m.g.s. 30, ilitam) sözleriyle bu duruma işaret etmiştir.

2.5.8. Mal Paylaşımı ve Ekonomik Sıkıntılar

Boşanma, tarafların her ikisine ve varsa çocuklara belli düzeyde zarar verebilir. Genel olarak bakıldığında boşanma hem maddi hem manevi pek çok zararla sonuçlanabilmektedir. Maddi zararların başında ekonomik olarak yaşanan problemler, konut bulma sıkıntısı, nafakanın karşılanması ile ilgili problemler yanında, faturaların ödenmesi, evin tamirat, tadilat vs. problemleri gibi gündelik sıkıntılar da yer almaktadır. Manevi sıkıntılar ise daha çok ruhsal, duygusal sıkıntı, çocuklarla ilgili problemler vs. gibi problemleri içermektedir. Aile ve çevrenin baskısı, taciz gibi problemler ise temelde hem maddi hem manevi sıkıntılardan kaynaklanabilmektedir.

Boşanma kararının ardından ayrı evlerde yaşamaya başlayan çiftler, özellikle kadınlar, çocukları da yanlarındaysa maddi zorluklar yaşayabilmektedir. Türkiye ortalamasında genelde maddi sıkıntılar yaşayan kadın din görevlilerinin boşanmayla birlikte bu sıkıntıları daha da artmaktadır. Boşanma sonrası çocuğun velayetinin büyük oranda anneye geçmesiyle de kadının bakmak zorunda olduğu kişi sayısı artmakta, erkeklerin ise azalmaktadır. Boşanan ve çocuklarının velayetini alan kadınların maddi sıkıntı yaşamalarında en önemli faktör, velayeti annesinde kalan çocukların nafakalarının baba tarafından karşılanmaması veya çok az bir miktarda ödenen nafakayla erkeklerin sorumluluktan kurtulduklarını düşünmeleri olduğu söylenebilir. Araştırma raporlarında geçim sıkıntısı çeken kadınların oranının %50'den %60 çıktığı belirtilmektedir.[630] Kadın din görevlileri gerek yeni ev kurma, sahip olunan eşyaları paylaşma gerek çocukları ve kendilerinin geçimini sağlama sorumlulukları sebebiyle çoğunlukla geçinmekte zorlanmaktadır. Bunun yanı sıra kanaat sahibi olduklarını, maaşlarının kendilerine yeterli düzeyde olduğunu söyleyen kadın din görevlileri de bulunmaktadır. Bu bireylerin verdikleri cevaplarda, yaşadıkları evlerin mülkiyetinin kendilerine ait olması, kiralık ev arama, sürekli taşınma masrafı, evlerin tadilatı vb.

---

[630] Mustafa Turğut vd., **a.g.e,** 2014, s.104.

konularda kendilerini rahat hissetmelerinin etkili olduğu ifade edilmelidir. Zaten boşanma döneminde meslek sahibi olmayıp, zorunlu olarak baba evine dönen kadınlar, ilerleyen süreçte eğitim hayatlarına geri döndükleri, okulları dışarıdan bitirerek görev alma azmini gösterdikleri de tespitler arasındadır.

Türkiye'de yapılan bir araştırmaya göre, boşanma sonrası bir kadının karşılaşacağı sorunların başında %88,6'lık bir oranda ekonomik sıkıntılar gelmektedir.[631] Türkiye'de yaşayan kadınların genel anlamda eğitim durumlarının daha düşük olması sebebiyle, iş piyasasında daha düşük prestijli işlerde çalıştıkları ve birtakım gerekçelerle (dul, çocuklu vs.) sosyal güvencesiz işlerde yığılma gösterdikleri tespit edilmiştir. İyi giden evlilikte erkeğe ekonomik olarak bağlılık pek sorun oluşturmasa da ilişkiler bozulmaya başlayınca kadınlar büyük oranda ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Evlenmeden önce çalışmayan, çalışmayı düşünmeyen kadınlar bu durumda kendilerini ve çocuklarını evlilikte yaşadıkları problemlerden kurtarmak ve boşanma sonucu oluşabilecek sorunları aşmak için çalışmaya yönelmektedir. Aile desteğinin olmaması veya yetersiz kalması durumunda kadınlar kendileri ve çocukları için hayatı devam ettirmek ve kimseye bağımlı olmadan yaşayabilmek için çalışmayı düşünmekte ve bazen bu süreç oldukça zorlayıcı olabilmektedir. Araştırmalar, boşanmış kadınların %56,4'ünün bu sorunla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.[632] Öte yandan nafakanın ödenmemesi, çok az miktarda ödenmesi gibi durumlar da yaşanan ekonomik sıkıntıları daha olumsuz hale getirmektedir.

Ekonomik açıdan ayakta duramayan, kendine ve çocuklarına bakamayan kadının toplumda suç işleme oranı evli ve ekonomik sıkıntı çekmeyen kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.[633] İçli ve Öğün, araştırmalarında, Türkiye'de eşi ölmüş veya boşanmış kadınlara yönelik toplumsal baskının fazlalığına dikkat çeker ve bu baskıdan kaynaklı olarak bu kesimin hiç evlenmemiş veya evliliği devam eden

---

[631] Çiğdem Arıkan**, a.g.e.,** 1992, s.123.

[632] Çiğdem Arıkan**, a.g.e.,** 1992, s.123.

[633] Tülin Günşen İçli ve Aslıhan Öğün, "Sosyal Değişme Süreci İçinde Kadın Suçluluğu", **HÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi,** 1988, 5(2):17-32, s.20.

kadınlara oranla daha fazla sorunla karşılaştıklarını tespit etmişlerdir. Bu durumun onlarda bazı sapkın davranışlara sebep olabildiğini de ifade etmişlerdir.

Bu araştırmada kendileriyle görüşülen Kuran Kursu öğreticisi kadınların boşanma kararlarını vermede ekonomik güçlerinin olmasının büyük bir avantaj olduğu tespit edilmiştir. Boşandığı süreçte bu güce sahip olmayan kadınların ivedi bir şekilde meslek sahibi olmak için eğitimlerini tamamladıkları görülmüştür. Yaşadıkları tecrübeler neticesinde de bugün görev yaptıkları kurslarda kursiyerlere ekonomik güç bilinci vermeye çalıştıkları söylenebilir. Kadınlara böyle bir güce sahip olmadan boşanmanın onlar için yarardan çok zarar getireceği görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir.

Görüşme yapılan kadın katılımcıların Konya grubunda yarısı (S) 5, ekonomik sıkıntı yaşamadığını söylerken (K4, K5, K6, K8, K10), yarısı da (S) 5, ekonomik olarak zorlandığını (K1, K2, K3, K7, K9) ifade etmiştir. Mali anlamda sıkıntı yaşamayanların, kendi ailelerinin zengin olması ve boşanmış kızlarına destekte bulunmaları veya bu kadınların ikinci kere evlenmiş olmaları, ya da yaşadıkları evlerin mülkiyetinin kendilerine ait olması gibi avantajlı durumlara sahip oldukları gözlenmiştir. Ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan boşanmış kadınların ise, yaşadıkları evlerin kira olması veya kredi borcu bulunması, aile desteğinin olmaması, çocukların velayetlerinin annede olmakla birlikte babaları tarafından nafakalarının karşılanmaması sorunlarının bulunduğu tespit edilmiştir.

İzmir grubundan ise durum şu şekildedir: 7 kişi (S) 7, ekonomik olarak sıkıntı yaşamadığını ifade ederken (İ1, İ3, İ4, İ6, İ7, İ9, İ10), 3 kişi(S) 3, (İ2, İ5, İ8) ekonomik anlamda sıkıntı yaşadıklarını söylemişlerdir. Konuyla ilgili olarak,

K7: *"Evim kira, arabam var. 2 çocuğum da benimle kalıyor. Ekonomik anlamda zorlanıyorum, evet. Gerçi benim çocuklarımın öyle lüks veya marka takıntıları yok şükür. O anlamda çok olgunlar, ergen gibi değiller asla. Çünkü onlar acı yuttular…"* (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisans-kimya)

K8: *"Hiçbir şekilde zorluk yaşamıyorum. Yeni kocam, çocuğumu özel okula gönderiyor. Maaşım kadar harçlık veriyor. (Yurtdışında şef aşçı)"* (K8, yaş 33, m.g.s. 11, lisans-ilahiyat)

İ6: *"Ben zorlanmıyorum. Esasında çalışmaya bile ihtiyacım yok. 2 tane evim var. Dükkanım var. Hafız olduğum, öğretmeyi sevdiğim için Kuran Kursu öğreticisi oldum…"* (İ6, yaş 55, m.g.s. 13, ön lisans-ilahiyat)

İ8: *"Zorlanıyorum evet. 3 çocuk, ev kira, fahiş kira artışları…belimi büktü. Boşanma kararı aldığımda kiram bin liraydı. Bu sene 4 750 tl ye yükseldi. Şimdiki gibi bir durum başlangıçta olsa boşanmaya cesaret edemezdim."* (İ8, yaş 39, m.g.s. 21, ön lisans-ilahiyat)

Memur maaşlarının tek başına çalışan bir kadının çocukları da varsa ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Bu durumda aile desteği olmayan kadın katılımcılar daha fazla zorluk yaşamışlardır. Boşanma kararının ertelenmesinde veya alınamamasında bu durumun oldukça etkili olduğu tespitler arasındadır. Ekonomik özgürlük yanında ekonomik yeterlilik durumu, kötü giden ilişkileri sonlandırabilme noktasında kadınlara en büyük cesareti vermektedir.

2.5.9. Çocukların Velayeti ve Nafaka Durumu

Çocuklu bir çiftin boşanması çocuksuz çiftlere göre şüphesiz daha dikkatli ve duyarlı olunması gereken bir durumdur. Anne babanın ayrılığı bu durumda sadece anne babayı ilgilendiren bir olgu olmaktan çıkmakta, çocukların kimde kalacağı, geleceği, psiko-sosyal gelişimleri gibi pek çok konu gündeme gelmektedir.[634]

Türk toplumunda genel kanaat çocukların esasında elbette anne babalarıyla birlikte yaşamaları gerektiği şeklindedir. Fakat evlilik sürdürülemez bir hale geldiğinde boşanmış anne babanın her biriyle ayrı zamanlarda görüşmeleri durumuna da sıcak bakılmaktadır.[635]

---

[634] Kemal Çakmaklı, **Sorunlu Aileler. Bizim Dünyamız**, AAK Yayınları, Ankara, 1992, s. 20.
[635] Çiğdem Arıkan, **a.g.e.**, 1996, s.197.

TÜİK verilerine göre Türkiye'de ebeveyn boşanmalarında çocuk velayetinin anneye verilmesi oranı babaya verilmesi oranının yaklaşık 3 katı gözükmektedir.

Çizelge 2.12. Velayete verilen çocuk sayısı ile annenin ve babanın velayetine verilen çocuk oranı, (TÜİK, 2021-2022-2023)[636]

Yıl	Boşanma Sayısı	Velayete Verilen Çocuk Sayısı	Anneye Verilen Velayet Oranı	Babaya Verilen Velayet Oranı
2021(r)[637]	175 779	167 188	76.1	23.9
2022	180 954	180 592	75.7	24.3
2023	171 881	171 213	74.9	25.1

Ankara özelinde yapılan bir araştırmada velayeti verilen 670 çocuğun %69,4'ünün velayeti anneye, %30,6'sının velayeti babaya verilmiştir. Bu durumda velayetin anneye verilme oranı, babaya verilme oranından ortalama iki kat fazladır.[638] Bunda bu çocukların yaşlarının küçük olması ve anneye bağımlı yaşlarda olmasının rolü büyüktür. Annenin varlığı çocuk eğitim ve gelişiminde "olmazsa olmaz" bir zorunluluktur. Fakat annenin çocuğa sağlıklı bir şekilde bakamayacak olması durumunda baba tercih edilmelidir. Bu durum duygusal değil, duyarlı yaklaşılması gereken bir durumdur.[639]

Din İşleri Yüksek Kurulu, çocukların velayeti ile ilgili paylaşımı şu şekildedir: "Çocuğun dünyaya gelmesi itibariyle beslenme, bakım ve temizliği bir zamana kadar annesi tarafından en iyi şekilde gerçekleştirileceğinden velayet hakkı da öncelikle anneye aittir. Anne şefkat, merhamet ve benzeri konularda yaratılışında sahip olduğu bazı özelliklere sahiptir. Bir kadın Hz. Peygambere (s.a.s.) gelerek, "Ey Allah'ın Elçisi! Şu benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da sıcak bir kundak oldu. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor." biçiminde şikâyette bulununca Resul-i Ekrem; "Başkası ile evlenmediğin sürece onun üzerinde önce sen hak sahibisin." buyurmuştur. Hz. Ebu Bekr de (r.a.) bir babaya;

---

[636] Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, **TÜİK**, 2023, Erişim: 24.10.2024.
[637] (r) Boşanma verileri güncel idari kayıtlarla revize edilmiştir.
[638] Çiğdem Arıkan, **a.g.e**., 1996, s.197.
[639] Çiğdem Arıkan, **a.g.e.,** 1996, *s.198.*

"Annesinin okşaması, kucağına alması ve kokusu, çocuk açısından senin yanında kalmasından daha hayırlıdır. Sonra çocuk büyüyünce seçimini yapar." demiştir.

Velayeti alan ebeveynin çocuğun bakım ve terbiyesi kadar, kendisinin de akıllı, ergin, çocuğun sorumluluğunu alabilecek yetenekte ve güçte, aynı zamanda güvenilir bir kişi olması gerekmektedir. İslam hukukunda her iki taraf için gerekli müşterek şartlarla birlikte ayrıca, erkek ve kadında lüzum görülen birtakım şartlar da bulunmaktadır. Sadece erkekte aranan, erkeğin Müslüman olması, bakacağı çocuk kız ise, ona mahrem olması; sadece kadında aranan şart ise kadının çocuğa yabancı yani mahrem olmayan biriyle evlenmemesidir. Çocuğun bakım ve yetiştirilmesi sürecindeki ihtiyaçlarda anne, babaya tercih edilmektedir. Erkek çocukta 7-9, kız çocukta 9-10 yaşlarında bakım süresi sona erer. Bu sürenin sonunda çocuğun sorumluluğu, hukukçuların çoğunluğuna göre babaya geçer."[640]

Günümüz Medeni Kanununa göre ise, evlilik içerisinde çocuğun velayeti anne ve baba tarafından ortak yürütülmektedir. MK. m.336 gereğince "Evlilik devam ettiği sürece ana ve baba velayeti birlikte kullanırlar. Ortak hayata son verilmiş veya ayrılık hali gerçekleşmişse hâkim velayeti eşlerden birine verebilir. Velayet ana ve babadan birinin ölümü halinde sağ kalana, boşanmada ise kendisine bırakılan tarafa aittir."[641] Anne ve babanın evli olmamaları durumunda velayet hakkı annededir. Fakat anne, kısıtlı veya ölmüş ise ya da ergin değilse çocuğa vasi atanır. Kısıtlılık ortadan kalkınca veya anne ergin olunca velayet doğrudan anneye geçer.[642]

Velayet hakkı, şu durumlarda sona erer:

a. Çocuğun Reşit Olması: Medeni Kanun'da çocuğun reşit olmasıyla velayetin ortadan kalkacağına dair bir ifade olmasa da ilgili kanunun Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile benzer ölçüler koyması sebebiyle, bahsi geçen sözleşmenin birinci

---

[640] Din İşleri Yüksek Kurulu, Boşanmadan sonra çocukların bakım hakkı kime aittir? https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/883/bosanmadan-sonra-cocuklarin-velayeti-kime-verilir, Erişim: 01. 04. 2023.

[641] Sevde Keçer, **Boşanmalarda Çocuğun Kişi varlığının Hukuksal Açıdan Korunması**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010, s.147.

[642] Hüseyin Hatemi, **Gerçek Kişiler Hukuku**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, SS.2 N 28.

maddesinde yer alan "daha erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşına kadar herkes çocuk sayılır" ifadesi sebebiyle çocuğun reşit olmasıyla velayetin de sona ereceği kabul edilmektedir.[643]

b. Ana Babanın Ölümü: Medeni Kanun'a göre çiftlerden birinin ölmesi durumunda çocuğun velayeti, diğerinin olur. Boşanmış çiftlerden biri ölür, diğer eş de velayeti talep ederse veya hâkim re'sen gerekli tedbirleri alır. Gaiplik halinde de gaip olan tarafın velayet hakkı ortadan kalkar.[644]

c. Çocuğun Evlat Olarak Başkalarına Verilmesi: Medeni Kanun'a göre, böyle bir durumda tüm haklar ve görevler, evlat edinene geçer. Evlat edinenin vefatı durumunda Yargıtay kararı gereğince, velayet hakkı sona ermez, hak tekrar asıl anne babaya geçmez. Bu gibi durumlarda vasi tayin edilmektedir.[645] Yargıtay aynı şekilde velayet verilmiş eşin vefatı durumunda da velayetin doğrudan değer eşe geçmeyeceğini, vasi tayin edileceğini hüküm altına almıştır.[646]

d. Boşanma, Ayrılık veya Evliliğin Geçersiz Sayılması: Velayet meselesinin temelinde çocuğun yararı bulunmaktadır. Bu yarar içine, nafakanın karşılanması, çocuğun adının konması, eğitimi, korunması gibi çocuk hayatı için çok önemli meseleler girmektedir. Bu sebeple böyle önemli konularda taraflardan birinin mutlak karar verici olmak yerine diğer çiftin görüşlerine de başvurarak ortak karar alınması en doğru olandır.[647] Böylelikle diğer çiftin de anne baba rolünü devam ettirmeleri sağlanabilir.

Bu araştırma grubunda, çocukların velayeti genellikle annelerde kalmıştır. Konya'da görüşülen kadın din görevlilerinin 10'unun da çocuklarının velayeti annede bulunmaktadır. Velayet durumu ile ilgili kendileri ile görüşülen katılımcılardan Konya grubunda (S)1 kişinin çocukları büyük olduğu için seçim çocuklara bırakılmış ve

---

[643] Gülçin Elçin Grassinger, **Küçüğün Kişi Varlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.89.

[644] Gülçin Elçin Grassinger, **a.g.e.**, s.90.

[645] Gülçin Elçin Grassinger, **a.g.e.**, s.91.

[646] Y.2.HD. 12.5.1985 T., 4357/3477 sayılı Kararı.

[647] Selma Baktır Çetiner, **Velayet Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2000, s.91.

çocuklar da anneyi seçmişlerdir (K3). (S) 1 kişinin kızı kendinde kalırken, oğlunu babasına vermiştir (K4). (S) 1 çocuk, velayeti annesinde olmakla birlikte babası tarafından yedi yaşına kadar kaçırılmış, 7 yaşında tercihi sorulduğunda da babayı tercih etmiştir (K10). Kalan (S) 7 kişinin çocuklarının velayetleri de kendileri de annededir (K1, K2, K5, K6, K7, K8, K9).

Konuyla ilgili olarak K8*: "Evlendiğimi duyunca, eski kocam hemen çocuğum için velayet davası açtı. Polise, Fetö ile bağlantısı olduğunu söylemekle tehdit ettim. Davayı geri çekmek zorunda kaldı."* (K8, yaş 33, m.g.s. 11, lisans-ilahiyat; Boşandığı eş, polis) ifadeleriyle çocuğunun velayetinin kendisinde kalması için kocasını ihbar etmekle tehdit ettiğini ifade ederken,

K10: "Çocuğumun velayetini bana vermişti aslında hâkim. Ama babası kaçırdı. 7 yaşına kadar bana göstermedi. Defalarca yanımda polislerle kocamın evinden çocuğumu almaya gittim. Hep kaçtı. Birçok dosya birikti elimde ve ben sadece o dosyalarla kaldım. 7 yaşına gelince mahkemeye çıkarıp çocuğa kimi istediğini sordu hâkim. Çocuk da babasını seçti tabi. Beni hiç tanımıyor ki. Bir de babası da kötülemiş beni oğluma sürekli. Çaresiz kaldım…" (K10, yaş 36, m.g.s. 4, yüksek lisans-ilahiyat) şeklinde soruyu cevaplandırmıştır. Konuyla ilgili olarak Korkut'un ülkemizde yaptığı bir araştırmada boşanmadan sonra ebeveynlerin çocukları taraf tutmaya zorlamasının, çocuklarda ilerleyen dönemlerde depresyon ya da benli algısının olumsuz olarak etkilenmesi gibi problemlerin ortaya çıkmasında etkili olduğu tespit edilmiştir.[648]

Boşanan çiftlerin yaklaşık üçte ikisinin anne baba olduktan sonra boşandıkları, yani aslında boşanmanın ebeveyn boşanması olduğu bir gerçektir.[649] Boşanma öncesi süreçte ve boşanma sonrasında çocukları etkileyen en önemli konulardan birisi ebeveyn arasında yaşanan çatışma ve kavgalardır. Ebeveyn özellikle boşanma öncesi boşanmaya karar aşamasında birbirleriyle şiddetli çatışmalar yaşayabilmektedir. Bu çatışma dolu ev ortamı çocuk gelişimi için şüphesiz olumsuz etkilere sahiptir. Çocukların velayeti, onları ziyaret kuralları, çocukla ilgili sorumlulukların yerine

---

[648] Nilgün Öngider, "Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri", **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 5(2): 140-161, s.154.

[649] Nilgün Öngider, **a.g.m.**, s. 144.

getirilmesi gibi pek çok önemli konunun çocuk için stres sebebi olduğu, bu süreçte anne babanın çocukları birbirine yönelik kışkırtıcı davranışlarda bulunması veya kendi yaşadıkları çatışmalardan çocukları uzaklaştıramamaları boşanmanın en ağır faturasının çocuklara kesilmesine sebep olabilmektedir.[650]

Yörükoğlu'na göre, boşanma olgusu kadın ve erkek için oldukça zor bir süreçtir. Bu zor süreç, özellikle kadının boşanma sürecinde baba evine sığınmak zorunda kalmasıyla daha da ağır bir hal almaktadır. Ekonomik olarak babaya bağımlı olmak, çocukları varsa kadınları daha da zor bir süreci yaşamaya mahkûm etmektedir.[651] Bu durumda olan pek çok kadın çocuklarından ayrılmak istemese de onların velayetlerini kocalarına bırakmak zorunda kalmaktadır. İ10, böyle bir hikâyeye sahip olarak şunları aktarmıştır:

İ10: "Babamın zoruyla üç buçuk yaşındaki oğlumu eski eşime verdim. Küçük oğlan bir buçuk yaşındaydı. Bende kaldı. Babam 'çocuk bakmak nasıl oluyormuş, görsün bakalım' deyip verdirtti çocuğumu zorla bana. Sonradan dışarıdan okulu bitirip, mesleğimi elime alınca, onu da aldım yanıma ama, o beni affetmedi. Kendini hala bizim biten ilişkimizin kurbanı kabul ediyor. Bugün bile aramızdaki o mesafe devam ediyor. Abisi kendisini 'istenmeyen çocuk', kardeşini 'kendisine tercih edilen çocuk' olarak gördü. Böyle olsun hiç istemezdim. Ama çok çaresizdim ve maalesef baba eline bakıyordum." (İ10, yaş 57, m.g.s. 30, ilitam)

Boşanmanın sonuçlarından biri de çocukların nafakasının kim tarafından temin edileceği meselesidir. İslam hukukuna göre nafaka, kocanın bakmakla yükümlü olduğu kişilerin çevrelerindeki diğer insanlar gibi normal bir hayat sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları masrafların tümüdür.[652] Bu ihtiyaçların neler olduğu meselesinde ittifak olmasa da kadının ihtiyaç duyacağı yiyecek-içecek, giyim, mesken

---

[650] Paul R. Amato, "The "child of divorce" as a person prototype: bias in the recall of information about children in divorced families", J **Marriage Fam** 1991; 53: 59-69, s.63.

[651] Yücel Can ve Nazlı Buket Aksu, "Boşanma Süreci ve Sonrasında Kadın", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,** Yaz-2016, 15(58): 888-902, s.895.

[652] Ahmet, Yaman**, a.g.e.**, 2013, s. 64.

gibi ihtiyaçlar bu masraflara dahildir.[653] Kocanın fakir veya gaip (kayıp) olması, kadının fakir veya zengin olması ya da kadının ehli kitap veya Müslüman olması nafaka hükümlerini değiştirmez.[654]

İslam hukukunda çocukların nafakaları babaya aittir. Konuyla ilgili Din İşleri Yüksek Kurulu'nun cevabı tam olarak şu şekildedir: "*Çocukların ve annelerinin nafakalarını/temel ihtiyaçlarını karşılama görevi, babaya aittir (Bakara, 2/233; Talâk. 65/6). Nafaka borcu, yükümlünün ekonomik gücüne göre tespit edilir (Talâk, 65/7). Baba, çocuğun nafakasını temin edemeyecek kadar fakir olur da babanın kardeşi veya anne bunu temin edebilecek maddi güce sahipse, baba, gücü yettiğinde ödemek üzere, onlara borçlanarak nafakayı karşılar. Kız çocuklar büyük de olsa küçük çocuklar gibi olup, evleninceye kadar nafakaları babaya, evlendikten sonra kocaya aittir. Erkek çocuklar ise, çalışıp kazanır hâle gelinceye kadar baba nafakalarını temin eder, çalışıp kazanabilecek hâle gelince nafaka sorumluluğu sona erer. Ancak çocuk büyük de olsa nafakasını kazanamayacak bir özre sahip olduğunda, nafakası yine babaya aittir (Serahsî, el-Mebsût, V, 222-223*)."[655]

Medeni hukuka göre ise, nafaka, genelde, boşanmadan sonra taraflardan birinin isteği üzerine veya re'sen hâkim tarafından diğer eşe ödemesine kara verdiği özellikleri ve çeşitleri bulunan mali yükümlülüktür.[656] Nafaka, bakım nafakası ve yardım nafakası olarak ikiye ayrılır. Yardım nafakası üst soy ve alt soyla ilgilidir. Bakım nafakası ise, doğum, evlilik ve boşanma gibi olgularla ilgili sorumlulukları içerir. Bakım nafakası kendi içinde üçe ayrılır. Bunlar, tedbir, yoksulluk ve iştirak nafakasıdır. Barınma, geçim, çocukların bakım ve korunması gibi menfaatlerin teminine yönelik bir terim olan nafakanın Türk Medeni Kanun'da bahsedilen nafaka ihtiyaçları İslam hukukuna göre daha geniş kapsamlıdır. Tedavi masrafları ve çocuğun

---

[653] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, **el-'Um**, (Thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalip), Daru'l-Vefa, Mekke, 1422-2001, VI, s. 226.

[654] Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhıyye Kamusu**, Bilmen Yayınevi, İstanbul,1985, II, s. 448.

[655] Boşanmadan sonra çocukların nafakası kime aittir?, Din İşleri Yüksek Kurulu 12.07.2017, DİYK, https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/884/bosanmadan-sonra-cocuklarin-nafakasi-kime-aittir, Erişim: 14.03.2025.

[656] Mustafa Dural v.d., **"Türk Özel Hukuku",** Cilt III Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2013, 148.

masrafları da dahil edilmiştir.[657] Ayrıca kültürel ihtiyaçlar ve sosyal güvenlik harcamaları da nafakaya dahildir.[658] Boşanma sürecinde boşanma kararı kesinleşinceye kadar çocuğa verilen nafaka, "tedbir", boşanma kararı kesinleştikten sonra çocuk için verilen nafakanın adı ise "iştirak" nafakasıdır.[659] İştirak nafakası çocuk 18 yaşına gelene kadar ödenmeye devam eder. Fakat çocuk erginlikten önce bir iş veya meslek sebebiyle kendi geçimini temin edebilecek güce erişirse, iştirak nafakası kesilebilmektedir.

Yoksulluk nafakasında, TMK m.175/1 maddesine göre, "Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir." 12.05.1988 yılında yürürlüğe giren 3444 sayılı yasayla yapılan değişiklikle yoksulluk nafakası süresiz olarak istenebilir kuralı getirilmiştir. Ayrıca Türk Medeni Kanunu'nda İslam Hukuku'nda olmayan bir şekilde nafaka alacaklısının kadın veya erkek olması arasında bir fark gözetilmemektedir.[660]

Nafaka kavramı, beslenme, geçindirme, sarf etme gibi anlamlara gelen infak kelimesinden türemiştir.[661] İhtiyaçlı olan eşlerin birbirlerine, altsoyun üstsoya, üstsoyun altsoya, kardeşlerin birbirlerine bakım sorumluluğudur.[662] Bu sorumluluk, hukuksal bir zorunluluğa dönüşmediği sürece bireyin insafıyla yürütülecek bir durum değildir. Bu sebeple ihtiyaçlı halde olan kimseye hayatını ve zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması için sağlanan maddi yardımın hukuksal bir sorumluluk olarak düzenlenmesi gerekli olmuştur. Sağlanan bu parasal yardıma nafaka denilmektedir.[663]

Ailede karı kocanın karşılıklı olarak ve çocuklarına yönelik bakım ve onları geçindirme sorumluluğundan beslenen nafakaya "bakım nafakası" adı

---

[657] 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu 151,152 164, 187, 261 ve 304 maddelerine bkz.

[658] Mustafa Dural v.d., **a.g.e.,** 2013, s.160.

[659] İzzet Doğan, "Türk Medeni Kanununun Düzenlemelerine Göre Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası**", Public and Private International Law Bulletin,** 35(1): 59-95, s.9.

[660] Avukat Serpil Çınar, https://www.cinar.av.tr/bosanma-davasinda-nafaka, Erişim Tarihi: 02.04.2023.

[661] Bilal Köseoğlu, **Aile Mahkemelerinin İşleyişi**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2005, s. 131.

[662] Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Seçkin Kitabevi, Ankara 1985, s. 533.

[663] Turgut Akıntürk, **Aile Hukuku**, Beta Yayınevi, C. II., İstanbul, Ocak 2014, s. 302.

verilmektedir.[664] Eşler birbirlerine, anne babalar çocuklarına bakmakla yükümlüdür. Bu yükümlülük yerine getirilmezse, nafaka ödeme zorunluluğu ortaya çıkar.[665]

Eşlerin birbirine karşı sorumlu olduğu nafaka türleri tedbir ve yoksulluk nafakası iken, ebeveynin çocuklarına karşı sorumlu olduğu nafaka türü iştirak nafakasıdır. Tedbir nafakası, Türk Medeni Kanunu gereğince eşlerden birinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi, eşlerden birinin haklı nedenlerle ayrı yaşaması gibi nedenlerle evlilik birliği içerisinde ödenmesine hükmedilebilen ayrıca boşanma davalarında yargılama süresi devam ederken ödenmesine hükmedilen nafaka çeşididir.[666]

Yoksulluk nafakası ise, evlilik içerisinde devam eden karı kocanın karşılıklı olarak birbirlerine yardımcı ve destek olması şeklindeki sorumluluğun boşandıktan sonra da sürmesi amacıyla kanun koyucunun sosyal ve ahlaki gerekçelerle belirlediği nafaka yükümlülüğüdür.[667] Yoksulluk nafakasının geçerli olabilmesi, talep edilmesine[668], talebin boşanmada daha az kusurlu ya da kusursuz taraftan gerçekleşmesine[669], nafaka isteyenin boşanma sebebiyle yoksulluğa düşecek olmasına[670], bağlıdır.

İştirak nafakası ise, anne ve babanın velayet hakkına değil, soy bağına bağlı olarak gerçekleşen bir nafaka yükümlülüğüdür ki, evlilik esnasında devam ettiği gibi, boşanma ve ayrılık durumunda da devam eder.[671] Çocuğun velayeti kendinde olmasa da çocuğun bakım ve eğitim gelirlerine ebeveyn gücü oranında katılmak zorundadır (TMK m. 182 f. 3). İşte velayet hakkına sahip olmayan ebeveynin, velayet hakkını

---

[664] Gonca Gülfem Bozdağ, **Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Nafaka**, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 31.

[665] Sulhi Tekinay, **Türk Aile Hukuku**, Sulhi Garan Yayınevi, İstanbul 1978, s. 549.

[666] Burak Çitak, **Eşler Arasındaki Nafaka Yükümlülüğü**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2016, s.17.

[667] Turgut Akıntürk, a.g.e., s. 302.

[668] Mehmet Akif Tutumlu, **Evliliğin Butlanı Boşanma, Ayrılık Sebepleri ve Boşanmanın Hukuki Sonuçları,** Adalet Yayınevi, Ankara, 2002, s. 457.

[669] Hüseyin Hatemi ve Burcu Kalkan Oğuztürk, **Aile Hukuku**, 4. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014. s. 131.

[670] Esat Şener, **Esat Uygulama ve Teoride Her Yönü ile Boşanma**, Seçkin Yayınevi, Mayıs 1997, s. 584.

[671] Turgut Akıntürk ve Derya Ateş Kahraman, **Aile Hukuku**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2022, s. 400.

elinde bulunduran ebeveyne çocuğun bakım, eğitim ve korunması amacıyla yapılan giderlere gücü oranında katılmasına iştirak denilmektedir.[672] İştirak nafakası, boşanma kararının kesinleşmesiyle başlar[673], çocuğun ergenlik dönemine kadar[674] sürer.[675]

Boşanmış Kuran Kursu öğreticisi kadınların çocuklarına babaları tarafından nafaka ödenme durumu ise şu şekildedir: Konya grubunda velayeti annede olan (S) 4 çocuğun nafakası baba tarafından ödenmekte iken (K4, K5, K7, K8), (S) 4 çocuğun nafakası ödenmemektedir (K1, K2, K6, K9).

İzmir grubunda ise durum şu şekildedir: (S) 6 katılımcının velayeti annelerindedir. Bir katılımcının (S) 1 çocuklarından biri kendinde, biri babada kalmıştır (İ10). Her iki çocuğun da ihtiyaçlarına yeterince cevap veremeyeceği düşüncesiyle erkek çocuk babaya bırakılmıştır. Bir katılımcı çocukları olmadan boşanmıştır (İ3). İ6'nın çocuk velayeti babadadır. İ7'nin ise çocukları büyük olduğu için velayet meselesi davaya konu olmamıştır. Diğer katılımcıların çocuklarının velayeti annededir. Bu görüşmecilerden sadece İ9, çocuğu için nafaka alırken, geri kalanlara baba tarafından nafaka ödenmemektedir (S) 7, (İ1, İ2, İ3, İ4, İ5, İ8, İ10).

Elde edilen veriler, çocukların boşanma sürecindeki mağduriyetlerini genel anlamda doğrulamaktadır. Çocukların velayeti annede olsa bile nafakaları yeterli miktarda ve düzenli bir şekilde ödenmemektedir. Bu durum çocuklar kadar kadınlar için de önemli bir sorun olmaya devem etmektedir.

2.5.10. Boşanma Sonrası Gündelik Hayat

Boşanma, kadın ve erkeği, boşanma noktasına getiren ve nihayet boşanma kararı aldıran dönem, boşanma iş ve işlemlerini devam ettiği boşanma süreci ve boşanmanın hukuksal olarak sonlanmasının akabinde başlayan boşanma sonrası süreç

---

[672] Ebru Ceylan, "İştirak Nafakasının Belirlenmesiyle İlgili Seçilmiş Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2017, 133: 300-326, s. 301.

[673] Özgecan Sırma, **Yoksulluk ve İştirak Nafakası,** Platon Hukuk, İstanbul, 2020, s. 19.

[674] Mehmet Ayan ve Nurşen Ayan, **Kişiler Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s. 57.

[675] Doğa Ekrem Doğancı,"İştirak Nafakası Hesaplama Metotları: Türk ve İsviçre Hukuku Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Bazı Öneriler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2023, 13(1): 701-817. s. 706.

olmak üzere geniş bir dönemi kapsayan bir yaşam krizi ve psikososyal bir yaşam geçişidir.[676] Boşanan bireyin yaşam standartlarında bazı değişikliklerin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Bu süreçte bireyin gerek ekonomik gerek sosyal açıdan uyum bozucu bazı problemlerle karşılaşması normaldir. Birey, bu süreçte yakın ve uzak çevresiyle yeniden bağ kurma durumuyla karşı karşıyadır. Hayatının beklediğinden farklı bir yöne evrildiğinin farkındalığı ile yeni bir sosyal ağ oluşturma gayreti, bireyde yeni bir kimlik oluşturmayı da beraberinde getirir. Bu aşamada birey, sahip olduğu değerleri yeniden gözden geçirir, kendinin idare edebilme yetisi geliştirir.[677] Çünkü, insan hayatında yaşanan her değişiklik bir uyum sürecini de gerektirmektedir.[678]

Bu çalışmada, kendileriyle görüşülen kadın din görevlilerine, boşanma sonrası süreçte sosyal uyum sağlama durumları, boşanma öncesine kıyasla sosyal faaliyetlerin devamlılığı üzerinden sorulmuştur.

Görüşmecilerden Konya grubunda boşandıktan sonra yapılan sosyal faaliyetlerin, öncesine kıyasla arttığını ifade eden kişi sayısı 9 (S) 9, iken, sadece, K8 (S) 1, azaldığını, toplum tarafından baskılandığını ifade etmiştir. Bu sosyal faaliyetlerin bireyin, sosyalleşmesine, psikolojik olarak rahatlamasına imkân tanıdığı ifade edilmiş, bu sayede kendileri için yeni bir hayat oluşturma isteklerinin arttığı, böylece mutlu oldukları ifade edilmiştir.

Konuyla ilgili olarak K2,

"Boşandıktan sonra Tashih-i Huruf kurslarına katıldım. Kurumsal sınavların hepsine girdim. Hem kendimi oyalamış oldum hem de sonuçta hacca, umreye gitme imkânım oldu." (K2, yaş 46, m.g.s. 9, ilitam, lisans-tarih)

---

[676] H Smith Barnet, "Divorce Stress and Adjustment Model: Locus of control and demographic predictors", **J Divorce**, 1990, 13:93-110, s.100.

[677] CJ Salts, "Divorce Process: Integration of Theory*"*, **J Divorce,** 1979, 2:233-240, s.235.

[678] Nilgün Öngider, **Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir, 2006, s.72.

K4 ise,

"Sosyal, modern yaşamayı çok seven biriyim. Keşke Ankara'da İstanbul'da yaşasaydım. Sanatı ve sosyal faaliyetleri çok seviyorum. Turlara, gezilere katılmak istiyorum. Kadının 90 km. den fazla yalnız başına yolculuk yapamama yasağı olmasa kimse beni durduramazdı." (K4, yaş 41, m.g.s. 10, ilitam) şeklinde cevap vermiştir.

Konuyla ilgili K8, boşanma sonrası sosyal yaşama uyumda toplumun boşanma hakkındaki yerleşik inançlarının önemine dikkat çeken bir açıklamada bulunarak,

"Kişinin kocasını koluna takıp yaptıklarının yanında, boşandıktan sonra yapabildikleri devede kulak kalır." (K8, yaş 33, m.g.s. 11, lisans-ilahiyat) *şeklinde görüş beyan etmiştir.*

İzmir grubunun ise kendilerine yöneltilen bu sorunun cevabı 7 kişi (S) 7, "arttı" olarak cevap verirken (İ1, İ3, İ4, İ6, İ8, İ9, İ10), 3 kişi (S) 3, "azaldı" şeklinde cevap vermiştir (İ2, İ5, İ7). Konuyla ilgili olarak İ1:

"Evliyken a-sosyaldim. Evden kursa, kurstan eve. Şimdi eve girmeye vaktim yok. Emekli de olsam girmeye niyetim yok. Bir Yasin-Mevlüt okumaya gitsem, kocam, sorguya çekerdi hemen: Kaç para aldın, parayı ne yaptın?.." (İ1, yaş 60, m.g.s. 42, ön lisans-ilahiyat)

İ6: "Kocam, çok kıskanç olduğu için, 8 sene beni bütün erkeklerden kaçırdı. Çok özgüvensizdim. Kendimi hiçbir şekilde ifade edemiyordum. Boşanınca NLP ile ilgilenen bir hoca ile tanıştım. Seminerlere katıldım. Hayatım baştan sona değişti. Okulları bitirebilmek için İngilizce Arapça kurslarına katıldım. Çocuğum babasındaydı ve onu alabilmek için çok güçlü bir kadın olmam gerekiyordu. Kocam bana olan tüm öfkesini oğlumdan çıkarıyordu ve bu durum beni çok üzüyordu. Evladım, bana geldiğinde vücudu morluklar içinde olurdu. Tüm bu yaşadıklarım bende büyük bir gayret oluşturdu…" (İ6, yaş 55, m.g.s. 13, ön lisans-ilahiyat)

Boşanma süreci ve sonrası, birey için pek çok değişikliği beraberinde getirir. Kötü giden evlilik ilişkisine boşanarak son veren kadınların bağlarından kurtularak özgürleşeceği durumlar gözlenebildiği gibi, kadın için içine kapanma, bireyselliğin ve

özgürlüğünün kısıtlandığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Yapılan araştırmalarda kadınların boşanma sonrası en çok kendi kendilerini kısıtladıkları tespit edilmiştir (%40). Kendileri dışında ise özgürlüğünü kısıtlayan grupların başında, aileleri (anne, baba, kardeş, akraba), boşandığı eşleri ve toplum gelmektedir.[679] Kadınların kendilerini kısıtlama nedeni ise genellikle korunma ihtiyacı olarak tespit edilmiştir. Özel hayatlarına müdahale ve baskılara karşı korunma duygusuyla sosyal hayatlarına sınırlama getirmektedirler.[680]

İ7: "Yaşadığınız şehir, İzmir bile olsa dulsunuz. Herkesin gözü üzerinizdesiniz. Benim için sosyal faaliyetlerim azaldı diyebilirim. Evliyken daha rahattım…" (İ7, yaş 56, m.g.s. 20, ön lisans-ilahiyat) şeklinde durumunu anlatmıştır.

Tüm bunlara rağmen zamanla boşanmış kadınlarda normalleşme süreci başlayabilmekte, çocuklarıyla birlikte bir hayat sürdürebildiklerinin farkına varabilmektedirler. Bu durum, boşanmış kadınların yeni hayatlarında karşılaşacakları stresi de azaltmaktadır. Çünkü genellikle, ekonomik sıkıntılar ve şiddet gibi sorunlar nedeniyle boşanmış kadınların evlilikten sonraki yaşamları daha huzurlu ve mutlu olmaktadır.[681] Boşanmış kadınlar, genellikle boşanmanın müspet yönü olarak nitelendirdikleri iyi bir hal geliştirerek özgürlük duygusu ile kendine öz güven tecrübesi yaşayabilmektedirler.[682]

2.5.11. Boşanılan Eş ile İlişki Düzeyi

Boşanmış çiftlerin ortak çocuklarının olması, onları ebeveyn olarak çocuksuz çiftlere göre daha farklı davranmaya sevk eder. Zira çocukların hayatında ebeveynin varlığı, diğer tüm bireylerden farklı bir yerde konumlanmıştır ve bunların yeri asla doldurulamaz. Çocuğun, aynı evde, anne babayla birlikte yaşaması, sıcak ve sevgi dolu

---

[679] Tuncay Yılmaz ve Fatma Fidan, "Kadın Açısından Boşanma: Yeni Bir Başlangıç Mı? Ya da Son mu?", **Tabuları Aşmak Temalı II. Uluslararası Kadın Araştırmaları Konferansı**, Kıbrıs, 2006, ss. 56-57.

[680] Tuncay Yılmaz ve Fatma Fidan, **a.g.k.**, ss.56-57.

[681] **Tek Ebeveynli Aileler,** T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) Yayınları, Ankara, 2011, ss. 87-89.

[682] Alison Clarke-Stewart ve Cornelia Brentano, **Divorce: Causes and Consequences**, New Haven and London: Yale University Press, s.105.

bir ortamda büyümesi onun duygusal ve sosyal gelişimi, ruhsal olgunluğu, yaşadığı toplumda sağlıklı bir birey olarak yaşamını devam ettirebilmesi adına oldukça önemlidir. Fakat, sıcak, mutlu ve huzurlu ilişkilerin yerini gergin ve soğuk ilişkiler aldığı zaman evliliğin devam etmesi en çok çocukta büyük problemlere yol açabilmektedir.[683] Problemlerin azaltılabilmesi için ebeveynlerin çocuklarıyla düzenli aralıklarla görüşmesi sağlanmalıdır. Çocukların ebeveynleriyle görüşmesi kadar ebeveynlerini zamana zaman bir arada görmesi de gelişimleri için önemlidir.[684] Fakat, kültürün, toplumsal bakış açısının ve bireysel yaşanmışlıkların sonucu olarak boşanma sonrasında bireylerin çoğunluğu birbirleriyle görüşmek istememektedir. Yapılan bir araştırmada Türkiye'de boşananların %55,7'si, boşandığı eşiyle hiçbir şekilde görüşmemektedir. Bu araştırma sonucuna göre, gerektiğinde görüşürüm diyenlerin oranı %40,5'i, devamlı görüşüyorum diyenlerin ise oranı %3,8 olarak tespit edilmiştir.[685]

Bu araştırmada kendileriyle görüşülen katılımcıların Konya grubunda sadece 2 kişi (S) 2, (K6, K8) boşanma sonrası eşle görüşülmesinde herhangi bir sakınca görmemektedir. Özellikle çocukları ilgilendiren durumlarda, çocukların özel gün veya düğünlerinde boşandıkları eşle görüşebileceklerini, bu durumun kendilerinde herhangi bir sıkıntıya sebep olmayacağını ifade etmişlerdir. Kalan 8 görüşmeci ise (S) 8, hiçbir şekilde boşandıkları eşleriyle görüşmek istememektedirler. Sorulan soruya cevap olarak şu gibi cevaplar verilmiştir: K4,

"Eski kaynanam oğlumla haber göndermiş, 'artık onlar birbirlerine haram oldular, mesaj yazmasın, aramasın annen' diye. Kızımın ergenlik zamanları problemli olduğu için ben de hep oğlumla babalarına haber gönderdim. Çocuğum postacı oldu. Bütün sorunlar önce ona çarptı. O da nefret etti bu durumdan. Biz ne kadar ayrılmış olsak da ortak çocuklarımız var nihayetinde. Görüşülse olur ama çocuklarımız bile

---

683 Ceyhan Çelikoğlu, **Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi**),** Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1997, s. 1.

684 Aba psikoloji, Boşanmış Ailede Çocuk Olmak, https://abapsikoloji.com/bosanmis-ailede-cocuk-olmak/, Erişim: 26.04.2023.

685 Fatma Arpaccı ve Şadan Tokyürek, "Boşanmış Bireylerin Yeniden Evlilik Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi", **Akademik Bakış Dergisi**, 2012, 31:1-15, s.8.

istemiyorlar bizim bir araya gelmemizi. Kavga ederiz diye korkuyorlar…" (K4, yaş 41, m.g.s. 10, ilitam) sözleriyle durumunu anlatırken yanlış dini bilgilerin taassuba dönüşmesinin ikili iletişimin önünde önemli bir engel olduğunu ifade etmiştir. Bu tür evliliklerde güvenilir tek iletişim aracı genellikle çocuklar olmakta, bu durum çocuklarda istenmeyen durumların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

K8'in verdiği cevapta gerçekleşen ikinci evliliklerde yeni eşin, eski eşle görüşmeye izin vermediği ya da engellediği durumlara dikkat çekmiştir: *"Ben görüşürüm, benim için hiç problem olmaz. Hele ki düğün dernek gibi önemli olaylarda. Ama şimdi evlendim yeniden. Eşimle sorun olsun istemem. Yeni eşim gitmemi istemezse de geri dururum, gitmem…"* (K8, yaş 33, m.g.s. 11, lisans-ilahiyat)

İzmir grubunda ise 4 kişi (S)4, (İ1, İ2, İ7, İ9) görüştüğünü, görüşülebileceğini ifade ederken, 6 kişi (S) 6, (İ3, İ4, İ5, İ6, İ8, İ10) de görüşmediğini söylemiştir. Konuyla ilgili olarak en keskin İ 10'dan gelmiştir: *"Allah ahirette bile karşıma çıkarmasın…"*

Boşanma sürecinde yaşanan krizin yoğunluğu, bireyin boşamaya yüklediği anlamla ve bireyin krizlerle başa çıkma kaynak ve yeteneklerine göre değişebilmektedir. Bu zor süreç genellikle zamanla, eşlerin özgür bir şekilde yeni yaşamlarını kurmaları ve uyumlu bir kimlik içselleştirmesi ile sona ermektedir.[686]

İ7: ise görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir*: "Oğlumun kız istemesinde görüştük. Beni görünce çocuklar gibi ağladı. Öyle önemli toplantılarda görüşürüm, benim için sıkıntı değil. Ama çocuklar bizi mümkün olduğunca bir araya getirmemeye çalışıyor, çok çabalıyorlar…"* (İ7, yaş 56, m.g.s. 20, ön lisans-ilahiyat)

Anne babanın ayrılma ya da boşanmalarını tam olarak algılayamasalar da boşanma sürecinde aynı evde yaşayan çocuklar, ebeveynleri arasındaki uyumsuzluğu, gerginliği, huzursuzluğu çok iyi hissedebilmektedirler. Hele ki yüksek sesle kavgaların ve fiziksel şiddetin çok olduğu evlerde büyüyen çocuklar, ebeveynleri boşanmış olsa

---

[686] Bülent Şen, **Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)**,** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 32-33.

bile onların bir araya gelmesini istememektedirler. Yapılan araştırmalarda, boşanmanın gerçekleştiği tarihten 20 yıl sonra yapılan çalışmalarda ebeveynlik aile sisteminin yeni kurulacak aile ilişkilerinin kalitesini etkilemeye devam ettiği bildirilmiştir.[687]

2.5.12. Değişen Evlilik, Aile ve Boşanma Söylemleri

Kadın din görevlilerini boşanma sonrası duygu durumları değişiklik göstermektedir. Kendini, boşanma öncesine kıyasla çok daha enerjik hissettiğini ifade edip, normal hayatına döndüğünü, omuzlarından büyük bir yükün kalktığını söyleyen de boşanma sonrasında daha yorgun, daha yenik ve üzgün hissettiğini söyleyen de bulunmaktadır.

Görüşme yapılan din görevlilerinin, genellikle kendilerini dindar olarak tanımlamaları ve din hizmetleri kadrosunda görev almaları sebebiyle çevrelerindeki kişilere boşanma hakkında yapacakları telkinler birbirine benzemektedir. Yaşamış oldukları boşanma durumunun özel bir örnek olduğu, evlilikte asıl onanın, ilişkiyi devam ettirmek olduğu ifade edilmektedir. Bu din görevlileri, öğrenci ve yakın arkadaş gruplarından boşanmak isteyen kişilere hemen boşanma kararı almamaları yönünde telkinde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle evlenme sonrası kurduğu hayattan memnun olan ve boşanma sonrası süreci daha az zararla geçiren kadın din görevlilerinin ise diğerlerine kıyasla boşanma söylem ve telkinlerinde bulunabildikleri gözlenmiştir.

Boşanma sonrası, öncesine göre bazı söylemlerin değişmesi normal karşılanabilir. Tecrübe edilen ve/veya acısı yaşanan durumlar ifadelere de yansıyabilmektedir. Araştırma gruplarında hem Konya hem İzmir için oranlar aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kadınlarla yapılan mülakatta Konya grubundan 2 kişi (S) 2, (K5 ve K8) boşanma sonrasında, öncesine kıyasla "boşanma" konusundaki söylemlerinin gerek arkadaş, akraba grupları gerekse öğrencilerine karşı değiştiğini

---

[687] Constance R. Ahrons, "Family Ties After Divorce: Long- Term Implications for Children", **Family Process,** 2007, 46(1), 53-65, s.60.

ifade ederken, diğerleri, böyle bir söylem değişikliğinde bulunmadıklarını ifade etmiştir. *K3:*

"Ben her ne kadar boşanmış bir kadın olsam da kimsenin ortada ciddi bir sorun yokken boşanmasını istemem. Evlilik normal olandır ve kutsaldır. Ama bazen eşler anlaşamayabilir ve ilişkideki sorunlar çözümsüz kalabilir. Bu durumda elbette ki boşanılabilir." (K3, yaş 42, m.g.s. 19, lisans-ilahiyat) derken, K5 ve K8, değişen inançlarının söylemlerine de yansıdığını ifade etmişlerdir.

K5: "Benim boşanmadan önceki düşüncelerimle boşanma sonrası yaşadığım tecrübeyle boşanma hakkındaki düşüncelerim değişti. Bu da söylemlerime yansıyor elbette. Eski ben değilim artık. Kader ve tevekkül inancım değişti her şeyden önce. Şu an 'takdir' anlamındaki pek çok şeye boyun eğiyorum. Çok sorgulamıyorum, mücadeleye girmiyorum. Eskiden ben dünyanın bir matematiği var diye düşünüyordum: Bir şeyi istersin, onun için çabalarsın ve elde edersin. Sağlıklı beslenirsen hastalanmazsın gibi. İnsan iradesine daha fazla pay ayırıyordum. Ama şu an tamamen Allah'ın iradesinin hâkim olduğu düşüncesindeyim. Her şey Allah'ın elinde. Ve Allah, insanı sadece malla mülkle değil bazen bir duyguyla da aziz veya zelil edebiliyormuş. İnsan etkisinde olduğu duygularla hiç istemediği hallere düşebiliyormuş. Ben sevgimle, kocama olan tutkumla o kadar zelil bir hale düştüm ki…belimi doğrultamadım. Bildiğin burnum sürtüldü…" (K5, yaş 32, m.g.s., 4, lisans-ilahiyat)

K8: "Şimdi kaderciyim. İki lafımdan biri nasip. Eskiden böyle değildim. Fikir, zikir meselesi. Aile elbette çok önemli. Bu kurumu korumamız kaybetmememiz lazım. Kocanın olması gücünü artıran bir şey. Önceki Fetöcüydü, şimdiki de Menzilci, aman olsun, ben evliliğe aşık bir kadınım. Öğrencilerime boşanmama telkininde bulunurum sürekli. Ev kadınına 'boşan' denir mi hiç! Ekonomik gücü yoksa sokaklara düşer, mahv olur. Türkiye'de boşanmak çok zor. Hoş, ekonomik gücün olsa da zor…" (K8, yaş 33, m.g.s. 11, lisans-ilahiyat)

İzmir grubunun konuyla ilgili ifadeleri ise şu şekildedir: 2 kişi (S) 2, (İ1, İ2) boşandıktan sonra boşanma söylemlerinin değiştiğini ifade ederken, kalan 8 kişi (S) 8, söylemlerinde herhangi bir değişiklik olmadığını söylemişlerdir. Soruya cevaben İ1:

"25 senemi heba ettim. Neymiş evlilik kutsalmış. Tamam evlilik kutsal da kişiler kutsak değil. O olmuyorsa başkasıyla evlenirsin. Neden zorluyorsun bu kadar. İbadetten bile zevk alamıyorsun. Hep sıkıntı, hep stres. Annelere, kayınvalidelere çok nasihat ettim. Keşke ben daha önce boşansaydım, dedim, cesaretim, desteğim olsaydı. Boşanma Türk toplumunda çok büyük bir tabu maalesef..." (İ1, yaş 60, m.g.s. 42, ön lisans-ilahiyat) ifadeleriyle toplumda yerleşik tabulara karşı bir duruş sergilerken,

İ2: "Ben önceden çok modern bakardım olaylara, evliliğe de. Felsefe okumamla da ilgili bir şey belki. Bilemiyorum. Sorun varsa ilişkilerde bitirilmeli derdim. Şiddet, aldatma vs, kesinlikle bitmeli evlilik. Ama şu an öyle düşünmüyorum. İnsan, evliliği ve yuvası için, çocukları için mücadele etmeli, bitirmemeli hemen…" (İ2, yaş 32, m.g.s. 3, dikab, lisans-felsefe) sözleriyle evliliği bitirmekte aceleci davrandığını, pratikte evlilik ilişkisini yürütebilmenin teorideki okumalara çok benzemediğini ifade etmiştir.

2.5.13. Boşanma Halinden Pişmanlık Duyup Duymama Durumu

Psikolojik yaşantımızın en önemli işlevi duygulardır. Duygu, çeşitli durum ve olaylarda gösterdiğimiz içsel tepkidir. Günlük hayatta olumlu veya olumsuz, güçlü veya zayıf hissedilen pek çok duygu hali yaşanmaktadır. Her insan yaşadıkları sebebiyle, hayatının belli dönemlerinde pişmanlık duygusu da yaşayabilmektedir. Boşanma, ölüm, iflas gibi kayıpların bulunduğu olaylarda da birey doğal bir yas sürecine girmektedir. Bu yas süreci, kişiye kaybettiklerini ve bunlarla birlikte yaşadığı duyguları kabullenmeyi, içinde bulunduğu durumla başa çıkmayı öğretir. Yas süreciyle kişi, gerçekte mezara gömdüğü veya boşadığı kişiyi, psikolojik olarak da mezara gömer.[688] Lazarus ve Folkman'a göre, herhangi bir sorunla karşılaşan insanın önünde tercih edeceği iki yol bulunmaktadır. Ya, kendisinde stres oluşturan sorunu

[688] Ayten Zara, **Kayıplar, Yas Tepkileri ve Yas Süreci**, İmge Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 74.

değiştirecek (problem odaklı başa çıkma), ya da problemin oluşturduğu duygu durumunu değiştirecektir (duygu odaklı başa çıkma).[689] Birey, duygulara takılır kalır ve olumlu davranışlar geliştirmezse, hayatındaki olumsuz durumların etkisi de aratarak devam edecektir. Suçluluk ve pişmanlık duygularının din ile bağlantı kurularak karşılığının aranması ise, kişiyi "günahkâr" olma durumuyla karşı karşıya getirir.

Bu araştırmada kendileriyle görüşülen Kuran Kursu öğreticilerinden Konya grubunda olan 10 kişinin tamamı (S) 10, boşanma kararından menün olduğunu ve asla pişman olmadığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak, K1:

"Neden ben bu kadar çekmişim diye pişman oldum. Problemli bir hayatın içindeyken kafanız uyuşuk oluyor. Keşke akl-ı selim biriyle paylaşsaydım sorunlarımı. Kendim çözmekte yetersiz kaldım pek çok sorunu. Tek başına taşındığında çok ağır bir yük ailedeki huzursuzluk. Evliyken bir gün bir arkadaşım hiç unutmam şöyle demişti: 'Evin rutubet kokuyor farkında değilsin. Kötü kokuya alışmışsın.' Evet evim rutubet kokuyordu ama asıl, evliliğim rutubet kokuyordu, kokuşmuş bir ilişkiydi bizimki…" (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise-hafız)

K5: *"Hayır, hiç pişman olmadım. Boşanmak tamamen psikolojik bir mesele. Benim için zor olan boşanmak değildi, evli kalmaya çalışmaktı. Boşanma sonrası süreçte bir sorun ağır geldiğinde zaman zaman 'kalsaydım, sabretseydim, tahammül etseydim…' dediğim oldu evet ama sorunlarımız çözümsüzdü bizim evliliğimizin. Sonra teslim olmayı öğrendim. Yaşanması gerekiyormuş, yaşadım dedim, geçmişi sahiplendim. Evet severek evlendim, o zaman evlenmeyi istedim, yürütmeye de gayret ettim, ama olmadı…"* (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans-ilahiyat-hafız)

K6: *"Gurbete gelin gitmeseydim, daha önce boşanırdın kesinlikle, bu kadar da sürmezdi. Asla pişman değilim."* (K6, yaş 48, m.g.s. 14, ilitam)

---

[689] Ahmet Canan Karakaş ve Mustafa Koç, "Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,** 2014, 3(3): 610-631, s.620.

İzmir grubunda ise boşandığına pişman olan 2 kişi olduğu(S) 2, (İ4, İ9) tespit edilmiştir. Diğerleri, boşanma kararından ve eyleminden asla pişman olmadıklarını ifade etmişlerdir. İ4:

"Zaman zaman pişman oluyorum evet. Bir kadın kocasını sevmiyorsa, kıskanmıyorsa, aldatılmayı hazmedebiliyorsa boşanmasın." (İ4, yaş 44, m.g.s. 16, lisans-ilahiyat) derken,

İ5: "Avukatım demişti ki: 'Boşanma davalarında kazanan olmaz, illaki kaybedersin.' Sorunlarım var evet oldu ve olacak bunu biliyorum. Ama boşandığım için pişman değilim." (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans-ilahiyat*)*

İ9: "Ben boşanmak istemiyordum aslında. Kimseye de tavsiye etmem çok zor bir süreç. Ama evliyken de hep bir tartışma, hep bir gerginlik…Boşanmayı tercih ettim ama şimdi de doğalgaz, su, elektrik faturaları, yeme-içme hepsi sana bakıyor. Hem kadın hem erkek yükü omuzunda. Bunun için bence en son karar olmalı boşanma. Bir tutar dalı varsa sürdürülmeli…" (İ9, yaş 38, m.g.s. 12, ön lisans-ilahiyat)

Boşanma sonrası pişmanlık durumu dile getirilirken, bir kişi (İ4), eşinden severek boşandığı için pişman olduğunu söylemiş, diğer bir kişi de (İ9) ekonomik zorlukların kendisini yorması sebebiyle pişmanlığını dile getirmiştir. Bu iki görüşmeci dışındaki tüm katılımcılar boşanmış olmaktan dolayı herhangi bir pişmanlık yaşamamaktadırlar. Bu durum, katılımcılar özelinde boşanmanın haklı meşru gerekçelerle gerçekleştirildiğinin de bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2.5.14. Yeniden Evlenme Konusunda Düşünceler

Tarihsel süreç içerisinde belli özelliklerini korumaya devam eden aile kurumu bazı özelliklerde de değişime uğramıştır. Özellikle geleneksel toplumdan modern topluma geçişle birlikte evlilikler epeyce farklılaşmıştır. Aile içi ilişkiler, ailede üstlenilen roller çeşitli etkenlerle değişmeye başlamış, aile içi rol ve statüler yeniden şekillenmiştir.

Geçmiş dönemlerde evlilikten beklenenlerle bugünkü beklentiler oldukça değişmiştir. Öncelikle, evlilik din ve toplum için gerekli bir kurum gibi algılanırken,

bugün modernitenin etkisiyle kişilerin karşılıklı haklar alma birtakım menfaatler elde etme fikrine kadar uzanan yeni bir sürece evrilmiştir.[690] Bu evrilme, birey için evliliklerin ömür boyu sürme düşüncesini de değiştirmiş, bazı evlilikler de daha kısa süreli birlikteliklere dönüşmüştür. Evlilikle ilgili düşünce ve evlilik kurumuna yüklenen anlam değişimi sonucunda Köşer, Akçapar ve Egbatan'a göre hem boşanma oranlarında artış yaşanmış hem de yeniden evlenme oranları yükselmiştir.[691] Yeniden evlenmek kavramsal olarak, Demirci[692]'ye göre, boşandıktan sonra hukuksal bir yönelimle tarafların bir araya gelmesidir.

Evlenmenin herhangi bir sebepten sonlanması ile kadın ve erkek yeniden bekar olarak adlandırılmaktadır. Bazı bireyle yaşamlarına bekar olarak devam ederken, bazıları yeniden evlenmeyi düşünebilmektedirler. Bu düşüncenin oluşmasında çocukların durumu da karar verme aşamasında belirleyici olabilmektedir. Tüm bu yaşanılanlar da bireyde farklı psikolojik deneyimleri ortaya çıkarabilmektedir[693]: Çocuklu ailelerdeki yeni ebeveynlerin nasıl isimlendirileceği, yeni ebeveynle ilişkiler, iletişim, biyolojik ebeveyn boşluğu, yeni kurulan ailede çiftler arası cinsel uyum, yeni evlilikte ekonomik yükümlülükler, devam eden ebeveyn çatışmaları vs.

Çeşitli sosyal ve psikolojik sorunlar yaşama ihtimali yüksek olan boşanmış kadınların, yeniden bir evlilik kurmaya bakışlarında kişiden kişiye farklılıklar olabilmektedir. Bazıları, geri çekilme ve yeni bir ilişkiden uzak durmayı tercih ederken, bazıları da sürecin zararlarından kurtulabilmek ve kendine yeni bir hayat kurup yeni başlangıçlar yapmak için evlenmeyi tercih edebilmektedirler. Bu duruma etki eden sebepler arasında kadın ve erkeğin eğitim seviyesi ve ekonomik imkanları,

---

[690] Mansur Bekmuradov, **Özbek Ailelerinde Tutum Özellikleri, Günümüzde Aile**, (Edit: Ö. Çaha), Uluslararası Aile Sempozyumu, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s.96.

[691] Şebnem Köşer Akçapar ve Mine Egbatan, **Aile, Boşanma ve Yeniden Evlilikler Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış: Sorunlar ve Tavsiyeler,** Koç Üniversitesi, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KOÇ-KAM) Yayını, 2020, s.77.

[692] Mehmet Serkan Demirci, **Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeniden Evlenmeler: Kadın ve Erkekler Gözünden Niteliksel Bir İnceleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

[693]Alpaslan Çobanoğlu ve Serhat Tek, "Türkiye'de yeniden evlenme olgusu: cinsiyet ve psikososyal değişkenler bağlamında bir değerlendirme". **OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,** 2021, 18(44): 8092-8118. DOI: 10.26466/opus.935681, s.17.

kadınların evin dışında çalışmaları, ilk evlenme yaşı, boşanma yaşı, çocukların varlığı gibi faktörler etkili olabilmektedir.[694]

Hem kadın hem de erkeklerde yeniden evlenme hızının 2001-2019 yılları arasında %44 arttığı belirlenmiştir.[695] Sonuçlar Türkiye özelinde yeniden evlenmelere yönelik sosyal baskıların azaldığını, bunun yanında evlilik kararlarında bireysel tercihlerin öncelendiğini de ortaya koymaktadır.

Konuyla ilgili halkın bakış açısını yansıtan araştırmalar, Türkiye'de halkın, boşanmış kadın ve erkeğin yeniden evlenme ihtimali üzerine düşüncesinin %61,4 olduğunu ortaya koymaktadır. Sadece boşanmış erkeğin evlenebilme şansı olduğunu söyleyen ise %31,6'lık bir orandır.[696] Bir başka sonuç ise, yoksul boşanmış kadınların %93, 8 gibi tamamına yakın oranının yeni bir evlilik yapmakta zorlandıklarını ortaya koymaktadır.[697] Bu araştırmada büyük çoğunluk, kişilerin diledikleriyle evlenebilecekleri görüşündedir (%77,4). %16,8 oranında bir grup, boşanmış kişilerin yine kendileri gibi dul ve boşanmış kişilerle evlenebileceğini savunmaktadır. Bu dağılım halkın gözünde boşanmış kişilerin evlilerden çoğunlukla farklı görmediklerinin yansıması olarak kabul edilebilir.

Bu araştırmada konuyla ilgili olarak sorulan sorulara görüşmecilerin cevapları şöyle olmuştur: Konya grubundaki kadınların 9 tanesi (S) 9, yeniden evlenme fikrine sıcak baktıklarını, K5 ve K8 de ikici evliliklerini yaptıklarını ifade ettiler. Fakat yapılan bu ikinci evliliklerin mantık evliliği olduğu, birincide tahammül edilen hiçbir şeye tahammül gösterilmeyeceği de özellikle belirtilmiştir. Evlenmeye olumlu baktığını ifade eden K1:

"Evet isterim. Ben çok evciyimdir. Evi, misafiri çok severim. Tam Konya gelini havasındayım. Boşandığımda en çok üzüldüğüm şey evimin dağılması olmuştu.

---

694 İlknur Yüksel Kaptanoğlu vd., "Kadınların Evlilik Döngüsü: Evliliğin Sonlanması ve Yeniden Evlenme", **Kadın/Women**, 2000, 13(1):63-96, s.70.

695 İstatistik Veri Portalı, **TÜİK**, https://data.tuik.gov.tr/, Erişim: 25.03.2023.

696 Çiğdem Arıkan, **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması,** Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.191.

697 Çiğdem Arıkan, **Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Şafak Matbaası, Ankara, 1992, s. 179.

Çeyizlerim, eşyalarım…Annemgile küs geldiğim süreçte kaynanam atmış onları. Şimdi şimdi fark ediyorum: Aslında ben eşimle değil, evlilikle evliymişim…" (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise-hafız)

Yeniden evlenmeyi düşünmeyen K6, konuyla ilgili olarak,

"Millet, ilk evlendiğine pişman. Ne yapıyım evlenip? Evim var, maaşım var. Bu yaştan sonra elin adamının kahrını çekemem" (K6, yaş 48, m.g.s. 14, İlitam) sözleriyle tepkisini ifade etmiştir.

İzmir grubunda ise durum şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: 5 kişi (S) 5, (İ1, İ4, İ6, İ7, İ10) evlenmeyi düşünmezken, diğerleri, (S) 5, (İ2, İ3, İ5, İ8, İ9) yeniden evlenme fikrine sıcak bakmaktadır. İ3 ve İ5 ayrıca boşandıktan sora yeniden evlenmiş, İ5 bu evlilikten de boşanmıştır.

İ1*: "15 sene oldu ayrılalı. 3 tane delikanlı çocuğum var. Belirli bir saygınlığım var. Mesleğimde faalim. Evde yemek derdim yok, temizliği problem yapan yok. Kesinlikle evlenmek isteme. Yüzüğümü de bu sebepten çıkartmadım parmağımdan. Kapılarım bu konuda kapalı."* (İ1, yaş 60, m.g.s. 42, ön lisans-ilahiyat) *sözleriyle evliliğe olan mesafesini dile getirirken,*

İ9. *"Ben evlenmek isterim yeniden. Erkek çocuklar için özellikle baba rolü çok önemli. Çocuklar varsa yüz kere daha düşünülmeli boşanma fikri. Çocuklarım her gün bana bu soruyu soruyorlar: 'Biz babamızı istiyoruz. Neden gelmiyor?"* (İ9, yaş 38, m.g.s. 12, ön lisans-ilahiyat) sözleriyle evlenme düşüncesinin gündeminde olduğunu ifade etmiştir.

Bu araştırmada yeniden evlenmek, yeniden farklı sorumluluklar almak ve özgürlük kısıtlaması olarak ifadelerde yer bulmuştur. Bu düşünceler, özellikle ileri yaşa sahip katılımcıları yeniden evlenme fikrinden uzaklaştırmaktadır. Fakat, gerek kendileri ve gerekse çocuklarının psikolojik sağlığı için evlilik fikrinin sıcak bakılan bir durum olma özelliğini koruduğu tespit edilmiştir.

2.5.15. Çocukların Annelerinin Yeniden Evlenmesi Konusundaki Düşünceleri

Genel olarak okul öncesi dönemde çocuklar, ana-babalarının boşandıklarını tam olarak kavrayamamaktadırlar. Bazı çocuklar, yaşanan ayrılığın kendileri sebebiyle olduğu düşüncesine kapılabilmektedirler.[698] Ayrıca bu yaşlarda anne-aba ayrılığı yaşayan çocuklarda ömür boyu terkedilme, yalnız kalma korkusu gelişebilmektedir. Çocuklar böyle durumlarda altını ıslatma, parmak emme, hiperaktivite, saldırganlık gibi duygu durum bozuklukları gösterebilmektedir.[699] Yapılan geniş kapsamlı çalışmalarda boşanmanın çocukların benlik tasarımı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğuna işaret etmektedir.[700]

7-11 yaş grubunda boşanma biraz daha farklı karşılanabilmektedir. Bu çocuklar daha çok babayla birlikte olmadığı için üzüntü duyma, boşanma sebebiyle anne babayı suçlama, söz dinlememe, okul derslerinde başarısızlık, anne babasıyla beraber yaşayana arkadaşlarını kıskanma, içe kapanma vs. durumlarıyla tepkilerini ortaya koymaktadırlar.[701] Bu yaş devresindeki çocuklar boşanma durumunu biraz daha iyi kavrayabilmektedir. Anne babayı suçlayıcı tavırların da anne ya da babanın çocuğun günlük hayatından çıkması karşılığında çocuğun hissettiği kaybetme duygusuna karşılık geliştirdiği bir savunma mekanizması olabileceği ifade edilmektedir.[702] Bu yaş grupları okul ve oyun çevresinden arkadaşlarla daha fazla zaman geçirdiğinden evdeki problemli ortamdan daha küçük yaştaki çocuklara oranla daha az etkilenebilmektedirler. Yine de dikkat dağınıklığı, okul ders notlarında önemli

---

[698] Kathleen A. Camara, **Family Adaptation to Divorce. Support of Families**. Yogman, M.W., T.B. (ed.). Harvard University Press, Brazelton, 1986, ss: 175-192, s.184.

[699] Joan Berlın Kelly ve Immanuel Wallerstein, **Surviving the Breakup: How Children and Parents Cope With Divorce**. NY: Basic Books, Inc. Publishers, 1980, ss.65-70.

[700] Gönül Erkan, "Boşanmanın Çocukların Benlik Tasarımı Düzeyine Etkisi*"*, **H.Ü. SHYO Dergisi**, 7, 1986, 1-3. 1-6.

[701] Joan Berlın Kelly ve Immanuel Wallerstein, "Children of Divorce: Preliminary Report of a Ten Year Follow-up of Young Children". American, **Journal of Orthopsychiatry**, 1984, 54 (3): 444-458, s.102.

[702] Kathleen A. Camara, **a.g.e**., s.185.

bir düşüşe neden olabilmektedir.[703] Wallerstein, boşanma durumuna erkek çocukların kız çocuklara oranla daha tepkisel davrandığını, özelde yaşadığı duygularını gizlediğini, normal hayata uyum zorluğu yaşadığını ifade etmektedir. Buna karşılık kız çocuklarının ise daha küçük yaşlarda bastırabildiği duygularını ilerleyen dönemlerde bastırmakta zorlandıklarını tespit etmiştir. Hayatlarında baba rolü eksik kalan kız çocuklarında karşı cinsle ilişki yaşı başladığında yoğun kararsızlık ve güvensizlik duygusu ortaya çıkabilmektedir.

Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik olarak Ankara'da SHÇEK'e bağlı çocuk yuvalarında yapılan araştırmanın birinde, bu yuvalarda kalıp anne babası hayatta olan çocukların %93'ünün anne-babasının bir arada yaşamadığı tespit edilmiştir. Bu grupta anne babası boşanmış olanlar, %48 ile ilk sırada gelmektedir. Çocukların yuvaya verilmesinde anne babanın boşanmış olması önemli bir nedendir.[704]

Türkiye'de yapılan araştırmalarda korunmaya muhtaç gençlerle hükümlü gençlerin aileleriyle yaşadıkları önemli problemleri olduğu tespit edilmiştir. Bu problemler arasında aile içi çatışma ve boşanma da yer almaktadır.[705] Bir başka araştırmaya göre[706] çocuklarını ihmal ve istismar eden ebeveynlerin evliliklerinde geçimsizlik veya boşanma gibi durumlar bulunmaktadır. Yine bir araştırmada çocukların babalarıyla görüşmelerinin ardından daha %42,9'unun daha çok huzursuzluk çıkardığı tespit edilmiştir.[707]

Tüm bu olumsuz durumlara rağmen kötü giden evliklere çocuk için devam etmek de çocuk ruh sağlığı için zararlı olabilmektedir. Boşanmaların asıl nedeni, tarafların, şahsi psiko sosyal uyumsuzluklarıdır. Çocuklar varsa sorunlar görmezden

---

[703] Joan Berlın Kelly ve Immanuel Wallerstein, "Children of Divorce: Preliminary Report of a Ten Year Follow-up of Young Children". American, **Journal of Orthopsychiatry**, 1984, 54 (3): 444-458, s. 450.

[704] Gönül Erkan, **Korunmaya Muhtaç Çocuklar: Çocuk Yuvalarında Bir Araştırma**, Volkan Matbaacılık, Ankara, 1995, s. 83.

[705] İbrahim Cılga, **Korunmaya Muhtaç Gençlerin Sorunları ve Yetiştirme Yurtları,** T.C. Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Gençlik Hizmetleri Daire Başkanlığı, Ankara, 1989, s.77.; Sevda Uluğtekin, **Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma,** Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1991, s.95.

[706] Özcan Kars, **Çocuk istismarı: Nedenleri ve Sonuçları**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1996, s.98.

[707] Çiğdem Arıkan, **a.g.e.**, 1992**,** s. 75.

gelinebilmekte, uyumsuzluklar askıya alınabilmektedir. Fakat sadece çocuklar için katlanılmaya başlanan evlilik ilişkisi bir süre sonra varlığı ile de farklı zararlar oluşturmaktadır. Ev içindeki gergin ve sağlıksız ortam da çocukları elbette olumsuz etkileyebilecektir. Böyle durumlarda eşlerin boşanması, evli kalmalarından daha iyi sonuçlar ortaya çıkarabilir.[708]

Boşandıktan sonra annenin yeniden evlenmesi konusunda çocukların kanaati ile ilgili sorulan soruya Konya örneklem grubundan verilen cevaplar şu şekildedir:

K10 oğluyla görüşemediği için soruya cevapsız kalmıştır. K7, iki çocuğundan kız olanın evlenmesini istediğini, erkek olanın istemediğini ifade etmiştir. Araştırmanın toplam frekansındaki fazlalık bu sebeple gerçekleşmiştir. Geriye kalan tüm katılımcılar, evlilik fikrine çocuklarının da olumlu baktığını ifade etmişlerdir.

İzmir grubunda ise, 6 kişi (S), (İ2, İ4, İ5, İ6, İ7, İ10), çocuklarının bu konuda verecekleri karara karışmayacaklarını, saygı duyacaklarını ifade etmiştir. 3 kişi (S) 3, (İ1, İ8, İ9) babalarıyla yeniden barışmalarını isterken, 1 kişi (S) 1 de, (İ3) yeniden evlendiğini ifade etmiştir. Çocuğu olmadığı için karar verme sürecinin daha kolay olduğunu söylemiştir.

2.5.16. Boşanmak İstediği Halde Boşanamayan Meslektaşların Olup Olmaması

Boşanmak, kadınlar için birçok zorluğu beraberinde getirmektedir. Bu kadınlar, toplumsal ayrımcılık, kötü muamele, damgalama, olumsuz algı gibi tutum ve davranışlara maruz kalabilmektedirler. Dul kadınların işyerlerinde baskılanmaları, imalı söz ve davranışlara maruz kalmaları, özellikle erkek yöneticiler tarafından hoşgörüden uzak çalıştırılmaları, boşanma sonrası ev ararken ya da iş ortamında boşanmış olduğunu saklama gibi pek çok zorlukla karşılaşabilmektedirler. Tüm bunlara ilaveten çocukların olası sorunlarıyla da bu kadınların pek çoğu kendileri baş etmeye çalışmaktadırlar.

---

[708] Kemal Çakmaklı, **Sorunlu Çocuklar. Bizim Dünyamız**, 10, AAK Yayınları, Ankara, 1992, ss: 55-56.

Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda boşanmış kadınlara yönelik bu olumsuzlukların tüm toplumlarda görülebileceğini ortaya koymaktadır. Ülkemizde de benzer durumlar söz konusudur. World Public Opinion adlı kuruluş, 2008 yılında bir anket düzenlemiş ve Türkiye'nin de bulunduğu 17 ülkede 16.103 kişinin katıldığı anket sonuçlarına göre ülkemizde boşanmış kadınlara yönelik olumsuz tutum ve davranışların oransal olarak diğer ülkelere göre oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Türkiye toplumu tarafından ayrımcılığa uğradığını ifade eden kadınların oranı %52'dir. Bu oranı, %21 ile Mısır, %17 ile Filistin, %14 ile İran ve %14 ile Azerbaycan takip etmektedir. Ankete göre, sadece Ukrayna'da yaşayanların %53'ü ile Endonezya'da yaşayanların %54'ü boşanmış kadın olarak ülkelerinde hiçbir baskı ve ayırıcı tutuma maruz kalmadıklarını söylemiştir.[709]

Boşanma öncesinde kadınların endişe duydukları konular incelendiğinde, bunların başında çocuklar meselesinin geldiği bilinmektedir. Diğer endişeler, kalacak yer, aile ve çevre tutumunun ne olacağı düşüncesi, damgalama korkusu, boşanma durumunu ifade etmede zorlanma düşüncesi, erkeklerden görme ihtimali olacağını varsaydığı rahatsızlıklar, çalışmayan kadınlar için çıktığı baba evine geri dönüş, insanlara güven meseleleri sayılabilmektedir.[710] Bu endişelerin bir kısmı hemen hemen tüm kadınlar tarafından yaşanırken, ikamet edilen bölge, kadının sosyo-ekonomik gücü gibi durumlarla bazı kadınlar daha az endişeye sahip olabilmektedir. Fakat, tüm bu güçlere sahip olan kadınlarda da boşanma durumunun bireye yüklemesi muhtemel duygusal durumlar sebebiyle toplumsal yapıdan da kaynaklı bazı baskı unsurları sebebiyle boşanma konusunda çekingen davranabilmektedir.[711]

Medeni kanunda kadın ve erkek hakları eşit olmakla birlikte pratikte toplumsal yapının gereği olarak erkekler gerek ailede gerek de toplumda egemen güç olma pozisyonlarını korumaktadırlar. Bu durumda, kadınlar boşanmayı isteseler de, aile ve

---

[709] Olcay Akgül Sarpkaya, "Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri: Van Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6 (26): 29-50, s.32.

[710] Yücel Can ve Nazlı Buket Aksu, "Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**; 2016, 15(58), 888-902, s. 895.

[711] Sinem Burcu Uğur, "Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma". **Mediterranean Journal of Humanities**, 2014, 4(2): 293-326, s.300.

çevreden gelen baskılar, geleneksel tutumlar, dini kaynakların eksik veya yanlış yorumlanması gibi pek çok baskı durumuyla boşanamamaktadırlar. Hatta, evliliklerinde yaşamış oldukları problemleri yakın çevreleriyle arkadaş ve aileleriyle dahi paylaşmamaktadırlar. İçlerine kapanmakta, yaşadıkları durumu kader olarak bir yük gibi omuzlarında taşımaya devam etmektedirler.[712] İlkkaracan'ın yaptığı bir araştırmada çalışmaya dahil olan her 10 kadından birinin kocası kendisine nasıl davranırsa davransın boşanma düşüncesinde olmayacaklarını ifade ettiğini tespit etmiştir. Kadınlar için boşanmanın imkânsız bir durum gibi algılanmasında, çocukların velayeti, nafaka ya da mal paylaşımı, konularındaki endişeler önemli bir yer almaktadır. Katılımcıların %35,4'ü nafaka elde edeceğini söylerken, %27,3'ü mal paylaşımıyla ilgili olumlu düşündüğünü ifade etmekte ve %26, 9'u da kusurluluğunu ispat ettiği taktirde tazminat alabileceğine inanmaktadır.[713]

Boşanamayan kadınlar ailelerinden yeteri kadar destek görmedikleri zaman duygusal olarak oldukça yıpranmaktadırlar. Bunun yanı sıra boşanmanın hala toplum tarafından hoş karşılanmayan bir durum olarak algılanması, boşanan kadına yönelik bakışın baskılayıcı oluşu, bazı evli kadınların boşanmış kadınları evlilikleri için tehdit olarak görme eğilimleri ve bütün bunların neticesi olarak kadında ortaya çıkması muhtemel başarısızlık duygusu kadınların boşanma kararı almalarını zorlaştıran temel sebepler olarak ifade edilmektedir. Söz konusu kadınların din görevlisi olmaları boşanma kararı almalarını daha da zorlaştırmaktadır. Boşanamayan pek çok kadın, toplumsal hayatta yapabilecekleri şeylerin sınırlı olduğundan hareketle boşandıktan sonra da kendi geleceklerine yönelik karamsar bir bakış açısı geliştirmektedirler. Bu durum onları sorunlara karşı mücadele etmekten uzaklaştırmakta, pasifize etmektedir. Yaşadıkları durum ve boşanma sonrası her iki durumun da sıkıntılarla dolu olduğu düşüncesiyle mutsuz giden evliliklerini sürdürme yönünde tercihlerini kullanabilmekte, kurulu düzenin bozulması fikri bu kadınlarda ağır bir sorumluluk olarak algılanmaktadır. Böylece, aileleri, iş ve topum çevreleri tarafından kabul edilmiş, onaylanmış bir hayatı devam ettireceklerine ve çocuklarının psikolojilerini

---

[712] Pınar İlkkaracan, "Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile" İçinde Bilanço '98 yayın dizisi. **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler,** Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, ss. 173-192.

[713] Pınar İlkkaracan**, a.g.e.,** s.180.

daha iyi koruyacaklarına inanmaktadırlar. Ayrıca eş ve hukuk sistemine duyulan güvensizlik, çekişmeli davaların yıllarca sürmesi, koca tarafından ölüm tehdidi, boşanmamak istememesi, kendisine ve ailesine yönelik şiddet vb. girişimler de boşanma kararı verememeyi oluşturan parametreler arasında yer almaktadır.[714]

Bu araştırmada kendileriyle görüşülen boşanmış din görevlisi kadınlardan Konya grubundan 7 kişi (S) 7, (K1, K3, K4, K5, K6, K7, K9) evet var, cevabı verirken, 3 kişi (S) 3, (K2, K8, K10) konuyla ilgili bir bilgisi olmadığını ifade etmiştir.

İzmir grubunda ise kendileriyle görüşülen kadınların 3'ü (S) 3, (İ1, İ3, İ4) evet boşanmak istediği halde boşanamayan arkadaşlarım var derken, 7 kişi (S) 7, konuya dair bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmiştir.

İ1: *"Var, maalesef. Yıllardır fiziksel olarak ayrı yaşıyorlar ama ayrılmıyorlar. Böyle iyiyim, uğraşamam, diyorlar. 'dul olma' fikri onları rahatsız ediyor. Gelmiyor, görmüyorum işte diyorlar."* (İ1, yaş 60, m.g.s. 42, ön lisans-ilahiyat)

Konuyla ilgili olarak, çekince sebepleri arasında, öncelikle cana yönelik tehdit, çocuklarla tehdit gelmektedir. Kurumsal damgalama ve 'boşanmış olma' düşüncesi de evliliklerinde sıkıntı çeken kadınların boşanmasını engellemektedir.

---

[714] Gizem Çil, **Türkiye'de Boşanamayan ve Boşanan Kadınların Yapabilirliklerinin Boşanma Eylemine Geçiş veya Geçemeyişleri Üzerine Olan Etkisi,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019, s. 224.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

"Aile Yılı" olarak ilan edilen 2025 yılında tamamlanmış olan bu tez çalışması, Konya ve İzmir'de görev yapan boşanmış kadın Kur'an Kursu Öğreticileri üzerine nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik desen ile hazırlanmıştır. Araştırmanın veri toplama tekniği, derinlemesine görüşme olarak belirlenmiştir. Bunun için araştırma evreni olan Konya ve İzmir'de görev yapan kadın Kuran Kursu öğreticilerinden 20 kişilik bir örneklem grubu oluşturulmuştur. Bu 20 kişilik örneklem grubu kartopu yöntemiyle seçilmiştir. Kadın Kuran Kursu öğreticileri için boşanma konusu özel ve mahrem kabul edildiğinden, üzerinde konuşulması ve bilgi alınması oldukça zor olmuştur. Bu sebeple çalışma bazı sınırlılıklara sahiptir. İlk örneklemin tanıdıklar referansıyla belirlenmesinin ardından diğerlerine de katılımcı referansı ve ortak tanıdıklar aracılığı ile ulaşılabilmiştir. Her bir katılımcı ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiş, katılımcıların aile, evlilik ve nihayetinde boşanma tecrübeleri, kendi anlatılarına dayalı olarak değerlendirilmiştir. Veri analizi için ise betimsel analiz yanında içerik analizi ve tematik analizden de istifade edilmiştir.

Toplumsal bir fenomen olarak ele alınan boşanma konusu, terim ve kapsam açısından değerlendirilirken, dünyada ve Türkiye'de boşanma istatistikleri, boşanmanın dini bağlamda değerlendirilmesi ve hukuksal olarak boşanma konuları başlıklar altında ele alınmıştır. Boşanmaların artışında önemli bir etken olarak kabul edilen toplumsal değişme ve modernleşme sürecinin oluşmasında etkili olan unsurlar, bu unsurların evlilik ve aile kurumuna yansımaları ve toplumda ailenin çözülmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni ilişki modelleri de araştırma çerçevesinde incelenen konu başlıklarındandır. Bu anlamda, modern çağda aile kurumunu tehdit eden unsurlar, bireycilik, sekülerizm, anomi, toplumsal cinsiyet eşitliği, feminizm, dijitalizm, mahremiyet algısının dönüşümü, popüler kültür gibi fenomenlerin aracılığıyla ele alınmıştır. Son yüzyılda aile birliğinin çözülmesi ile, aile yapısına alternatif olarak karşımıza çıkan tek ebeveynli aile, nikahsız birliktelikler, eşcinsel evlilikler gibi sosyal sapmalar da teorik çerçevede incelenmiştir.

Katılımcıların, cinsiyet, yaş, gelir, meslekte geçirdiği süre, doğum yeri, görev yaptığı yer, boşandığı eşin mesleği gibi değişkenlerle, sosyo-ekonomik koşullar

açısından benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bu şekilde yapılan temalandırmanın, boşanma olgusunun sebeplerinin ve toplumsal yapı ile bağının ilişkilendirilmesinde önemli olduğu düşünülmüştür. Araştırmada elde edilen bulgular, değişim, din ve kadın rolleri ekseninde değerlendirilmiştir.

Araştırmada katılımcıların demografik niteliklerine dair elde edilen veriler şu şekildedir: Toplam 20 kişilik örneklem grubunun yarısı Konya, yarısı İzmir'de görev yapan Kur'an Kursu öğreticilerinden seçilerek belirlenmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması, Konya'da 40.9, İzmir'de 47.1'dir. Katılımcıların meslekte geçirmiş oldukları süre ise, Konya'da ortalama 14.6, İzmir'de 19.1'dir (bkz. Çizelge: 2.9).

Konya'da görev yapan katılımcıların tamamının doğum yeri de Konya'dır. Bunlardan 8'inin boşandıkları eşleri de Konyalıdır. İzmir'de görev yapan katılımcıların ise farklı şehirlerde doğdukları tespit edilmiştir. 4 kişi İzmir, 2 kişi Konya, diğerleri, Samsun, Kütahya, İstanbul ve Tokat doğumludur. Eşleri de farklı farklı şehirlerde doğmuşlardır (bkz. Çizelge: 2.9). Buna göre hem örneklem grubunun ifadeleri hem de kendileri için yapmış oldukları tercihler, Konya'da görev yapan kadınların, İzmir'de görev yapan Kur'an Kursu öğreticilerinden daha fazla doğdukları şehirde yaşamayı ve aynı memleketten kişilerle evlilik yapmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Araştırmada katılımcıların evlilik yaşları ve evlilikte geçirilen süre sorgulanmıştır. Buna göre, ilk evlilik yaşı Konya'da ortalama 21.8, İzmir'de 23,6 olarak tespit edilmiştir (bkz. Çizelge: 2.10). Katılımcıların evlilikte geçirdikleri süre ise, Konya'da 11.7, İzmir'de 12'dir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, katılımcıların erken yaşta evliliklerinin evlilik süresini uzatmadığı gibi (İ10, 17 yaşında ilk evlilik yaşı, evlilik süresi 5 yıl; K10 ilk evlilik yaşı 19, evlilik süresi 4), kısaltmadığı da gözlenmiştir. (K4, 18 yaşında evlenmiş, 13 yıl evli kalmıştır.) Aynı şekilde geç yaşta evlenenlerin evlilik süreleri de uzun olabileceği gibi (K9, 26 yaşında evlenmiş, 19 yıl; İ4 26 yaşında evlenmiş, 20 yıl evli kalmış), kısa olabileceği de (K5, 25 yaşında evlenmiş 3 yıl evli kalmış) tespit edilmiştir.

Katılımcıların eğitim durumları, boşandıkları eşlerine ya denk ya da daha yüksektir (bkz. Çizelge: 2.9). Eşler arasında eğitim seviyesinin dengeli olmaması anlaşmazlıklarda temel sebeplerden biri olarak değerlendirilebilir. Örneklem grubu içerisinde evlilik sürecinde veya boşandıktan sonra okullarını tamamlayıp meslek sahibi olanlar bulunmaktadır. Bu durumun ekonomik özgürlüklerini kazanmak ve kötü giden evliliklerinin bitme ihtimaline karşı gösterilen bir çaba olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim seviyelerinin kocalarına denk ya da daha yüksek oluşu, boşanma kararında önemli bir değişken olarak ifade edilmiştir. Kendisinden daha alt seviyede eğitime sahip olan erkeklerle evli kadınlar evlilikten beklentilerinin karşılanmadığını ve bu durumun boşanmada etkili sebeplerden bir olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcıların tamamına yakını sahip olduğu statüden ve elde ettiği ekonomik gelirden Türkiye ortalamasına göre memnun olduklarını ifade etmiştir. Ortalama 54.000 lira civarında (bkz. Çizelge: 2.9) gelire sahip olan katılımcıların ifadeleri, kendilerine ve varsa çocuklarına ekonomik olarak yeterli oldukları düşüncesi oluşturmaktadır. Burada katılımcıların kendilerini genel olarak dindar olarak tanımlamalarının, dini bir görevde statü sahibi olmalarının, kendilerince kanaat ve şükür sahibi olmalarının, dindar kişinin temel vasıflarından birinin de bu kanaat ve şükre sahip olmak olarak tanımlamalarının etkili olduğu dikkat çekmiştir. Kadının ekonomik özgürlüğe sahip olmasının boşanma kararında destek olması yanında Kur'an Kursu öğreticisi kadınların tamamının boşanma gerekçesinin bu güce sahip olmak olmadığı, farklı boşanma gerekçeleriyle evliliklerinin bittiği tespit edilmiştir. Nitekim örneklem içerisinde henüz ekonomik özgürlüğü elinde olmadan boşanan, sonraki çalışma ve gayretleriyle meslek sahibi olan katılımcıların olması da bu sonucu desteklemektedir.

İnsan hayatının aile içerisinde hayat bulup, varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi sebebiyle, normal olanın evlenmek olduğu, boşanmanın istenmeyen bir helal olması gibi ifadeler halkının çoğunluğu Müslüman olan Türk toplumunda genel kabul gören dini ve örfi söylemlerdir. Bu durumun din hizmetleri alanında görev yapan kadın Kur'an Kursu öğreticilerinin de temel düşüncelerinde var olduğu öngörülmüştür. Örneklem grubunda yer alan katılımcıların bu konudaki görüşleri,

Konya grubunda tamamının sorulan soruya olumlu cevap vermesiyle düşüncemizi destekler mahiyettedir. Fakat, İzmir grubu katılımcılarında soruya olumlu cevap verenlerin sayısı nispeten fazla olmakla birlikte, 3 katılımcı, evliliğin gerekli olmadığı görüşüne sahiptir.

Mesleği Kuran Kursu öğreticiliği olan ve çevreleri tarafından dindar oldukları ya da olmaları gerektiği düşünülen katılımcıların tamamına yakınının evlilik yöntemi, İslam'ın flört ilişkilere sıcak bakmaması da gerekçe gösterilerek görücü usulü olarak gerçekleşmiştir. Kendileriyle görüşülen Kuran Kursu öğreticilerinin Konya grubunda 8, İzmir grubunda 9 kişi görücü usulü ile evlenmişlerdir. Örneklem grubunun diğer üyeleri, genel tablonun aksine flört yöntemiyle evliliği tercih etmişlerdir.

"Evlilik gibi hayırlı işlerde karar verme aşamasında Müslüman bireylerin zaman zaman başvurdukları" istihare yöntemi, kadın Kur'an Kursu öğreticilerinde de gözlenmiştir. Nitekim Konya örneklem grubunda evlenmeden önce istihare yapan kişi sayısı 8 iken, İzmir grubunda bu sayı 7 olarak karşımıza çıkmıştır.

Yaşamının büyük bir kısmını aynı kentte geçiren birey, kişisel gelişim açısından farklı kentlerde yaşayan bireylere göre daha fazla aidiyet duygusuna, buna oranla farklılıklara karşı daha az hoşgörüye sahip olabilmektedir**.** Çalışmamızda boşanmaya karşı toplumsal direncin ve boşanmaya olumsuz bakış açısının Konya'da İzmir'den daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Nitekim boşandıktan sonra toplumdan bireye yönelik olarak gerçekleşen sosyal baskı, damgalama, kısıtlama gibi durumlar ile bireyden topluma yönelik olarak gerçekleşen sosyal çekince, Konyalı katılımcılarda yüksek oranda (9 kişi) yaşanırken İzmirli katılımcılarda nispeten daha az (5 kişi) yaşanmıştır. Bu sebeple yaşanılan coğrafyanın, sosyo-ekonomik ve kültürel nitelikleri bireyin ve toplumun boşanmaya yönelik algısını etkilemektedir. Toplumsal değişme ve modernleşmenin bu algının değişmesine de zemin hazırladığı fark edilirken, dinin doğru algılanışının boşanmanın tabu olması önündeki engellerin aşılmasında yararlı olduğu tespitler arasındadır.

Bireyin toplumsal davranışlarını etkileyen en önemli faktörlerin başında toplumsal kurallar, gelenek ve örflerden oluşan kültür gelmektedir. Davranışları

şekillendirdiği gibi, zaman zaman baskılayan toplumsal normlar, bireyin yaşadığı coğrafi bölgeye göre de değişiklik gösterebilmektedir. Araştırmamızda kendileriyle görüşülen Kuran Kursu öğreticileri için yaşanılan şehrin kendi boşanma hikayelerinde avantaj olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplarda İzmir ilinin, orada yaşayan, görev yapan kadın Kuran Kursu öğreticilerinin tamamı için Konya'ya göre daha avantajlı olduğu tespit edilmiştir. Verilen cevaplardan elde edilen bulgulara göre Konya'nın, çoğunlukla (6 kişi) dezavantaj olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Bu algının oluşmasında sosyal çevre baskısı ve damgalama gibi durumlar ön plana çıkmaktadır.

Kadın Kur'an Kursu öğreticilerinin boşandıktan sonra ekonomik sıkıntı yaşayıp yaşamadıkları sorusuna, Konya'da örneklem grubunun yarısı herhangi bir ekonomik sıkıntı yaşamadıkları şeklinde cevap vermiştir. İzmir'de ise sorulan soruya ekonomik sıkıntı yaşamadıkları şeklinde cevap verenlerin sayısı Konya'ya göre daha fazladır (7 kişi). Bu cevap araştırmanın başında öngörülenin aksi bir tablo oluşturmaktadır. Çünkü, İzmir TÜİK raporlarına göre enflasyonun piyasaya Konya'dan daha yüksek oranda yansıdığı bir şehirdir. Nitekim İzmir'de 2022 yılında %20 oranında[715] enflasyon oranı tespit edilmiş ve Türkiye'nin en pahalı şehirleri sıralamasında 2. sırada yer almıştır. Konya ise, büyükşehirler içerisinde en ucuz şehir olarak ilk sırada yer almaktadır.[716]

Araştırmada Boşanmış Kuran Kursu öğreticilerinin boşanma olgusuna yönelik algıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için kendilerine, öncelikle "evlilik gerekli midir", sorusu sorulmuştur. Verilen cevaplarda Konya grubunun tamamı evliliğin gerekli olduğunu ifade etmiştir. İzmir grubundan soruya olumlu cevap verenlerin oranı, Konya'dan daha az olmuştur (7 kişi). Katılımcılara yöneltilen boşanmanın evlenmek kadar normal olup olmadığı sorusunda ise, boşanmayı evlenmek kadar normal (doğal) bir olay olarak görüp görmedikleri algısal olarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Soruya İzmir'de görev yapan katılımcıların çoğunluğu (9 kişi)

---

[715] İzmir Kalkınma Ajansı, Haberler ve Duyurular, https://izka.org.tr/ Erişim:17.01.2014.

[716] Yeni Konya, Türkiye'nin en pahalı ve en ucuz şehirleri belli oldu! Konya ilk sırada! https://www.yenikonya.com.tr/guncel/turkiye_nin_en_pahali_ve_en_ucuz_sehirleri_belli_oldu_konya_ilk_sirada-1911766, Erişim:17.01.2024.

"boşanmak da evlenmek kadar normal bir olaydır" şeklinde cevap verirken, aynı cevap, Konyalı katılımcılarda daha azdır (6 kişi). Toplamda genel kanaat boşanma olgusunun normal kabul edildiği yönündedir. 5 kişi ise, esas olanın evlilik olduğunu, bunun fıtrata daha uygun olduğunu, kendilerinin boşanmak son çare olduğu için boşanmaya başvurduklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların kendi ekonomik özgürlüklerini ellerinde bulundurmaları, tamamının kendileri adına nafaka talep etmemeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumun oluşmasında boşandıktan sonra kocadan nafaka talebinin iddet süresi dışında alınmasının dinen uygun olmamasının da etkili oluğu katılımcıların tamamı tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca katılımcılar kendi yaşadıkları sebebiyle herhangi bir tazminat talebinde bulunmamışlardır. Katılımcıların çocukları için aldıkları nafaka ise düzenli olarak ödenmemektedir. Konya grubunda velayeti annede olan çocukların yarısının, İzmir grubunda sadece birinin nafakası babası tarafından düzenli olarak ödenmekte, nafaka bedelleri çok az olduğu için çocukların ekonomik ihtiyaçları büyük oranda anne tarafından karşılanmaktadır.

Boşanma olgusu, öncesi ve sonrasında yaşanılanlar göz önüne alındığında oldukça yıpratıcı bir süreçtir. Bu süreçte bireyin sağlıklı bir şekilde ayakta durabilmesi, yaşadıklarıyla baş edebilmesi için güçlü inanç ve motivasyonlara ihtiyaç duymaktadır. Din, ihtiyaç duyulan bu boşluğu doldurabilen temel kurumlardan biridir. Din, kişiye sağladığı iç huzur ve yaşam doyumu imkanıyla büyük bir destek olabilmektedir.[717] Kadın Kur'an Kursu öğreticilerinin tamamına yakını kendini dindar olarak tanımlamıştır (17 kişi). Konya'da 9, İzmir'de 8 katılımcı dindar olduklarını ifade etmişlerdir. Geriye kalan 3 kişi, kendini dindar olarak tanımlamamış, yaşamış oldukları psikolojik sıkıntılar sebebiyle dinden de uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir.

Boşanma öncesi ve sonrası süreçte, dini bilgi ve tecrübelerden (inanç, sabır, dua, namaz vb.) istifade edip destek alma durumunun, Konya grubunda İzmir'e göre

[717] Vahide Lameei ve Mustafa Bilici, "Dinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Rolü ve Değerlendirilmesi", İZÜ **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2022, 9 (19): 57-68.

daha fazla gerçekleştiği tespit edilmiştir (8-7). Dinden uzaklaşanların sayısı ise Konya'da, İzmir'den daha az olmuştur (3-2).

Boşanma öncesi ve sonrasıyla birey için oldukça zor bir süreçtir. Bu sürecin daha kolay atlatılması, eşlerin ve varsa çocukları en az hasarla bu süreci geçirebilmesi için zaman zaman bireysel olarak psikolojik destek ya da aile terapisti desteği alınması sağlıklı çözüm yolları üretilmesinde faydalı olabilmektedir. Bizim araştırma örneklem grubunun yarısı tarafından bu anlamda profesyonel destek alınmıştır. Evliliklerini kurtarmak için çözüm arayışında olduklarını ifade eden katılımcılar, aynı desteği eşlerinden göremedikleri konusunda yakınmışlardır. Psikolojik destek almak istemeyen İzmir'den tek görüşmeci, bunun sebebini, sosyal damgalamadan ve bunun meslek kariyerine zarar vermesinden çekinmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Katılımcıların eşleri, profesyonel destek almaya çoğunlukla sıcak bakmamışlardır. Bu durum, gereksiz masraf, kendilerini daha yeterli görme, ya da evlilikte yaşanan sorunların kendilerinden değil tamamen kadından kaynaklı olduğunu düşünmelerinden dolayı bu şekilde gerçekleştiği ifade edilmiştir.

Boşanma sürecinde kadın ve erkek yaşadıkları sorunlara sağlıklı çözümler üretemeyebilmektedir. Bunun için sözüne ve kararına güvenilir bir hakemin arabulucu olarak tanınması, sorunların daha kolay fark edilip, aşılmasında yol gösterici olabilmektedir. Bu sebeple araştırmada, boşanma öncesinde yaşanan sorunlar için, katılımcıların hakem-arabulucuya başvuru yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Konya grubunun yarısı boşanma öncesinde sorunların çözümü için hakeme başvurmuştur. İzmir grubunda hakeme başvurma durumu Konya'ya göre daha az gerçekleşmiştir (3 kişi).

Boşanmanın gerçekleşmesi, temelde yatan pek çok sorunun çözülememesinden kaynaklanmaktadır. Kadın Kur'an Kursu öğreticilerinin de boşanması, aşılamayan sorunların, neticesinde gerçekleşiştir. Araştırmamızda kendileriyle görüşülen katılımcıların boşanma nedeni, Konya grubunda ağırlıklı olarak (8 kişi) yaşanılan psikolojik, fiziksel veya ekonomik şiddettir. İzmir grubunda bu problemler sebebiyle evliliğini bitiren 6 kişidir. Katılımcılar, ikinci sırada boşanma

gerekçesi olarak eşleri tarafından aldatılmış olmalarını söylemişlerdir. Aldatma nedeni ile boşananların sayısı Konya'da (1 kişi) İzmir'e göre (2 kişi) daha azdır.

Örneklem grubuna dahil Kadın Kur'an Kursu öğreticileri şu an sahip oldukları statüden, elde etikleri gelirden memnun olmak yanında, dini bir görev icra etmenin manevi tatminiyle mesleki doyum da yaşamaktadırlar. Başka bir görevde çalışmak isteyen Konya'da 4 kişi iken, İzmir'de sadece 1 kişidir. Bu durumda örneklem grubunun çoğunluğunun çalışmış olduğu meslek ve bulunduğu statüden memnun olduğu tespit edilmiştir. Boşanma kararı alırken din görevlisi olarak çalışmak da katılımcıların yarısında etkili olmuştur. Konya grubunda 3 kişi, İzmir grubunda 4 kişi, mesleki statülerinin boşanma kararı almalarında etkili olmadığını ifade etmiştir. İzmir grubundan 3 kişi de boşandıktan sonra çalışmaya başladıklarını söylemiştir. Din görevlisi olmak boşanma kararı alınmasının geciktirilmesinde toplam katılımcı sayısının yarısında etkili olmuştur.

Kadın Kuran Kursu öğreticisi olarak boşanmak, boşandıktan sonra da meslek çevresinde bazı sıkıntılı durumlar yaşanmasına sebep olabilmiştir. İcra ettikleri meslek ve kurumsal statü sebebiyle daha hassas davranmak zorunda oldukları dile getirilmiştir. Katılımcılardan Konya grubunda 6 kişi, İzmir grubunda 8 kişi herhangi bir kurumsal baskı yaşamamışken, katılımcılardan 6 kişi kurumsal baskıya maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Örneklem grubunda kurumsal baskı yaşayanların sayısı, yaşamayanlara göre daha az olmakla birlikte, "damgalama/kısıtlama ve dul kadın söylemine muhatap olanların sayısının (14 kişi) bu söylemlere muhatap olmayanlardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil olan katılımcılar, boşandıktan sonra normal gündelik hayatta gerçekleştirdikleri sosyal faaliyetlere genel olarak daha fazla katılabildiklerini ifade etmişlerdir. Konya grubunda boşanma öncesindeki gündelik hayatın, boşanma sonrasında da sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi durumu (9 kişi), İzmir'e göre daha fazla katılımcı tarafından gerçekleştirilmiştir (3 kişi).

Kadın Kur'an Kursu öğreticilerinden Konya grubu katılımcılarının yarısı, boşandıktan sonra baba evine dönüş yaparken, öngörülenin aksine İzmir grubunda

daha fazla sayıda katılımcı (7 kişi) boşanma sonrasında baba evine dönmüştür. Bu durum özgürlüklerin nispeten daha iyi olduğu, sosyal damga, baskı ve sosyal dışlamanın daha az hissedildiği İzmir'de ekonomik koşulların Konya'ya göre daha zorlayıcı olmasıyla, süre giden mal davalarının katılımcılar üzerindeki menfi etkisiyle açıklanabilir.

Boşanmanın, ani verilen bir karar sonucu gerçekleşmesi, çocukların varlığı, eşlerin birbirine duygusal yönden bağlığının devam etmesi gibi sebeplerle, bir zaman sonra taraflar verdikleri karardan pişman olabilmektedirler. Araştırmamızın örneklem grubunda kendileriyle görüşülen katılımcılarda Konya grubunun tamamı boşanma kararından pişman olmadığını ifade etmiştir. İzmir grubunda ise 2 kişi verdikleri boşanma kararından pişman olduğunu ifade etmiştir.

Kadın Kur'an Kursu öğreticileri yaşadıkları boşanma sürecinde olumsuz hadiseler ve psikolojik yıpranma sebebiyle boşanmış oldukları eşleriyle genel olarak görüşmek istememektedirler. Bunda yeniden evlilik yapmış katılımcıların, yeni kocasıyla ilişkisinin zarar görme endişesi ya da yeni eşin bu görüşmeye izin vermemesi gibi durumlar etkili olmuştur. Konya'da görev yapan katılımcıların çoğunluğu (8 kişi) eski eşiyle hiçbir şekilde görüşmediğini, görüşmek de istemediğini ifade etmiştir. İzmir grubunda ise Konya'ya göre daha az sayıda kişi (6 kişi) olumsuz görüş bildirmiştir. Geriye kalan katılımcılar, çocuğun baba ile görüştürülmesi, çocukla ilgili okul vb. kararlar, ya da ilerleyen yıllarda çocuklarının evliliği gibi sebeplerle eski eşleriyle görüşmekte bir sakınca görmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun yaşanmasında boşanılan eşlerin İzmir'de Konya'ya kıyasla daha anlayışlı ve hoşgörülü olduğu, sosyal çevrenin de bu durumu daha olumlu karşıladığı söylenebilir.

Araştırmamızın yer alan katılımcılar, büyük oranda (14 kişi) yeniden evlenmeyi istemektedirler. Katılımcıların çocuklarının, onların yeniden evlenmesi ile ilgili düşüncelerinin de genel olarak olumlu olduğu tespit edilmiştir. Konya grubundaki katılımcıların çocuklarının tamamına yakını (8 kişi), annelerinin kendi babaları dışında biriyle evlenmelerine olumlu bakmışlardır. İzmir grubunda ise, annelerinin yeniden kendi babaları ile evlenmesini isteyen çocukların sayısının (3 kişi)

daha az olduğu tespit edilmiştir. Çoğunluk (7 kişi) annelerinin babaları dışında biriyle evlenmelerini desteklemektedir.

Araştırma verileri çerçevesinde bulgular analiz edildiğinde, bulguların literatürde uzun yıllar ortaya konan bulgularla örtüştüğü görülmektedir. Geçmişte yapılan araştırmalar gibi, bu araştırma da bir kere daha boşanmanın kadınlar için oldukça zorlu bir süreç olduğunu teyit etmektedir. Bu tespit, ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde elde edilen bulgularla pek çok ortak sonuç ortaya koymaktadır[718]. Farklı olarak bu çalışma, kadın Kur'an Kursu öğreticileri için, evlilik ve aile kurumu değerli görülmeye devam ettiği, kadının meslek sahibi olmasının, onun boşanma kararı almasını kolaylaştırmadığını, aksine, meslek rolü gereği, boşanma kararı almada daha temkinli davrandığını, ekonomik güç sahibi olmanın kadın için boşanma aşamasında ve sonrasında hayatını yeniden şekillendirmede önemli bir işleve sahip olduğunu, dinin ise, boşanma önünde bir engel olarak algılanmadığını, doğru dini bilginin evlilik ve boşanma sürecinde kadına yol gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Kadın Kuran Kursu öğreticilerinin boşanma süreci ve sonrasında sosyal çevre ve meslek çevresinde yaşamış oldukları olumsuzlukları en aza indirmek, çalışanlara daha tarafsız ve önyargısız davranışları kazandırmak için kurum çalışanlarına yönelik gerek kitle iletişim araçları gerekse çeşitli eğitsel, sosyal ve kültürel etkinliklerin oluşturulması anlamlı olacaktır.

---

[718] TAYA, **TÜİK** 2021; Mustafa Arslan; "İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kadın Çalışanların İş Doyumları Üzerindeki Etkisi", Birey ve Toplum, 2012, 2(3): 99-113; Mary M. Livingston ve Kim Burley; "The Importance of Being Feminine: Gender, Sex Role, Occupational and Marital Role Commitment, and Their Relationship to Anticipated Work Family Confl ict, Journal of Social Behavior and Personality, 1996, 11(5):179-192; Daniel Katz ve Robert L. Kahn, Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi, (Çev. Halil Can ve Yavuz Bayar), Doğan Basımevi, Ankara, 1977; Scoth J. South; "Economic Conditions And The Divorce Rate: A Time-series Analysis Of The Postwar United States", Journal Of Marriage And Family, 1985, 47(1), 31-41; Peter Jensen ve Nina Smith; "Unemployment And Marital Dissolution". Journal Of Population Economics, 1990, 3, 215-229; Allen M. Parkman; "Unilateral Divorce And The Labor-Force Participation Rate Of Married Women, Revisited". The American Economic Review, 1992, 82(3), 671-678; Paul R. Amato; "The consequences of divorce for adults and children". Journal of Marriage and the Family, 2000, 62:1269-1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x; Paul R. Amato ve Denise Previti; "People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment". Journal of Family Issues, 2003, 602-626.

Öte yandan, Kuran Kursu öğreticilerinin boşanma süreci ve sonrasında yaşadığı problemler nedeniyle depresif haller yaşayan, iyilik halleri evli olanlara kıyasla daha düşük olan Kuran Kursu öğreticilerinin bu süreçte rehberlik, boşandıktan sonra da izleme ve destekleme hizmeti almaları, süreci en az hasarla atlatmaları ve meslek verimliliği için önemli gözükmektedir. Bu sebeple son günlerde önemi daha fazla fark edilen iş yeri psikoloğu istihdamının önemli olduğu ifade edilmelidir. Ayrıca DİB bünyesinde, il müftülüklerinde oluşturulan Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının da destek faaliyetlerinde öncü olmasının bir gereklilik olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

ACAR ÇINAR, Hatice; "Din Görevlilerinde Mesleki Memnuniyet Algısı: Sivas Örneği", **Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2018, 17(33): 63-82.

ACAR, H. İbrahim; "TALÂK", **TDV İslâm Ansiklopedisi,** https://islamansiklopedisi.org.tr/talak (18.01.2025).

ACAR, Hakan; "Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde ve Türkiye'de Aile Politikaları", I. **Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, No: 117, Ankara, 2001.

ADAK, Nurşen; "Evlilik veya Evlilik Dışı Birlikte Yaşama: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", **Sosyoloji Dergisi**, 2016, Armağan Sayısı-24:23-40.

ADAK, Nurşen; **Sosyal Problemler Sosyolojisi, Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2018.

ADIGÜZEL, Yusuf; **Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi,** Şehir Yayınları, İstanbul, 2001.

AHRONS, Constance R.; "Family Ties After Divorce: Long-Term Implications for Children", **Family Process**, 2007, 46(1), 53-65.

AİZEN, Içek and Dolores Albarracin; **Prediction and Change of Health Behavior: Applying the Reasoned Action Approach**, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2020.

AKALIN, Şükrü Haluk; **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 2011.

AKAR, Hüsamettin; "Popüler Kültür ve Moda", **Erciyes İletişim Dergisi**, 2009, 1(1): 198-206.

AKDEMİR, Salih; **Kur'an ve Laiklik**, Form Yayınları, İstanbul, 2000.

AKDOĞAN Ali; "Geleneksel Geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, 9(9): 27-42.

AKGÜL SARPKAYA, Olcay; "Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri: Van Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2013, 6 (26): 29-50.

AKICI, Hacer; **Türkiye'de Boşanmanın Dini ve Psiko-Sosyal Sebepleri Üzerine Bir İnceleme,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul, 2012.

AKINTÜRK, Turgut; **Türk Medeni Hukuku Yeni Medeni Kanu'na Uyarlanmış Aile Hukuku,** Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

AKINTÜRK, Turgut; **Aile Hukuku**, C. II., Beta Yayınevi, İstanbul, 2014.

AKINTÜRK, Turgut; **Boşanmanın Hukuki Sonuçları,** Ankara Hukuk Fakültesi Ellinci Yıl Armağanı, Aile Hukuku, İstanbul, 2004.

AKINTÜRK, Turgut ve Derya Ateş; **Türk Medeni Hukuku**, 2. Cilt: Aile Hukuku, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2017.

AKINTÜRK, Turgut ve Derya Ateş; **Aile Hukuku**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2022.

AKMAN DÖMBEKCİ, Hilal ve Mehmet Akif Erişen; "Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği", **AÜSBD,** 2022, 22(Özel Sayı 2): 141-160.

AKSÖZ, Fatmanur ve Müzeyyen E. Durkal; "Çalışma Hayatında Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar: Kayseri İlinde Çalışan Kadın Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** 2021, 59: 143.

AKTAŞ, Cihan; **Mahremiyetin Tükenişi**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1995.

AKTAY, Yasin; "Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği ile İlgili Mülahazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler", **Küreselleşen Dünyada Aile: 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri,** Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, ss.177-188.

ALİSİNANOĞLU, Fatma; "Parçalanmış Aileler ve Ailenin Parçalanmasının Çocuklar Üzerindeki Etkisi", Küreselleşen Dünyada Aile: **2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010. ss. 306-325.

ALOLA, Andrew A. vd.; "The Role Of Income And Gender Unemployment In Divorce Rate Among The OECD Countries". **Wiley Lands Jaurnal Of Labor And Society**, 2020, ss.1-12.

ALPTEKİN Kâmil; "Düzce İl Merkezindeki Boşanmalar Üzerine Bir Çalışma", **Toplum ve Sosyal Hizmetler**, 2011, 22(2): 37-62.

ALTUN, Fahrettin; **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş,** Yöneliş Yayınları, Ankara, 2002.

ALTUN, Hilmi Kemal; **Osmanlı Müelliflerince Yazılan Kazâ-Kader Risâleleri ve Taşköprîzâde'nin "Risâle Fi'l-Kazâ Ve'l-Kader" Adlı Eseri,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2010.

ALTUNEK, Serpil; "Van Yöresinde Akraba Evliliği", **Gelenek-Görenek ve İnançlar Dizisi:14,** Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993.

AMATO Paul R.; "The consequences of divorce for adults and children". **Journal of Marriage and the Family,** 2000, 62:1269-1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x

AMATO, Paul R. ve Denise Previti; "People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment". **Journal of Family Issues,** 2003**,** 602-626.

AMATO, Paul R.; "The "child of divorce" as a person prototype: bias in the recall of information about children in divorced families", **J Marriage Fam**, 1991, 53: 59-69.

AMATO, Paul R.; "Research On Divorce: Continuing Trends And New Developments". **Journal of Marriage and Family**: 2010, 650-666.

ANGIN, Yasemin ve Nurullah Altaş; "Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psiko-sosyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2018, 18 (2):1467-1490.

APPLE, Raymond; **Marriage, Encyclopaedia Judaica, Keter Publishing House Ltd.**, Jerusalem,13, 2007.

ARIK, M. Bilal; **İletişim Yazıları**, Tablet Kitabevi, 2006, Konya.

ARIKAN, Çiğdem; **Ortopedik Sakatlığı Olan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Sakatlık Sorunu: Değerlendirmeler ve Beklentiler,** Gökçen Teknik, Ltd. Şti., Ankara, 1995.

ARIKAN, Çiğdem; **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

ARIKAN, Çiğdem; **Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Şafak Matbaası, Ankara, 1992.

ARON, Raymond; **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, (Çev. Korkmaz Alemdar), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.

ARPAÇÇI, Fatma ve Şadan Tokyürek; "Boşanmış Bireylerin Yeniden Evlilik Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi", **Akademik Bakış Dergisi,** 2012, 31:1-15.

ARSLAN Mehmet; "Rusya'da Demografik Sorunlar: Bu Sorunların Rusya'nın Eski SSCB Ülkeleri Üzerindeki Nüfuzuna Etkileri ve Çin Tehlikesi", **Avrasya Etüdleri Dergisi**, 2010, 38 (2): 61-98

ARSLAN, Mustafa; "İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kadın Çalışanların İş Doyumları Üzerindeki Etkisi", **Birey ve Toplum,** 2012, 2 (3): 99-113.

ARYE Forta; **Judaism**, Heinemann, UK, 1995.

ASAGEM, **Tek Ebeveynli Aileler Araştırması**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:148, Ankara, 2011.

ASLANTÜRK, Hüsnünur ve Ayten Kaya Kılıç; "Üvey Aileye Sahip Gençlerde Aile Aidiyeti: Nitel Bir Analiz", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 2020, 24 (3): 1171-1189.

ATALAY, Beşir; **Sanayileşme ve Sosyal Değişme: Kırıkkale Araştırması**, DPT Yayınları, Ankara, 1983.

ATAŞALAN, Zeynel Abidin; **Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2002.

ATTANAPOLA, Chamila T.; "Changing Gender Roles And Health Impacts Among Female Workers in Export-processing Industries in Sri Lanka", **Social Science and Medicine**, 2004, 58 (11): 2301-2312.

ATTAS S. Nakip; **İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, (Çev. M. Erol Kılıç), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

AYAN, Mehmet ve Nurşen Ayan; **Kişiler Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023.

AYDIN Okan ve Gülen Baran; "Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 2010, 21 (2):117 – 126.

AYDIN, Bermal; "Sosyal Medya Mecralarında Mahremiyet Anlayışının Dönüşümü." **İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi,** 2013, 5: 131-146.

AYDIN, Betül vd.; "The Effect of Social Networking on the Divorce Process", **Universal Journal of Psychology (Cease Publıcatıon),** 2018, 6(1): 1 – 8.

AYDIN, Mustafa; **Moderniteye Dışarıdan Bakmak**, Açılım Kitap, İstanbul, 2009.

AYDIN, Okan; "Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan 9-12 Yaş Grubundaki Çocukların Boşanmaya Uyum Düzeylerinin İncelenmesi". **Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi**, 2012, 1 (1):35-51

AYDINER BOYLU, Ayfer ve Hülya Öztop; "Tek Ebeveynli Aileler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, 2013, 19(9): 207-220.

AYDOĞAN, Duygu ve Yaşar Özbay; "Evlilikte Fedakârlık Doyumunun İlişkisel Özgünlük ve Evlilik Doyumu Bağlamında Değerlendirilmesi". **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,** 2018, 7(2): 1276-1290.

AYVERDİ, İlhan; **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C.1, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008.

BACHELARD, Gaston; **Mekânın Poetikası** (Çev. A. Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2014.

BAHADIR, Abdülkerim; **Aile Psikolojisi ve Din**, İdeal Usta Fot. Bas. Yay. Dağ., Konya, 2012.

BAKIRCI, Kadriye; "İstanbul Sözleşmesi", **Ankara Barosu Dergisi,** 2015, 4: 133-204.

BAKTIR ÇETİNER, Selma; **Velayet Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2000.

BARBAROSOĞLU, Fatma; **Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

BARDAKOĞLU, Ali; Hukukî ve Sosyal Açıdan Boşanma, **Türk Aile Ansiklopedisi,** T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991.

BARLAS, Tolan; "Geleneksel Aileden Çağdaş Aileye Doğru…", **Aile Yazıları II,** Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1990.

BARLAS, Mert; "Çağdaş Sanatta Nesne-Mekân Olarak Ev İmgesi" **Sanat ve Tasarım Dergisi**, Aralık 2019, 24: 95-109.

BARNET, H Smith; "Divorce Stress and Adjustment Model: Locus of control and demographic predictors", **J Divorce**, 1990, 13:93-110.

BATMAZ, Veysel; **Medya Popüler Kültürü Gizler**, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2006.

BATTAL, Ahmet; **Boşanma Sebepleri (Bilimsel Araştırma Nihai Raporu),** ADAG (Akademik Araştırma Dayanışma ve Geliştirme Vakfı), İstanbul, 1988.

BATTAL, Ahmet (Proje Yürütücüsü); **Boşanma Sebepleri-Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları,** Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2008.

BAUMAN, Zygmunt; **Parçalanmış Hayat Postmodern Hayat Denemeleri**, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

BAUMAN, Zygmunt; **Yaşam Sanatı,** (Çev. Akın Sarı), Versus Yayınları, İstanbul, 2011.

BAUMAN, Zygmunt ve David Lyon, **Akışkan Gözetim**, (Çev. Elçin Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

BAYER, Ali; "Sekülerleşme Din İlişkisi: Kuramsal Bir Yaklaşım", **KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2010, 16: 149-190.

BAYER, Ali; **Değişen Toplumsal Yapıda Aile: Eşler Arası Şiddet ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği).** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013.

BAYER, Ali; "Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri", **Antakiyat/Journal of Social and Theological Studies,** 2018, 1(2): 215-234.

BAYER, Ali; **Sekülerleşme ve Din**, İksad Yayınevi, Ankara, 2022.

BAYHAN, Vehbi; **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

BAYSAL BERKUP, Sezin; **Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyet Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege üniversitesi, İzmir, 2015.

BEKMURADOV, Mansur; "Özbek Ailelerinde Tutum Özellikleri", Günümüzde Aile, (Edit. Ö. Çaha), **Uluslararası Aile Sempozyumu**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

BERBER Ferhat ve Mustafa Mesut Özemekçi; "19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir Nüfusunun Kaynakları", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2021, 8, (3): 1066-1086.

BERGER, Peter L.; **Dinîn Sosyal Gerçekliği,** (Çev. Ali Coşkun), İnsan Yayınları, İstanbul, 1993.

BERGER Peter L., **Sekülerizmin Gerilemesi**, İçinde (Der. A. Köse), "Sekülerizm sorgulanıyor", Ufuk Kitapları, 2002.

BERMAN, Marshall; **Katı Olan Her şey Buharlaşıyor**, (Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

BESALEL, Yusuf; *"*Boşanma", **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 2001.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), es-Sünenü'l-Kübrâ. (Ter. Zekeriya Yıldız, Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız), C.7, Gonca Yayıncılık, Gaziantep, 2017.

BİLGİN, Abdülcelil; "Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştirel Bir Değerlendirme", **Anemon, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 2014, 2, (2): 5-85.

BİLGİN, Vejdi; **Bizi Kuşatan Toplum: Sosyolojiye Giriş,** Emin Yayınları, İstanbul, 2017.

BİLİCİ, Mücahit; "İslam'ın Bronzlaşan Yüzü: Caprice Otel Örnek Olayı", (Der. Nilüfer Göle) **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri içinde** (s. 216-236), Metis, İstanbul, 2009.

BİLMEN, Ömer Nasuhi; **Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhıyye Kamusu**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.

BİNAY, Murat; "Türkiye'de Boşanma Nedenlerinin Analizi ve Alternatif Uyuşmazlık Yöntemleri", **Ombudsman Akademik**, 2018, 9: 237-267, ISSN: 2148-256X

BİNNER, Jane. M. ve Anthony Dnes; "Marriage, Divorce and Legal Change: New Evidence From England and Wales", **Economic Inquiry**, 2001, 39: 298-396.

BLAU, Francine D. ve Marianne A. Ferber; **The Economics of Women, Men and Work,** Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 1998.

BOTTOMORE Tom ve Robert Nisbet; **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi.** (Çev. Mete Tunçay, Aydın Uğur), Kırmızı Yayınları, Ankara, 1990.

BOZDAĞ, Gonca Gülfem; **Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Nafaka**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.

BOZKURT, Asiye; "Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,** 2021, 1 (2): 97-114.

BOZKURT, Veysel; **Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği**, Alfa Yayınları, Bursa, 2020.

BOZKURT, Veysel; **Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004.

BÖHEİM, R. ve J. Ermisch; "Partnership Dissolution In The UK – The Role Of Economic Circumstances". **Oxford Bulletin Of Economics And Statistics,** 2001, 63(2): 197-208.

BRENTANO, Cornelia and Alison Clarke-Stewart, **Divorce: Causes and Consequences**, Yale University Press, New Haven ve London, 2006.

BROYDE, Michael J.; **Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law**, KTAV Puplishing House Inc, 2001.

BUĞRA, Ayşe; "Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi", **Toplum ve Bilim**, **Yoksulluk ve Yoksunluk**, 2001, 22-30.

BUMPASS, Larry L. ve James A. Sweet; "National Estimates of Cohabitation", **Demography**, 1989, 26 (4): 615-625.

BUYRUKÇU, Ramazan; "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri", **Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2006, 47(2): 99-126.

CAMARA, K.A.; **Family Adaptation to Divorce. Support of Families**, (Edit: Yogman, M.W., T.B.), Brazelton Harvard University Press, 1986.

CAN, Mustafa; "Hukuk ve Nikâh", **Türk Aile Ansiklopedisi,** C.3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

CAN, Yüce ve Nazlı Buket Aksu; "Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, 15(58): 888-902.

CAN, Yücel; "Yoksulluğun Yeniden Üretildiği Mekanlar Olarak Kentler'', Yoksulluk, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul, 2003.

CAN, Yücel; "Durkheim ve Merton'ın Anomi Kuramları Bağlamında Cemaatten Cemiyete Türk Toplumu", **Muhafazakâr Düşünce,** 2004; 1(2): 95-105.

CANATAN Kadir; "Ailenin Tanımı, Türleri ve İşlevleri", **Aile Sosyolojisi**, (Edit: K. Canatan-E. Yıldırım), Açılım Kitabevi, İstanbul, 2016.

CANATAN, Kadir; **Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

CANATAN, Kadir; "Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi", **Aile Sosyolojisi**, 2011, 53 (2): 97-119.

CANATAN, Kadir, **Ailenin Tanımı, Türleri ve İşlevleri**. Aile Sosyolojisi, (Edit. K. Canatan-E. Yıldırım), Açılım Kitabevi, İstanbul, 2016.

CANATAN, Kadir ve Ergün Yıldırım; **Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi,** Açılım Kitabevi, İstanbul, 2009.

CANEL, Azize Nilgün; **Evlilik ve Aile Hayatı**, Aile Eğitim Programı, T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara, 2011.

CARBONE, June R. Carbone; "A Feminist Perspective on Divorce". **The Future of Children,** 1994, 4(1): 183–209. https://doi.org/10.2307/1602484

CARVER, Charles ve Michael Scheier; "Assessing coping strategies: A theoretically based approach", **Journal of Personality and Social Psychology**, 1989, 56: 267–283.

CASTELLS, Manuel; **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür,** (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, İstanbul, 2006.

CERECİ, Sedat; **Medya Etiği**, Metropol Yayınları, İstanbul, 2003.

CEYLAN, Ebru; "İştirak Nafakasının Belirlenmesiyle İlgili Seçilmiş Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** 2017, 133: 300-326.

CHAYKO, Mary; **Süperbağ(lantı)lı: İnternet, Dijital Medya & Tekno-Sosyal Hayat,** (Çev. Bayındır, B. Yengin, D. ve Bayrak, T.), Der Yayınları, İstanbul, 2018.

CHEAL, David; **Sociology of Family Life**, Basingstoke, Palgrave, 2002.

CLAYTON, Russell B.; "The third wheel: the impact of Twitter use on relationship infidelity and divorce", Cyberpsychol Behav Soc Netw, 2014, 17(7): 425-430.

COHEN, Jessica A.; "Premarital Cohabitation and Marital Dissolution: An Examination of Recent Marriages". **J Marriage Fam.**, 2012, 1, 74(2):377-387. doi: 10.1111/j.1741-3737.2012.00960.x. Epub 2012 Mar 19. PMID: 23129875; PMCID: PMC3487709, Erişim: 2.11.2023.

COLEMAN James W.; **Social Problems***:* A Brief Introduction, Longman, New York, 1997.

CRANE, Diana; **Moda ve Gündemleri**, (Çev. Özge Çelik), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

CRESWELL, John W., **Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları**, (Çev. S. B. Demir), Eğiten Kitap, Ankara, 2013.

CRESWELL, John W., **Nitel Araştırma Yöntemleri**, (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015,

CRESWELL, John W. **Nitel Araştırma Yöntemleri -Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni,** (Çev. Selçuk Beşir Demir, Mesut Bütün), Siyasal Kitabevi, İstanbul, 2023.

CROSBY, John F**.** vd.; "The Grief Resolution Process in Divorce". **Journal of Divorce**, 1983, 7 (1): 3 – 11.

ÇAĞLAN, Kevser; **Psikolojik Hastalıkların Yanlış Yorumlanması ve İnanç Eksikliği Olarak Damgalanması Sürecinde Manevi Destek İhtiyacı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Psikolojisi Bilim Dalı, İstanbul, 2019.

ÇAKICIOĞLU, Raziye Oban; "Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi**, 2007, 22: 338-350.

ÇAKMAKLI, Kemal; **Sorunlu Aileler. Bizim Dünyamız**, AAK Yayınları, Ankara, 1992.

ÇAPÇIOĞLU, İhsan; "İslam'da Kurumsallaşma, Diyanet Algısı ve Temsil Tartışmaları", **Diyanet Aylık Dergi**, 2014, 279: 68-73.

ÇAPÇIOĞLU, İhsan; "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile", **Turkish Studies, Winter** 2018, 13 (2):19-34.

ÇEKİN, Abdulkadir; **Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri,** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2005.

ÇELİKOĞLU, Ceyhan; **Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1997.

ÇELİKOĞLU, Nalan; **Türkiye'de Üniversite Gençliğinde Mahremiyetin Dönüşümü,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007.

ÇETİN, Ensar; "Türkiye'de Modernleşme ve Nikâh İkilemi", **Toplum Bilimleri Dergisi,** 2014, 15: 8-29.

ÇETİN, Hülya; "Dağdaki Vaazda Boşanma", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, 3(2): 227-238.

ÇİÇEK, Zuhal; **Boşanmanın Sosyolojik Analiz: Denizli Kenti Örneği**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014.

ÇİÇEKLİ, Aylin**; Boşanmalar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Van Örneği (2001-2016)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Van, 2019.

ÇİFTÇİ, Oya; **Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1982.

ÇİTAK, Burak; **Eşler Arasındaki Nafaka Yükümlülüğü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul, 2016.

ÇOBAN İÇAĞASIOĞLU, Arzu; "Yalnız Yaşayan Yaşlılara İlişkin Aile Politikaları", **Aile ve Toplum**, Yıl:7, 2 (8), T.C. Başbakanlık A.A.K.B. Yayını, Ankara, 2005.

ÇOBANOĞLU, Alpaslan ve Serhat Tek; "Türkiye'de yeniden evlenme olgusu: cinsiyet ve psikososyal değişkenler bağlamında bir değerlendirme". **OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 2021, 18 (44): 8092-8118. DOI: 10.26466/opus.935681.

DAĞ, Ahmet; "Toplumsal Bir Kötülük Olarak: TCE veya Cinsiyetsizleştirme", **Çilingir Düşünce ve Kültür Dergisi,** 2017**,** 4(17):16-19.

DALGIN, Nihat; **İslâm Hukukunda Boşanma Yetkisi**, Samsun, Etüt Yayınları, Samsun, 1999.

DALLOS, Rudi; "Moral Development and the Family, The Generisis of Crime", **Journal of Crime and Society**, 1990, 2 (4), 385-400.

DAMKA, Zeliha; **Sığınma Evinde Kalan Şiddet Mağduru Kadınlar: Anksiyete Duyarlığı, Travmaya Bağlı Suçluluk, Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Psikolojik Belirtiler,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

DANIK, Sevda ve Enver Çakar; "17. Yüzyılın Sonlarında Konya'da Bakır Para (Mankur) Kullanımı ve Tedavülden Kaldırılmasıyla Ortaya Çıkan Problemler, (1688-1691)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences**, 2021, 31(1): 541-551.

DAVIS, Fred; Moda, Kültür ve Kimlik, (Çev. Özden Arıkan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

DEBORD, Guy; **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**, (Çev. A. Ekmekçi-O.Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

DEMİR, Acar; **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.

DEMİRCİ, Mehmet Serkan; **Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeniden Evlenmeler: Kadın ve Erkekler Gözünden Niteliksel Bir İnceleme,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

DEMİRKAN, Semra vd.; **Boşanma Nedenleri Araştırması**, TC. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yay., Ankara, 2009.

DEMİRTAŞ, H. Andaç; **Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler),** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, Ankara, 2004.

DEVELİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Aydın, 1990.

DİKEÇLİGİL, Beylü ve Ahmet Çiğdem; **Aile Yazıları 2**: "Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme", Bilim Serisi, AAK Yayınları, Ankara, 1990.

DİNÇER, Duygu ve Didem Aydoğan; "Evlilik İlişkisinin Gizil Güçleri: Özgecil Aşk, Acının Dönüştürücü Gücü ve Fedakârlık Doyumu", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 2019, 7 (Eğitim & Psikoloji): 65-77.

DOĞAN, İsmail; **Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998.

DOĞAN, İsmail; **Dünden Bugüne Türk Ailesi,** Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2009.

DOĞAN, İsmail, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2009.

DOĞAN, İzzet; "Türk Medeni Kanunu'nun Düzenlemelerine Göre Tedbir, Yoksulluk ve İştirak Nafakası", **Public and Private International Law Bulletin**, 2015, 35 (1): 59-95.

DOĞAN, Yusuf; **Hazreti Peygamber Döneminde Boşanma**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1996.

DOĞANCI, Doğa Ekrem; "İştirak Nafakası Hesaplama Metotları: Türk ve İsviçre Hukuku Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Bazı Öneriler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2023, 13(1): 701-817.

DOKUYUCU SOLAK, Hayrunisa; "Muhafazakâr Kadınların İstanbul Sözleşmesi Bağlamında Cinsiyet Eğilimleri", **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2022, 28: 126-152.

DURAL, Mustafa vd.; "Türk Özel Hukuku", Cilt III **Aile Hukuku**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2013.

DURAL, Mustafa ve Suat Sarı; **Temel Kavramlar ve Medeni Kanun'un Başlangıç Hükümleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016.

DURKHEIM, Emile; **Sosyolojik Metodun Kuralları**, (Çev. Enver Aytekin), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994.

DURKHEİM, Emile; **The Division of Labour in Society**, The Free Press of Glencoe, Printed in the United States of America, 1960.

DURKHEİM, Emile; **İntihar,** (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınları, Ankara, 2002.

DURKHEİM, Emile; **Toplumsal İş Bölümü,** (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınları, Ankara, 2023.

DURSUN, Salih ve Emel İştar; "Kadın Çalışanların Yaşamış Oldukları İş Aile Yaşamı Çatışmasının İş ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** 2014**,** 28(3): 127-137.

KURTUBÎ, Ebû Abdillah Muhâmmed b. Ahmed Ebû Bekir, (ö.671/1273), el-Câmi'li ahkam'il Kur'an, tahk.: Abdullah b.Abdülmuhsin Müessesetür-Risale, Beyrut, 2006.

EBU DAVUT, Süleyman b. Eş'as es Sicistani, **es-Sünen**, (Çev. Seyit Avcı), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

EFEM, Gül; **21.yy. da Aile Kavramı ve TMK Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, Eurojuris Yayınları, İstanbul, 2004.

ELÇİN GRASSINGER, Gülçin; **Küçüğün Kişi Varlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009.

ENGELS, Friedrich; **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Sol Yayınları, Ankara, 2017.

ERDER, Sema; **Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, Yeni Eğilimler ve Kent Yoksullukları, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

ERDOĞAN, İrfan; "Popüler Kültür, Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele", (Der. N. Güngör), **Popüler Kültür ve İktidar: Popüler Kültür Üzerine Kuramsal İncelemeler,** Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

ERDOĞAN, İrfan; "Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayri Meşruluğu", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 2001, 4(15): 65-104.

ERDOĞAN, İrfan; "Popüler Kültürün Ne Olduğu Üzerine", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi Popüler Kültür ve Gençlik Özel Sayısı,** 2004, 5(57): 7-19.

EREN, Fikret; **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 22. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017.

EREN, Fikret; **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Yetkin Yayınları, İstanbul, 2021.

ERGÜN Yıldırım; **Toplumsal Değişme Sürecinde Aile, Aile Sosyolojisi**, (Edit. K. Canatan-E. Yıldırım), Açılım Kitabevi, İstanbul, 2016.

ERKAL, Mustafa; **Sosyoloji-Toplumbilimi**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

ERKAN, Gönül; "Boşanmanın Çocukların Benlik Tasarımı Düzeyine Etkisi", **H.Ü. SHYO Dergisi,** 1986, 4 (2-3) 141-159.

ERKAN, Gönül; **Korunmaya Muhtaç Çocuklar**: Çocuk Yuvalarında Bir Araştırma, Volkan Matbaacılık, Ankara, 1995.

ERKAN, Ümmet; "Unisex Akımı ve Cinsiyetsiz Beden Tartışmaları", **Medeniyet Bülteni**, 2019, 49:21-23.

ERÖZ, Mehmet; "Evlenme ve Düğün Töreni ile İlgili Türk Gelenekleri", Derleyenler: Beylü Dikeçligil -Ahmet Çiğdem, **Aile yazıları 4**, Evlilik Kurumu ve İlişkileri, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.

ERTEN, Hayri; "Ailede Sosyalleşme ve İletişim", **Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu**, Çorum, 1-3 Kasım 2013.

ERTEN, Hayri; **Osmanlı Aile Yapısı, 18. Yüzyılda Konya Örneği**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.

ERYÜCEL, Sema; **Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı, Ankara, 2013.

ERZURUMLU İbrahim Hakkı, **Marifetname.** (Edit. Ahmed Davutoğlu), (Sdl, Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç), Temel Yayınları, İstanbul, 1981.

EVRİM, Sevim; **Şahsiyet Alanında Psikososyolojik Bir Kavram Olarak Rol Sorununa Giriş,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972.

FIRESTONE, Shulamith; **Cinselliğin Diyalektiği**, (Çev. Yurdanur Sağlam), Payel Yayınevi, İstanbul, 1997.

FİDAN, Fatma Zehra; "Üvey Annelik Algı ve Tanımları: Kişisel Deneyimler ve Kültürel Hafıza", **Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies**, 2022, 8(21): 34-45.

FİYAKALI, N. Ceren; **Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 2008.

FORTA, Arye: **Judaism,** Heinemann, UK, 1995.

FOUCAULT, Michel; **Hapishanenin Doğuşu.** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara, 1992.

FROMM, Erich; **Umut Devrimi**, (Çev. Şemsa Yeğin), Payel Yay., İstanbul, 1995.

FROMM, Erich; **Cinsellik ve Cinsel Sapmalar**, (Çev. Aydın Arıtan), Arıtan Yayınları, İstanbul, 1998.

FUREDI, Frank; **Korku Kültürü Risk Almamanın Riskleri**, (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

GALDDING, T. Samuel; Aile **Terapisi Tarihi, Kuram ve Uygulamaları**, (Çev. İ. Keklik & İ. Yıldırım), Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları, Ankara, 2012.

GANS, Herbert J.; **Popüler Kültür ve Yüksek Kültür**. (Çev. E. O. İncirlioğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

GAZÂLÎ, İhyâ-i Ulûm-id-Dîn. (Çev. Ali Arslan), C.2, Arslan Yayınları, İstanbul, 1971.

GEZGİN, Yusuf Erdem; "İslam Hukuku Perspektifinden Eşcinsel Bireylerin Çocuk Edinme/Sahibi Olma Problemi", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2021, 37:215-236.

GIDDENS, Anthony; **Mahremiyetin Dönüşümü**, (Çev. İ. Şahin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

GIDDENS Anthony; **Sosyoloji**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012.

GIDDENS, Anthony; **Modernliğin Sonuçları**, (Çev. E. Kuşdil)), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

GIDDENS Anthony; **Modernite ve Bireysel-Kimlik**, (Çev. Ümit Tatlıcan), Say Yayınları, İstanbul, 2019.

GOLD, Joshua M.; "Negotiating the Financial Concerns of Stepfamilies: Directions for Family Counselors", **The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families**, 2009, 17:180-188.

GONZÁLEZ-VAL, R. ve Miriam Marcen; MARCÉN, M.; Divorce And The Business Cycle: A Cross-Country Analysis. Springer Science+Business Media New York, 2016, 1-26.

GOODE, William.J.; "Marital Satisfaction And Instability: A Cross-Cultural Class Analysis of Divorce Rates", **International Social Science Journal**, 1962, 14(3): 544-67.

GÖK, Şevval vd.; "Boşanma Deneyimi Yaşamış Kadınların Boşanma Öncesinde, Sürecinde ve Sonrasında Yaşadıklarının ve Boşanmaya İlişkin Düşüncelerinin Feminist Kuram Çerçevesinde İncelenmesi", **Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmalar Dergisi**, 2023, 7(1): 86-116.

GÖKMEN, Şahika vd.; "İlk Evlilik Süresini Etkileyen Faktörlerin Yaşam Analizi: Türkiye Örneği", **Optimum Journal of Economics and Management Sciences,** 2019, 6(1): 63-76.

GÖKULU, Gökhan; "Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** 2010, 24 (1): 209-226.

GÖREGENLİ, Melek; **Çevre Psikolojisi: İnsan Mekân İlişkileri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

GUTTMANN, Joseph; **Divorce in Psychosocial Perspective: Theory and Research.**, Psychology Press. New York, 1993, https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781410603289/divorce-psychosocial-perspective-joseph-guttmann, Erişim: 29.12.2023.

GÜÇLÜ Sevinç vd.; **Değişen Toplumda Değişen Aile, Sosyolojik Tartışmalar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.

GÜLEL Ferda Esin vd.; "Türkiye'de İllere Göre İnsani Gelişme Endeksi", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2017, 27: 208-216.

GÜMÜŞOĞLU, Hasan; "Modernizmin Din Politikalarına Etkisi ve İtikad Açısından Sonuçları (Cumhuriyetin İlk Yıllarında)", **EKEV Akademi Dergisi,** 2013, 17(57): 295-310.

GÜNDÜZ, Şinasi; **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

GÜNGÖR, Erol; **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1983.

GÜNGÖR, Özcan; "Yaşlılar İçin Cami Temelli Sosyal/Dini Hizmetler", **Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2012, 38:161-188.

GÜNSEN İÇLİ, Tülin ve Aslıhan Öğün; "Sosyal Değişme Süreci İçinde Kadın Suçluluğu", **HÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 1988, 5(2): 17-32.

HACIİSMAİLOĞLU, Lütfiye; **Bayan Din Görevlisinin İmajı ve Mesleğini Temsil Gücü, Çorum Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2017.

HANSEN, Hans T.; "Unemployment And Marital Dissolution: A Panel Data Study Of Norway**." European Sociological Review,** 2005, 21: 135-148.

HARALOMBOS, Michael ve M. HOLBORN; **Sociology: Themes and Perspectives** (6. Edt), Collins Education, London, 2004.

HAREVEN, K. Tamara; **Families, History and Social Change, Life Course and Cross Cultural Perspectives,** Westview Pres, New York, 2000.

HARVEY, David; **Postmodernliğin Durumu**, (Çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

HATCH, Alison; "Saying "I Don't" to Matrimony: An Investigation of Why Long-Term Heterosexual Cohabitors Choose Not to Marry", **Journal of Family**, 2015; 38 (12): 1651-1674.

HATEMİ, Hüseyin; **Gerçek Kişiler Hukuku**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005.

HATEMİ, Hüseyin ve Burcu Kalkan Oğuztürk; **Aile Hukuku**, 4. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2014.

HAYDAR, Gülzar; **Şehirlerin Ruhu,** (Çev. Gürkan Sökmen), İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.

HEATON, Hearbert; **Avrupa İktisat Tarihi**, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Yayınevi, Ankara, 1995.

HEIDDEGGER, Martin; **Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı,** (Çev. Levent Özşar), Asa Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001.

HENSLİN, James M.; **Sociology***:* A Down to Earth Approach, Allyn Bacon, Boston, 2001.

HORTAÇSU, Nuran; **İnsan İlişkileri**, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.

HÖKELEKLİ, Hayati; **Din Psikolojisi**, TDVY., Ankara, 1996.

HÖKELEKLİ, Hayati; "Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim", **Diyanet İlmi Dergi,** 2004, 40(2): 41-60.

HUANG, Tsung Jr.; "Unemployment And Family Behavior In Taiwan." **Journal Of Family And Economic Issues**, 2003, 24(1): 27-48.

HÜLAGÜ, Metin; "Osmanlı Devleti'nde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2001, 11: 73-93.

IŞIKAY, Mehmet Sait; **Aile Danışmanlığında Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Uygulamalarının Ergenlerin Sınav Kaygısı ve İyi Oluş Düzeylerine Etkisine Yönelik Deneysel Bir Çalışma, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2019.

İBN ARABÎ, Fütûhât-ı Mekkiyye. (Çev. Ekrem Demirli), C.15. Litera Yayıncılık, İstanbul, 2011.

İBN KAYYİM EL–CEVZİYYE, **Kadınlar Kitabı,** (Çev. Yusuf Ziyaoğlu), Şule Yayınları, İstanbul, 2000.

İBN KAYYİM EL–CEVZİYYE, İ'lâmü'l-Muvakkı'în 'an Rabbi'l-'Âlemîn, (Ter. Pehlül Düzenli), Pınar Yayınları, I-IV, İstanbul 2013.

İBRAHİMOĞLU, Davut İbrahimoğlu, **Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2004.

İÇDUYGU, Ahmet ve İbrahim Sirkeci, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri,** İstanbul, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

İÇLİ, Gönül; **Sosyolojiye Giriş**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.

İLGAR, Şengül; **Evlilik Birlikteliğinin Bozulması –Boşanma, Evlilik Okulu.** 7.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

İLHAN, Ümit Deniz; "21. Yüzyılda Çalışma Hayatında Bir Damgalama ve Sosyal Dışlanma Unsuru Olmaya Devam Eden Boşanma Olgusu: Kadın Çalışanlar Üzerine Nitel Bir Analiz", **İzmir İktisat Dergisi**, 2020, 35(3): 511-530.

İLKKARACAN, Pınar; "Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile" İçinde Bilanço '98 yayın dizisi. **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, ss. 173-192, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

İLYASOĞLU, Aynur; **Örtülü Kimlik**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

İNAL, Nihat; **Örnek Dilekçe ve Kararlarla Açıklamalı Aile Mahkemeleri Davaları**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2004.

İZGİ, M. Cumhur; **Etik Açıdan Yaşlı Mahremiyeti: Huzurevi Örneğinde Hizmet Alanlar ve Verenler Açısından Bir Değerlendirme,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2009.

JALOVAARA, Marika; "The Joint Effects Of Marriage Partners" Socioeconomic Positions On The Risk Of Divorce". **Demography,** 2003, 40(1): 67-81.

JAMES Selma; **Cinsiyet, Irk, Sınıf: Kadınlardan Yeni Bir Perspektif**, (Çev. Ayten Sönmez-Nilgün Ilgıcıoğlu-Sezin Gündoğan), Bgst Yayınları, İstanbul, 2009.

JENSEN, Peter ve Nina Smith; "Unemployment And Marital Dissolution"**. Journal Of Population Economics,** 1990, 3: 215-229.

JONES, Charles L**. TEPPERMAN**; Lorne; **WILSON**, Susannah J. (1995). **The Futures Of The Family,** New Jersy, U.S.A, Prantice-Hall.

KAHRAMAN, Abdullah; **İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel hayatın Gizliliği (Mahremiyet)**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2008.

KALKAN, Melek ve Selda Karadeniz Özbek; **Yeni bir başlangıç için 'Boşanma sonrası destek programı'**, Nobel yayıncılık, İstanbul, 2019.

KAPIZ, Serap; **Sosyal Değişim Sürecinde İş ve Yaşam Etkileşimi,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002.

KAPTANOĞLU, İlknur Yüksel vd.; "Kadınların Evlilik Döngüsü: Evliliğin Sonlanması ve Yeniden Evlenme", **Kadın/Women**, 2000, 13 (1): 63-96.

KARA, Nur; **Farklı Şiddet Türlerine Maruz Kalan Kadınlarda Anksiyete ve Depresyonun Bilişsel Duygu Düzenlemeye Etkisi**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

KARAGÜLLE, Ayşegül E.; **Günümüzde Değişen Mahremiyet Algısının Sosyal Ağlar Bağlamında İncelenmesi,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2015.

KARAKAŞ, Ahmet Canan ve Mustafa Koç; "Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 2014; 3(3): 610-631.

KARAKAYA, Handan; "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/ Boşanma Süreci ve Kadın: Elâzığ Örneği", **KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi**, 2018, 4 (2): 261-291.

KARS, Özcan; **Çocuk istismarı: Nedenleri ve Sonuçları**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1996.

KARSLI, İbrahim Hilmi; **Kutsal Kitaplara Göre Din Adamları**, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yay., Ankara, 2010.

KASAPOĞLU Müzeyyen A. vd.; "Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları", **Aile Sosyolojisi**, Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No.1303, Eskişehir, 2011.

KATZ Daniel ve Robert L. Kahn; **Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi**, (Çev. Halil Can ve Yavuz Bayar), Doğan Basımevi, Ankara, 1977.

KAVAS, Berivan; "Kadınlara Yönelik Evlilik Baskısı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2018, 11(56): 389-397.

KAY, Herma H.; **Equality and Difference: A Perspective On No-Fault Divorce and Its Aftermath**, Cincinnati Law Review. 56, 1987.

KAYGUSUZ, İbrahim; **ÖZKUL**, Metin; **KAYA**, Yaşar; "Modernleşme Sürecinde Din ve Dinde Yeni Eğilimler", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, 2020, 13 (49): 4467-4500.

KEÇER, Sevde; **Boşanmalarda Çocuğun Kişi varlığının Hukuksal Açıdan Korunması**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Özel Hukuk Ana Bilim Dalı / Medeni Hukuk Bilim Dalı, İstanbul, 2010.

KELDAL, Gökay; "Evliliğe Bakış Açısı ve Evlilikten Beklentiler", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 2021, 30(1):1-10.

KELEŞ, Ruşen; **Kentleşme Politikası**, 11. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2010.

KESKİN, Işık; **Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar: Niğde İli Örneği** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2007.

KILIÇ, Enes; "Aile ve Din Bağlamında Kurandaki Mahremiyet Tasavvuru", **Journal of Analytic Divinity**, 2018, 2(1): 54-81.

KILIÇOĞLU, Ahmet, **Aile Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.

KIRAÇ, Ferdi; **Eşcinsellikle İlgili Dini-Psikolojik Algılar ve Maneviyat (Erkek Eşcinsel Örneklem),** (Yayımlanmamış Doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

KIRAY, M. Belik; **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

KİRMAN, Mehmet Ali; **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.

KORKMAZ, Alemdar ve İrfan Erdoğan; **Öteki Kuram**, Erk Yayınları, İstanbul, 2005.

KÖSE, Ali; "Modernleşme-Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar", **Liberal Düşünce**, 2001, 24: 150-165.

KÖSE, Begüm; "Geçmişten Günümüze Aile", **Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar,** Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.

KÖSE, Üzeyir; "Eşcinsellik ve İslâm Ceza Hukukundaki Durumu", **Asos Journal: The Journal of Academic Social Science**, 2017, 52: 383-404.

KÖSEOĞLU, Bilal; **Aile Mahkemelerinin İşleyişi**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005.

KÖSEOĞLU, Bilal; "Boşanma Hukukunda Kusur İlkesinin Önemi", **Terazi**, 2006, 1: 7-15.

KÖŞER, Şebnem vd.; **Aile, Boşanma ve Yeniden Evlilikler Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış: Sorunlar ve Tavsiyeler**, Koç Üniversitesi, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KOÇ-KAM) Yayını, İstanbul, 2020.

KUR'ÂN-I KERÎM MEÂLİ; (Çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

KURT, Abdurrahman; "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2009, 18 (2): 1-26.

KUŞ, Elif; Nicel-**Nitel Araştırma Teknikleri**, Anı Yayınları, Ankara, 2009.

KUTSAL KİTAP: Tevrat, Zebur İncil, Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2009.

KÜMBETOĞLU, Belkıs; **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005.

KÜMBETOĞLU, Belkıs; **Aile, Evlilik, Nikâh: Değişen Kavramlar, Toplum ve Bilim,** Birikim Yayınları, İstanbul, 1997.

LAMEEI, Vahide ve Mustafa Bilici; "Dinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Rolü ve Değerlendirilmesi", İZÜ **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2022, 9 (19): 57-68.

LANGE, Paul Am Van.; "Willingness to Sacrifice in Close Relationships". Journal of Personality and Social Psychology, 1997, 72: 1373–1395.

LAZZARATO, Maurizio; **Göstergeler ve Makineler**, (Çev. Ferda Nur Demirci), Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2016.

LESTER, D**avid;** "The Impect Of Unemployment On Marriage And Divorce**". Journal Of Divorce & Remarriage,** 1996, 25(3-4): 151-154.

LIPSON, Leslie, **Uygarlığın Ahlâki Bunalımları Manevi Bir Erime mi? Yoksa İlerleme mi?** (Çev. Jale Çam Yeşiltaş), İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

LIVINGSTON, Mary M. ve Kim Burley; "The Importance of Being Feminine: Gender, Sex Role, Occupational and Marital Role Commitment, and Their Relationship to Anticipated Work Family Confl ict, **Journal of Social Behavior and Personality**, 1996, 11(5):179-192.

LIEBER, David L.; **Divorce, Encyclopaedia Judaica**, Keter Publishing House Ltd., Jerusalem:5, 2007.

LİV, Cemil; "Günümüzde İmam Nikahına Yönelişlerin Gerekçeleri ve Resmi Nikah ile İmam Nikahının Fıkhî Açıdan Karşılaştırılması", **Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, 2:163-191.

KİTABI MUKADDES; Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, İstanbul, 2003.

LYON, David; **Gözetlenen Toplum Günlük Hayatı Kontrol Etmek**, (Çev. Gözde Soykan), Kalkedon, İstanbul, 2006.

MACE, David R.; **"Issues In Marrige", Marriage And Family In A Chaning Society,** Fourth Edition, Edited By James M. Henslin, U.S.A., The Free Pres, 1992.

MAKR / Meclis Araştırma Komisyonu Raporu; "Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi". S: 717, Ankara, 2015.

MARSHALL, Gordon; **Sembolik Etkileşimcilik**, Sosyoloji Sözlüğü. (Çev. O. Akınhay-D. Kömürcü), Bilim ve Sanat, Ankara, 2003.

MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1999.

MARX Karl ve Frederick Angels; **The Communist Manifesto**, Harmondsworth, Middlesex, Penguin, 1967.

MARX, Karl vd.; **Marksizm Kadın ve Aile**, (Çev. Ö. Ünalan), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2014.

MCCRACKEN, Grant; **The long interview.** "Sage Publications", 1988. https://www.scribd.com/document/380439338/The-Long-Interview, Erişim: 22.01.2025.

MEDER, Mehmet ve Mustafa Gültekin; "Türkiye'de 2001-2009 Yılları Arasındaki Boşanma Eğilimleri". **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD),** 2012, 17(17): 149-164.

MANNING WD, Jessica A. Cohen, Premarital Cohabitation and Marital Dissolution: An Examination of Recent Marriages. J Marriage Fam. 2012 Apr 1;74(2):377-387, **National Library of Medicine**, doi: 10.1111/j.1741-3737.2012.00960.x. Epub 2012 Mar 19. PMID: 23129875; PMCID: PMC3487709.

MENSCHING, Gustav; **Din Sosyolojisi**, (Çev. Mehmet Aydın), Literatürk, Konya, 2012.

MERİÇ, Nevin; "Osmanlı Kadınının Cumhuriyet Kadınına Dönüşümünün Tarihselliğinden Birkaç Kesit", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadının Tarihi Dönüşümü,** (Edit. Yıldız Ramazanoğlu), Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.

MERİÇ, Nevin; **Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı**, Elest Yay., İstanbul, 2004.

MİŞE, Mehmet Ali; **Boşanmanın Sosyo-Psikolojik ve Dini Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Uşak İli Örneği** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015.

MORSE Janice M.; "Determining Sample Size", **Qualitative Health Research**, 2000, 10(1): 4-5.

MUHAMMED, Şerif Abdulazim, "İslam, Hristiyanlık ve Yahudilikte Kadın", **Misbah,** 2015, 4(10):195-228.

MÜLAYİMOV, Aydın; "İslam'ın Din Adamlarına Bakışı", **Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2015, 6: 217-238.

NAKONEZY, Paul A**. vd.;** "The Effect Of No-Fault Divorce Law On The Divorce Rate Across The 50 States And Its Relation To Income**,** Education, And Religiosity." **Journal Of Marriage And Family,** 1995**,** 57(2): 477-488.

NEWMAN, David M.; **Sociology of Families**, Pine Forge Press, London, 1999.

NEWMAN, David M.; **Families: A Sociological Perspective**, McGraw-Hill Companies, Incorporated, United States of America, 2009.

NIEDZVIECKI, Hal; **Dikizleme Günlüğü.** (Çev. G. Gündüç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

NİRUN, Nihat v.d.; **Sosyoloji,** M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1986.

NİRUN, Nihat; **Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Sayı: 73, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

OFLUOĞLU, Gökhan ve Ozan Büyükyılmaz; "Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri", **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi,** 2008, 10 (1): 113-144.

OĞURTAN, Semih G.; **Boşandım Diyemedim: Boşanmanın Aile ve Toplum Üzerine Etkileri,** Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.

OKTAY, Ahmet; **Türkiye'de Popüler Kültür**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

OKUMUŞ, Ejder; "Gösterişçi Dindarlık", **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2006, VI, 2:17-35.

ONAY, Ahmet; "Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, 2001, 14, (3-4): 439-449.

ÖNDER, Nurcan; "Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü", **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi,** 2013, 1(1): 35-61.

ÖNGİDER, Nilgün; **Evli ve Boşanmış Ailelerde Algılanan Ebeveyn Kabul veya Reddinin Çocuğun Psikolojik Uyumu Üzerindeki Etkileri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir, 2006.

ÖNGİDER, Nilgün; "Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri", **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 2013, 5(2):140-161,

ÖNGÖREN, Sema; "Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri", **INESJOURNAL Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi**, 2017, 4(13): 73-87.

ÖVÜR, Ayten; "Diseases and The Possible Effects that The New Media Brought into The Digitalizing World", **Communication and Technology Congress** 2017, İstanbul Aydın Üniversitesi, 2017, **CTC Conference Proceedings Book**, ISSN: 978-88-87729-44-3: 20-36.

ÖZALP, Ahmet; "Sembolik Etkileşimciliğin Tarihine Bir Bakış: Cooley ve Din Örneği", **Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergi**. 2017, 9 (36): 614-621.

ÖZAR, Şemra ve Burcu Yakut Çakar; "Aile, Devlet ve Piyasa Kıskacında Boşanmış Kadınlar". **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar,** 2012, 16:1-12.

ÖZBEK, Çağlar vd.; "Aile ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar", **Aileyi Anlamak**, (Edit. N. Oktik, H.Ü. Reşitoğlu), Nobel Yayınları, Ankara, 2018.

ÖZDEN, Mustafa; "Sekülerliğin Tarihi Serüveni", **Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergis**i, 2016, 1(2): 59-80.

ÖZDEVECİOĞLU, Mahmut ve Nihal Çakmak Doruk; "Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** 2009, 33: 69-99.

ÖZDOĞAN, Öznur; **Mutluluğu Seçiyorum**, Özdenöze Yayınları, Ankara, 2009.

ÖZGÜL, Gönül Eda; "Bir Görme Biçimi Olarak Yeni Medya: Kamusal Bir Alan İmkânının Araştırılması", Journal of Yasar University, 2012, 26(7): 4526-4547.

ÖZGÜVEN, İbrahim Ethem; **Evlilik ve Aile Terapisi**, Farklı yayınları, Ankara, 2014.

ÖZTAN, Bilge; **Aile Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.

ÖZTOP, Hülya v.d.; **Tek Ebeveynli Aileler**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2018.

P. A. M. Van Lange, C. E. Rusbult, vd.; "Willingness to Sacrifice in Close Relationships". **Journal of Personality and Social Psychology**, 1997, 72: 1373–1395.

PAK, Sebil Sultan; **Din Hizmeti Sunan Kadınların Çalışma Hayatındaki Konumu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010.

PAMİR, Dominik (Çev.); **Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri**, Libreria Editrice Vaticana, İstanbul, 2006.

PARGAMENT, Kenneth I. vd.; "Religion and the problem-solving process: Three styles of coping", **Journal for the Scientific Study of Religion,** 1988, 27 (1): 90-104.

PARILLO, Vincent N. ve Jhon Stimson; **Jhon Contemporary Social Problems**, William Paterson University, United States of America, 1995.

PARKMAN, Allen M.; "Unilateral Divorce And The Labor-Force Participation Rate Of Married Women, Revisited". **The American Economic Review**, 1992, 82(3): 671-678.

PARSONS, Talcot; **The American Family: Its Relations to Personality and the Social Structure.** (Ed. T. Parsons ve Robert F. Bales). Family Socialization and Interaction Process, Newyork, 1955.

PARSONS, Talcot; **Age And Sex İn The Social Structure Of The United States** P. Prentice-Hall,Arfent Media, 1993.

PASLEY, Kay ve Chelsea Garneau; **Yeniden Evlilik ve Üvey Aile Hayatı**, (Çev. Mehmet Kaya), Pegem Akademi, Ankara, 2017.

PATTON, Michael Quinn; **Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri**, (Çev. M. Bütün, S. B. Demir), Pegem Akademi, Ankara, 2014.

PEKER, Mümtaz; **Türkiye'de İçgöçün Değişen Yapısı**, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul Tarih Vakfi, İstanbul, 1999.

POLAT, Fethi Ahmet; **Kur'ân'a Göre Ruhbanlık ve Rabbânilik**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1995.

POLOMA, Margaret M., **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, (Çev. H. Erbaş), Gündoğan Yayınları, 2010, Ankara.

POOLE Marilyn; Family**: Changing Families, Changing Times,** Sydney, Allen & Unwin, 2004.

POSTER, Mark; **Eleştirel Aile Kuramı,** (Çev. Hüseyin Tapınç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

RAEYMAECKERS, P**eter vd.;** "Marriage And Divorce In Belgium:The Influence Of Professional, Financial And Educational Resources On The Risk For Marriage Dissolution". **Journal Of Divorce & Remarriage**, 2006, 46(1/2): 151-174.

REGE, Mari vd.; "Plant Closure And Marital Dissolution"**. Discussion Papers** No:514, Research Department, 1-23, Statistics Norway, 2007.

RIIS, Ole Preben; "Din Sosyolojisinde Metot", (Der., Peter B. Clarke), **Din Sosyolojisi Kuram ve Yöntem,** (Çev. Edit. İhsan Çapcıoğlu), İmge Kitapevi, Ankara, 2012.

RITZER, George; **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, (Çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

ROGERS, Everett M.; **Diffusion of innovations**. (4th ed.), Free Press, New York, 1995.

ROTHRAUFF, Tanja C.; **Beliefs About İntergenerational Assistance Following Matters**, Master thesis. University of Missouri, Columbia, 2005.

RUGGLES, Steven; "The Rise Of Divorce And Separation In The United States, 1880-1990.**" Demography,** 1997, 34(4): 455-466.

RUSSERL, Bertrand; **Evlilik ve Ahlak**, (Çev. Ender Gürol), Cem Yayınevi, İstanbul, 2005.

es-SABÛNÎ, Abdurrahman, **Hurriyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk**, Dar'ul Fikr, Beyrut, 1968.

SALTS, CJ; "Divorce Process: Integration of Theory", **J Divorce**, 1979, 2:233-240.

SANDIKÇI, Özlem ve Güliz Ger; "Aesthetics, Ethics and Politics of the Turkish Headscarf", **Clothing As Material Culture**, 2005, 61-82.

SARPKAYA, Akgül; "Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskılara Direnme Stratejileri: Van Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2013, 6(26):29-50.

SAYGILI, Sefa ve Ali Çankırılı; **Babacım Nerdesin? Çocuk Eğitiminde Babanın Rolü,** Elit Yayınları, İstanbul, 2024.

SAYIN, Önal; *"*Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi*"*, **Sosyoloji Dergisi**, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları, 1987, 1:85-97.

SAYIN, Önal; **Aile Sosyolojisi Ailenin Toplumdaki Yeri**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 57, İzmir, 1990.

SAYIN, Önal; **Sosyolojiye Giriş**, Üniversite Kitapları, İzmir, 1994.

SCANZONİ John H.; **Designing Families: The Search for Self and Community in the Information Age**, Pine Forge Press, London, 2000.

SCHALLER, Jessamyn; "For Richer, If Not For Poorer? Marriage And Divorce Over The Business Cycle." **Journal Of Population Economics,** 2013**,** 26: 1007-1033.

SCHERESCHEWSKY, Ben-Zion; "Agunah", **Encyclopaedia Judaica**, C. 1, s. 510.

SCHERESCHEWSKY, Ben-Zion; "Ketubbah**" Encyclopaedia Judaica**, C. 12, s. 94-95.

SEİTZ, Shannon N.**; Labor Supply, Divorce And Remarriage**. Department Of Economics Research Reports**,** University Of Western Ontario, 1-31, London, 1999.

SELMAN, Adnan; "Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller", **Akademia Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, 4(1): 13-20.

SENEMOĞLU, Nuray; Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2011.

SEVERIN, Werner J. ve James W. Tenkard; **İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları,** (Çev. Ali Atıf Bir ve Serdar Sever), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1994.

SEZEN, Lütfi; "Türkiye'de Evlenme Biçimleri", **AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** 2005, 27:185-195.

SIRMA, Özgecan; **Yoksulluk ve İştirak Nafakası,** Platon Hukuk Yayınevi, İstanbul, 2020.

SİRMEN, Kâzım Sedat; "Eş Cinsel Birliktelikler ve Bunların Kanunlar İhtilâfı Hukukunda Düzenlenişi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2009, 58 (4): 825-880.

SOLMAZ, Bünyamin; "Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2011, 32 (32): 35-58.

SOUTH, Scott J. "Economic Conditions And The Divorce Rate: A Time-series Analysis Of The Postwar United States". **Journal Of Marriage And Family,** 1985, 47(1), 31-41.

SPRECHER, Susan vd.; "Parental divorce and young adults beliefs about love", **Journal of Divorce and Marriage**, 1998, 28 (4): 21-35.

STARK, Rodney; **Sociology,** Belmont, Wadsworth Publishing Company, California, 1985.

STARK, Rodney; **Social Problems**, Random House, U.S.A., 1975.

SUBAŞI, Necdet; Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları, **Aile Sosyolojisi Yazıları içinde**, Açılım Kitap, İstanbul, 2014.

SUBAŞI, Necdet; **Din Sosyolojisi**, Dem Yayınları, İstanbul, 2014.

SÜLÜ AKGÜL, Ceylan ve Recep Yıldız; "Yeniden Yapılanan Ailelerin Tanınması ve Yaşanılan Başlıca Güçlük Alanlarının Belirlenmesi", **The Journal of Academic Social Science Studies,** 2022, 15 (89): 449-476.

SÜLÜ, AKGÜL, Ceylan; **Yeniden Yapılanan Ailelerde Ebeveyn ile Çocuk Arasındaki İlişkiye Yönelik Aile Danışmanlığı Bağlamında Yeni Bir Model Önerisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yalova, 2020.

SVARER, Michael; **"**Determinants Of Divorce In Denmark". **Department Of Economics Working Paper**, 2002, No:2002-19.

ŞAFAK, Ali; **Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rehber Yayınları, Ankara, 1992.

eş–ŞAFİÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris el–Muttalibi el–Kureşi; **el–Ümm**, 5. Beyrut: Daru'l–Marife, Beyrut, 1990.

ŞEKER, Cihat; "Yahudilikte Evlilik ve **Cinsellik Anlayışı/Ahlakı", İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, 2015, 44:247-271.

ŞEN, Bilge; **Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul'da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2010.

ŞEN, Bülent; **Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

ŞEN, Ercan vd.; **Tek Ebeveynli Aileler**, T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) Yayınları, Ankara, 2011.

ŞENER, Esat; **Uygulamada ve Teoride Her Yönü ile Boşanma**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1997.

ŞENGÖZ, Murat; "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modeli'nin Bütünleşik Bir Süreç Olarak Yeniden Yorumlanması", **Journal of Research ın Educatıon and Society,** 2022, 9(1): 164-173.

ŞENTÜRK, Ünal; "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler", **Aile ve Toplum**, 2008, 4 (14): 7-31.

ŞERİF, Abdulazim Muhammed; "İslam, Hristiyanlık ve Yahudilikte Kadın", **Misbah,** 2015, 4(10):195-228.

ŞIPKA, Şükran; "Avrupa Birliği Aile Hukuku ve CEFL", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Hukuk Özel Sayısı),** 2006, 5 (10): 163 – 172.

ŞİRBİNİ, Şemsüddin Muhammed B. Ahmed, **Muğni'l-Muhtaç ila Ma'rifeti Elfazi'l-Minhac,** Darü'l-İlim Yayınları, Beyrut, 1997.

ŞİŞMAN, Nazife; "Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın", Günümüzde Aile, **Uluslararası Aile Sempozyumu**: 587-612, İstanbul, 2007.

ŞÜKRÜ, Yıldız; **Türk Toplumunda Din Görevlisine Bakış**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Karabük, 2015.

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr; **Câmiu'l-beyân an te'vîli ayi'l-Kur'an**, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1968.

TAN, Mine; **Kadın: Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1979.

TANRIVER, Süha; **Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları,** Yetkin Yayınları, Ankara, 1992.

TANRIVER, Süha; **Türk Aile Mahkemeleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014.

TANRIVERDİ, Hasan; "İslam Hukukunda Boşanma Tazminatı (Mut'a)", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, 10 (38): 443-463.

TAŞ, Savaş; "Emile Durkheim'ın Sosyolojik Anlayışında Toplumsal İş bölümü, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Din, Anomi ve İntihar", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,** 2020, 13(29): 442-449,

TATLILIOĞLU Kasım ve Nuri Demirel; "Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal-Psikolojik Bir Değerlendirme", **Asos Journal, The Journal of Academic Social Science,** 2016, 4(22): 59-73.

TEBER, Serol; **Davranışlarımızın Kökeni**, Say Yayınları, İstanbul, 2003.

TEKİN Hasan Hüseyin; "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, 2012, 3(13): 101-102.

TEKİN, Mustafa; **Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu**, Açılım Kitap, İstanbul, 2011.

TEKİNAY, Selahattin Sulhi; **Türk Aile Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

TEKİNAY, Sulhi; **Türk Aile Hukuku**, Sulhi Garan Yayınevi, İstanbul, 1978.

TEKİNDAL, Melike; "Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme", **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, 2020, 20 (1): 153-182.

TEZER, Esin; "Evlilik İlişkisinden Sağlanan Doyum: Evlilik Yaşam Ölçeği", **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 1996, 2(7): 1-7.

THEODARSAN George A. ve Theodarsan Achilles S.; **A Modern Dictionary of Sociology** (Publisher: Thomas Y. Crowel), Newyork, 1969.

THILLY, Frank; **Felsefe Tarihi** (Çev. İbrahim Şener). C.1., Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995.

THORNICROFT, Graham; **Toplumun Reddettiği: Ruhsal Hastalığı Olan İnsanlara Karşı Ayrımcılık,** (Çev. N. Uluhan, T. Doğan, H. Soygür), İmaj Yayınevi, Ankara, 2014.

TOKER İhsan; "Nitel Araştırma Paradigması ve Din", **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2008, 26 (26): 55-76.

TOLAN, Barlas; "Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller", **Aile Ansiklopedisi**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991.

TOPRAK Ali vd.; **Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım"**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009.

TOSUN, M. Umur; "Malî Sorunlara Yeni Bir Yaklaşım: Anayasal İktisat Teorisi" **Yeni Türkiye Dergisi**, 1999, 5(25): 421-422.

TUNCER, Emre; **Sosyal Medya İmparatorluğu**, Akis Yayınları, İstanbul, 2014.

TURAN, Ahmet; "Süleymancılık", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 1997, 9(5): 9-35.

TURAN, İbrahim; "AB Sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığı: Özerklik ve Temsil Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, 31: 127-156.

TURAN, Yahya; Sosyal Medyanın Kimlik Gelişimindeki Rolü. **Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu:** 399-420, 2016.

TURĞUT, Mustafa (Edit.), **TAYA,** Uzerler Matbaacılık, Ankara, 2011.

TURĞUT, Mustafa (Edit.); **Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2014.

TURHAN, Mümtaz; **Turhan, Kültür Değişmeleri**, Altınordu Yayınları, Ankara, 2016.

TURNER, Beeghly vd.; **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** (Çev. Ümit Tatlıcan), Sentez Yayıncılık, Bursa, 2010.

TUTUMLU, Mehmet Akif; **Evliliğin Butlanı Boşanma, Ayrılık Sebepleri ve Boşanmanın Hukuki Sonuçları**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2002.

TÜİK, **TAYA**, 2021, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara, 2022.

TÜNERİR, Ece; **Kronik Hastalıklarda Beklenen Stigma Ölçeği'nin Türkçe Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması**, Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul, 2019.

TÜRKASLAN, Nesrin ve Semra Yurtkuran; **Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Düşünceleri**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007.

UĞUR, Sinem Burcu; "Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma". **Mediterranean Journal of Humanities,** 2014, 4(2): 293-293.

ULUĞTEKİN, Sevda; **Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1991.

UTMA, Seçil; "Mahremiyet Olgusu ve Sosyal Medyada Mahremiyetin Serüveni" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,** 2018, 11 (59): 1193-1204.

UYSAL, Veysel (2001), "Günümüz Türk Toplumunda Dinsellik ve Kadın/Erkek Aleyhtarı Tutumlar", **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, 20: 81-114.

ÜÇYILDIZ, Umut; **Kadın Çalışanların Cam Tavan Sendromu Algılamaları: Ege Bölgesinde Faaliyet Gösteren Seyahat Acentalarında Bir Araştırma** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2017.

ÜNAL, Asife; **Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

ÜNAL, Asife; "Hıristiyanlık'ta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri", **Dinlerde Nikâh; Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı,** İstanbul, 2012.

ÜNAL, Özge ve Serap Akgün; "Evlilikte Çatışma Çözme Stillerinin Evlilik Uyumu ve Doyumu ile İlişkisi", **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 2022, 14(3): 322-330.

ÜNAL, Vehbi; "Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2013, 6 (26): 588-602.

ÜNALAN TURAN Sümeyra; **Çalışma Hayatının Dindar Kadının Dînî Anlayış ve Uygulamalarına Etkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2013.

ÜNSAL, Oğuzhan; "Haysiyetsiz Hayat Sürme Nedeniyle Boşanma", **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2022, 7/12: 229-254.

VAN DER LOO Hans, Willem Van Reijen, **Modernleşmenin Paradoksları,** (Çev. Kadir Canatan), İstanbul, İnsan Yayınları.

VATANDAŞ, Celaleddin; "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", **Istanbul Journal of Sociological Studies**, 2007, 35: 29-56.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet; **Ailenin Çilesi Boşanma**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1965.

WALCZAK, Yvette ve Sheila Burns; **Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri, (**Çev. İ. Ersevim), Özgür Yayınları, İstanbul, 2004.

WALLACE Ruth A. ve Alison Wolf; Çağdaş **Sosyoloji Kuramları**, **Klasik Geleneğin Genişletilmesi,** (Çev. Leyla Elburuz, M. Rami Ayas), Doğubatı Yay., Ankara, 2015.

WALLERSTEIN, Immanuel and Joan Berlın Kelly; "Children of Divorce: Preliminary Report of a Ten Year Follow-up of Young Children". American, **Journal of Orthopsychiatry**, 1984, 54 (3): 444-458.

WALLERSTEIN, Immanuel and Joan Berlın Kelly; Surviving **the Breakup: How Children and Parents Cope With Divorce.** NY: Basic Books, Inc. Publishers, 1980.

WESLEY, Yul; **Understanding Of The Church Fathers**, Families, Lynorda Press, London, 2002.

WHITESIDE, Naomi vd.; "Helpful or harmful? Exploring the impact of social media usage on intimate relationships", **Australasian Journal of Information Systems**, 2018, 22:1-23. Research on Recent Advances in Social Media.

WILSON, Trish Wilson vd.; **Semantıc Scholar**, 2005, https://api.semanticscholar. org/CorpusID:16460338.

WILSON, Anthea; "A Guide To Phenomenological Research", **Nursing Standard,** 2015, 29(34): 38-43, https://doi.org/10.7748/ns.29.34.38.e8821S. 38.

YALÇIN, Hatice; "Anne-Çocuk İletişimi Eğitiminin Etkileri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, 28: 179-194.

YALÇIN, Hacer; "Phenomenology As A Research Pattern", **AÜSBD,** 2022, 22(2): 214-234.

YAMAN, Ahmet; **İslâm Aile Hukuku**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2022.

YAŞAR, M. Ruhat; "Kayıp Yaşamlar", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, 9, (32): 312-340.

YAVUZER, Haluk; **Ana-Baba-Çocuk,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

YAVUZER, Hasan; "Toplumda Din Görevlisi Algısı: Nevşehir İli Örneği", **Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 2022, 12 (3): 1653-1673.

YAYLA, Atilla; **Liberalizm,** Liberte Yayınları, Ankara, 1998.

YAZICI, Erdinç; "Dönüşen Türkiye'de Geçmişe Kapanma ile Gelecek İnşası Arasında İmamın Yeni Toplumsal Rolü", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2010, 1:187-196.

YAZICIOĞLU, Kayhan; **Aile Yapısı ve İlişkileri**, Eskişehir Anadolu üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2009.

YENEN, İbrahim; "Yazılı Basında "Din Adamı" Kimliğinin Temsili", **Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** 2012, 7(2): 1161-1181.

YENGİN, Deniz; "Teknoloji Bağımlılığı Olarak Dijital Bağımlılık", **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC**, 2019, 9 (2): 130-144.

YILDIRIM, Ali ve Hasan Şimşek; **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

YILDIRIM, Ergün; **Aile ve Evlilik Türleri**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013.

YILDIRIM, Ergün; "Toplumsal Değişme Sürecinde Aile", **Aile Sosyolojisi,** (Edit: K. Canatan-E. Yıldırım), Açılım Kitabevi, İstanbul, 2016.

YILMAZ, Ejder; **Hukuk Sözlüğü**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 1985.

YILMAZ, Hüseyin; **Camilerin Eğitim Fonksiyonu**, Dem Yayınları, İstanbul, 2013.

YILMAZ, Mehmet; **Türkiye'de Boşanma Olgusu ve Gaziantep İli Üzerine Bir Uygulama** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2011.

YILMAZ, Tuncay ve Fatma Fidan; "Kadın Açısından Boşanma: Yeni Bir Başlangıç Mı? Ya Da Son Mu?", **Tabuları Aşmak Temalı II. Uluslararası Kadın Araştırmaları Konferansı,** Kıbrıs, 2006.

YILMAZÇOBAN, Muhsin; "Evlilikte Çiftleri Etkileyen Unsurlar ve Arkadaşlık İlkeleri", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 2008, 1: 178-195.

YÖRÜKOĞLU, Atalay; **Çocuk Ruh Sağlığı**, T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988.

YÖRÜKOĞLU, Atalay; **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, 7. Baskı, Özgür Yay., İstanbul, 2007.

YÜCEL, İrfan, "İmam: Cumhuriyet Döneminde İmamlık", **TDV İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, Ankara, 2000.

YÜKSEL, Hakan; "Sosyal Medya Ortamında Mahremiyet Sorunu: Facebook ve WhatsApp Platformları", **Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi**, 2021, 7: 86-107.

YÜKSEL, İbrahim; "Fetö Terör Örgütü Hakkında Emniyet ve Diyanet Teşkilatının 15 Temmuz Sonrası Hazırladıkları Çalışmaların Sosyolojik Analizi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019, 19(15): 41-58.

YÜKSEL, Mehmet; "Modernleşme ve Mahremiyet". **Kültür ve İletişim Dergisi**, 2003, 6(1): 75-108.

ZARA, Ayten; **Kayıplar, Yas Tepkileri ve Yas Süreci,** İmge Yayınevi, İstanbul, 2011.

ZEYBEKOĞLU, DÜNDAR, Özge; "Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri", **Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.

ZHUMANAZAROVA, Z. "Modern Kazakistan Ailesi ve Küreselleşmenin Aile Üzerindeki Etkisi", Günümüzde Aile, Uluslararası Aile Sempozyumu, 02-04 Aralık 2005, (Edit. Prof. Dr. Ömer Çaha), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

ZULLINGER, Hans; **Suçlu Çocuklar ve Çocuk Mahkemeleri**, (Çev. Kamuran Şipal), Cem Yayınları, İstanbul, 2000.

WEB ADRESLER

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, TÜİK, 2004, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=U3r75S0QImGJYG4Ttuxntqly5t26cxpOc/NsO2nGJ/DuMq/2AwilaRmRZKqpo6cwh/W6axxcBbeLIOzCRdcMcDX4OR6LZ9rgfOZbu7aA/Wg=, Erişim: 17.03.2025.

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, TÜİK, 2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707, Erişim: 20.01.2025.

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, TÜİK, 2023, Erişim: 6.01.2024, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707.

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı, Ulusal Tez Merkezi, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/, Erişim: 16.01.2025.

Marriage and divorce statistics, Statistics Explained, eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics, Erişim: 11.10.2024.

Divorce Rates in the World: Divorce Rates by Country, https://divorce.com/blog/divorce-rates-in-the-world/, Erişim: 20.01.2025.

Sözlük, TDK, https://sozluk.gov.tr/, Erişim: 2.03.2025.

TAYA, TÜİK, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813, Erişim: 20.01.2025.

Dünya Nüfus Günü, TÜİK, 2024, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680, Erişim: 20.01.2025.

Dünya Nüfus Günü, TÜİK, 2024, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680, Erişim: 20.01.2025.

H. İbrahim Acar, TALÂK, TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/talak, Erişim: 08.05.2023.

Serpil Çınar, Hukuk Bürosu, https://www.cinar.av.tr/bosanma-davasinda-nafaka, Erişim: 02.04.2023.

Mehmet Yavuz, "Boşanmaların Yeni Sebebi: Evlilik Yorgunluğu", https://www.reemnp.com/bosanmalarin-yeni-sebebi-evlilik-yorgunlugu/, Erişim: 25.09.2024.

Kemal Sayar, "Parçalanmış Ailelerde ve Çocuklarında Görülen Problemler", Günümüzde Aile, https://kemalsayar.com/insana-dair/parcalanmis-ailelerde-ve-cocuklarinda-gorulen-problemler, Erişim: 25.09.2024.

Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, TÜİK, 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587, Erişim: 16.11.2023.

The Daily Telegraph. https://www.telegraph.co.uk/technology/facebook/6966628/Facebooks-Mark-Zuckerberg-says-privacy-is-no-longer-a-social-norm.html, Erişim: 21.11.2023.

Office for National Statistics, Families and households in the UK: 2023, https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2023, Erişim: 2.10.2024.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı Görevleri, https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/48/, Erişim: 15.04.2023.

DAILY SABAH, logo FETÖ'nün askeri okullarda yaptığı zorbalıklar gençlerin hayatını mahvediyor, https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2016/07/30/young-lives-ruined-by-feto-bullying-in-military-schools, Erişim: 4.01.2024.

Aba psikoloji, Boşanmış Ailede Çocuk Olmak, https://abapsikoloji.com/bosanmis-ailede-cocuk-olmak/, Erişim: 26.04.2023.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Hukuk Müşavirliği, Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi, https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Detay/319/aile-ve-dinirehberlik-büro-veya-merkezleri-çalışma-yönergesi, Erişim: 15.04.2023.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı Görevleri, https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/48/, Erişim: 15.04.2023.

Tüzel-Gülşen Hukuk ve Arabuluculuk Bürosu, Küçük Düşürücü Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Nedeniyle Boşanma Davası, https://www.tuzelgulsen.av.tr/aile-hukuku/haysiyetsiz-hayat-surme-nedeniyle-bosanma/, Erişim: 6.01.2024.

Sözlük, TDK, https://sozluk.gov.tr/, Erişim: 29.12.2023.

İstatistik VeriPortalı, TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/, Erişim: 25.03.2023.

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, TÜİK, 2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707, Erişim: 10.101.2024.

İstatistiklerle Aile, TÜİK, 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2022-49683, Erişim: 2.10.2024.

How many single-parent households are there in the EU? EUROSTAT, https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/edn-20210601-2, Erişim: 2.10.2024.

İzmir Kalkınma Ajansı, Haberler ve Duyurular, https://izka.org.tr/ Erişim:17.01.2014.

Yeni Konya, Türkiye'nin en pahalı ve en ucuz şehirleri belli oldu! Konya ilk sırada! https://www.yenikonya.com.tr/guncel/turkiye_nin_en_pahali_ve_en_ucuz_sehirleri_belli_oldu_konya_ilk_sirada-1911766, Erişim:17.01.2024.

DİYK, Anasayfa / AİLE HAYATI / Evlilik Öncesi / Nişanlıların rahat görüşebilmek için dinî nikâh kıymaları uygun mudur? https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/794/nisanlilarin-rahat-gorusebilmek-icin-dini-nikah-kiymalari-uygun-mudur, Erişim Tarihi: 2.11.2023.

İstatistiklerle Aile, TÜİK, 2012, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2012-13662, Erişim: 2.11.2023.

Din İşleri Yüksek Kurulu, Boşanmadan sonra çocukların bakım hakkı kime aittir? https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/883/bosanmadan-sonra-cocuklarin-velayeti-kime-verilir, Erişim: 01. 04. 2023.

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, https://www.aile.gov.tr/athgm, https://www.aile.gov.tr/athgm/uygulamalar/, Erişim: 26.12.2023.

Tuncer Baykara, "KONYA", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: 11.04.2023, https://islamansiklopedisi.org.tr/konya#1.

Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Köy Nüfusları, Erişim: 14.12.2023, https://www.nufusune.com/konya-nufusu.

Konya'da Yatırım, Demografik Durum, Erişim: 14.12.2023, https://www.konyadayatirim.gov.tr/konya/demografik-durum.

Coğrafya Dünyası, Konya, Erişim: 14.12.2023, https://www.cografya.gen.tr/tr/konya/nufus.html.

Konya'da Yatırım, Kültür ve Turizm, Erişim: 11.04.2023. https://www.konyadayatirim.gov.tr/konya/kultur-ve-turizm.

Konya'da Yatırım, Eğitim, Erişim: 11.04.2023, .https://www.konyadayatirim.gov.tr/dokumanflipbook/tr52-bolgesi-nde-egitimin-genel-gorunumu-raporu/314/0.

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, TÜİK, Erişim: 05.04.2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211.

T.C. İzmir Valiliği, Erişim: 14.12.2023, http://www.izmir.gov.tr/demografik-bilgiler.

Türkiye İlleri İlçeleri ve Köyleri, İzmir İlçeleri, Erişim: 14.12.2023, https://www.nufusune.com/izmir-ilceleri.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, TÜİK, 2022, Erişim: 14.12.2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685.

Nüfusu, İzmir Nüfusu, Erişim: 14.12.2023, https://www.nufusu.com/ilceleri/izmir-ilceleri-nufusu.

Milliyet, 4 Türk şehri dünya zirvesinde!, Erişim: 11.04.2023, https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/4-turk-sehri-dunya-zirvesinde-2002817.

Enerji Atlası, İzmir Elektrik Santralleri, Erişim: 13.04.2023. https://web.archive.org/web/20160305071607/http://www.enerjiatlasi.com/sehir/izmir/.

İzmir Valiliği, Erişim: 13.02.2023, http://www.izmir.gov.tr/istatistiklerle-izmir.

İstatistik Veri Portalı, TÜİK, Erişim: 10.02.2023, https://data.tuik.gov.tr/.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Kurumsal Tarihçe, https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyanet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi, Erişim: 14.02.2023.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Kurumsal Tarihçe, https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyanet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi, Erişim: 14.02.2023.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun, Madde 7, Değişik:16/3/2022-7383/1 md.. 4122-3.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Hukuk Müşavirliği, Erişim.14.02.2023, https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/.

İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları – 2012. Bkz.: T.C. Cumhurbaşkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 18.02.2023, http://www.diyanet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/KuranKursuOgretimPrograms

T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, İstatistikler, Erişim: 23.10.2024. https://www.memurlar.net/maas/kuran-kursu-ogreticisi/?action=salary&advanced=

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, TÜİK, Erişim: 05.04.2023. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211.

Facts About Divorce in America 2024, Terry& Roberts Blok, Erişim: 20.01.2025, https://terryandrobertslaw.com/blog/divorce-rate-facts/

Din İşleri Yüksek Kurulu, AİLE HAYATI / Nafaka ve Tazminat / Boşanmadan sonra çocukların nafakası kime aittir? Erişim: 01.04.2023, https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/884/bosanmadan-sonra-cocuklarin-nafakasi-kime-aittir.

Salim Öğüt, "İSTİHÂRE", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/istihare, Erişim Tarihi: 12.04.2023.

Yusuf Şevki Yavuz, "KADER", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/kader, Erişim: 01.03.2023.

Mustafa Çağrıcı, "SABIR", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/sabir, Erişim: 26.12.2023.

Mustafa Çağrıcı, "TEVEKKÜL", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/tevekkul#1, Erişim: 02.03.2023.

TRT HABER, Aile danışmanlığı hizmetinden 108 bin kişi yararlandı, https://www.trthaber.com/haber/gundem/aile-danismanligi-hizmetinden-108-bin-kisi-yararlandi-806718.html, Erişim Tarihi: 30.12.2023.

TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Haberler, https://www.aile.gov.tr/haberler/e-devlet-uzerinden-7932-kisi-aile-danismanligi-hizmeti-icin-basvurdu/, Erişim: 30.12.2023.

TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile Danışmanlığı Hizmeti, https://www.aile.gov.tr/athgm/uygulamalar/aile-danismanligi-hizmeti/, Erişim: 30.12.2023.

Mustafa Öz, "TAKIYYE", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/takiyye, Erişim: 04.01.2024.

Facebook's Mark Zuckerberg says privacy is no longer a 'social norm', The Daily Telegraph. https://www.telegraph.co.uk/technology/facebook/6966628/Facebooks-Mark-Zuckerberg-says-privacy-is-no-longer-a-social-norm.html, Erişim Tarihi. 21.11.2023.

Boşanmadan sonra çocukların nafakası kime aittir? Din İşleri Yüksek Kurulu 12.07.2017, DİYK, https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/884/bosanmadan-sonra-cocuklarin-nafakasi-kime-aittir, Erişim: 14.03.2025.

T.C. Cumhurbaşkanlığı, Mevzuat Bilgi Sistemi, Türk Medeni Kanunu, Boşanma Sebepleri, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, Erişim: 24.06.2025.

EKLER

Ek-1: Derinlemesine Görüşme Soruları

KATILIMCI-1

Sayın Katılımcı, bu çalışma bir din görevlisi olarak sizin boşanma sebeplerinizi, öncesindeki sorunları, boşanma sonrasında yaşadığınız-yaşamakta olduğunuz problemleri sosyal yönleriyle ayrıntılı olarak ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmada sizden gelen cevaplar, konuyla ilgili farkındalık oluşturmak amacıyla son derece değerlidir. Vereceğiniz cevabı samimiyetle ve özgür olarak vermeniz bu araştırmanın hedefine ulaşması için gereklidir. Adınızı belirtmenize gerek yoktur. Çalışma sırasında isminiz değiştirilerek, sembol karakterlerle temsil edilecektir. Kişisel bilgilerinizin gizlilik esasında olduğunu, kendi isminizle hiçbir yerde kullanılmayacağını hatırlatmak isterim. Vereceğiniz cevaplar için şimdiden teşekkür ederim.

A. Demografik Sorular (Nüfus Bilgisi)

1. Yaşınız:
2. Boşandığınız eşinizin yaşı:
3. Doğum yeriniz:
4. Evlilikte geçirdiğiniz süre:
5. Eğitim durumunuz:
6. Boşandığınız eşinizin eğitim durumu:
7. Kaç yıldır Kuran Kursu öğreticiliği yapıyorsunuz?
8. İzmir'de/ Konya'da görev yapmak, boşanma öncesi ve sonrası süreçte ne gibi avantaj/ dezavantaj sağladı?
9. Boşandığınız eşinizin iş ve mesleği nedir?
10. Kendinizi "dindar" olarak tanımlar mısınız? Dindarlık, evlilikten beklentinizi karşıladı mı? Eşinizin dindar olması gibi bir kriteriniz var mıydı?
11. Eşinizi "dindar" olarak tanımlar mısınız?
12. Gelir durumunuz?
13. Ekonomik sıkıntı çekiyor musunuz?
14. Boşandığınız eşinizle mevcut ortak çocuğunuz var mı? Varsa kiminle kalmaktadır. Mevcut çocuklar, boşanma sürecinizi nasıl etkilediler?

B. Boşanma Öncesi Sorunlar

15. Sizce insan neden evlenir? Evlenmek gerekli midir?
16. Mükemmel/ ideal evlilik var mıdır? Cevabınız evetse bu tür evliliğin temel özellikleri nelerdir?
17. Boşandığınız eşinizle nasıl tanıştınız?
18. Evlilikten beklentiniz neydi? Hayalleriniz?
19. Evlenme kararı almanızda dini kriterler aradınız mı?
20. Geleneksel görücü yöntemi evlilik mi yaptınız, flört ilişkisinden sonra mı evlendiniz?
21. Evlenirken "istihare" ye başvurdunuz mu? (Namaz ve dua olarak)
22. Evlilik ilişkisi içerisinde zaman zaman boşanma kararı alır mıydınız?

23. Daha öncesinde boşanma kararınızı ertelemede din görevlisi olmanızın etkisi oldu mu?
24. Boşanma kararı almanızda etkili olan faktörler nelerdi? Hayal kırıklıklarınız neler oldu?
25. Boşanma kararı alırken ailenizin muhtemel olumsuz tepkilerinden çekindiniz mi?
26. Boşanma kararı alırken meslek çevrenizden çekindiniz mi?
27. Boşanma kararı alırken öğrencilerinizden çekindiniz mi?
28. Boşanma kararı alırken meslek dışı sosyal çevrenizden çekindiniz mi?
29. Boşandığınız kişi "dindar" ise/ değilse, bunun sürece etkisi ne oldu?
30. Boşandığınız kişi, meslek çalışmalarınızdan şikayet eder miydi?
31. Kendinize ait maaş kartı sizde mi, eşinizde mi kalıyordu?
32. Evliyken kendinizi ekonomik olarak özgür hisseder miydiniz?
33. Evlilikte eşinizle birbirinize zaman ayırabiliyor muydunuz?
34. Evlilik süresince sizin ve eşinizin aileleri ilişkinize müdahale ettiler mi?
35. Boşanma kararı almanızda en etkili sebep sizin için ne oldu?
36. Evliliğinizde şiddet var mıydı? Varsa çocuklar tanık oldu mu?
37. Boşanma kararı almanızda "sabır, kader ve tevekkül" öğretisinin etkisi oldu mu?
38. Kuran Kursu öğreticisi olarak evliliği devam ettirmek adına fedakarlık/ tavizleriniz oldu mu?
39. Boşanmak size göre evlenmek kadar normal bir durum mudur?
40. Dini bir kurumda görevli olmak boşanma kararı almanızda etkili oldu mu? (Ertelediniz mi-hiç etkisi olmadı mı)
41. Başka bir meslekte çalışmak ister miydiniz?

C. Boşanma Evresi ve Boşanma Sonrası Sorunlar

42. Boşanmadan önce, boşanma düşüncesi ne zaman başladı?
43. Hakeme (arabulucu) başvurdunuz mu?
44. Boşanma kararı alırken dini bilgi birikimi ve "din adamı" kimliğiniz sizi nasıl etkiledi?
45. Boşanma kararı almadan önce herhangi bir profesyonel destek aldınız mı?
46. Boşanma sürecinde dini inançlarınızdan, tecrübelerinizden nasıl faydalandınız?
47. Anlaşmalı mı çekişmeli mi boşandınız?
48. Öğrencileriniz, boşandığınızı öğrendiklerinde bu durumu nasıl karşıladılar?
49. Boşanma gerçekleştikten sonra maddi anlamda bir problem yaşadınız mı?
50. Boşandıktan sonra yanınızda kalan çocuk var ise, bu çocuk/lar sebebiyle ekonomik sıkıntı yaşadınız mı?
51. Evliyken eşinizle birlikte görüştüğünüz arkadaşlarınızla, yani sosyal dayanışma içerisinde olduğunuz kişilerle boşandıktan sonra görüşmeleriniz devam etti mi?
52. Boşanmadan önce sosyal faaliyet (Spor, sinema, müzik, eğlence yerleri, dikiş nakış merkezleri, arkadaş günleri) içerisinde olduğunuz etkinlikleri boşandıktan sonra da devam ettirebildiniz mi?
53. Boşandıktan sonra mahalle, akraba ve arkadaş, meslek çevresi tarafından sosyal faaliyetleriniz kısıtlandı mı? (Mesela alışverişe, spora, kurslara tek başınıza gidebiliyor musunuz?)
54. Yaşadığınız sosyal çevrede özel hayatınızda ya da iş hayatında "dul avrat/ kadın" etiketlemesi yaşadınız mı?

55. Boşandığınız eşinizle ilişki durumunuz nedir? Görüşmeye devam ediyor musunuz? Görüşülmesi konusundaki düşünceleriniz nelerdir?
56. Boşandıktan sonra ailenizle mi yaşadınız, ayrı bir evde kalmayı mı tercih ettiniz?
57. Öğrencilerinize "boşanma" ile ilgili anlatılarınız, yaşadığınız tecrübeden sonra değişti mi?
58. Öğrencilerinize "kader ve tevekkül" ile ilgili anlatılarınız, yaşadığınız tecrübe sonrası değişti mi?
59. Boşanma kararı aldığınız için pişman odunuz mu? Yoksa "Daha önce bu cesareti neden göstermedim" mi dediniz?
60. Boşanmak istediği halde boşanamayan meslektaşlarınız var mı? Onlara tavsiyeleriniz neler olur?
61. Tekrar evlenme konusunda düşünceleriniz nelerdir?
62. Tekrar evlenmeniz konusunda çocukların düşünceleri neler?
63. Boşandığın kocanla çocukların düğün, dernek vs. gibi durumlarında görüşür müsün?

Ek-2: Etik Kurul Kararı

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
ETİK KURUL KARARI

Etik Kurul Toplantı Tarihi/Sayısı ve Karar No	**Tarih :13/10/2023** **Toplantı Sayısı :10** **Karar No :2023/446**
Araştırmanın Sehven Yazılan Başlığı	Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde Boşanma Olgusu: Konya-İzmir Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma.
Araştırmanın Başlığı	Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde Boşanma Olgusu: Konya-İzmir Örneği.
Sorumlu Araştırmacı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL
Yardımcı Araştırmacı	Selma ARICI Lisansüstü Öğrenci
Etik Kurul Kararı	16103 sayılı başvuru değerlendirilmiş olup, sehven düzenlenen enstitü kararına göre düzenlenen etik kurul kararının, geçerli olan tez başlığına göre yeniden düzenlenmesi uygun bulunmuştur.

ASLI GİBİDİR
13/10/2023

Ek-3: Özgeçmiş

Konya Merkez İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine giriş yaptı. 2002 yılında Selçuk Üniversitesinden mezun oldu. 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İzmir il vaizi olarak çalışmaya başladı. 2016 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı. 2025 yılında yine Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Dalı'nda "Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinde Boşanma Olgusu: Konya- İzmir Örneği" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Halen Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Konya ili merkez vaizi olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç çocuk annesidir.